

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

**TÜRKİYE’DE ERKEKLİĞİN CİNSEL POLİTİKASI: KİMLİKLER VE
SÜNNET PRATİKLERİ**

Ali Alpaslan ODABAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TÜRKİYE'DE ERKEKLİĞİN CİNSEL POLİTİKASI: KİMLİKLER VE
SÜNNET PRATİKLERİ

Ali Alpaslan ODABAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR

Okuduğum tezlerde teşekkür bölümünün girişinde genelde insanlar kendilerine teşekkür etmiyorlar... Bunu her zaman çok tuhaf buldum. Çünkü bir çalışmayı çalışma yapan şey bizim kendi iç sesimiz, kendi anlam dünyamızdır. Bu yüzden öncelikle ben burada kendime teşekkür etmek istiyorum. Yüksek lisansa kayıt yaptırdığım 24.07.2018 tarihinden bugüne değin o kadar çok değiştim ki bunu sanırım bir paragrafta kelimelere dökemem ama belki bu tezi bir gün okuyacak olan kişilere hissettirebilirim. Yüksek lisansa başladığım süreçte o kadar çok insan hayatıma girip çıktı ki... Yeri geldi düşüncelerimden ötürü bu insanlar tarafından yargılandım. Ben de yargıladım, insanlarla arama bir mesafe çektim... Yeri geldi arkadaşlar kaybettim, partnerler kaybettim, aile üyelerimle çatıştım. Ama yeni arkadaşlıklar kazandım, aile ilişkilerime yeniden yoğunlaşmış oldum ve şu an partnerimle hayatıma devam ediyorum. İşte bu yüksek lisans tez çalışması 3 yıllık bir Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarına dair yaptığım okumaların ve deneyimlerimin bir ürünüdür. Ayrıca, hiç bir zaman için yaşamımdaki yerini göz ardı edemeyeceğim, içimdeki susmak bilmeyen ve bir o kadar da yalnızlığı hissedilen-hissettiren o çocuk yanıma da teşekkür ediyorum. Bu yola biz beraber çıktık, tek ve tek başına... Bugün dönüp baktığımda 25 yaşımın gerçekten bir dönüm noktası olduğunu anlıyorum. Çünkü bu yaşıma kadar hayatıma girip kalıcı olmayı başarmış herkesin bu çalışmada doğrudan olmasa da katkısı kesinlikle söz konusu... Kısaca, hayatımdaki bazı insanlar kendileri çıkmayı tercih ettiler bazılarını da ben çıkardım. Zaten olması gerekenler hep buradaydı. Bu kişiler de zaten ufak bir teşekkürü hak etmektedirler.

Hayatın her alanında beni destekleyen ve benim için mücadele eden *anneme ve babama*, her zaman desteklerini hissettiğim ve bir telefon uzaklıkta olan, sırdaşlarım, ablalarım ve destekleyici ebeveynlerim *Ezgi ve Şükran'a*,

Tezimi geliştirmem ve danışmanlık konusunda benim için çabalayan ve desteklerini esirgemeyen ve örgütlü feminist hareket içine dâhil olmama yardımcı olan *Selda Taşdemir Afşar'a*,

Okulda hocam, iş yaşamında meslektaşım ve özel yaşamımda annem, dert ortağım olan *Özlem Cankurtaran'a*, nitel araştırmayı öğrenmem konusunda ve tezimin insan hakları kısmına sağladıkları önemli katkılar için *Burcu Hatiboğlu-Kısat'a* ve *Özge Sanem Özates-Gelmez'e*, tez jürime katılmayı kabul eden, yaptığı yapıcı eleştiriler ve erkeklik çalışmaları alanındaki yol göstericiliği için *Haktan Ural'a*,

En yakın arkadaşlarım ve sırdaşlarım olan, hayatımın dönüm noktalarına hâkim olan ve tezimde özellikle analiz kısmında katkıları büyük olan ***Bihter Doğan'a*** ve ***Bister Doğan'a***, saat, konum fark etmeksizin geceleri gündüz, gündüzleri gece ettiğimiz, bu süreci Kuzey İrlanda-Ankara arası mekik dokuyarak geçirdiğimiz tez buddy'im, canım arkadaşım ***Gözde Gürbüz Arslan'a***, feminist kız kardeşliğin ve dostluğun bir aktivizm olabildiğini bana gösteren, neredeyse her gece muhabbet edip tezlerimizi beraber geliştirdiğimiz arkadaşım, arkadaştan öte yoldaşım ***Esra Erkmen'e***,

Her zaman Gullüm yapabildiğim, LGBTİ+ aktivizminde dostluğun önemini bana gösteren ve tezime katılımcı bulma konusunda önemli katkılar sağlayan ve parçası olduğum ***GULLÜM VIP grubu üyelerine***, GULLÜM VIP üyelerinden olup, bir lubunya mekânında tuhaf bir şekilde tanıştığım, muhabbetine doyamadığım, sabahladığım ve gerçekten özlediğim canım arkadaşım, bromance'im, 'Londoner' ***Murad Cizrelioğlu'na***,

Hayatımın değişip dönüşmeye başladığı bir dönemde içine giren, her zaman desteğini hissettiğim, bana iyi hissettiren sevgilim, arkadaşım, 'herşey-buddy'im ve partnerim ***O. Ted-Three'ye***,

Hayatımın son bir yılında kendisi var olsa da hayata bakış açımın değişmesinde katkısı olan, tez telaşında beni sakinleştiren, kaygımı ve stresimi azaltan, pür bir şekilde beni dinleyen ve akıl sağlığımı korumam konusunda bana yardımcı olan psikoterapistim ***klirik psikolog Bişeng Özdiñ'e***,

Tezime katılan, bu araştırmayı geliştirmemde yardımcı olan ve bana yaşamlarının en özel boyutlarını açan tüm *farklı erkeklere* ve özel olarak tüm Kürd, Alevi lubunyalara ***TEŞEKKÜR EDERİM***.

Bir dipnot: Bu tezi yazmaya başladığım süreçte akademinin içerisinde bir köşede olan biz feministler çok kolay bir yaşam sürmedik. Dünya çapındaki pandemi ve kapanmanın bir sonucu olarak görünmez kılınan (!) genç işsizliğiyle ben dâhil birçok akranım yüzleştik. Özellikle, bu süreçte LGBTİ+ ve kadın özneler olarak bizler daha farklı bedeller ödedik. Sistematik olarak hem mikro düzeylerde hem de makro düzeylerde eril iktidarın LGBTİ+ fobik, cinsiyetçi ve kadın düşmanı politikaları ve pratikleriyle yüzleştik... Hayatımızda belki de hiç maruz bırakılmadığımız kadar açık bir şekilde saldırıların ve hedeflerin birer öznesi haline geldik... Bu koşullar altında herhangi bir şekilde bir köşesinden 'ırkçı-kadın düşmanı-sınıfçı-türücü-fobik ataerkil sistemi' eleştirmiş herkesin *direnışine* selam olsun *#resister*

ÖZET

ODABAŞ, Ali Alpaslan. *Türkiye’de Erkekliğin Cinsel Politikası: Kimlikler ve Sünnet Pratikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Bu araştırmada Türkiye Toplumunda erkekliğin bir bedensel-cinsel politikasının olduğu ve bu politikanın Türkiye’de inşa edilme sürecinde Selek’in (2018) ve Barutçu’nun (2013) imlediği üzere sünnet ritüelinin ilk basamak olduğu düşüncesinde yola çıkılmıştır. Sünnet oğlan çocuklarının “makbul erkek (adam) olma” yolunda ilerlerken tanık oldukları selamlık kültürü ve cinsel tecrit pratikleri ile tanıştıkları bir erken erkeklik deneyimidir. Bu çerçevede bu araştırma dini/etno-dinsel kimlik ve cinsel yönelim kesişimselliğinde farklı erkeklikleri, erkeklik inşalarını ve Türkiye Toplumundaki erkekliğin cinsel politikasının inşa süreçlerinin ilki olan sünnet ritüeli bağlamında ele almayı amaçlamıştır. Ayrıca, oğlan çocuklarının genelde rızaları olmadan bedenleri üzerinde gerçekleştirilen hak ihlalleri bütünü (fiziksel-cinsel şiddet) erkekliğin toplumsal inşası bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yöntemsel olarak eleştirel erkeklik çalışmaları perspektifini odağına alan feminist bir nitel araştırma dizayn edilmiş ve 20 Alevi-heteroseksüel, Sünni-heteroseksüel, Alevi-eşcinsel ve Sünni-eşcinsel erkek ile derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Araştırmanın sonucu olarak da erkeklerin erkekliği aile, eğitim hayatı vb. toplumsal kurumlar aracılığıyla öğrendiği görülmektedir. Ayrıca, erkeklerin kimlik kesişimselliği bağlamında deneyimleri farklılaşmakta olup özellikle cinsel yönelim konusunda Sünni eşcinsel erkeklerin cinselliğe dair hayatlarının birçok evresinde ‘utanç’ ve ‘suçluluk hissi’ yer edinirken Alevi eşcinsel erkeklerin hayatlarında bu duygular gündeme gelmemektedir. Bir başka sonuç olarak da özellikle azınlık etnik kimliklere sahip erkeklerin erkekliğinin şekillenmesinde Türkleştirme politikasının bir sonucu olan ‘asimilasyon’ kavramı yatmaktadır ve azınlık erkeklerinin bu asimilasyon ve ezilme deneyimleri ekseninde bir erkeklik koalisyonu düşüncesi gündeme alınmıştır. Sünnet ile ilgili olarak da sünnetin hem yerel hem de uluslararası kanunlarda bir hak ihlali yaratacak unsurları barındırdığı görülmüştür. Ayrıca, erkeklerin oğlan çocukluk dönemlerinde sünnet ritüeli ile ataerkil kodları içselleştirdikleri ve Alevi, Sünni olmalarına göre de bu içselleştirmenin farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Dini Kimlik, Cinsel Yönelim, Etno-dinsel Kimlik, Sünnet, Cinsel Politika, Feminist Teori Hegemonik Erkeklik

ABSTRACT

ODABAŞ, Ali Alpaslan. *Sexual Politics of Masculinity in Turkey: Identities and Circumcision Practices*, Master Thesis, Ankara, 2021.

It's known that there's a bodily-sexual policy of masculinity in Turkish society and the circumcision ritual is the first step in the process of constructing this politics in Turkey, as it is sentenced by Selek (2018) and Barutçu (2013). Circumcision's an early masculinity experience in which boys're introduced to 'Selamlık' and sexual isolation practices they witness whilst they're on their way to "becoming the ideal man". Therefore, this research aimed to discuss different masculinity constructions in the intersection of religious/ethno-religious identity and sexual orientation, and the circumcision ritual. Additionally, research aims to investigate the violations of rights (physical-sexual violence) upon the bodies of boys through the social construction of masculinity. Thereby, a feminist qualitative research which is methodically focusing on the perspective of critical masculinity studies was designed and in-depth interviews were conducted with 20 Alewi-heterosexual, Sunni-heterosexual, Alewi-gay and Sunni-gay men. Consequently, men's masculinity's shaped and learnt by social institutions such as family, education life, etc. Also, men's experiences differ through intersections of identities, thereby while 'shame' and 'feeling of guilt' take place in many stages of sexual orientation and sexual experience for Sunni men especially, these feelings don't come to the fore in the lives of Alewi gay men. Another result, the concept of 'assimilation', which is a result of the Turkification policy, lies in the shaping of the masculinity of men have minority ethnic identities. The idea of a masculinity coalition on the axis of these assimilation and oppression experiences of minority men could have been put on the agenda. Regarding circumcision, it's seen that circumcision contains elements that will create a violation of rights in both local and international laws. Additionally, it's been observed that men internalize patriarchal codes with circumcision ritual during their childhood and this internalization differs according to whether they're Alewi or Sunni.

Keywords (*Minimum 3, maximum 7 words*)

Religious Identity, Sexual Orientation, Ethno-Religious Identity, Circumcision, Sexual Politics, Feminist Theory, Hegemonic Masculinity

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE SORULARI	4
1.1. Araştırmanın Amacı.....	4
1.2. Araştırmanın Önemi.....	5
1.3. Araştırmanın Soruları.....	7
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. CİNSEL POLİTİKA VE CİNSEL İDEOLOJİ	9
2.1.1. Cinsel Politika ve Cinsel İdeoloji: Kısa Bir Giriş	9
2.1.2. Cinsel Politikanın Temelleri ve Cinsel Politikada Erkeklik.....	12
2.2. ERKEKLİK(LER): TEK-TİP ERKEKLİK ANLAYIŞINDAN FARKLILAŞAN ERKEKLİKLERE	17
2.2.1. Hegemonik Erkeklik Kavramı	17
2.2.2. Hegemonik Erkeklik Kavramına Yönelik Eleştiriler	19
2.2.3. Erkeklikler Kavramını Düşünürken Yöntemsel Bir Araç Olarak Kesişimsellik	21
2.2.4. Tahakküm İlişkilerini Yeniden Düşünmek ve Farklılaşan Deneyimler: <i>Mozaik Erkeklik</i>	23
2.3. HEGEMONİK ERKEKLİK EKSENİNDE TÜRKİYE TOPLUMUNDA ERKEKLİĞİN İNŞASINI ANLAMAK	25
2.3.1. Cinsel İdeoloji Olarak Makbul Erkekliğin Serüveni: Türkiye Toplumunda Erkekliğin Aşamaları	25
2.3.2. Türkiye Toplumunda Farklılaşan Erkeklikleri Anlamak	29
2.4. SÜNNET RİTÜELİ, ÇOCUKLUKTAN “ERKEK ADAM” OLMAYA	41
2.4.1. Sünnetin Kısa Tarihçesi	41
2.4.2. Sünnet Ritüelini Erkeklik ve Toplumsal Cinsiyetlenme Bağlamında İrdelemek	43
2.4.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Rıza Kavramı Ekseninde Sünnet	44
2.4.4. Sünnet ve Kamusal Rıza/Onay: Aktör Olarak Erkeklik Performansı	47

2.4.5.	Bir Aktör Olarak Kirveler ve Kirvelik Kurumu.....	50
2.4.6.	Erkek Sünnetini Haklar ve Hukuksal Eksende Ele Almak	51
3.	BÖLÜM: ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	58
3.1.	Alana Giriş: Neden Feminist Yöntem ve Erkeklik?	58
3.2.	Araştırma Alanıyla İlk Bağlantılar: ‘Kişisel Olan Çocukluk’ Deneyiminden ‘Erkekler Arası Bilinç Yükseltme Grubu’ Deneyimine.....	60
3.3.	Sahaya Çıkış ve Veri Toplama Süreci	65
3.4.	Bir İç Döküm Alanı Olarak Saha Sürecini Düşünmek: Erkekleri Anlamak, Kendine Dönmek.....	66
3.5.	Araştırmanın Geçerliliği & Güvenilirliği ve Sınırlılıkları	72
3.6.	<i>Erkekler Dile Gelirse: 20 Erkek 20 Farklı Yaşam Öyküsü</i>	74
4.	BÖLÜM: VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR.....	79
4.1.	ERKEKLİK SERÜVENİ: ERKEKLİĞİN ANLAMI, ÖĞRENİLMESİ VE SÜRDÜRÜLMESİ	81
4.1.1.	Erkek Olmayı Öğrenmek ve Hissetmek.....	81
4.1.2.	Erkekliğe Yönelik Beklentiler, Erkekliği Sürdürmek ve Erkekliğin İspatı: <i>Güç ve İktidar</i> 92	
4.1.3.	Aile İçerisindeki Toplumsal Cinsiyet İlişkileri	97
4.2.	FARKLILAŞAN DENEYİMLER, FARKLILAŞAN ERKEKLİKLER	101
4.2.1.	Erkeklerin Cinsel Yönelimi ve Cinsellikleri: İbneler Vardır!, Erkekliğin <i>Gizemi</i> , Bedeni Keşif	101
4.2.2.	Erkeklerin Dini ve Etno-Dinsel Kimliği: Toprağımın!, Canımın!, Sus Söyleme, Siz-Biz 123	
4.2.3.	Kesişimsel Erkeklik Deneyimleri, Farklılaşan Erkeklikler: <i>Sünni ve Alevi Erkeklik ve Cinsel Yönelimi Beraber Düşünmek</i>	138
4.3.	ERKEKLERİN SÜNNET HİKÂYELERİ: ÇOCUKLUKTAN ‘ERKEK ADAM’ OLMAYA	157
4.3.1.	Erkeklerin Sünnet Ritüeline Yönelik Düşünceleri: <i>Travma ve Cinsel Şiddet Arasındaki Erkeklik</i>	157
4.3.2.	Sünnet Ritüel(ler)ini Anlamak	164
4.3.3.	Sünnet Öncesi Dönemde Erkeklerin Deneyimleri	180
4.3.4.	Serüven Başlıyor: Sünnet Zamanı ve Sonrasındaki Deneyimleri Anlamak.....	192
	SONUÇ	206
	KAYNAKLAR	226
	EK 1: GÖRÜŞME SORULARI.....	236
	EK 2: ORJİNALLİK RAPORU.....	242
	EK 3: ETİK KOMİSYON İZİNİ	243

KISALTMALAR

AKPM: Avrupa Konseyi Parlemlenter Meclisi

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

DW: Deutsche Welle

KAGED: Kapasite Geliştirme Derneği

PTSD: Post-Traumatic Stress Disorder

TCK: Türk Ceza Kanunu

TSSB: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees

WHO: World Health Organization

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Ali A. Odabaş'ın Sünnet Davetiyesi (2003).

Görsel 2. Ali A. Odabaş'ın Sünnet Kıyafeti (2003).

Görsel 3: Tematik Analiz Tablosu.

*“Bir başkasının başlıkları olduğunun çok da farkında değil insanlar,
Hatta aksine bunları görmemek üzerine bir politika var...
Bizlik duygusunun içerisinde işte Türk ve
Sünniyse geri kalan bütün hepsi aslında öteki, yabancı oluyor.
Yabancı olan da her zaman egzotiktir,
çekicidir ama bu çekicilik çoğu zaman için tehdit unsuru da içerir”
(Katılımcılardan Hermes’in anlatısından bir kesit)*

GİRİŞ

Dünyaya gözünü açan her oğlan çocuğu (atanmış bedeni erkek olan) içine doğduğu toplumun kültürünü, geleneklerini, normlarını öğrenir ve sosyalleşir. Bu noktada, oğlan çocuğu içinde yaşadığı topluma göre farklılaşan bir sosyalizasyon süreci deneyimler. Müslüman ve Yahudi topluluklar ekseninde düşünüldüğünde ise neredeyse her oğlan çocuğu çocukluk döneminde sünnet ettirilir. Tabi, bazı Müslüman toplumlarda kız çocukları ve kadınların da sünnet ettirildiği görülmektedir. Ancak, oğlan çocuklarının sünnet ettirilme amacı dini, geleneksel ve kültürel gerekçelerle ‘erkeklığı’ pratik etmek ve tesis etmek için yapılır.

Günümüzde ise medyadaki haberlere ya da günlük yaşamın içine bütünüyle sirayet etmiş olan sosyal medyadaki gönderilerde görüldüğü üzere artık oğlan çocukları doğar doğmaz sünnet ettiriliyorlar. Ne var ki, bir kuşak erkek için sünnet daha farklı anlamlar taşımaktadır. Bu anlamlar ise kendisini toplumsal cinsiyet alanyazında göstermektedir. Bu anlamlarla ilgili olarak Atilla Barutçu (2013) ve Pınar Selek (2018), Türkiye toplumunda sünnetin erkeklığe geçiş aşaması olarak görüldüğünü ve erkeklığın simgesel ve bedensel inşasında ilk basamağı oluşturduğunu ifade ederler. İfade edilen bu anlam doğrultusunda bu çalışma erkeklerin oğlan çocukluk dönemlerindeki sünnet deneyimine odaklanmaktadır.

Erkeklerin sünnet deneyimlerine odaklanırken de Kate Millett (2018) tarafından gündeme getirilen cinsel politika kuramı ve Shulamith Firestone’un (1993) cinsel politikaya dair Millett’tan farklılaşan görüşleri ele alınmıştır. Millett’in ifade ettiği ‘selamlık kurumları’ ve ‘erkeklerin homososyal örgütlenişleri’ gibi cinsel politikanın erkeklikle ilişkisi üzerine olan görüşlerinden yararlanılarak sünnet ritüeline dair ataerkil ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle, bu çalışmada Türkiye toplumunda da erkeklığın bir cinsel politikasının olduğu ve bu politikanın Türkiye’de inşa edilme sürecinde imlendiği üzere sünnet ritüelinin ilk basamak ve aslında oğlan çocuklarının “ideal/makbul erkek olma” yolunda ilerlerken tanık oldukları selamlık kültürü ve cinsel tecrit pratikleri ile tanıştıkları erken erkeklik deneyimleri olduğu için cinsel politika kuramı bu çalışmada benimsenen kuramsal çerçeve olmuştur. Belirtilen bu analize ek olarak Türkiye toplumunda özellikle İslami moralizm etrafında şekillenen ve Sancar’ın (2016a), kadınların ve erkeklerin ayrı yetiştirildiği ve ataerkil kültürü şekillendiren toplumsal pratikleri imlemek için kullandığı ‘cinsel tecrit’ kavramından yararlanılmıştır. Bu kavram Millett’in erkeklerin cinselliğinin güçlendirildiği ve homososyal erkek örgütlenmelerini vurgulamak için belirttiği “selamlık kurumu” kavramına benzerlik gösteren bir kavram olup Selek’in (2018) ve Barutçu’nun (2013) belirttiği erkeklığın sosyalizasyon aşamalarında kendini göstermektedir.

Türkiye’de özel olarak oğlan çocuklarının sünnet ettirildiği düşünülünce bu çalışmanın kavramsal yaklaşımlarından biri de ‘hegemonik erkeklik’ kuramıdır. Bu kuramın kullanılma nedeni ise Türkiye’ye özgü olarak sünnetin gerçekleştirilme nedeninin Barutçu’nun (2013) vurguladığı şekliyle erkekliğin birinci ve onaylandığı bir aşaması olmasıdır. Özellikle, sünnet ritüeli ile oğlan çocuklarının bedensel dayanıklılıklarını ve acıya duyarlılıklarını kanıtladıkları ve bunun sonucunda erkek oldukları (!) için ‘hegemonik erkeklik’ kuramı bu çalışma için cinsel politika kuramından sonra yararlanılan ikinci kuramsal yaklaşımdır. Bu doğrultuda, R.W. Connell, Tristan Bridges, Cheri Jo Pascoe, Tony Coles ve James W. Messerschmidt gibi isimlerin eleştirel erkeklik çalışmalarına dair kuramsal katkılarından yararlanılmıştır.

Eleştirel erkeklik çalışmalarına dair kuramsal çerçeveden yararlanmanın bir diğer nedeni ise klasik feminist teorinin aksine tek-tip bir erkekliğin olmadığını ve değişen erkeklik hal(ler)i ve erkek özne(ler) olduğuna işaret etmesidir. Bu imleme temelinde erkeklerin farklılaşan toplumsal kimliklerine yöneliktir. Bu çalışma ekseninde Türkiye toplumu ele alındığında “Türkiye’de toplumsal hayatın yapıtaşını heteroseksüel, beyaz, Sünni, Müslüman, Türk, biyolojik erkekler oluşturmaktadır (Güngör, 2015, sf.9)” denilebilir. Öyle ki, ifade edilen bu sosyal tabakaların dışından kalan erkeklerin -azınlık erkeklerin- de erkeklik deneyimleri önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışmada sünnet ritüeli ve erkeklik ilişkisi dışında farklılaşan erkeklik deneyimleri ve bu farklılaşan deneyimler ışığında sünnetin nasıl deneyimlendiği irdelenmiştir. Bu sebeple, sünnet üzerine de çalışıldığı için erkeklerin dini/etno-dinsel kimlikleri (Sünni, Alevi) ve cinsel yönelimleri (eşcinsel, heteroseksüel) kesişimselliği/etkileşimselliği ışığında erkek olma deneyimlerinin farklılaşan/ortaklaşan noktaları betimlenmeye çalışılmıştır.

Belirtilenlere ek olarak, sünnet ritüelini Türkiye’de erkekler çocukluk yaşlarında rıza yokluğunda deneyimlemektedirler. Bu noktada, Hamby’nin (2017) işaret ettiği şekliyle istenmeyen, rıza dışı eylemler birer şiddet davranışıdır. Öyle ki, erkeklerin ‘erkek olmak’, ‘Müslüman olmak’ vb. vaatlerle erkekliğin kulaklarına oğlan çocukluğunda fısıldandığı (Taşıtman, 2013) düşünüldüğünde dini ve kültürel gerekçelerle bedenlerine uygulanan müdahale gerekçelendirilmektedir. Bu noktada, çocuk yaşta yapılan sünnet fiili bir cinsel/toplumsal cinsiyet temelli şiddet haline gelmektedir. Ayrıca, hem yerel kanunlar (Türk Ceza Kanunu, Anayasa) hem de uluslararası hukuk metinleri çocuk yaşta gerçekleştirilen sünnetin insan hakları ihlallerine işaret eder boyutları söz konusudur. Bu çalışmada bu boyutlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Son olarak ise, Butler’ın (2016) toplumsal cinsiyetin bir sergileme eylemi/performans olduğu ve bu düşüncesini *drag queenler (kadın kıyafetleri giyen ve gösteriler yapan dans eden ‘biyolojik’ erkekler)* üzerinden açıkladığı yaklaşımı olan “performativite” doğrultusunda, oğlan

çocukluğundan erkeklığe geçiş sırasında sünnet ritüeli için yapılan görsel hazırlıklar, giydirilen kıyafetler bir bakıma sünnetin bir erkeklik performansı olduğunu gösterir. Böylelikle erkeklik, sünnet ritüelinde Butler'ın drag queenler aracılığıyla belirttiği üzere “alt üst edici bedensel eylemler” olarak değil de “pekiştirici bedensel eylemler” olarak performe edilir. Bu sebeple sünnet ritüeli ‘selamlık kurumları’ ve ‘cinsel tecrit’ dışında ‘performans’ yaklaşımı ile de analiz edilmiştir.

İfade edilen kuramsal arka plan çerçevesinde bu çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın soruları, amacı ve önemi, ikinci bölümde ise kuramsal çerçeve ele alınmıştır. Kuramsal çerçeve ise kendi içerisinde i) Cinsel politika ve cinsel ideoloji, ii) Erkeklik(ler): Tek-tip erkeklik anlayışından farklılaşan erkekliklere, iii) Hegemonik erkeklik ekseninde Türkiye toplumunda erkeklığın inşasını anlamak ve iv) Sünnet ritüeli, çocukluktan “erkek adam” olmaya şeklinde dört ana başlıktan oluşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise yöntem bölümüdür. Bu bölümde ise metodolojik yaklaşım olarak neden feminist yöntemin seçildiği, sahaya hazırlık süreci, saha süreci, analiz süreci, araştırmanın güvenilirliği, geçerliliği ve sınırlılıkları ve öznelere yaşam öykülerine dair anlatılar ele alınmıştır.

Araştırmanın dördüncü, beşinci ve altıncı bölümleri ise araştırma bulgularının yorumlandığı ve kuramsal arka plan ile paralel olarak ele alındığı bölümü kapsamaktadır. Bu noktada dördüncü bölüm analiz bölümü olup bu bölümde analizlerin nasıl yapıldığı aktarılmıştır. Ardından, feminist tematik analiz yöntemi ile erkeklerin erkeklığe ve eril iktidara dair algıları ve erkek olma süreçleri erkeklerin cinsel yönelim ve dini/etno-dinsel kimlik kesişimselliği/ etkileşimselliği temelinde farklılaşan/ortaklaşan erkeklik deneyimleri ele alınmıştır. Aynı bölümde farklılaşan deneyimlerin analizini takiben de erkeklerin sünnet deneyimleri ve bir parçası oldukları sünnet ritüelleri ele alınmıştır. Son olarak da çalışmanın sonuç bölümünde analiz bulguları ve kuramsal çerçeve beraberce irdelenmiştir ve ekler kısmında araştırmanın orijinallik raporu, etik onayı ve görüşme sorularına dair belgeler eklenmiştir.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE SORULARI

1.1. Araştırmanın Amacı

Toplumsal cinsiyet kavramı, tıbbın ve hukukun bedenler üstünde atadığı biyolojik eksendeki kadın ve erkek cinsiyet ifadelerinin aslında ikili bir zıtlıklar ve kategorik tanımlamanın ötesinde kişisel deneyim ekseninde tarihsel, sosyal ve kültürel olarak hangi iktidar ilişkileri içinde şekillendirildiğini ele alır (Butler, 2016). Bu noktada güç ilişkileri kavramı gündeme alındığında toplumsal cinsiyet diğer toplumsal kimliklerle de kesişim gösterir (Özkazanç,2018). Güç ve kimlik kavramları cinsiyet ilişkileri ekseninde gündeme geldiğinde erkekler arasındaki ilişkiler de gündeme alınmalıdır. Erkekler arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı ilişkileri çözümlerken de erkeklik çalışmalarının sunduğu perspektiften yararlanılmalıdır. Ancak, erkeklik çalışmaları dendiğinde ise erkeklerin haklarını gözeten, erkek kurtuluşçu, kadın düşmanı bir perspektif değil aksine feminist metodolojiden beslenen eleştirel erkeklik çalışmaları kavramsallaştırmasından yola çıkılmalıdır (Bozok, 2009). Bu araştırmanın kuramsal ve yöntemsel eksenini de oluşturan eleştirel erkeklik çalışmaları bağlamında Türkiye’de erkekliğin sosyal inşasını ele alırken ilk uğrak olarak kabul edilen sünnet ritüelini, deneyimin öznesi olan erkeklerin yaşam öykülerinden yola çıkıp, anlam dünyalarını yorumlamak gerekir. Bu yüzden bu araştırmanın temel amaçlarından birincisi “dini kimlik/etno-dinsel kimlik - cinsel yönelim” kesişimselliği ekseninde erkeklerin farklılaşan ve ortaklaşan erkeklik deneyimleri ve erkeklik yaşam öykülerini betimlemektir. Barutçu’nun (2013) ve Özbay’ın (2013) vurguladığı şekliyle Türkiye’de hegemonik erkekliğin bileşenleri inançlı-Müslüman olmak ve heteroseksüel olmak olduğu düşünülünce bu çalışmada Alevi ve Sünni gibi farklılaşan dini/etno-dinsel kimlikler ve heteroseksüel ve eşcinsel gibi cinsel yönelimlere sahip erkeklerin kimliklerinin kesişimselliği irdelenecektir. Özellikle Alevi olmanın, eşcinsel olmanın Türk-Sünni egemen kimliği karşısında birer azınlık olma hali gündeme alındığında farklılaşan deneyimleri irdelemek, göstermek bu çalışma için önem arz etmektedir.

İkinci amaç ise birinci amacın doğrultusunda erkeklerin, erkekliğin inşa sürecinde bedenleri üzerinde gerçekleştirilen ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet boyutları barındıran bir eylem olan sünnetin deneyimlenme halini kimlik kesişimselliği, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve toplumsal cinsiyetin performatif yönü bağlamında nasıl farklılaştığını ya da ortaklaştığını betimlemektir. Bu betimlemeler ve durum analizleri yapılırken sünnetin İslam kültürünün bir gerekliliği olarak gerçekleştirildiği toplumsal gerçekliğinden yola çıkarak sünnet ritüelinin cinsel tecrit ve selamlık kültürü kavramları ekseninde hem sosyal-cinsel politik eksenini hem de sünnetin

performans boyutunu da göstermek ikinci amacın kapsamındadır. Özet olarak, aslında ikinci amaç erkeklerin farklılaşan erkeklik deneyimleri ekseninde sünnet ve eril tahakküm etkileşimselliğini hem söylemsel hem de pratikte irdelemektir.

Üçüncü amaç ise sünnetin insan hakları ile olan ilişkisi ekseninde bir tartışma yürütmektir. Bu doğrultuda bu çalışmanın insan hakları tartışmaları kısmında belirtilen hem ulusal yasalar (Türk Ceza Kanunu gibi) hem de uluslararası sözleşmeler (İstanbul Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Kararları gibi) eksenindeki erkek sünnetini koruyucu ve önleyici sosyal politikaların ve düzenlemelerin neler olduğunu betimlemek ve haklar ekseninde tartışmaktır. Çünkü, Türkiye’de erkek olmanın temeli sünnet olmaktan geçiyor ve erkekler bu deneyimi çocukluk yaşlarında, rızanın yokluğunda veya rıza inşası aracılığıyla deneyimliyorlar. Bu sebeple sünnetin kendisi erkeklik ve dini/kültürel gerekçelerle gerçekleştirildiği için bir cinsel/toplumsal cinsiyet temelli şiddeti teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, erkek sünneti tartışmalarını toplumsal cinsiyet temelli şiddet ekseninde “çocuk hakları”, “evrensel insan hakları” ve “LGBTİ+ hakları” ekseninde tartışmaya açmakta belirtilen üçüncü amacın kapsamındadır.

Dördüncü amaç ise akademik boyuta getireceği yenilikleri kapsamaktadır. Öyle ki, feminist teori köklerini pratiğin bilgisinden alır (Donovan, 2016). Başka bir ifadeyle, bu pratik bilgi kadınların/LGBTİ+’ların günlük yaşamdaki ayrımcı tutumlar ve baskı deneyimleri ekseninde olabilir ya da bu baskı ve ayrımcılık karşısında geliştirilen direniş formlarının bilgisi de olabilir. Çünkü kişisel olan politiktir ve bu araştırma kapsamında erkeklerin kimlikler ekseninde ve bu eksen doğrultusunda yaşadıkları sünnet deneyimlerindeki farklılıkların bilgisinden yola çıkarak alanyazına kimlik kesişimselliği, sünnet hikâyesi ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet ekseninde eleştirel erkeklik çalışmaları alanyazınına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi ise araştırmanın amaçları ile benzer olarak şekillenmektedir. Sünnet ritüeli ile ilgili Türkçe alan yazın genel olarak sağlık ve psikoloji bölümlerinin çalışmalarında karşımıza çıkar. Sosyoloji ya da toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında ise sünnet üzerine özel olarak yürütülen çalışmalar az sayıda olup genelde erkeklik çalışmaları bağlamında yürütülen tezlerde bir bölüm olarak ele alınmıştır. Ek olarak, sünnete sosyolojik feminist ya da toplumsal cinsiyet perspektiflerinden yola çıkılarak yapılan çalışmalarda da cinsel yönelim, dini kimlik gibi özel olarak toplumsal kimliklerin kesişimi görülmemektedir. Bu noktada bu tez çalışması alanyazına belirtilen hususlar noktasında katkı sağlamayı da amaçlamaktadır. Ayrıca,

bu araştırmanın gerçekleştirilmesi ile sünnet ritüel(ler)inde ve sünnetin deneyimlenme şekillerinde oğlan çocuklarının cinsel tecrit ve selamlık kültürüne nasıl tanık olunduğu, bu bağlamda insan hakları ekseninde yürütülecek çalışmalarda feminist teori ve metodolojinin ne şekilde/nasıl eklenmesi gerektiği konusunda yol gösterici olacağı üzerine geliştirilecek tartışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmanın sünnet dışında temel ayaklarından biri sıklıkla vurgulanan erkeklerin farklılaşan deneyimleridir. Bu noktada, bu çalışma dini/etno-dinsel kimlik ve cinsel yönelim kesişimselliği/etkileşimselliği bağlamında önem arz etmektedir.

Kuramsal arka planda Sünni ve Alevi erkekliğin incelenmesini ve anlaşılması gerekliliği ile ilgili düşüncelerimi şekillendiren şey Alevi erkeklerinin sürekli “Alevilikte kadın erkek eşittir” söylemiydi. Öyle ki kendi aile yaşantımda da babam bir Alevi dedesi olduğu için bu görüşü sürekli dikte ederdi. Ancak, politik olan aile yaşantımdan yola çıktığımda bu söylemin bir bakıma geçersizleştiğini de gördüm. Araştırmacı kimliğimle bunu teorik bir bağlama oturtmaya çalıştığımda ise ilk olarak kendime “azınlık erkekleri gerçekten eşitlikçi midir?” sorusunu sordum. Bu bağlamda Catherine E. Harnois’in 2016 yılında erkeklere yaptığı çalışmasında azınlık erkeklerinin anaakım erkeklere göre cinsiyet ilişkilerinde daha eşitlikçi bir tutum sergilediği sonucu ile karşılaştım. Bu karşılaşmadan yola çıkarak Türkiye’deki azınlık erkeklerden bir grup olan Alevi erkeklerin cinsel politikanın inşasında Sünni erkeklerden ayrılıp ayrılmadığını ve bu ayrımın hangi düzlemde olduğunu ele alan bu çalışmanın sünnetin Alevi erkek kimliği tarafından nasıl anlamlandırıldığını, nasıl pratik edildiğini yani bu kimliğin gözünden aktarmaya çalışarak için erkeklik çalışmalarına katkı sunması beklenmektedir.

Alanyazın ele alındığında dini/etno-dinsel kimlikle cinsiyet kimliği/cinsel yönelimin kesişimsellik gösterdiği çalışmalar görece yok denecek kadar azdır. Özellikle Türkiye yerelinde herhangi bir alanyazın söz konusu değildir. Ne var ki, hegemonik idealin Türk-Sünni-Heteroseksüel olmak üzerinden kurgulandığı bir coğrafyada dini/etno-dinsel kimlikle cinsel yönelimin kesişimselliğine yönelik çalışmaların az olması şaşırtıcıdır. Öyle ki, bu azlık da kendini dini/etno-dinsel kimlik ve erkeklik ele alındığında alan yazındaki çalışmaların genelde politika, siyaset gibi makro alanlarda şekillendirmektedir. Etno-dinsel kimlikle ya da dini kimlikle ilgili yürütülen çalışmalarda ise çalışılan öznelerin genelde kadın olduğu görülmektedir. Kadınlarla yürütülen çalışmalar hem Alevi-Sünni kadınların günlük yaşamını anlama hem de inanç sistemindeki ataerkil çözümler konusunda yol göstericidir. Ne var ki, Alevi erkeklerin farklılaşan deneyimlerine dair çalışmalar görülmemektedir (Okan, 2018; Ceylan, 2019). “Yani egemen erkeklik değerlerine çok da uymayan, farklı hayatlar yaşayan erkekler var ve bunların deneyimleri ise çoğu zaman gözlerden ve dikkatlerden kaçıyor”

(Sancar, 2016b, s. 265). Bu sebeple bu çalışmada kısıtlı alan yazından yola çıkarak Alevi ve Sünni erkeklik anlaşılmasına çalışılacaktır.

1.3. Araştırmanın Soruları

Araştırmanın amacı ve araştırmanın önemi doğrultusunda bu araştırmanın cevap aradığı araştırma soruları ise şöyledir:

Erkeklerin erkeklikleri ile ilgili sorular

- Erkekler erkekliği nasıl algılamaktadır ve erkeklik nasıl farklılaşmaktadır?
- Erkek olmak nasıl öğrenilir ve sürdürülür?
- Erkeklerin sosyalizasyonundaki toplumsal cinsiyet ilişkileri nasıl şekillenmektedir?

Cinsellik ve cinsel yönelim ile dini/etno-dinsel kimlik ile ilgili sorular

- Erkeklerin cinsellik ve cinsel yönelim ile dini/etno-dinsel kimlik temelinde;
 - Deneyimlerindeki farklılıklar ve ortaklıklar nelerdir?
 - Ayrımcılık deneyimleri/pratikleri var mıdır? Nelerdir?
- Dini/etno-dinsel kimlik ve cinsel yönelim kesişimselliğinde;
 - Nasıl bir erkeklik deneyimi söz konusudur?
 - Erkeklerin farklılaşan ve ortaklaşan noktaları nelerdir?

Sünnet ritüelleri ve deneyimi ile ilgili sorular

- Sünnet ritüelleri;
 - Nelerdir?
 - Erkeklerin sünnet ritüeline yönelik düşünceleri nedir?
 - Bu ritüeller ve pratik edilme şekilleri dini kimliğe göre nasıl şekillenmektedir?
- Sünnet deneyimi;
 - Erkeklerin cinsel yönelimi ve dini/etno-dinsel kimliğine göre farklılıklar göstermekte midir? Nelerdir?
 - Nasıl performatif bir deneyim haline gelmektedir?
- Erkeklerin sünnet deneyimlerindeki cinsel tecrit ve selamlık kurumları ekseninde ataerkil örüntüler nasıl şekillenmektedir?

- Sünnet öncesi ve sonrasında erkekler;
 - Neleri deneyimlemektedir?
 - Nasıl hissetmektedirler?
- Sünnet sonrasında öncesine göre toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl bir değişim söz konusudur?

Sünnet ve insan hakları ile ilgili sorular

- Sünnet ve cinsel/toplumsal cinsiyet temelli şiddet arasında etkileşim var mıdır?
- Sünnet ve insan hakları arasında nasıl bir etkileşim söz konusudur?

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. CİNSEL POLİTİKA VE CİNSEL İDEOLOJİ

Bir kadının bir tek temiz yaşantısı olması gerektiği, oysa bir erkeğin biri temiz, öteki kirli iki yaşantısı olabileceği düşüncesi beni çileden çıkarıyordu.¹

2.1.1. Cinsel Politika ve Cinsel İdeoloji: Kısa Bir Giriş

Birey, içine doğduğu bu toplumsal düzen ve kültürel yapı içerisinde akış halinde yaşamı boyunca belirli toplumsal kurallar, normlar ve davranış biçimleriyle karşılaşır. Bu karşılaşmalar temel olarak bireyin öğrenme, sosyalleşme ve kimlikleşme sürecini teşkil eder. Bu süreç bireyin ailesi, sosyal çevresi, sınıfsal konumu, etnik/etno-dinsel kökeni, cinsiyeti, cinsel yönelimi ile şekillenir. Böylelikle birey toplumsal yaşamının bütününde belirtilen bu hususların etkisinde sosyalleşir.

Urie Bronfenbrenner (1979) bireylerin bahsedilen bu sosyalizasyon sürecini ‘ekolojik model’ ile açıklamıştır ve sosyalizasyonun dört farklı sistemine işaret etmiştir: “*Mikrosistem, mezosistem, egzosistem ve makrosistem*”. Mikrosistem çocuğun akrabalarını, ebeveynlerini, akranlarını; mezosistem, çocuğun egzosistemle olan ilişkisini düzenleme konusunda yani yasalar, sosyal hizmetler, aile dostları gibi yapılar ve aktörlerle olan etkileşimleri düzenleme konusunda öne çıkan yapıyı; makrosistem ise kültürel ve ideolojik yapıyı teşkil eder (Bronfenbrenner, 1979). Görüldüğü üzere Bronfenbrenner’in sosyalizasyonla ilgili olarak yaptığı vurgusu bu sistemlerin birbiriyle sürekli olarak etkileşimde olduğunu ve çocuğun yaşamını şekillendirdiğine işaret etmektedir. Bu sistemsel yapı içerisinde öznenin kendini var ediş biçimleri de bireylerin sahip olduğu toplumsal kimlikler, eylemlilik halleri ve toplumsal pratikleri sosyalizasyon süreçlerine göre farklılık gösterir. Dolayısıyla herhangi bir toplumun içinde *norm* olarak kabul edilen bazı yerleşik kodlar ve toplumsal pratikler bir bireyin öznel olarak var oluşundan farklı nitelikleri teşkil ettiği noktada ayrımcılık, dışlanma gibi pratikler gündeme gelebilir. Çünkü norm pratikler aracılığıyla kendini korumaya çalışan bir mekanizma olarak inşa edilmektedir.

¹ Sylvia Plath, 1987.

Mevzubahis edilen cezalandırma ve dışlanma gibi ayrımcı pratiklerin bireylerin öğrenme ve sosyalizasyon süreçlerindeki yerinin anlaşılmasında geçerli olan bir diğer kuram ise Albert Bandura'nın 'Sosyal Öğrenme Kuramı'dır. Bandura (1977) sosyal öğrenmeyi 'edimsel koşullanma' ve 'model alma/taklit' olmak üzere iki tip öğrenme biçimi üzerinden ele alır. Bu doğrultuda edimsel koşullanma; cezalandırma, dışlama gibi ayrımcı pratikleri açıklayan bir öğrenme tipi olarak ele alınabilir. Edimsel koşullanma yaklaşımına göre her toplumun kendi yerelliği ve kültürelliği bağlamında şekillendirdiği normlar ve standartlara uygun davranışların, tutumların sergilenmesi halinde 'ödül' aksi takdirde verilen tepkiler ve cezalandırılma yoluyla uygun olan davranışın öğretildiği görülmektedir (Bandura, 1977). Bu noktada uygun olan davranış kalıplarının belirlenmesi ve bireylerin içselleştirmesi bağlamında gündeme gelen ayrımcı pratikler ve tutumlar bütününe bir güç ilişkisine işaret ettiği düşünülebilir. Çünkü bir bireyin kendini var ettiği normlara uygun olmadığı gerekçesiyle birey ötekileştiriliyor ve ayrımcılığa maruz bırakılıyorsa bu ilişkinin kendisi doğrudan bir güç ilişkisine işaret eder. Öyle ki Judith Butler *Cinsiyet Belası* adlı çalışmasında bu durumu şöyle ifade eder: "Münferit toplumsal cinsiyetler, bireyleri çağdaş kültürde "insanlaştıran" şeylerden biridir, toplumsal cinsiyetini doğru bir şekilde icra etmeyenleri de düzenli bir biçimde cezalandırırız" (2016, s. 229). İfade edilen bu ilişki cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ekseninde ele alındığında *cinsel politika*'nın kendisi gündeme gelir. Örneğin, Türkiye'de geleneksel kodlar ve kültürel pratikler "gerekçe" gösterilerek gerçekleştirilen 'namus' cinayetleri, özellikle Türkiye toplumunda artış gösteren kadın katliamları (femicide) ve nefret suçları (homofobi, bifobi, transfobi) gibi birçok baskı, şiddet ve ayrımcılığın öznesi kadınlar ve LGBTİ+'lardır. Kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelik gerçekleştirilen her hak ihlali temelinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinden beslenen bir politikaya yani 'cinsel politika'nın doğrudan kendisine işaret eder. Bu sebeple cinsel politikayı yani bireylerin cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimleri ekseninde gündeme gelen eşitsiz güç ilişkilerini anlamak için ilk olarak politika sözcüğünün kendisi irdelenmelidir.

Politika sözcüğünün Türk Dil Kurumu'nda olan ikinci anlamına bakıldığında "davranış biçimi ve düşünce yapısı" olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda politika aslında yanına aldığı bir kavramla beraber şekillenen ve yanına aldığı o kavrama ait davranış biçimleri, düşünce yapısı yani bütünüyle normun ne olması gerektiğini belirleyen ve kalıpları hazırlayan bir kavramdır. Bu noktada cinsel politika kavramı ise cinselliğin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin davranış biçimleri ve ilişkiler etrafında nasıl şekillendirildiğini ele alır. Aynı zamanda şekillendirilen bu ilişkiler ağının nasıl baskı ve ayrımcılık pratiklerini (yeniden) ürettiğini de gündeme alan bir kavramdır.

Bu çalışmada cinselliğin politik oluşu irdelenirken Kate Millett ve Shulamith Firestone önemli isimler olarak belirmektedir. Bu feminist düşünürlerin yanı sıra cinsel politikanın ideolojik boyutunu ‘hegemonik erkeklik’ kavramı üzerinden açıklayan Raewyn (R.W.) Connell da önemli isimlerden biri olarak gündeme gelmektedir. Connell 1987 yılında yayımladığı ‘Toplumsal Cinsiyet ve İktidar’ kuramını oluştururken, kendinden önce yaşamış, eserlerini yazmıştır ve bu çalışmada ele alınacak feminist yazarlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiğini söylemek yerinde olacaktır. Ne var ki, çağdaş sosyolog olarak Connell cinsel politikanın açıklanmasında Bandura’nın teorisine benzerlik gösterecek şekilde cinsel politika ile toplumsal cinsiyetin işlerliğinin nasıl sürdürüldüğünü ‘ideoloji’, ‘ideolojinin doğallaştırılması’ ve ‘öğrenilenin uygulanması’ üzerinden açıklamıştır.

Connell (2017) toplumsal pratikleri ve kültürün kendisini bir ideolojik ilişkiler bütünü olduğunu ifade edip dilin pratik bağlamı ve kurumsallaşması doğrultusunda tarihsel zaman içerisinde ele alınması gereken bir cinsel ideolojinin varlığından söz eder. Öyle ki, bu cinsel ideolojinin doğrudan kendisi toplumsal yaşamı ve cinsiyet eşitsizliklerini şekillendirmektedir. İdeolojinin insanların yaptığı şeyler olarak görülmesi, ideolojik pratiğin de belirli bağlamlarda gerçekleşen ve bu bağlamlara verilen tepkiler olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu noktada cinsel politika; cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve cinsellik kesişimselliğinde bir iktidar ağı olarak ele alındığında cinsel ideolojinin gündeme getirdiği politikanın pratiğe dökülme ve işlerliğini sağlamada bir ‘aracı’ haline gelmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal cinsiyetlenme sürecinde ‘cinsel ideoloji’, cinsel politika sayesinde beden bulur.

Connell (2017) cinsel politikanın cinsiyet ilişkileri ile ilgili geçerli olan pratiklerin olduğu gibi *doğallaştırılması* aracılığıyla toplumsal yaşam içerisinde normalleştirildiğini ifade etmektedir. Connell (2017) bu doğallaştırma sürecini toplumsal cinsiyet kalıplarının pekiştirilmesinde bir bireyin tüm psiko-sosyal gelişiminde cinsel ideolojinin ön gördüğü doğru kabullere ve koşullara uygun olan davranışların öğretildiği bir süreç olarak tanımlar. Bu süreçlerde Connell (2017) "uygun" görülen davranışlar ve toplumsal pratiklerin baskın/egemen olan düşünce tarafından yani hegemonik olan tarafından üretildiğini ifade eder. Bu durumu açıklamak için kullandığı hegemonya kavramını da Antonio Gramsci’den ödünç almıştır. Ayrıca, bireylerin cinsiyetlenme sürecinde normlara tabi kılınmasında ataerkil söylem ve pratikler aracılığıyla zor kullanma ve aleni bir denetleme ‘olmaksızın’ bireylerin rızasının alındığını yani bir bakıma onayın inşa edildiğine işaret edilmektedir. Connell (2017, s.269) bu durumu şöyle açıklar: “Bir erkekler grubunun, silah zoru veya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük hegemonya değildir. Dinsel öğreti veya pratiğe, kitle iletişim içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına, yardım/vergilendirme politikalarına vb. kök salan üstünlük hegemonyadır”. Bir

kadının bir aracı kullanıyor olmasına rağmen bu konuda kendini yetersiz ve özgüvensiz hissetmesi, erkeklerin *tabiatları gereği* şiddete yatkın olduğu düşüncesi ve eşcinselliğin sözde *sapkın* ilan edilmesi ve eşcinsel bireylerin maruz bırakıldığı ayrımcılığın gerekçelendirilmesi durumları bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin çözümlenmesinde önemli bir kuram olan cinsel politika kuramı, her kuram gibi tarihsel süreçte çeşitli değişimler göstermiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında cinsel politika; bir grup olarak kadınların baskılanmasında başka bir grup olan erkeklerin sorumlu olduğu gibi ikili cinsiyetçi (binary) bir konumda, feminist teoride hâkim olan bir kuramdı. Başka bir ifadeyle, cinselliğin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin politik bir düzleme oturtulması ve bu anlamda kuramsallaştırılması ikinci dalga feminist kadın hareketine tekabül etmektedir. Bu dönemde özellikle Kate Millett'in 1970 yılında *Sexual Politics (Cinsel Politika)*'i ve onu takiben Shulamith Firestone'un aynı yıl içinde *The Dialectic of Sex (Cinselliğin Diyalektiği)*'i yayınlaması cinsel politikanın kuramsal temelleri olarak kabul edilebilir. Öyle ki, bu isimlerin düşünceleri ve katkıları bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ne var ki kuram, tarihsel süreçte feminist teoride cinsiyet kimliklerinin çoğulluğunun gündeme gelmesi, ikinci dalga kadın hareketinden ödünç alınan 'kişisel olan politiktir' şiarının kimlik kesişimselliği/etkileşimselliği boyutuyla çoğul deneyimleri ön plana çıkarması ve özel olarak erkekler arası iktidar ilişkilerinin gündeme alınmasıyla beraber değişim gösterdi (Maybek & Taşdemir Afşar, 2020). Yani, klasik feminist teorinin ele aldığı kadınların sadece erkekler tarafından baskılanıyor olduğu 'yapısal görüş'ü değişti. Zamanla yerini birçok farklı erkeklik, farklı kadınlık ve kadın-erkek ikiliği dışında cinsiyet beyanında bulunan bireylerin cinsiyet alanları temelinde birbiri üzerinde uyguladığı iktidar ilişkilerini kapsayan bir kuramsal çerçevenin (Kimberle Crenshaw, Patricia Hill Collins ve Judith Butler gibi isimlerin çalışmalarıyla) oluşturulduğu görülmektedir.

2.1.2. Cinsel Politikanın Temelleri ve Cinsel Politikada Erkeklik

Radikal feminist teori temellerini kadınların baskılanmasında erkeklerle kurdukları ilişkilerin yani toplumun bütününe sirayet eden ilişkiler ağı içerisinde kendi öznelliklerinin sorgulanmasının önemliliğinden almıştır ve hatta radikal feministler bu ilintinin çözümlenmesi ve kadın kurtuluşu için köktenci feminist yaklaşımın ve kız kardeşliğin gerekliliğini vurgulamışlardır (Donovan, 2016). Öyle ki, "radikal feministlere göre, tarihsel olarak kadınlar ilk ezilen gruptu ve bu nedenle -bilinen her toplumda açık bir biçimde var olan- ataerki, en

yaygın ve derin baskı biçimidir” (Messerschmidt, 2019, s. 23). Belirtilen bu görüşler doğrultusunda ilk olarak ataerki kavramının kullanımı ve cinsel politikanın kavramsallaştırılmasında öncü olan radikal feminist hareketinin önemli isimlerinden Kate Millett ve eseri *Cinsel Politika (2018)* ele alınmalıdır.

Millett, her radikal feminist gibi cinselliğin politik oluşunu gündeme alırken bunu Anglofon² yazılı edebiyatı ve erkek yazarların yazdığı edebi eserler üzerinden irdeler. Bu irdeleme sürecinde Millett, cinsel politikayı teorik bir düzleme oturturken ilk olarak cinsel politikanın tanımı yapar. Ardından, cinselliğin politik oluşunu ideolojik, biyolojik, sosyolojik, sınıfsal, ekonomik ve eğitsel, kaba güç, din (antropolojik) ve psikoloji bağlamlarında ele alır. Millett’in başvurduğu ‘ideolojik’, ‘sosyolojik’ ve ‘antropolojik’ bağlamdaki teorik gereçlendirmeleri bu çalışma ekseninde ele alınacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak cinsel politika tanımlanacak olduğunda Millett (2018, s. 44) şöyle ifade eder:

Kendi başına biyolojik ve fiziksel bir olgu gibi görünen cinsel ilişki, insan yaşantısının, insan ilişkilerinin geniş ortamında öylesine köklü bir yere oturmuştur ki, kültürü meydana getiren davranış ve değerlerin yüklü olduğu bir mikrokozmos gibidir. Bu ilişki, diğer nitelikleri yanı sıra, bireysel ya da kişisel bir ortamdaki cinsel politikanın bir örneği yerine de geçer.

Politika kavramının anlamı olan ‘uygun davranış biçimi’ düşünüldüğünde Millett’in (2018) ‘değerlerle yüklü mikrokozmos’ ifadesini kullanımı ile cinsiyet temelindeki ilişkilerin toplumun en küçük birimini teşkil ettiğini ifade etmektedir. Öte yandan, Millett bu tanımda ilk olarak cinsel politika kavramını kadının ve erkeğin davranışlarının beşeri ilişkiler bağlamında nasıl şekillendiği üzerinden açıklarken cinsiyetler arasındaki bu etkileşim ve ilişkinin sosyo-psiko-politik boyutunu da irdelemiştir. Millett (2018), kadın ve erkek ilişkilerinin politik oluşunu ele alırken ideolojik anlamda toplum içindeki ön yargılar ve sosyal ilişkiler doğrultusunda kadının sürekli olarak “aşağı” konumda tutulması, erkeğin ise sürekli “yüce, üstün” tutulmasıyla erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğünün toplumsallaştırıldığını belirtir. Başka bir ifadeyle, Connell’in (2017) vurgu yaptığı ‘doğallaştırma’ pratikte kendini bu şekilde göstermektedir.

Sosyolojik bağlamda ise Millett, aile ve evlilik üzerinden cinsel politikayı ele almış ve aile kurumunu egemenlik ve baskı kurma bağlamında güncel hükümet ve devlet sistemlerinin bir prototipi (2018) olarak tanımlamıştır. Millett, prototip tanımlamasıyla bir bakıma aile ve devlet arasında bir analogi kurmuştur. Ayrıca, evlilik kurumunun kadınların hem maddi mülkiyeti hem de kişisel olan bedenleri ve ruhları üzerindeki tahakkümünün legalize edildiği bir kurum olduğunu belirtmiştir (Millett, 2018). Öyle ki, evliliğin kendisini feodalizme benzeterek düğün töreni aracılığıyla kadının “kocasına tabi kılındığını” ve serf halinin yani köleliğinin

² İngilizce yazılan ve konuşulan edebiyat.

pekiştirildiğini ifade eder (Millet, 2018). Radikal feministlerin temel düşüncelerinden aşk ve sevginin politik oluşu düşüncesi ışığında heteroseksüel ilişkilerin dinamiklerine yönelmek ve heteroseksüelliğin kendisini sorguya açma Millett’da görülmektedir. Millett, kadınların erkeklerle kurduğu cinsel yakınlıkları ‘istismarcı bir baskı düzeni’ oluşu üzerinden açıklamış ve aslında kadının cinselliğinin nasıl sembolik olarak iğdiş edildiğini ve bu iğdiş edilmenin birçok kadın için de nasıl bir eylemliliğe dönüştüğünü ifade etmiştir:

Ataerkilliğin oluşturduğu, cinsel eylemin erkeğin isteklerine boyun eğmek demek olduğu, istismarcı, baskıcı cinsel düzenin gereklilikleri karşısında, frijidite, iffet ya da cinselliğe bir başka biçimde direniş, bir bakıma cinsel politikanın koşullarına “politik” karşı koyma niteliğini aldı. İffet, ya da cinsel soğukluğa varan bedensel ilişki nefreti, ataerkil düzende kadının cinsel yaşantısını kısıtlamak için bir toplumsal ve ruhsal “strateji” olarak kullanılırken, bir yandan da kadınların fiziksel, ekonomik ya da toplumsal ataerkil güce boyun eğmemek için baş vurdukları bir savunma “stratejisine” dönüştü (Millet, 2018, s. 191).

Millett sosyolojik bağlamda cinsel politikayı irdelerken erkekler arasındaki hiyerarşiye de değinmiştir. Bu noktada cinsel politikayı açıklarken teorik arka planında sadece kadınların baskılanması üzerinden değil, hanede yaşayan yaşça en yaşlı erkeğin diğer erkekler ve kadınlar üzerindeki tahakkümünden yani ‘geriatrik patriarki’den de söz eder. Bu değini erkeklik ve cinsel politikanın beraberce irdelenmesi ekseninde bir bakıma çok önemlidir. Çünkü bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak “hegemonik erkeklik” kavramı bir kuramsal çerçeveye oturtulurken yaş ve yaşlılık önemli bir parametre olarak ele alınmıştır.

Son olarak, Millett antropolojik anlamda bu çalışma için önemli kavramlardan biri olan ‘selamlık kurumları’ ve ‘erkeğin homososyal örgütlenmeleri’ aracılığıyla cinsel politikanın işlerliğinin ve sürdürülebilirliğinin ritüeller üzerinden nasıl gerçekleştiğini ele alır. Erkeklerin homososyal olarak örgütlenişleri temelinde bir bakıma hegemonik erkeğin temel dinamiklerinde yer alan bir erkeklik kültürünün göstergesidir. Bu eksende Millett ‘geriatrik patriarki’ üzerinden gündeme getirdiği cinsel politikaya erkeklerin homososyal örgütlenişini de ekleyerek R. W. Connell öncesinde hegemonik erkeklik kavramıyla ilgili değinilerini yapmaktadır. Bu doğrultuda Millett’a (2018) göre;

Çağdaş ataerkil toplumlardaki güçlü çevrelerin hemen hepsi erkeklerden meydana gelen gruplardır. Erkekler, her düzeyde kendi gruplarını kurarlar. Kadın grupları, karakteri nedeniyle birer ekleme grubu niteliğini taşır veya önemsiz ayrıntılar ya da süs ve gösteriş düzeyinde erkeklerin yaptıklarına ve yöntemlerine öykünme durumunu aşmaz (s.87).

İfade edilen bu homososyal erkek örgütlenmesini anlamak için selamlık kurumlarının ve işlevinin ne olduğu irdelenmelidir. Bu doğrultuda “Selamlık, ataerkil düzen ve duygunun bir kalesidir. İlkel toplumlarda selamlık, danslar, dedikodu, konukseverlik, eğlence ve dinsel

törenler yoluyla erkeğin toplumsal yaşamdaki gelişimini güçlendirir” (Millett, 2018, s.87). Bu tanım üzerinden bakıldığında erkeğin toplumsal inşasında toplumsal gelenek ve göreneklerin ne kadar önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Öyle ki, bu ritüellerin ve selamlıkların toy oğlan çocukluğundan erkeğe geçişin kutsandığı etkinlikler olarak tanımladığı görülmektedir: “Selamlıklar, deri yüzme, kafa kesme törenlerinin düzenlendiği, övünme ve gösteriş heveslerinin kusulduğu yerlerdir. Burada, delikanlıların “sertleşmesi” ve erkeklik dönemine girmesi beklenir” (Millett, 2018, s. 88). Aynı zamanda selamlıkların bu sertleşme ve erkek olmayı sağlama için bir sınav alanı olduğu da görülüyor: “Erkeklik sınavını verdikten sonra, delikanlılar bir zamanlar kendilerinin dayanmak zorunda kaldıkları acıları, aşağılamaları kendilerinden sonra gelenlere seve seve uygularlar” (Millett, 2018, s.89). Selamlık etkinliklerinin tamamen erkeklerden oluşması ve oğlan çocukları için bir erkeğe geçiş alanı olarak kurulması, bu kültürün eril cinsel tecriti teşkil ettiğini göstermektedir. Ek olarak, bu ataerkil döngünün yeniden üretiminde önemli bir yere sahip olan selamlığın kendisinin her zaman bir cinsel tecrit ve homososyal erkek örgütlenmelerinin gücünün aktarımının olacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma dahilinde sünnetin kendisinin bir ritüel olması ve bu ritüelin doğrudan erkeklik üzerinden kurgulanması bağlamında Millett’in bu kavramları önem arz etmekte ve bu çalışmadaki teorik arka planı oluşturmaktadır. Kate Millett’in sunduğu bu geniş cinsel politika veçhesi yalnızca erkeklerin kadınlar üzerinde değil erkeklerin kendi aralarında da cinsiyet kimliğine dayalı nasıl bir güç ilişkisi olduğunu göstermiş ve kadınların erkeklere tabi kılınma boyutlarını önemli ölçüde açıklamıştır.

Millett’in görüşlerine ek olarak Shulamith Firestone’un cinsel politika üzerine şekillendirdiği radikal feminist görüşlerin de gündeme alınması bu çalışmanın teorik arka planını güçlendiren başka bir boyutu teşkil etmektedir. Firestone, cinsel politikayı ele alırken döneminin birçok radikal feminist kuramcısı gibi sevgi, aşk, aile, evlilik gibi kurumlarını değerlendirmiş ve özellikle üremeye dayalı heteroseksüel ilişkilerin kadınların ezilmesinde temel bir nokta oluşturduğunu belirtmiştir (Donovan, 2016).

Aşk ve sevgi kültürü anlamında Firestone da birçok radikal feminist gibi erkeklerle kurulan romantik ilişkilerin kadınların sömürüldüğü bir sistem olduğunu hatta toplumsal yaşamın kendisinin kadının duygusal ve cinsel varlığı üzerinden şekillendiğini ifade etmiştir; “(Erkek) kültürü de asalaktır; hiçbir karşılık ödemedi kadınların duygusal gücünü sömürmektedir” (Firestone, 1993, s.137). Sevgi ve aşk konusunda ataerkil toplumlarda bir grup olarak erkeklerin hükümranlılığı altında hükümdarın kendisine yani erkeğe âşık olmak yalnızca köleliğin romantize edilmiş bir gerekçelendirmesidir. Başka bir deyişle erkeklerle kurulan romantik ve cinsel ilişkilerin kendisi ataerkil düzende erkeğe (efendi) verilen bir hizmetten öteye geçmez.

Bu yargılar hem Millett’in hem de Firestone’un görüşlerinde aleni bir şekilde görülmektedir. Bu durumla ilintili olarak Firestone bu politik sevgi ilişkisinin kaynağını erkeklerin, ‘kadınların üzerinde yarattığı huzursuzluk ve bağlanma’ karşısında geliştirdikleri stratejiler ekseninde ele alır:

Erkek, bilerek birbirini tutmaz davranışlar gösterir; kadını sık sık bırakır, bir dahaki buluşma tarihini belirtmez, ona “işinin her şeyden önce geldiğini” söyler, ya da başka birçok özür bulur. Başka bir deyişle kadının huzursuzluğunu sezer ama onu rahatlatmayı istemez; onun huzursuzluğunu haklı bile görmek istemez. Çünkü kadının huzursuzluğuna gereksinmesi vardır; bu, ona hala özgür olduğunu, kapıların bütünüyle kapanmadığını sürekli anımsatır (Firestone, 1993, s.147).

Ek olarak Firestone (1993), Bandura’nın sosyal öğrenme teorisindeki yaklaşımlardan biri olan ‘rol model alma ve taklit’ aracılığıyla dünyaya gelen çocukların cinsel politikanın işlerliğini öğrenme ve içselleştirme ekseninde çocukluk dönemini ele almıştır. Kadınlar ile çocukların erkeklere tabi kılınması hususundaki paralellliği şöyle kurgulamıştır; “Kadının ezilmesinin nedeni çocuk doğurması ve çocuk yetiştirmesidir. Buna karşılık, çocuklar da bu role göre tanımlanır, ruhsal bakımdan bu role göre biçimlenirler; bu rol, büyüyünce onların nasıl insanlar olacaklarını, kuracakları ilişkileri, sonunda kuracakları toplumu belirler” (Firestone, 1993, s.83). Firestone’un erkeklige dair düşünceleri anlamında duygunun erkeklikte olmadığı ve bu boşluğun kadınların duygularının sömürülüşü ile erkekliğin var edildiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, duygu feminen (kadınsı) bir özelliktir, erkekliğin ‘doğasında’ olmaz ama ihtiyaç halinde kadınlardan gasp edilir. Bu gasp aşk ve sevgi bağı aracılığıyla gerçekleşir: “Erkeklerse yalnızca yatmaktan başka bir şey düşünmezler (şip şak!) ya da kadınları gülünç bir biçimde romantikleştirirler, kadını bir kere kendilerine bağladıktan sonra hiç bitmeyen çapkınlıklar peşinde koşarlar, cinsel ilişkiyi sevgi sanırlar” (Firestone, 1993, s. 146). Bu noktada, Firestone erkeklerin kadınsılıkla özdeşleştirilen sevgiden ve sevgi dışındaki dişil/kadınsı birçok şeyden azade bir erkeklik inşasını ifade etmektedir. Belirtilen bu düşünceler radikal feminist olan Firestone’un görüşlerinde yer etse de aslında Connell’in geliştirdiği hegemonik erkeklik tanımı da bu temelde -erkekliğin kadınsılıktan uzak doğasına işaret edilen bir temelde şekillenmektedir.

Belirtilenler ek olarak çağdaş feminist teorinin odak noktalarından biri olan kesişimsel (intersectional) feminist yaklaşımın ön gördüğü etnik köken ve cinselliğin kesişimselliği/etkileşimselliğinde farklı baskı mekanizmalarının ön plana çıkışı ve erkeklik eksenindeki erken değinileri cinsel politikanın çoklu bir bakış açısıyla algılanmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşımın erken değinileri ise radikal feminist olan Firestone’un düşüncelerinde gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda Firestone (1993) eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin oluşumu ile ırkçılığın oluşumunun uzantılı olduğunu ve Amerikan toplumunda

beyaz kadının, çocukların ve siyahilerin beyaz erkeğin mülkü konumunda oluşunun bir sonucu olarak bu grupların sınıfsal olarak etiketlendiğini ifade eder. Başka bir ifadeyle, beyaz erkeğin egemen erkeklik tipolojisini teşkil ettiği ve beyaz erkek dışında kalan erkeklerin marjinalize edildiği söylenebilir. Firestone (1993) siyahi erkeğin marjinalleşme halini ise “piyon” metaforu ile açıklamış ve iktidar ilişkilerinde siyahi erkeğin beyaz erkeğin piyonu olduğunu ve tam anlamıyla bir erkek olmadığını hatta beyaz eşcinsel erkekten bile daha aşağı bir erkeklik hali olduğunu ifade eder. Görüldüğü üzere cinsel politikada etnik kökenin önemi gündeme gelmektedir. Çünkü Firestone’un (1993) da ifade ettiği üzere cinsel politika ırksal-sınıfsaldır yani tek başına cinsellik üzerinden şekillenmez. Bu noktada Firestone cinsel politikaya yönelik kesişimsel bağlamda, Millett’tan farklı olarak, etnik köken ve erkeklerin arasındaki eşitsiz güç ilişkileri açıklama anlamında daha kapsamlı bir yaklaşım getirmektedir. Öyle ki, bu yaklaşımlar hegemonik erkekliğin önemli bileşenlerinden biri olan etnik kimliğin, erkekler arasındaki eşitsiz güç ilişkileri bağlamında nasıl bir etkisi olduğu ilerleyen bölümlerde daha netleşecektir.

2.2.ERKEKLİK(LER): TEK-TİP ERKEKLİK ANLAYIŞINDAN FARKLILAŞAN ERKEKLİKLERE

2.2.1. Hegemonik Erkeklik Kavramı

Erkeklik konusunu ele alırken eleştirel erkeklik çalışmalarının ilk uğrağı olarak R. W. Connell’a değinmek gerekir. Çünkü Connell, tek tip erkek öznesinin olmadığından ve erkekler arası iktidar ilişkilerinin de ataerki düzeni besleyen bir ilişkiler bütünü olduğunu ifade eder. Başka bir ifadeyle birçok erkekliğin olduğunu, hegemonik söylem ve pratiklerle aslında kadınların ve erkeklerin hem birbiriyle olan hem de erkeklerin hemcinsleriyle olan iktidar ilişkilerinin kapsamlı çözümlemesini yapan sosyologlardan biridir.

Bu noktada özellikle radikal feminist teoride klasikleşmiş ataerki çözümlemelerinin yerini 1970 sonrasında toplumsal toplumsal cinsiyet kavramına bıraktığı görülmektedir. Özellikle, Ann Oakley’nin *Sex, Gender and Society* (2015) çalışmasıyla eşitsiz cinsiyet ilişkilerine kapsamlı bir bakış açısı getirmesi bu değişimin temelleri olarak okunabilir. Bu çalışma bağlamında özel olarak erkeklik irdeleneceği için de Ann Oakley sonrasında çalışmalarını yapan Connell’in cinsiyet eşitsizliklerini açıklamak için geliştirdiği hegemonik erkeklik kavramı bu çalışmada temel alınmıştır.

Connell hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılan kadınlığı formüle ederken sosyal tabakalaşma kavramı ile hiyerarşik ilişkiler üzerinden açıklamış ve bu açıklamaların temelini hegemonya kavramını kullanarak ifade etmiştir. Önceki bölümlerde değinildiği üzere “hegemonya” toplumsal yaşam içindeki kültürel pratiklerin ve söylemsel olarak inşa edilen ‘ideal’lerin ve ‘norm’ların zor kullanmadan, dayatmadan sosyalizasyon aracılığıyla bireylerin “ideoloji”yi içselleştirmesi olarak ifade edilebilir. Bu noktada Connell hegemonik erkekliği ve diğer erkeklikleri cinsel ideolojinin ön gördüğü doğrular ve kabuller üzerinden açıklayıp bir bakıma sosyal tabakalaşmayı irdelemiştir. Connell’a (2019, s. 150) göre; “hegemonik erkeklik daha ziyade belirli bir toplumsal cinsiyet ilişkileri kalıbı dâhilinde egemen konumu işgal eden erkekliktir”. Egemenlik kavramının kendisinden söz edildiğinde ise sosyal tabakalar ekseninde bir güç ilişkisi gündeme gelmektedir. Bu noktada Connell (2017) hegemonik erkekliği heteroseksüel ve evli olmak, ekonomik güce sahip olmak, fiziksel anlamda güçlü olmak gibi temel özelliklerle ifade etmiştir.

Norm olan cinsel yönelimin heteroseksüellik olduğu, fiziksel gücün ve sağlık durumuna ilişkin “iyi olma” halinin olduğu (engelliliğin olmadığı), orta ya da orta üst sınıf olmak ve tam zamanlı ücretli bir işte çalışmak koşulları gibi sosyal tabakalaşma unsurlarının ön plana çıktığı bir erkeklik halinden söz edilmektedir. Tasvir edilen bu erkeklik hali temelinde *beyaz batılı bir erkeğin* idealize edilen halidir. Ancak bu hale ilişkin olarak hegemonik erkeklik kavramının doğrudan kendisi ya da yakınlaştığı bir kavram olarak ifade edilebilir:

Connell, günümüz batı toplumları için, heteroseksüel, beyaz, üst-orta sınıf, çalışan, evli, çocuklu, sağlıklı, Hristiyan ve Aydınlanma’nın mirası kimi değerlere bağlı (bilimin üstünlüğü, eğitime inanç, akılcılık, pozitivizm vd.) bir erkeğin hegemonik erkeklik icra etmeye daha yakın/yatkın olduğunun altını çizer. Ancak bu özelliklerin hepsini, büyük kısmını ya da en azından birini taşımayan/taşıması mümkün olmayan erkekler de en üstte konumlanmış hegemonik norma göre hizalanır, yerlerini öğrenir, ona göre yaşarlar (Özbay’dan aktaran Taşdemir Afşar, 2020, s. 140).

Millett ve Firestone’un bir önceki bölümde ele alınan düşüncelerinde de görüldüğü gibi heteroseksüel evlilik kurumu, hegemonik erkekliği pratik etme/pratiğe dökme bağlamında önemli bir role sahiptir. Başka bir ifadeyle, heteroseksüel evlilik ve baba olmak aracılığıyla toplumsal varlığı onaylanan erkeklerin eşitsiz güç ilişkilerini üretme konusundaki idealin bir parçası oldukları, hegemonik erkekliğin koşullarını sağladığı görülmektedir. Bu koşulların Türkiye’deki erkekliğe sirayet edişi ve Türkiye’ye özgü durumlar ilerleyen bölümlerde derinleştirilecektir.

Connell idealize edilen erkeklik olarak bu hiyerarşinin içerisinde hegemonik erkekliğin altında farklı kadınlık ve erkeklik kategorilerini de ifade etmiştir. Bu kategoriler ise hegemonik ideale yakın olmaya çalışan ve ataerkil ilişkilerin döngüsünü yeniden üreten işbirlikçi erkekler

(miskin); eşcinsel erkekler (madun) ve azınlık erkekleri (marjinalleştirilen) yani öteki erkeklikleri yerleştirmiştir. Hegemonik erkeklik idealinde bu grupların ötekileştirilmesinin sebebi ise erkeklikten *azade ve uzak* olarak görülen, dişileştirilen (feminize edilen) erkeklikleri teşkil etmesinden kaynaklıdır. Çünkü ataerkil düzen erkeğin *gerçek erkek(!)* olduğu, kadınlıktan ve kadınlık kültürüne ait her şeyden arınmış bir toplumsal düzeni ön görür ve norm kabul eder. Normun dışındaki bir erkeklik haline yönelik bir tutum ve davranış ise damgalanır ve fişlenir (Giddens, 2008).

Connell'ın (2017) belirttiği bu toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde erkekliklerin genel gösterimi bu şekilde yapılırken kadınlıklar ve kadınlık deneyimleriyle ilgili temsilleri toplumsal cinsiyet hiyerarşisi teorisi ekseninde kavramsallaştırmıştır: 'ön plana çıkarılan kadınlıklar', 'direngen kadınlıklar' ve 'madun kadınlıklardır' (lezbiyen kadınlar). Ön plana çıkarılan kadınlık ataerkil düzen içerisinde kendi payını ataerki ile girdiği pazarlıktan elde eden kadınları; direngen kadınlıklar ataerkil ilişkiler ağını yıkmaya çalışan, kadınlığa atfedilen rolleri ve ifadeleri alt üst etmeye çalışan yani bir bakıma mücadeleci kadınları; lezbiyen, biseksüel kadınlar ise madun kadınlar tipolojisini teşkil etmektedir. İfade edilen bu toplumsal cinsiyet hiyerarşisi sosyal bilimler çerçevesinde yıllarca kendini korumuştur. Ayrıca, bu kuramsallaştırma çabası Connell (2019)'ın deyimiyle erkekliğin bir *pratik tertibat* oluşunu açıklama konusunda yıllarca kendini muhafaza eden bir toplumsal cinsiyet yaklaşımıdır. Ne var ki, Connell'ın bu hiyerarşik çalışması yıllar içerisinde değişen toplum düzenleri ve küresel sistemin krizleri ekseninde özü olan cinsel ideoloji ve hegemonya kavramı itibarıyla kendini feminist sosyal teoride muhafaza etse de bir değişimin gerekliliğine yönelik çağrılar ise Messerschmidt, Coles, Kimmell gibi isimlerden gelmiştir.

2.2.2. Hegemonik Erkeklik Kavramına Yönelik Eleştiriler

Connell'ın hegemonik erkeklik kavramını ilk geliştirdiği dönemde siyahi erkekler ile eşcinsel erkekleri 'marjinal' olarak gösteren ve madun kabul eden erkeklik deneyimleri görülmektedir. Ancak, bu grupların kendisinin de toplumdan topluma zamandan zamana değişebileceği, marjinal ve madun olanın da tahakküm kuran bir grup haline gelebileceğine yönelik çalışmalar artmıştır (Coles, 2008; Messerschmidt, 2019). Bu noktada hem erkekler arasındaki ilişkileri (iç hegemonya) hem de erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkileri (dış hegemonya) açıklama konusunda hem yerel hem de küresel ekseninde yetersiz kalmaya başlayan toplumsal cinsiyet hiyerarşisi kuramı Messerschmidt (2019) ve Coles (2008)'un çalışmalarıyla farklı bir boyut

kazanmaya ve genişlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Connell'a yönelik getirilen eleştirileri anlamak ve hegemonik erkekliğin yeniden formüle edilişi anlamında Messerschmidt ve Connell'in 2005 yılında birlikte kaleme aldıkları *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept* ile Messerschmidt'in *Hegemonik Erkeklik* (2019) çalışması üstünden beraberce irdelenebilir.

Bu çalışma bağlamında hegemonik erkeklik kavramı ve kavramı yeniden formüle etme anlamında önemli bir eleştiri mevcuttur. Bu eleştiri ise Messerschmidt'ten (2019) gelmektedir. Eleştiri ise temellerini Connell'in kuramsallaştırdığı hegemonik erkeklik kavramının kendisinin sadece atanmış cinsiyeti erkek olan bedenler üzerinde geçerli olan ve tipolojiler üreten bir kavramsallaştırma olmasından almaktadır. Connell'in idealize ettiği sosyal teori tipolojilere böldüğü grupların kendi arasındaki güç ilişkilerini ihmal etmeye ve sabit verili deneyimler inşa etmeye yatkın bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu noktada Messerschmidt (2019, s. 70) bir pratik tertibat olarak hegemonik erkeklikle ilgili şunu ifade etmiştir; “Erkeklik bireylerin bedenlerine veya kişilik özelliklerine gömülmüş sabit bir öz değildir. Erkeklikler, toplumsal eylem içinde hayata geçirilen uygulama biçimleridir ve bu nedenle belirli bir sosyal ortamdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerine göre farklılıklar gösterebilir”. Bu farklılıkları belirgin kılmak adına ise Messerschmidt eleştirel erkeklik çalışmalarına yöntemsel ayrımları getirmiştir.

İlk olarak, hegemonik erkeklik ve başat erkeklik arasındaki ayrımın oluşturulması gündeme alındığında farklı erkekliklerin irdelenmesi daha görünür ve kavramsal anlamda yol gösterici olmaktadır. Başat erkekliklerin hegemonik erkekliklerden ayrı bir şekilde ele alınmasının gerekli oluşunu vurgulayan Messerschmidt'e (2019) göre hegemonya kavramı özünde bir kültürel pratik olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştırma ve içselleştirme sürecine işaret etmektedir. Bu nedenle, ona göre, 'hegemonik erkeklik' idealinde olan ya da 'bu ideale yakın olan erkekler' cinsel ideolojinin devam ettiricisi olarak görülür. Başat erkekliklerin ise hegemonik erkekliğe atfedilen özellikleri (örneğin kas gücü, popülerlik, cinsel performansın iyiliği) sağlayan, pratik eden ama toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştırmayan erkeklikler olarak ele alınması gerektiğini ifade eder (Messerschmidt, 2019). Bu noktada Connell'in ilk kuramsallaştırdığı haliyle hegemonik erkeklik kavramı başat erkekliği de bünyesinde barındırma tehlikesine düşmektedir. Görüldüğü üzere başat erkeklik ve hegemonik erkeklik arasındaki ayrım kavramın kendisinden gelmektedir. Messerschmidt bu sebeple bu kavramların arasındaki ayrımların oluşturulması gerektiğini ifade eder.

İkinci olarak ise farklılaşan hegemonik erkeklikleri açıklamak için Tristan Bridges ve Cheri Jo Pascoe (2014) tarafından ifade edilen *melez hegemonik erkeklikler* kavramsallaştırmasını da dikkate alan Messerschmidt, hegemonik erkekliklerin temsilleri üzerine tartışmış ve Connell'in

hegemonik erkeklik teorisini genişletmiştir. Bu noktada Messerschmidt (2019, s. 147) melez hegemonik erkekliklerin eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üretme konusunda işlevi olduğunu ifade eder. Bu işlevin kendisini örtbas edilme suretiyle görünmez hale geldiğini belirtmiştir. Messerschmidt'e (2019) göre erkekler ev işlerine yardım ederek görünürde eşitlikçi ilişkiler kurma hali içindeyken öte yandan erkekliklerini de aynı ev içerisinde bu ev mekânındaki içerisindekiler üzerinden üretirler. Başka bir ifadeyle, melez hegemonik erkeklikler bir *maske* olarak düşünülebilir. Bu maske ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinde eşitliği sağlamaya yönelik pratik tertibat içerisinde olup aslında erkekliklerinden ödün vermeyen ve dışlaştırılma ihtimaline direnen ve eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreten erkekler olarak düşünülebilir.

Messerschmidt'in bir başka önerisi yine hegemonya kavramı ekseninde irdelenecek olan yerel, bölgesel ve küresel bağlamlarda hegemonik erkekliğin analizleridir. Bu analizlerin önemli olmasının sebebi Connell'in (2017) küresel bağlamda erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü şeklinde ifade ettiği hegemonik erkeklik kavramının genelleyici ve yerel/bölgesel bağlamdaki erkeklik deneyimlerini tekipleştiren ve göz ardı eden bir kavram olarak eleştirilmesidir. Bu noktada Messerschmidt (2019) yerel, bölgesel ve küresel hegemonik erkekliklerin birbiriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu devlet yöneticilerinin söylemleri ekseninde irdelenmiştir. Messerschmidt (2019) bu analiz sonucunda kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaştırılan ideoloji ekseninde devlet liderlerinin kendi ülkesi dışındaki ülkeleri *kırılğanlık*, *yardıma muhtaçlık* gibi kavramlar üzerinden feminize etmesiyle küresel bir erkekliğin kurulduğunu aktarmıştır. Aynı toplum içinde yaşayan erkeklerin de ülkelerinin liderlerinin başka ülkeleri feminize edici söylemlerini kullanarak bölgesel bağlamda (Kuzey Amerika) birçok etnik kökenden ve ülkeden olan bireyleri de feminize eden bir bölgesel erkekliğin oluştuğunu aktarmıştır. Böylelikle küresel ve bölgesel arasında ilişkilenen bir erkeklik hali oluşmaktadır. Bu noktada erkekliklerin metodolojik olarak çözümlenmesinde Messerschmidt'in küresel-bölgesel-yerel ayrımı önemli olup daha farklı erkeklikleri algılayabilmek ve görebilmek için yerelde erkekliği irdelemek gerekmektedir. Bu sebeple vurgu yapılan feminize edilme durumuyla ilgili analitik bir çözümlenme aracı olarak kesişimselliğin önemi gündeme gelmektedir.

2.2.3. Erkeklikler Kavramını Düşünürken Yöntemsel Bir Araç Olarak Kesişimsellik

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere Connell ve Messerschmidt'in çalışmaları güncel erkeklik çalışmalarında erkekler arası ilişkileri (*internal hegemony*) çözümleme hususunda yöntemsel bir araç olarak kesişimselliğin ele alınması gerektiğini göstermektedir. Kesişimsellik kavramı güç, iktidar ve baskı gibi kavramları gündeme alır ve toplumsal kimliklere göre farklılaşan baskı deneyimlerinin ortaklığına vurgu yapar; “her baskı sistemi diğer tüm baskı sistemleriyle (toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsel yönelim eksenlerinde) onlar olmadan işlemeyecek şekilde iç içe geçmiştir” (Tanesini, 2012, s. 189).

Kökene 19. Yüzyıl Amerika'sında yaşayan siyahi kadınların tarihine ve anlatılarına kadar götürülebilen kesişimsellik kavramının ilk örneğini Sojourner Truth'un 19. yüzyıldaki kadın hareketinin ve sonrasında en sık kullanılan sloganlarından birisi haline gelen “Aint I A Woman?” (Ben Kadın Değil Miyim?) sözüdür (Davis, 1994). Siyahi feminizmden beslenen kesişimsellik kavramı ilk olarak Kimberle Crenshaw tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Kesişimsellik, bir bireyin sahip olduğu toplumsal kimliklerin ataerkil düzen içerisinde birbiriyle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu gösterir. Bu kavramın geliştirilmesindeki temel dayanak siyahi kadınların hem beyaz egemenliği altında *siyahi* olmalarından hem de ataerkil düzende *kadın* olmalarından kaynaklı olarak günlük yaşamda farklı baskı mekanizmalarıyla mücadele ve baş etme stratejilerinden gelir. Crenshaw'dan önce bu konudaki öncü çalışmalardan biri ise Angela Davis'in 1981 yılında yayınlanan *Kadın, Irk ve Sınıf* eseridir. Davis (1994) bu çalışmasında siyahi kadınların Amerikan Feminist Hareketi içerisinde oy kullanma, sivil haklar hareketi gibi birçok tarihsel olaydaki pozisyonlarını ele almıştır. Bu noktada, Davis (1994) siyahi kadınların deneyimledikleri cinsel politikanın etnik köken ve sınıfla beraber nasıl şekillendiğini ve renkli kadınlar için bu baskı türlerinin nasıl birbirine bağlı olduğunu göstermiştir. Davis ve Crenshaw'u takiben de Patricia Hill Collins de 1991 yılında kesişimsellik kavramı üzerine çalışmış ve sınıf, etnik köken, toplumsal cinsiyet gibi rejimlerin arasında bir güç ilişkisi olduğunu ve bu ilişkilerin birinin diğeri olmadan analiz edilmesinin eksik kalacağını ifade etmiştir. Collins'e (1991) göre de bu çözümleme aslında marjinal grupların bilgisinden gelmektedir ve her grup kendi bilgisine ve kendi iç perspektifine sahiptir. Bu yüzden bilginin temsiliyeti bağlamında her marjinal grup başka bir marjinal grubun bilgisini ve farklılığını gündeme almalı ve birbirini baskılamamalıdır. Sonuç olarak, Collins'in düşüncelerinde “marjinal gruplar arasında bir koalisyon tasvir edilir” (Tanesini, 2012, s.188).

Feminist sosyal teori içerisinde hala gündemde olan ve araştırmalarda yöntemsel bir araç haline gelen kesişimsellik kavramı erkeklik çalışmalarında da sıkça başvurulan ve gözetilen bir kavramdır. Kesişimselliğin erkeklik eksenindeki gelişimi ise özellikle Connell'in 1987 yılında toplumsal cinsiyet ve iktidar üzerine olan düşüncelerine gelen eleştirilerden olan erkekliği tek

tip ve sabit kategoriler halinde görmenin yanlışlığı üzerinden irdelenebilir. Bu bağlamda, Ann-Dorte Christensen ve Sune Qvotrup Jensen'e (2014) göre erkekler arasındaki farklılaşan ve karmaşık güç ve iktidar ilişkilerini çözümleme konusunda kesişimsellik ve hegemonik erkeklik kavramının bir arada düşünülmesi bir yöntem olarak gündeme alınabilir. Hegemonik erkeklik kavramının erkeklerin bireysel kimlik inşaları ve günlük yaşam pratiklerini açıklama konusunda eksiklerinin olduğu önceki bölümlerde ifade edilmişti. Bu noktada Christensen ve Jensen (2014) etnik azınlık erkeklerinin 'fazlaca erkek' olarak hayal edilmesi ve bu sebeple de ötekileştirilmeleri, marjinalize edilmeleri durumundan dolayı etnik kimlik kategorisinin erkeklik çalışmalarında yer alması gerekliliğine vurgu yaparlar. Ayrıca, etnik kimlik kategorisi ve erkekliğin beraber analizi konusunda kesişimsel yöntemin mikro ve makro bağlamlarda çözümlemelerde yani çok boyutlu analizler konusunda avantajlarının olduğunu da ifade ederler. Öyle ki, bu analizlerle ilgili olarak Christensen ve Jensen (2014) iç ve dış hegemonyayı ayırmak ve güç ilişkilerinin değişken dinamiklerinin oluşunun gündeme alınması gerekliliği vurgularlar. Bu doğrultuda bu çalışma ekseninde erkeklerin birbirlerini algılama şekilleri, birbirleri arasındaki güç ilişkilerini anlama hususunda kesişimsel yaklaşım benimsenmiştir.

2.2.4. Tahakküm İlişkilerini Yeniden Düşünmek ve Farklılaşan Deneyimler: *Mozaik Erkeklik*

Connell'ın özellikle marjinalize edilen, madun erkeklikleri ve hegemonik ideale olan ilişkisi anlamında bu çalışmaya katkı sağlayacak olan bir diğer teorik çalışma ise Tony Coles tarafından geliştirilen *mozaik erkeklik* kavramıdır. Coles, mozaik erkeklik kavramını, 2008 yılında yayınladığı *Finding Space In The Field of Masculinity; Lived Experiences of Men's Masculinities* adlı çalışmasında ele almıştır.

Coles'un geliştirdiği mozaik erkeklik idealinde Connell'a yönelik eleştirilerden beslenme söz konusudur. Önceden de değinildiği üzere Connell hegemonik erkeklik tanımını inşa ederken sabit kategoriler halinde yapısal bir toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ön görmüştür. Bu nedenle sabit cinsiyet kimliklerinin birbiri üzerindeki tahakkümünü göz ardı edebilen bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna karşın Coles (2008) ise mozaik erkeklik kavramını sunmuş ve dominant (baskın) erkekliğin izini sürmüştür. Coles mozaik erkeklik kavramını inşa ederken ilk uğrak olarak Pierre Bourdieu'nün sermaye, habitus ve doxa gibi kavramlarını kullanmıştır.

Coles'un (2008) Bourdieu'den (1993) aktardığı üzere toplumsal yaşamın kendisi içerisinde erkeklerin birer aktör olduğu ve bu aktörlerin pozisyonlarının sahip oldukları mevcut sermayeler

üzerinden şekillendiğini ifade etmiştir. Bu sermayeler ise yalnızca ekonomik anlamıyla değil, kültürel, sosyal, fiziksel ve entelektüel anlamıyla da şekillenmektedir. Bu ekseninde mozaik erkeklik, alan (habitus) içerisinde erkeklerin sahip oldukları, yere ve zamana göre değişen mevcut sermayelerini kullanarak, hegemonik erkeklik idealinden sahip olduğu ya da yakın olduğu parçaları da alarak bir araya getirilmiş *mozaikleşmiş* bir erkeklik halleri bütünü olarak okunabilir (Coles, 2008).

Coles'un bu erkeklik kavramına mozaik olarak işaret etmesinin sebebi, erkeklerin sermayeler üzerinden bir güçlenme alanı yaratıp hem hegemonik erkekliğin değişkenliğine ve ilişkiselliğine hem de yeni baskın (dominant) erkeklik standartlarının, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tezahürlerini teşkil etmesidir. Coles (2008) mozaik erkekliği kavramsallaştırırken 41 katılımcıyla derinlemesine görüşme yapmış ve katılımcıların yaşam öykülerini ele almıştır. Araştırma sonunda Coles (2008) Connell'in madun erkeklik olarak tanımladığı eşcinsel erkeklerin kendi topluluklarında sahip oldukları sermaye aracılığıyla hegemonik erkeklik idealiyle bir pazarlık içine girdiğini gözlemlemiştir. Bu noktada aslında Coles'un (2008) ifadesiyle öteki olarak imlenen erkeklerin diğer öteki olarak imlenen erkekler üzerinde tahakküm kurabilecek yeni bir *ötekilik* konumunu inşa ettiği görülmektedir. Bu durumu ise Yoav ve Frederick isimli iki eşcinsel katılımcısında gözlemlemiştir. Onlara göre kadınsı giyinen ve kadınsı davranışlar sergileyen geylerin kendilerine göre *erkek olmadıkları* yargısını ifade etmiş ve erkekliğin kendisinin fiziksel unsurlarla şekillendiğini belirtmişlerdir. Bu noktada gey toplumu içinde femmefobi³ aracılığıyla yani bir şekliyle mizojiniyi yeniden üretip gey erkekliğe ait yeni bir erkeklik bir bakıma *baskın gey erkekliği* üretmişlerdir.

Sonuç olarak, hegemonik erkeklik ideali altında ezilen erkekler sermayeleri aracılığıyla bu tahakküm ilişkileri içerisinde kendilerine ait baskın olabildikleri yeni bir erkeklik alanı açıyorlar ve hegemonik erkeklikleri bir bakıma farklılaştırarak yeniden inşa ediyorlar. İnşa edilen bu yeni erkekliklerle ilgili olarak Coles'un (2008) görüşme yaptığı 31 yaşındaki Frank (anonimleştirilen haliyle) isimli katılımcının gençliğinde fiziksel olarak güçlü, sportif, kondisyonu yüksek bir erkekken -bu durum hegemonik erkekliğin idealize ettiği unsurlardan biridir- ilerleyen yaşlarında iş meşgalesi sebebiyle fiziksel gücünü ve sportifliğini yitirmeye başladığını ve Frank'ın akademik, entelektüel anlamda kendini geliştirmeye başladığını ve erkekliğini buradan şekillendirdiğini belirtmiştir. Bu noktada Frank'ın gençliğinde hegemonik erkeklik ölçütlerini sağlarken ilerleyen yaşlarında fiziksel sermayesinin yerini kültürel sermayesinin almaya

³ Femmefobi, feminen/kadınsı geylere yönelik özellikle geyler tarafından söylemsel ve pratik bağlamda uygulanan ayrımcılık ve dışlama pratiğidir. (bkz. <https://www.pride.com/feminism/2015/10/02/everything-you-should-know-about-femmephobia>)

başladığı görülüyor. Başka bir ifadeyle, hegemonik erkeklik idealiyle sahip olduğu sermaye aracılığıyla erkeklik alanında yeni bir erkeklik halini yani mozaik erkekliği inşa etmiştir.

2.3. HEGEMONİK ERKEKLİK EKSENİNDE TÜRKİYE TOPLUMUNDA ERKEKLİĞİN İNŞASINI ANLAMAK

2.3.1. Cinsel İdeoloji Olarak Makbul Erkekliğin Serüveni: Türkiye Toplumunda Erkekliğin Aşamaları

Cinsel politikanın tek bileşenin cinsiyet kimliği olmadığı, hegemonik erkeklik kuramlarıyla beraber cinsiyet kimliğiyle paralel olarak etnik köken, sınıf, yaş, cinsel yönelim gibi birçok toplumsal unsurun da cinsel politikayı anlama konusunda yol gösterici olduğu önceki bölümlerde ifade edilmişti. Bu çalışmada Türkiye toplumunda erkekliğin inşasını sünnet ritüeli ve farklılaşan erkeklik deneyimleriyle ilişkilendireceğim için Türkiye’de erkekliği ele alırken hegemonik erkekliğin parametrelerinden cinsel yönelimi ve dini/etno-dinsel kimliği ele alıp erkekliğin aşamaları üzerinden ilerlemeye çalışacağım.

Türkiye’de eleştirel erkekliğe yönelik çalışmalar genelde 2000’lerin sonlarına doğru yapılmaya başlanmış olup erkeklikle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır (Taşdemir Afşar, 2020). Bu çalışmaların özü Türkiye’de erkeklikle ilgili şu duruma işaret eder: Erkekliğin toplumsal inşası bağlamında idealize edilen makbul erkekliğin belli sınavlardan, toplumsal aşamalardan geçmesi gerekmektedir (Taşıtman, 2013; Selek, 2018; Barutçu, 2013; Sancar, 2016b). Bu aşamalar Türkiye’de özellikle hegemonik erkekliğin yani idealize edilen, norm haline getirilen bir cinsel ideolojinin erkekliğe yönelik pratik tertibatını düzenler, denetler ve onaylar.

Cinsel ideolojinin erkeklikle ilişkisini Türkiye yerelinde anlayabilmek için hegemonik erkekliğin ya da ideal erkekliğin koşullarını incelemek ve ardından bu koşulların hangi aşamalarda nasıl şekillendiğini anlamak gereklidir. Bu bağlamda Türkiye toplumunda makbul erkekliğin, Connell’ın cinsel ideolojide ele aldığı doğallaştırma ve ikna edilme yani bir bakıma ‘rızanın alınması’ suretiyle inşa edildiği söylenebilir. Bu ikna edilme durumunu ise Cenk Özbay (2013, s.186) şu şekilde ifade etmektedir:

İçlerinden en az bir tanesi erkek özneler en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı, makbul olanmışçasına (ve o doğrultuda tekmişçasına, zaten olması gerekenmişçasına) aktarılıyor, norm teşkil edermişçasına övülüyor ve erkek özneler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin,

ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanıyor, kültürel dolayım ile inanmaya çağırıyor, ikna ediliyorlar.

Bu normlar ve kimlikler ise Türkiye yerelinde Connell'ın hegemonik erkeklik kavramı için sunduğu kimlikler ve normlar ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik ise Türkiye özelinde kendine has özellikler taşımaktadır ve bu özelliklerin elde edilmesi süreci yani hegemonik olanı elde etme süreci makbul erkekliği teşkil etmektedir. Atilla Barutçu *Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları (2013)* çalışmasında erkekliğin inşa edilme aşamalarını tek tek ele almış ve hegemonik erkekliğin Türkiye'deki izlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Türkiye'de hegemonyanın elde edilebilmesi için oynanması gereken oyunlar, sünnet olmuş, heteroseksüel, aktif bir cinsel hayatı olan, askerliğini tamamlamış, tam zamanlı iş sahibi, evli, baba olmuş ve mümkünse ilk çocuğu erkek doğmuş bir erkekliği gerektirmektedir. Türkiye'de bu özelliklere sahip erkekler, hegemonik erkekliği elde etmiş erkekler olarak algılanmaktadır (Barutçu, 2013, s. 15).

Barutçu'nun (2013) ve Özbay'ın (2013) görüşleri irdelendiğinde Türkiye'de de orta/orta-üst sınıf, heteroseksüel olan ve heteroseksüelliğini evlilik kurumu içerisinde ve çocuk sahibi olmakla onaylanmış bir erkeklik inşası görülmektedir. Bu tablodan yola çıkarak erkeklikle ilgili temel bir soru gündeme gelmektedir: *Türkiye'de Erkekliğin Aşamaları Nelerdir ve Nasıl Makbul Erkek Olunur?*

Pınar Selek'in 2008 yılında yayınladığı *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı çalışmasında ifade ettiği haliyle bu aşamalar sırasıyla şöyledir; i) sünnet, ii) askerlik, iii) iş bulma, iv) evlilik. Selek'in yaptığı bu tasnifleme, Türkiye'de erkeklik konusunda makbul erkekliğin simgesel temsilidir. Barutçu (2013) Selek'in sünnet ve askerlik aşamaları arasına cinsellik (milli olma) aşamasını eklemiştir. Bu aşamalar tek tek ele alındığında Türkiye'deki erkeklerin hegemonik erkekliğe (makbul erkekliğe) ulaşma mücadelesi konusunda genel bir tablo oluşturulabilir. Bu bağlamda ilk olarak sünnet gelmektedir ama sünnet bu çalışmanın ana konusunu oluşturduğu için bu bölümde ele alınmamış ilerleyen bölümde daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu sebeple Türkiye'de erkekliğin aşamalarından Barutçu'nun ifadesiyle cinsellik yani 'milli olma' deneyimi ile başlanmıştır.

Makbul erkekliğin unsurlarından biri olarak cinsellikle ilgili hayatın belli bir anında var olup bitmediği gündeme alınmalıdır. Başka bir ifadeyle, cinsellik sürekli olarak erkeklerin tüm yaşamı boyunca inşa edilebilir. Ancak, cinselliğe atfedilen anlamlar farklılaşabilir. Bu konuda ilk cinsel deneyim (milli olma) ya da ilk kez porno izlemek erkekliğin inşasında bir anlam ifade

edebilir. Yani *milli olmakla* başlayan cinsellik serüvenin erkeklerin hayatlarının her yerine nüfuz eder:

Erkek ‘milli’ olup ilk cinselliğini yaşadıkdan sonra bu süreci ömrü boyunca elinden geldiğince sürdürmeye çalışmakla yükümlüdür. Cinsellik, erkeğin erkeklik inşa sürecinin her aşamasına sızmıştır. Sünnet, erkeğin aynı zamanda dinine uygun bir cinsel birliktelik yaşaması için de gerekli görülmektedir. [---] Öte yandan askerlik süresince gidilen genelevler, sahip olunan işin yarattığı fırsatlarda yapılan kaçamaklar veya evlilik süresince kadının üzerinde kurulan kontrolün yansıdığı alanlardan biri olarak cinsellik, erkeğin yaşantısının her alanında mevcuttur (Barutçu, 2013, s. 49).

Yukarıdaki alıntıda da belirtildiği üzere erkeklerin içinde bulunduğu her türlü duruma göre cinselliğin farklılaşan şekillerde pratik edildiği görülmektedir. Erkeğin yaşantısının her zamanında kendini gösteren cinselliğin de pratik edilmesinde önemli bir boyut da bu cinselliklerin heteroseksüel cinsel beraberlikler olması gerekir. Çünkü eşcinsel beraberlikler Türkiye toplumunda makbul erkekliğin inşasında bir norm değildir. Öyle ki, Butler (2016) homofobi olarak ifade edilen bu durumu “bir tehlike, bir kirlenme mevzii” olarak izah etmiştir. Yani heteronormatif toplum yapısı içerisinde istenmeyen ve olması halinde dışlanacak bir cinsel yönelim olarak belirlemektedir. Malum makbul erkeklik kadınlıktan ve kadınsı herşeyden azade inşa edilmeye çalışılır. Ayrıca, cinselliğin erkeklerin yaşamına etkisi çocukluktan itibaren başlar ama ilerleyen yaşlarda farklı sorunlar gündeme gelebilir. Özbay’a (2013) göre hegemonyanın elde edilmesinde bedensel dayanıklılık önem arz etmektedir ve orta yaş üstü erkeklerde gündeme gelen andropoz ile beraber cinselliğin bir iktidar alanına dönüştüğü görülmektedir. Çünkü cinsel performans andropoz ile bitmiş veya azalmış olabilir ki makbul erkeklik cinselliği performe edemeyen erkekleri içerisinde barındırmaz. Sonuç olarak, milli olma süreciyle yani ilk cinsel deneyim ile beraber başlayan cinsellik erkekliğin önemli bir alanı olarak hayatının her anında kutsanır.

Askerlik ele alındığında ise Türkiye’nin makro erkek örgütlenmesi ön plana çıkmaktadır. Osmanlı Devleti’nin yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sürecinde artan Türkçülük/Türk Milliyetçiliği ile Türkiye’nin *etnik milliyetçiliğe* dayalı bir devlet ve toplum düşüncesi üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu inşa soy ve kan bağlamında egemen olan etnik grubun yönetici grup olduğu ve egemen olanın dışında kalanların ise asimilasyonuna dayalı bir milletleşme ve ulus-devletin kuruluş sürecini işaret eder (Sancar, 2017). Etnik milliyetçilik üzerine inşası gerçekleştirilen ve 1923 yılında kuruluşu ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti’nde 1926 yılı itibariyle laik kanunların yürütmeye konulması ve aile hususunda yapılan değişiklikler cinsiyetçi ve cinsel ayrıma dayalı bir modernleşme projesinin başladığına işaret eder niteliktedir (Sancar, 2017; Kandiyoti, 2015). Bu modernleşme projesi temelini militarist ve bir ordu devleti düşüncesinden alır. Ordu kavramı mevzu bahis olduğunda ise doğrudan askerlik ve erkek özneler gündeme gelir. “Her Türk asker doğar” düşüncesinin hakim olduğu bir coğrafyada ordu

ile erkekliğin ilişkisinin kurulması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda Sancar (2016b) askerliği modern toplumlarda bir cinsiyete dayalı ve tüm erkeklerin katılım göstermekle yükümlü olduğu en temel erkeklik pratiği olarak tanımlar. Askerlik, erkekler için Türkiye’de zorunlu bir görevdir ve birçok iş ilanına bile bakıldığında *askerlik hizmeti* tamamlanmadan erkekler iş gücü piyasasına katılamamaktadır. Ayrıca, erkeklerin askerlik deneyimi ve makbul erkeklik inşası arasındaki etkileşim üzerine yoğunlaşan *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* çalışmasında Pınar Selek (2018), erkeklerin erkeksi duygularının askerlikte örgütlenerek militarizasyon kanallarının şekillendirdiğini ve bu süreçte olgunlaşan erkeklerin bu kanalların aracılığıyla toplumsal yaşamı denetlemeye başlayan bir hale geldiğini ifade eder. Ayrıca Selek (2018) askerlik deneyiminin kendisinin heteroseksüel ve seksist bir disiplin mekanizması olduğunun altını çizer ve bunu çalışmasının da bir bölümü olan *kadınlığa ve “ibneliğe” giriş yok* olarak betimler.

Diğer yandan erkek sünneti üzerine çalışan Ayşegül Taşıtman 2013 tarihli çalışmasının bir bölümünde sünnet davetiyelerini ele almış ve sünnet davetiyelerinde Türklük ve militarizm ile ilgili sözlerin yazılı olduğunu ve aslında sünnetle beraber askerlik düşüncesinin bu haliyle bir bakıma pompalandığını ifade eder. Sonuç olarak, askerlikle beraber erkekler disipline edilir ve erkeklerin heteroseksüel cinsiyet rejimine dâhil oluşları onaylanır.

Askerden döndükten sonra erkekleri bekleyen bir sınav olarak da iş gücü piyasasına katılım ve evlilik süreci gelmektedir. Bu bağlamda özellikle kırsaldan kente artan göçle beraber Sancar (2016b) ve Kandiyoti’ye (2015) göre Türkiye toplumunda klasik-geriatrik (yaşa bağlı) ataerkil düzenin çözülmeye başladığı bir aile yapısı görülmektedir. Bu yapının yerini ise -kentte yaşayan bir aile için ele alındığında- bedenen genç olan ve eve para getiren erkeğin sözünün geçerli olduğu bir ataerkil düzen almaya başlamaktadır. Kırsaldan kente göç eden işçi sınıfı erkekler için böyle bir durum söz konusu iken orta ya da orta üst sınıf için durum değişmektedir. Sancar (2016a) çalışma yaşamı anlamında kapitalizmin yarattığı kaotik ve belirsiz durumlardan dolayı kırsaldan kente göç etmiş işçi sınıfı erkeklerin aileyi koruma ve güven altında tutma anlamında eskiye göre kendini evlilik hayallerine kaptıramadığını ifade eder. Bu durum orta ya da orta üst sınıf (beyaz yakalılar/yöneticiler) için geçerli değildir. Özbay (2013) orta ya da orta üst sınıf (beyaz yakalı) bir erkeğin hegemonikleştiği ve bu süreçte evlilik konusunda görünürde daha eşitlikçi bir kentli erkeklik profili olduğunu ifade eder. Ayrıca, Özbay (2013) erkeklerin sınıf kavramı ile olan ilişkilerinin yalnızca iş gücü piyasası ile değil politik duruşu, gündelik yaşam deneyimleri vb. birçok faktörün etken olduğunu belirtir. Bu bağlamda çalışma yaşamına katılım makbul erkekliği tamamlama anlamında önemli bir basamaktır.

Sonuç olarak, ideal erkek olma yolunda erkeklerin bu aşamalardan geçmiş olması Türkiye’nin normatif yapısında erkeği onaylayan ve cinsel ideolojinin devamlılığını sağlama hususunda bir

denetleme sistemidir. Çünkü idealize edilen erkeklik heteroseksüel, orta/üst sınıf ve evli olmak gibi koşulları sağlamaktan geçmektedir. Ancak, farklılaşan erkeklik deneyimleri ele alındığında farklı durumlar gündeme gelmektedir. Örneğin, Türkiye’de eşcinsel evliliğin kanunen tanınmaması sebebiyle eşcinsel erkekler evlenememektedir. Başka bir durum olarak, eşcinsel ya da trans erkeklerin iş gücü piyasasında karşılaştığı ayrımcılıklar düşünüldüğünde iş bulma aşaması bu süreçte ya tamamlanamıyor ya da farklı zorluklarla karşılaşılıyor. Başka bir örnek olarak da cinsel yönelimi marjinalize edilen erkeklikler dışında aykırı davranan, cinsel ideolojinin karşısında duran heteroseksüel erkekler de olabilir. Bu bağlamda erkekliğin aşamalarından biri olan “askerlik görevini” yapmayı reddeden heteroseksüel vicdani retçi erkeğin birçok sivil/medeni haklarından mahrum bırakıldığı görülmektedir. Bu noktada Selek’in ve Barutçu’nun yaptığı bu tasnif “cisgender/heteroseksüel erkekler” için geçerli olmakla beraber *öteki erkekler* için bu aşamaların nasıl pratik edildiği, bu aşamaların öteki erkekler için zorlayıcı ve dışlayıcı toplumsal pratiklere nasıl dönüştüğünün de anlaşılması önem arz etmektedir. Bu pratikleri anlayabilmek için de sürekli değişimleri yapılan toplumsal kimlikler temelinde olan farklılaşmalar ele alınmalıdır. Bu çalışma ekseninde ise dini/etno-dinsel kimlik, cinsel yönelim ve bu iki kimliğin kesişimselliği ele alınmıştır.

2.3.2. Türkiye Toplumunda Farklılaşan Erkeklikleri Anlamak

Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere Türkiye makro bağlamda yani bir devlet olarak etnik milliyetçilik üzerine kurulu bir devlet yapısına sahiptir. Bu durumun topluma sirayet etmesi de kaçınılmazdır. Öyle ki, Türkiye toplumu sınıfçı, cinsiyetçi ve homofobik bir toplum olarak düşünülebilir (Odabaş & Hatiboğlu Kısasat, 2020). Bu sebeple feminist bir çalışma yürütürken kimlik politikalarının ve kesişimselliğin önemi ön plana çıkmaktadır. Hatta Birkalan-Gedik’e (2011) göre milliyetçilik, etnisite, sınıf, din ve cinsel kimlik gibi farklılaşan birçok kimliğin kesişimselliğini ele alan çalışmalar Türkiye’de kadın çalışmaları ajandasında bulun(a)mayan konulardır. Oysaki egemen grup olarak “Türkiye’de toplumsal hayatın yapıtaşını heteroseksüel, beyaz, Sünni, Müslüman, Türk, biyolojik erkekler oluşturmaktadır” (Güngör, 2013, s. 9). Bu sebeple Türkiye toplumu belirtilen sosyal kimliklerin kesişimselliğinde ele alınan konunun çalışılması konusunda zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

2.3.2.1. Dini Kimlik ve Etno-Dinsel Kimlik ve Erkeklik

Bu çalışma kapsamında dini kimlik ve etno-dinsel kimlik anlamında ayrımların yapılması önem arz etmektedir. Bu nedenle de ilk olarak dini kimlik ve etno-dinsel kimlik anlamında ayrımlar yapılarak ilerlenilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak etnisite kavramının tanımını yapmak gerekir. Macionis'e (2013, s. 358) göre "Etnisite, paylaşılan kültürel mirastır. İnsanlar kendilerini- ya da diğerlerini- onlara ayırt edici toplumsal bir kimlik veren ortak soy, dil ya da dine dayanarak bir etnik kategorinin üyesi olarak tanımlarlar". Bu bağlamda etnisite ve din kavramı beraber gündeme geldiğinde etno-dinsel kimlik kavramı ele alınmalıdır. Robert P. Swierenga'ya (2007, s.149) göre "her etno-dinsel grup kendi tarihsel deneyimi, sosyal karakteri ve teolojik inançların yani bu karakteristik özelliklerin şekillendirdiği gruplar olarak düşünülebilir".

Dini kimlik ise bir kişinin doğduğu an itibariyle ailesinden aktarılabilecek (habitus), toplumsallaşabileceği ya da bireyin kendi seçebileceği bir kimliği ifade etmektedir. Etno-dinsel kimlik ile ayrıldığı nokta olarak bu çalışma ekseninde Sünni-İslam inancı dini kimliği ifade ederken Alevilik, Türk-Alevi, Kürd-Alevi vb. kimlikler ise etno-dinsel kimliği ifade eder. Bu kimliklerin tek bir İslam çatısı altından çıkıp bir çatışma ve farklılaşma alanına dönmesi ise uzun bir tarihsel süreci teşkil eder. Bu çalışma ekseninde bu tarihsel ayrışma detaylı bir şekilde ele alınmayacak ancak, bu kimliklerin nasıl şekillendiği irdelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak kısaca Aleviliğin ve Sünniliğin toplumsal cinsiyetlenme ile nasıl bir etkileşimi olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Alevilik, Anadolu'da yaygın olarak islamiyetin bir kolu ve heterodoks/senkretik bir dini inanış olarak Sünni-İslam anlayışından farklı bir tarihsel gelişim süreci göstermiş bir inanç sistemidir (Okan, 2018; van Bruinessen, 1996; Akdemir, 2020). Bu senkretik olma durumuna bir örnek olarak; "Alevilikteki cem ritüelinde kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının, Şamanizm'de bulunan kadın ve erkeğin dinsel ayinlere birlikte katılması uygulamasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir" (Okan, 2018, s.47). Başka bir ifadeyle Alevilik tarihsel süreç içerisinde birçok dini inanış ve pratik ile birlikte şekillenmektedir. Ek olarak, Alevilik ya da Alevi olma hali ötekileştirme deneyimini de içinde barındırdığı ve dini inanış, soy anlamında bir tarihselliği söz konusu olduğundan bir etnik kimlik olarak da kabul edilmektedir (Okan, 2018). Ayrıca, Alevilik yöreden yöreye bölgeden bölgeye değişim gösterdiği için de (Kürd-Alevi, Zaza-Alevi gibi) Alevilik şemsiye bir kavram olup homojen bir etnik yapı değildir (Yıldırım, 2018). Bu anlatılara ek olarak, Alevilik Sünniliğe göre daha ritüelistik bir dini inanıştır. Örneğin, Alevilerin ibadethanesi olan cemevlerinde lokma dağıtımları (kurban sonrası halka dağıtılan et), semah,

cenaze kaldırma, cenaze kurbanı kesme gibi birçok faaliyet yürütülür ve yerel halk bir arada toplanıp ibadet eder.

Sünni-Müslüman kimlik ele alındığında ise Hz. Muhammed'den yüzyıllarca varlığını sürdürmüş bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin bitişine kadar resmi bir şekilde dini olarak egemen kimlik olma halini sürdürmüştür. Alevilik-Sünnilik arasındaki çatışma ve ayrılma Sancar'ın (2016a) ifade ettiği üzere tarihsel olarak Hz. Muhammed sonrasında Muaviye tarafından Hz. Muhammed'in damadı ve akrabası olan Hz. Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin'in öldürülmesi üzerine başlamıştır. Bunu takip eden süreçte 16. Yüzyılda I. Selim döneminde gerçekleştirilen toplu kıyımlar ile var olan çatışmalar politik tarih arenasında varlığını sürdürmüş ve bir dönüm noktası yaratmıştır (Ateş, 2011). Ancak, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ve 1926 yılında çıkarılan medeni hukuk ile seküler bir toplum ve devlet yapısı amaçlandığı için egemen Sünni-Müslüman kimliğin de kurumsallığı değişim göstermiş ve devlet işlerinden ayrı tutulmaya çalışılmıştır. Bu bağlam doğrultusunda Türk-Sünni-İslam anlayışının hem Türkiye'nin hem de Osmanlı'nın tarihsel sürecinde egemen din kurumu olduğu düşünüldüğünde Alevilerin tarihsel konumu azınlık olarak ön plana çıkmaktadır.

Ne var ki bu azınlık konumu Türkiye'de yasal bir zeminde değildir. Bu durumla ilgili olarak 1923 Lozan Anlaşmasıyla Türkiye'de sadece Müslüman olmayan gruplar azınlık olarak tanımlanırken Aleviler azınlık olarak tanımlanmamıştır. Ayrıca, Cumhuriyetin hem kuruluş döneminde hem de günümüzde Türk-Sünni ideolojisi hegemonik ideoloji olduğu için kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı da Aleviliği meşru bir din olarak tanımlamamıştır (Göner, 2005). Ancak, "sosyolojide azınlık olarak tanımlanma hali gündeme alındığında ayrımcılığın ve dışlanmanın öznesi olmak, ana akım düşünceden farklı özelliklere sahip olmak ve fırsatlara erişimde yaşanan sıkıntılar bağlamında" (Giddens, 2008) başka bir ifadeyle *sosyal konumları* itibarıyla Aleviler azınlık statüsünü teşkil etmektedir.

Sosyolojik bağlamda bir grup için azınlık olma durumu söz konusu olduğunda ise ayrımcılık ve dışlanma kavramları gündeme gelebilir. Ayrımcılık, grupların farklılaşan toplumsal kimliklerine göre şekillenen önyargılardan beslenen ve insan hakları ihlallerini gündeme getiren bir kavramdır (Göregenli, 2012b). Örneğin, Türkiye toplumunda çokça duyulan Alevilere yönelik *onların kıyruğu var, mum söndü*⁴ gibi söylemler ayrımcı ve stereotipik bir söylemler bütününe işaret etmektedir. Sosyolojik olarak Alevilerin azınlık olma durumu ise Türkiye'nin temellerinin şekillendiği modernleşme projesinde okunabilir. Öyle ki, modernleşme projesinin kendisi

⁴ Mum söndü olayını yıllarca bir Alevi olarak duydum ve zaman zaman insanların merakından değil gerçekten aşağılamak için kullandığını anladığım bir deyimdi. Mum söndü olayı ailemin anlatılarında Sünnilerin Alevileri öldüreceği zaman ya da Sünnilerin Alevi bölgesine girdiği zaman görünmemek için ibadet esnasındaki mumları söndürüp saklanmalarını ifade eder. Zamanla bu söylem Alevileri aşağılamak için kullanılmış ve hatta ensest cinsel ilişki ile özdeşleştirilmiştir.

heteroseksüel cinsiyetçi, ırkçı ve sınıfçı bir yerden şekillenmektedir. Bu projeyi heteroseksit ve ırkçı kılan şey ise temelinin Cumhuriyet'in kuruluşundaki etnik milliyetçi ideolojinin kendisi olup üretmeye çalıştığı bir burjuva-kentli (Türk-Sünni,Müslüman-Orta/Üst Orta Sınıf) yapılanma olmasından gelir. Bu projenin özellikle etno-dinsel kimlik ve burjuva-kentli ayağı önemlidir. Çünkü, bu etnik-milliyetçi projenin ürettiği ulus-devletin cinsel ideolojisi metropol ve kentler dışında kalan yerleşim yerlerindeki toplumsal öğeleri ve pratikleri kadınsılaştıran, kent-köylü ayrımını belirginleştiren bir dişileştirme/kadınsılaştırma ideolojisidir. Öyle ki, 1980'lere kadar taşrada yaşayanlar genel olarak Aleviler ve Kürdlerdi. Bu dişileştirme ideolojisi ise Sancar (2017, s. 315) tarafından şöyle ifade edilmiştir;

Barbarlıktan çıkamamış taşranın eğitilip "Türkleştirilerek" moderne dahil edilmeleri meşrulaştı. Bu anlamda kurtarılması gereken "Anadolu kadını" söylemi otoriter, milliyetçi Türk kalkınmacılığının ideolojik dili oldu. Bu dil sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarlarını değil, Türk erkeklerinin Türk-olmayan erkekler üzerindeki modernin modern olmayan üzerindeki iktidarını da kurdu.

Sancar'ın ifadesinden yola çıkarak aslında kırsaldan kente göç eden Alevi, Kürd gibi azınlık erkeklerin de dişileştirilmenin bir öznesi olabilecekleri gündeme gelmektedir.

Alevilik, Okan'ın (2018) ifade ettiği şekliyle etno-dinsel bir kimlik olarak ele alındığında bazı farklılaşan durumlar da gündeme gelmektedir. Örneğin, Modern Türkiye'nin tarihinde yaşanan Alevilere yönelik katliamlar ele alındığında -1938 Dersim Katliamı, Maraş Katliamı, Sivas Katliamı gibi- bu olaylarda devlet eliyle katledilen kişilerin yalnızca Alevi değil aynı zamanda farklı azınlık gruplardan oldukları görülmektedir. Bununla ilgili olarak ise modernleşme projesinin ön gördüğü sekülerleşme ve Kemalist ideolojiye yakınlık bağlamında Türk-Sünni İslam sentezinde Türk-Alevi ya da Kürd-Sünni olmanın görece daha az dezavantajlı olduğu görülmektedir (Van Bruinessen, 1996). Bu durum David McDowall'ın 2002 tarihli *Asylum Seekers from Turkey II* raporunda da görülmektedir ve Türkiye'den diğer ülkelere iltica edenlerin büyük çoğunluğunun Kürd-Alevileri olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak, bu bölümde gündeme aldığım bu tarihsel anlatılar özellikle Alevilerin Türkiye toplumu içerisindeki konumunu ve Sünni egemen düşünceyle ilişkili olarak anlama çabası olarak düşünülebilir. Buradan hareketle etno-dinsel kimlik ve erkekliğin beraber irdelendiğinde başta da ifade edildiği üzere Türkiye yerelinde nasıl farklılaştığı ele alınmalıdır.

Bu noktada, Kandiyoti (2015) dinin toplumlar ve cinsiyetlenme üzerinde bir etkisi olduğunu ifade eder ve Türkiye toplumu için birçok örüntünün cinsiyete dayalı ayrıştığını ve sistemleştiğini vurgular. Bu durumla ilgili olarak Sünni-Müslüman inanın özellikle kadını ve erkeği ayrıştırmada nasıl bir etkisi olduğunu burada ifade etmek gerekir. Sancar'a (2016a) göre İslam dini yaratılışçı bir ideolojiyi ifade eder ve bunun sonucu olarak da cinsiyet rollerinin

doğallaştırıldığı ve ‘cinsel tecrit’e inanılan bir cinsel ahlak sisteminin kurulduğunu vurgular. Cinsel tecrit kavramı ise Millett’in (2018) kullandığı selamlık kurumları ile benzerlik gösterir. Selamlık kurumlarının Müslümanlıktaki hali ise Sünni-İslam ideolojisinin emrettiği şekliyle kadının ve erkeğin cinselliğinin ve kamusal alandaki görünürlüğün denetimini ifade etmektedir. “Cinslerin tecritinin hedefi cinsiyete dayalı işbölümü ve cinsiyet rollerini savunarak aileyi, aile içinde geleneksel rolleri pekiştirip evlilik dışı cinsel ilişkiyi ve cinsel özgürlük tutkusunu önlemeye çalışmaktır” (Sancar, 2016a, s. 177). Başka bir ifadeyle, İslami ideolojinin ön gördüğü cinsel tecrit kavramı cinsel-ahlaki bir politikadır ve Sünni inancının temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, Sancar (2016a) cinsel tecritin İslam hukukundaki yapılaşmasını analiz edebilmek için çok eşlilik (poligami), Mut’a nikâhı ve zinanın cezalandırılması gibi pratiklerin incelenmesi gerektiğine vurgu yapar. Bunun sebebi ise özellikle Sünni-İslam ideolojisinde erkeğin kadına göre daha avantajlı bir konumunun olması ve bu yaptırımların temelini erkeklerin yaşamını olumlu kadınların ise olumsuz şekillendirdiğini ifade etmektedir. Buna karşın da Alevilikteki “kadın-erkek” eşittir söyleminin gündeme gelmesi de ortodoks Sünni cinsel tecritine bir karşı duruş olarak geliştirmektedir. Başka bir ifadeyle “Aleviler’in kadın-erkek eşitliğine Sünni İslam’dan daha çok önem vermesi “biz” ve “öteki” arasındaki farklılığı ortaya koyması açısından önem taşımaktadır” (Açer, 2019, s. 35).

Bu noktada Türkiye toplumunda dini/etno-dinsel kimliğe göre bir erkeklikten ‘eşitlikçilik’ ekseninde söz edilebilir mi? İlk olarak Özbay’a (2013) göre Alevi ya da Sünni erkekliğin günümüz toplumsal koşullarında söz edilemeyeceğini, dini kimliğin kendi başına bir etken olmadığını ifade etmiştir. Buna karşın Sancar (2016b) toplumsal bağlamda eril şiddeti deneyimlemiş birbirinden farklı erkeklerin daha eşitlikçi ve erkek egemenliğine karşı atağa, direnişe geçen erkeklikler inşa ettiğini ifade etmiştir. Sancar’ın görüşlerine ek olarak, Selek’in (2018) askerlikle ilgili yaptığı çalışmasında önemli bir bulgu gündeme gelmektedir. Türkiye’nin militarist yapısının etnik milliyetçi (Türk-Sünni) bir yerden şekillendiği düşünüldüğünde Selek (2018) bu etnik yapısal hiyerarşiye karşı askerlikte Alevi, Kürd, Laz ve Arap erkeklerinin gruplaştığını ve direnişe geçtiğini ifade etmiştir. Görünürde etnik kimlik anlamında azınlık olan erkeklerin Sünni erkeklerden ayrılığı bu bağlamlarda söz konusu olabilir. Çünkü Giddens’a (2008, s. 537) göre “sosyolojide, bir azınlık grubunun üyeleri çoğunluğuna oranla daha dezavantajlıdır ve grup dayanışması ve aidiyet duygusuna sahiptirler. Önyargı ve ayrımcılığa maruz kalma deneyimi ortak bağlılık ve çıkar duygularını güçlendirmektedir”. Ne var ki, kadın araştırmacıların kadınlarla yaptığı çalışmalar ise azınlık erkeklikleri konusunda farklı noktaları da yansıtmaktadır. Bu çalışma bağlamında ise Alevi erkekler birer özne olduğu için anlatılar genel olarak Alevi erkeklik üzerinden irdelenmiştir.

Okan'a (2018) göre Alevilikte kadın-erkek eşittir söylemi ile Alevi kadınların erkekler tarafından sesinin baskılandığı ve bu şiar altında şiddetin görünmez hale geldiğini ifade etmiştir. Öyle ki, Okan (2018) çalışmasında halkı yönetme, dini liderlik anlamında Alevilik inancının kendisinin de ataerkil bir dini inanış olduğunu belirtir. Bu durumun ise Sünni inanışının pratiklerinden farklı olarak kadınlarla ibadet edebiliyor olmanın yani cinsel tecritin olmayışının Alevilikte cinsiyet eşitliğinin göstergesi olarak okunmasının sonucu olarak ifade eder. Ancak, Alevilikte dini liderler genelde Sünnilerde olduğu gibi erkeklerden oluşmaktadır. Okan'ın *Canların Cinsiyeti* (2018) isimli çalışması bu bağlamda her ne kadar kadınlarla yapılmış bir çalışma olsa da Aleviliğin temel pratikleri ve sanal akrabalık bağları olan cem, musahiplik ve düşkünlük gibi yapılarda da kadınların evlilik yoluyla söz sahibi olabildiğini ve bu pratiklerin kendisinin ataerkil bir erkeklik örgütlenmesi olduğunu ifade eder. Cem ibadeti, Alevilerin toplanma ve ibadet etme şeklidir. Cem ibadeti, bir Alevi dedesi tarafından yürütülür ve cemaati temsilen erenler yani diğer Aleviler dedenin karşısında bir çember oluşturarak toplanırlar. Alevilikte her ne kadar ibadette eşitlik olduğu ifade edilse de Okan (2018) kadınların ibadet esnasında arka sıralarda oturduğunu kutsal posta ve dedeye uzak mesafede konumlandıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, Okan'ın bu çalışması Alevi erkekler arasında da bir hiyerarşinin olduğunu işaret etmektedir. Öyle ki Okan (2018), dede soyundan gelen Alevi erkeklerin dede soyundan gelmeyen *talip* erkeklerle göre Alevi cemaati içerisinde hiyerarşik olarak üst konumda şekillendiğini ifade eder. Çünkü dede soyundan gelen Aleviler Hz. Ali'nin soyundan gelen erkekleri ifade etmektedir ve bu durum dedelik mertebesine sahip Alevi erkekleri cemaat içerisinde üstün kılmaktadır.

Okan'ın çalışması Anadolu'daki Anşabacılarla yaptığı Alevilik ile toplumsal cinsiyet arasındaki etkileşimi anlamaya çalışan bir çalışmadır ve Anadolu Aleviliği ile ilgili bu belirtilen nüansları sunmaktadır. Ancak, Alevilik inancı yöreden yöreye, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, erkeklik konusunda önemli nüveler içeren farklı bir çalışma da Dilşa Deniz'in 2013 yılında yayımlanan çalışması olan *Dersim Alevilik Mitleri ve Erkeklik Kurguları* çalışmasıdır. Deniz bu çalışmasında Dersim Aleviliğinin mitolojik tarihsel arka planını ele almıştır. Çalışma Dersim Aleviliğinin içerisinde yer alan Bamasur ve Kuréşi aşiretlerinin kuruluş hikâyeleri üzerinden şekillenmektedir.

Deniz'e (2013) göre Dersim Aleviliği patrilinear yani babasoylu bir kast-inanç sistemi olup pir ve talip ilişkisiyle güçlendirilmiş ataerkil bir inanıştır. Belirtilen bu pir ve talip ilişkisi ise Anadolu Aleviliğindeki dede ve talip ilişkisi ile benzer olarak düşünülebilir. Deniz (2013) bu ilişki ile ilgili olarak tıpkı Anadolu Aleviliğinde olduğu gibi erkekler arası bir hiyerarşi yarattığını ifade eder. Çünkü pirlük kurumu aslında Aleviliğin temel duruş noktası olan yol ve

yol düşkünlüğü bağlamında önem arz etmektedir. Öyle ki, eğer bir kişi yol düşkününü ise bunun bedeli ağırdır ve yol düşkününü olmanın kurallarını ve kaidelerini pirlere işler (Deniz, 2013). Yol ise Alevilerin, Alevilik kaidelerine uygun bir yaşam sürmesi, inançsal pratiklerini yerine getirmesi ve “eline, beline, diline hâkim ol” düşüncesinin günlük yaşamda uygulanması olarak düşünülebilir (Yaman, 2009). Bu pirlilik mertebesinin kökeni ise Deniz’e (2013) göre mitolojik anlatıda günümüzde Dersim’in Moxındi beldesinde Kuréş’in Bamasur’un karşılaşp Kuréş’in Bamasur’un elini öpmesiyle Bamasur’a talip olmasından gelir. Deniz (2013) bu karşılaşmada kadınların olmadığını ve farklı özellikleriyle gücü ve eril yetkinliği temsil eden iki erkeğin olduğu homososyal bir mitolojik anlatıya işaret eder. Ayrıca, el öpmenin de kendisinin erkekler arası bir güç aktarımı olduğu görülmektedir. Yani, bir erkeğin diğer bir erkeği dize getirmesi. Deniz (2013) bu karşılaşmadan ve aşiretlerin kurulmasından günümüze Bamasur ve Kuréş’in soyundan gelen erkeklerin Dersim Aleviliğinde soyun kutsal devam ettiricisi olduğunu ifade eder. Deniz (2013) bu anlatı ile hem iç hegemonya hem de dış hegemonyanın nasıl doğallaştırıldığını ve dış hegemonya bağlamında seyit yani aşiretin başı olan erkeğin soyundan gelen bir kadının seyit olmayan bir erkekle olan evliliğinin kadın için de bir makam düşüşü olarak algılandığını aktarır. Bu duruma benzer şekilde Okan’ın (2018) çalışmasında da dede soyundan gelen kadınlarla dede soyundan gelmeyen erkekler arasındaki evliliğinde genelde onaylanmayan ya da istenmeyen bir evlilik biçimi olduğu görülmektedir. Kendi kişisel yaşamımda da evlilik konusunda Alevi bir aileden geldiğim için bizim ailemizde de evlilikle ilgili derin bir cinsel politika işletilip yol düşkününü olmamak için Alevi ve Türk bir kadınla ya da kadınların aynı özelliğe sahip bir erkekle evlenmesi dikte edilmiştir. İfade ettiğim bu cinsel politikanın Alevi erkeklikteki tezahürlerini anlayabilmek için erkekliğin toplumsal aşamalarında -özel olarak sünnet- ve erkekliğe/kendi erkekliklerine bakış açıları irdelemek istedim. Ayrıca, bu irdeleme sürecini daha iyi kavrayabilmek için Sünni erkeklerin hayatlarında cinsel ideolojinin nasıl işletildiğini anlamak için de onların da erkekliğe/kendi erkekliklerine bakış açıları ele aldım. Sonuç olarak, karşılaştırmalı ve farklılıkları/ortaklıkları gösterecek bir şekilde dini/etno-dinsel kimlik ekseninde erkeklikleri ve inşa süreçlerini irdelemek istedim.

2.3.2.2. Dini/Etno-Dinsel Kimlik ve Cinsel Yönelim Kesişimselliği

Alanyazın ele alındığında dini/etno-dinsel kimlikle cinsel yönelimin kesişimsellik gösterdiği çalışmalar görece yok denecek kadar azdır. Özellikle Türkiye yerelinde herhangi bir kapsamlı alanyazın söz konusu değildir. Ne var ki, hegemonik idealin Türk-Sünni-Heteroseksüel olmak üzerinden kurgulandığı bir coğrafyada dini/etno-dinsel kimlikle cinsel yönelimin

kesişimselliğine yönelik çalışmaların az olması şaşırtıcıdır. Ancak bu uğrakları oluşturabilmek için Momin Rahman (2010) keşimsel bir bakış açısıyla Müslüman toplumlarda farklılaşan gey-Müslüman erkeklerin deneyimlerinin gösterileceği araştırmalar için bir çağrıda bulunmaktadır. Bu sebeple bu çalışma ekseninde keşimsel bir bakış açısı benimsenmiş ve ilk uğrak olarak İslam'ın eşcinselliğe bakış açısı irdelenmiştir.

Bir önceki bölümde Serpil Sancar'ın kullandığı cinsel tecrit kavramının temel amacının cinselliği denetleme mekanizması olduğu gerçeği hatırlandığında bu denetimin eşcinsellikle de ilişkisi gündeme gelir. Cinslerin tecridi aslında cinselliği onaylayan ama bunu evlilik içinde meşru kılan bir cinsel ahlak politikasıdır. Arzunun ve hazzın denetimi anlamında heteroseksüel ilişkilerin denetlendiği bir ideolojide eşcinselliğin denetlenmesi de kaçınılmazdır. Öyle ki, Türkiye Diyanet Vakfı'nın İslam Ansiklopedisi'nde 'livata' erkekler arasındaki cinsel ilişki olarak tanımlanmış ve aktif olan eşcinsel erkek 'mülavit/ lûtî'; pasif olan eşcinsel erkek 'übne' ve kadın eşcinselliği de 'Sihâk' olarak tanımlanmıştır. Bu tanımları takiben denetleme mekanizmasını anlamak için Kuran-ı Kerim'in Şuara Suresi ve Hicr Surelerine bakılabilir. Şuara Suresinin 165., 166. ve 167. ayetleri eşcinselliği özellikle erkek eşcinselliğini "iğrenç" ve ailenin korunması (!) için eşcinselliği kurtunulması gereken bir şey olarak tanımlar (Diyanet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>). Hicr Suresinin 73. ve 74. ayetlerinde ise Sodom şehrinde yaşayan Lut Kavminden -eşcinsel pratikleri olan bir topluluğa vurgu yaparak- nasıl intikam alındığı ve bunun erkeklere ve kadınlara ibretlik bir olay olduğunu aktarır (Diyanet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>). Buraya bir not düşmek gerekirse Kuran'ı yorumlama ve anlama ekseninde farklılaşan görüşler söz konusu olabilir. Bu görüşleri anlamak için İslami feministlerin temel düşünceleri önem arz etmektedir. İslami feministlere göre Kuran bugüne değin 'erkek' (eril) bakış açısıyla yorumlanmış olup özünde eşitlikçi bir yaşam tasviri sunmaktadır bu sebeple İslami feministler kadın bakış açısıyla Kuran'ın yeniden yorumlanması gerektiğini ve İslami ülkelerdeki şeriat kanunlarına göre İslam'ın algılanmamasını ifade ederler (Maybek & Taşdemir Afşar, 2020). Bu duruma benzer şekilde Muhsin Hendricks (2010) de *queer* bireyler için İslam'ın ve Kuran'ın yeniden okunması ve anlaşılması gerekliliğini vurgular ve şeriat kanunlarının uygulandığı ülkelerde eşcinsellerin öldürülmesinin temelini Kuran'dan beslenmediğini -İslami olmayan bir şey olarak- aktarır. Bu bağlamda görünürde İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'in yorumlandığı şekliyle eşcinselliğin bir günah olarak atfedilmesi Sünni-İslam inancının temellerinin heteropatriyarkal oluşuna ve aynı zamanda teolojik homofobinin üzerine inşa edildiğine işaret eder niteliktedir. Ancak, bu teolojik homofobinin eşcinselliği bir 'suç' olarak gören tezahürünü anlamak için şeriat kanunlarının uygulandığı toplumlardaki duruma da bakma gerekebilir. Çünkü günümüzde teolojik homofobinin pratiği şeriat kanunları ile sağlanmaktadır.

Aktarılanlara paralel olarak Müslüman toplumlarda Janet Afary ve Kevin B. Anderson'a (2011, s. 257) göre "Kuran'ın çeşitli yerlerinde eşcinsellik açıkça yasaklanmış olsa da, gerek bir derece kültürel hoşgörü gerekse de Müslümanların yaşantılarını yansıtan pek çok dinsel risalede de belirli ölçülerde serbestlik bulunabilir". Bu duruma 1858 yılında Osmanlı Devleti'nde eşcinsel pratiklerin legalize edilişi örnek olabilir. Ancak, Müslüman kültürlerde her ne kadar eşcinsellik göz ardı edilse ya da farklı hoşgörü (!) ile karşılsa da bu durum eşcinseller için her Müslüman toplumda eşit bir toplum düzenine işaret etmez. Örneğin, İran'da "Ayetullah Humeyni, 1979'da iktidara geldikten hemen sonra eşcinsellere ölüm cezasının verilmesini buyurmuştur. 1979 yılının şubat ve mart aylarında, cinsel ihlallere ilişkin suçlardan ötürü on altı idam cezası kararı infaz edilmişti" (Afary ve Anderson, 2011, s.260-261).

Aleviliğin temel dini referans kitaplarından biri olan Buyruk da Kuran-ı Kerim dışında ele alınabilir. Buyruk'ta da Sünni-İslam dininin iman/inanç şartlarının ve 5 farzın olduğu görülmektedir (Ekinci, 2004). Bu sebeple livata (erkek eşcinselliği) Alevi düşüncesinde de günah olarak kendini var etmektedir. Ancak, Alevilik ve eşcinsellik birlikte değerlendirildiğinde Sünni-İslam pratiklerinden farklılaşan durumların gündeme geldiği görülmektedir. Bu farklılaşmayı Afary ve Anderson (2011) Ayettullah Humeyni'nin 'Meselelerin İzahı' adlı kitabından örnek vererek penisin herhangi bir penetrasyon eylemi sonucunda abdesti bozulacağını ve bu pratiğin ister eşcinsel ister heteroseksüel bir pratik olsun fark etmeksizin Şii Müslümanlarında zorunlu arınma ritüelleri gibi pratiklerle arınabileceğini ifade ederler. Ancak, Alevilikteki 'yol' gündeme geldiğinde Sünni-İslam dininde de olduğu gibi livata bir günah olarak görüldüğü için Alevi kişi doğrudan 'yol düşkünü' olarak kabul edilir (Bozkurt, 2018). Başka bir ifadeyle, Aleviliğin eşcinselliğe bakışı anlamında bir günah algısı söz konusu olsa da Sünni-İslam inancında olduğu gibi katı bir yaklaşım söz konusu değildir.

Belirtilenler ışığında dini/etno-dinsel kimlikle cinsel yönelimin kesişimselliğini anlama ekseninde bu bölümdeki tüm anlatılar bir ayrımcılık türüne işaret etmektedir: 'Homofobi'. Toplumsal yaşamın içerisinde birçok yerde homofobi kendini gösterebilir. Okulda, evde, işyerinde yani toplumsal yaşamı teşkil eden birçok alanda eşcinseller homofobik bir davranış ve tutumla karşılaşabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) *FAQ on Health and Sexual Diversity An Introduction to Key Concepts (2016)* raporunda homofobi, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde yaşanan, fiziksel ve sözlü tacizi de içerebilen bir ayrımcılık biçimi olarak tanımlanmıştır. Melek Göregenli (2011, s. 365) ise homofobiyi gruplar arası bir ilişki ideolojisi olarak tanımlar ve erkeklikle ilintisini şöyle ifade eder:

Heteroseksist cinsiyetçilik, kadınlardan nefret, erkeklerden nefret ve sonuç olarak kendinden nefret yoluyla edinilir; erkek çocuklar erkek olmayı öncelikle kadın olmamayı öğrenmek aracılığıyla

öğrenirler. Heteroseksüelliğin normal, doğal ve zorunlu olduğu ideolojisi heteroseksizmde ne olduğundan çok ne olunmadığını kanıtlamaya dayanır.

Görüldüğü üzere Türkiye toplumu gibi heteroseksüelliğin yüceltildiği ve norm kabul edildiği bir coğrafyada homofobi, cinsiyetçilik ile kesişim gösterir ve bu kesişimsellik erkekliğin de doğasına sirayet eder. Erkekliğin inşasında önceden heteroseksizme vurgu yaptığım anlatının bir boyutu olarak da dini/etno-dinsel kimlikle kesişimselliğinde “homofobi” cisgender heteroseksüel erkekliğin kendini kurduğu bir uğrak haline gelir. Türkiye’de ise güncel olarak eşcinsel pratikler birçok İslam ya da Ortadoğu ülkesindeki gibi yasaklanmamış olmasına rağmen pratikte ve yapısal ayrımcılık söz konusudur. Eşcinsellerden kan bağışının yasak oluşu, eşcinsel çiftlerin yaptığı evliliklerin tanınmıyor oluşu ve ayrımcılığı önleyecek herhangi bir yasanın söz konusu olmaması yapısal ayrımcılıklara örnek teşkil etmektedir. Anayasada da herhangi bir şekilde cinsel yönelim eşitliğini önceleyen ya da koruyucu ya da hakları gözeten bir hukuki arka plan söz konusu değildir. Bu bağlamda Türkiye’deki güncel durumu gösterebilmek için iki örnek olay üzerinden hem mikro hem de makro bağlamda homofobinin nasıl şekillendiğini ve mikro ve makro boyutların aslında nasıl etkileşimde olduğunu ifade göstermek istiyorum.

İlk örnek olay Ahmet Yıldız’ın öldürülmesidir. Bu cinayet bir nefret suçu olup Ahmet Yıldız’ın babası tarafından işlenmiştir. New York Times bu olay 2009 tarihinde Dan Bilefsky tarafından kaleme alınmış ve *Soul-Searching in Turkey After a Gay Man Is Killed (Bir Eşcinsel Erkeğin Öldürülmesinden Sonra Türkiye’de Vicdan Muhasebesi)* başlığıyla yayınlamıştır. Haberde Yıldız’ın ailesine eşcinsel olarak açıldıktan sonra babası tarafından öldürüldüğünü ve babasının bu olaydan sonra Kuzey Irak’a firar ettiğini aktarmaktadır (Bilefsky, 2009). Bu olayın en önemli noktası ise nefret suçunun din ve heteropatriyarkal düzenin etkileşimini göstermesidir. Çünkü haber içeriğinde Yıldız’ın kuzeni Ahmet Kaya’nın aktardığına göre Yıldız’ın ailesi varlıklı ve dindar bir Kürd ailesi olup Yıldız da aşiretin tek oğludur. Bilefsky (2009), Yıldız’ın ailesinin dindar ve ataerkil bir aile yapısı olduğunu yinelemiş ve hatta Yıldız’ın babası tarafından köye çağırılıp imama ve doktora görünmesi konusunda uyardığını da aktarmıştır. Ancak, 15 Temmuz 2008 tarihinde Yıldız babası tarafından *namus, aile onuru ve töre* adı altında öldürülmüştür. Bu olay ise Türkiye’nin tarihine ilk eşcinsel namus cinayeti olarak geçmiştir.⁵

⁵ Bu çalışmada bu cinayete aile onuru için yaşanan homofobik olayın aslında inanç, etnik köken ve cinselliğin denetlenmesi anlamında birebir yaşanan güncel bir mikro örneği teşkil ettiği için yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: <https://www.nytimes.com/2009/11/26/world/europe/26turkey.html>

Ahmet'in cinayetinden günümüze Türkiye'de hala homofobi katı ve sistematik bir şekilde devlet eliyle de uygulanmaktadır. Millett'in (2018) devlet ve aile arasında kurduğu analogi hatırlandığında devletin kendisi ailenin bir tezahürü olarak okunabilir. Öyle ki, Millett'a benzer şekilde Walby'nin (1990) de işaret ettiği üzere devletin kendisi eril bir örgütlenmedir ve kadına yönelik şiddeti önleme/ortadan kaldırma konusunda bu eril örgütlenmenin, zihniyetin kendisi bir engeldir. Türkiye yerelinde ise bu analogi ve eril örgütlenme Türk-Sünni-İslamcı, ahlakçı ve köktendinci bir politikadan beslenmektedir. Bu politikalara ilişkin tezimi yazdığım süreçte bir feminist aktivist olarak ben ve benim gibi birçok feminist ve *queer* yoldaşımı, kız kardeşimi etkileyen 'İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması örnek verilebilir. 20 Mart 2021 tarihinde 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 3. Maddesi gereğince *sözde* feshedilmeye ve yürürlükten kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu hareket ile özellikle kadınları, LGBTİ+'ları ve çocukları şiddetin her türlüüne karşı koruyan uluslararası mekanizmaların önü kapatılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından yapılan "Başlangıçta kadın haklarının güçlendirilmesini teşvik etmeyi amaçlayan İstanbul Sözleşmesi, Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmiştir. Türkiye'nin sözleşmeden çekilme kararı alması da bu nedene dayanmaktadır" (Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/turkiyede-24-saatte-6-kadin-olduruldu-6331225/>) açıklaması da hükümetin köktendinci homofobik politikasının özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kararı takiben de Kocaeli'de işitme engelli ve eşcinsel bir erkeğin homofobik Fırat Delikanlı tarafından şiddete maruz bırakılması⁶ ve sözleşmenin tek taraflı feshedilmesinden sonraki 24 saat içinde 6 kadının erkek şiddeti tarafından öldürülmesi⁷ homofobi ve mizojinin makrodan mikroya, mikrodan makroya nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu gösterme anlamında güncel örnekleri teşkil etmektedir.

Daha önce Türkiye yerelindeki bilimsel çalışmalar ve alan yazın ekseninde cinsel yönelim ve dini/etno-dinsel kimliğin kesişimselliği çerçevesindeki çalışmaların yok denecek kadar az olduğu vurgulanmıştı. Ancak, sadece, bilimsel araştırmalar, makaleler ya da kitaplar değil gazete ve dergi yazıları da zaman zaman bu konuda yönlendirici olmaktadır. Öyle ki, çalışmam için tarama yaparken bazı önemli gazete yazılarına denk geldim. Bu bağlamda, Evrensel gazetesinde yayınlanan Ali Kenanoğlu'nun 21 Temmuz 2017 tarihli *Alevilikte Cinsiyet ve LGBTİ'ler* başlıklı köşe yazısı gazetede bu kesişimselliği önceleyen yazılardan ilkidir. Kenanoğlu (2017) bu yazısında Sünni ve Alevi inançlarındaki farklılaşmayı ele almış ve açık kimlikli bir Sünni LGBTİ'nin camiye bile gidemediğini ancak Alevi bir LGBTİ'nin ibadet etme

⁶Detaylı bilgi için bakınız: <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/241370-homofobik-nefret-saldirisi-faili-erkek-gozaltinda> . Haberi paylaşırken genelde failerin isimleri kısaltılarak paylaşılır. Ancak, bu yazım şekli heteroseksist ve faili koruyan bir yazı biçimidir. Bu yüzden korkmuyoruz, susmuyoruz ve faileri aklamıyoruz !

⁷Detaylı bilgi için bakınız: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/turkiyede-24-saatte-6-kadin-olduruldu-6331225/>

kolaylığı üzerine bir vurguda bulunmuştur. Bu vurguyu ise Alevilikte olan can düşüncesinin cinsiyetsiz oluşundan gerekçelendirmiş ve hatta Alman Alevi Birlikleri Federasyonu'nun LGBTİ'ler için ayrımcılık karşıtı ve odağına insanı alan açıklamalarından yola çıkmıştır (Kenanoğlu, 2017). Bu bağlamda Alevi eşcinseller için belki de bu yaklaşım görece rahat bir alan sağlamaktadır. Ancak, bunu kesin çizgilerle söylemek neredeyse imkânsızdır.

Buradan yola çıkarak bu alana önemli bir katkı sağlamaya çalışan Ali Yıldırım'ın 2018 yılında, *Reconsidering The Negotiation Among Intersecting Identities: LGBT+ Alevi In Istanbul* başlığıyla yayımlanan çalışması Alevilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişimselliği anlamında önemlidir. *Queer* teorinin yoldaşlık ve koalisyon düşüncesinden yola çıkan Yıldırım (2018) çalışmasında Alevi ve LGBT dünyaları arasındaki kesişimi iki grup için de atfedilen cinsel sapkınlık ifadesi üzerinden bir düzlemde ele almaya çalışmış ve Alevilik ve cinsellik anlamındaki baskıların görece birbirinden bağımsız baskı mekanizmaları olduğu sonucuna varmıştır. Yıldırım'ın çalışması etno-dinsel kimlik olarak Alevilik ve cinsellik arasında bağ kurmaya çalışan öncü çalışmalardan biri olmasına ek olarak Alevi-LGBT+'ların Aleviliğin hetero-patriyarkal örüntüleri altındaki temsillerinin oluşturulması ekseninde bu çalışma içinde ve bulguları yorumlama sürecinde önem arz etmektedir. Yıldırım (2018) özellikle Alevilik ve toplumsal cinsiyetle ilgili kesişimsel çalışmalarda heteroseksüel ilişkilerin irdelenmesine yapıcı bir eleştiri getirerek Aleviliğin cinsiyet eşitliği söyleminin kurulduğu *cinsiyetsiz can/canlar*⁸ anlayışıyla LGBT+ Alevilerin toplumsal cinsiyet ilişkileri anlamındaki deneyimlerinin göz ardı edildiğini aktarır. Son olarak Yıldırım'ın (2018) çalışmasında önemli noktalardan biri Alevi LGBT+'ların eşcinsel pratiklere ya da kendi cinsel kimliklerine dair hiçbir zaman günah algısını geliştirmediklerini aktarmıştır. İfade edilen bu çıkarım çalışmanın bulgularını yorumlarken Sünni ve Alevi eşcinsel erkeklerin cinsel pratikleri ve kimlik inşalarını irdeleme sürecinde önem arz etmektedir.

Buraya kadar verilen farklılaşan ayrımcılık türleri ekseninde Türkiye'deki egemen Türk-Sünni Müslüman- Heteroseksüel erkek anlatısı dışında kalan bir erkeğin yani Alevi-eşcinsel, Kürd-Alevi-eşcinsel, Kürd-Eşcinsel vb. birçok kesişen kimliği bedeninde muhteva eden "öteki" erkeklerin çifte baskı ve ayrımcılık pratikleriyle gündeme gelmesi olasıdır. Bu ihtimaller ise alanyazın ve anlatılar ışığında derinleştirilmeye çalışılacaktır.

⁸ Can kavramı Alevilikte cemevinde ibadetlere katılan ya da doğrudan Alevi olan kişilere yönelik bir sıfatı ifade etmektedir.

2.4.SÜNNET RİTÜELİ, ÇOCUKLUKTAN “ERKEK ADAM” OLMAYA

2.4.1. Sünnetin Kısa Tarihçesi

Seyircisi de sergilenen gösteriye böylece ikna olduğunda, en azından o an için, yalnızca sosyologlar veya toplumdaki hoşnutsuz birisi sunulanın "gerçekliğinden" kuşku duyacaktır⁹

Erkek sünneti ile ilgili çalışmaya karar verdiğimde alanyazındaki erkek sünneti ile ilgili ilk çalışmalarda (Taşıtman, 2015; Barutçu, 2015) tekrar eden bir şekilde erkek sünnetinin detaylı bir tarihçesi ile karşılaştım. Alanyazında sünnet tarihçesinin verildiği çalışmaların olması sebebiyle bu araştırmada erkek sünnetinin tarihçesine kısa bir şekilde değineceğim. Çalışmanın bu kısmında daha çok erkek sünneti olgusu toplumsal cinsiyet temelli şiddet, insan hakları ve çocuk hakları, hasta hakları ve LGBTİ+ hakları bağlamında ele almaya çalışacağım.

Erkek sünnetinin tarihçesi ele alındığında değişim noktaları olarak belli uğraklar gündeme gelmektedir; *mitolojik anlatılar ve tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması*. İlk uğrak olarak mitolojik anlatılar ele alındığında Yunan mitolojisinde Kronos ve Ouranos’un, Mısır mitolojisinde Seth ve Osiris’in ve Eski Anadolu mitolojisinde ise Attis ve Kybele’nin hikâyeleri önem arz etmektedir. Bu hikâyelerin ortak noktası penise zarar verme (kesme) eylemidir. Ancak bu zarar verme eylemi anlatılarda fiziksel olarak dile getirilse de söylemsel olarak erkek iktidarına ve erkekliğe verilen bir zedelemeye işaret etmektedir. Barutçu’nun (2015) çalışmasından yola çıkarak bu mitolojik anlatılar şöyle özetlenebilir:

Kronos, annesi Gaia’nın intikamını almak ve *kardeşlerini kurtarmak* için babası Ouranos (Uranüs)’ün penisini kesmiştir; Seth ise herkes tarafından sevilen kardeşi Osiris’i *kışkandı* için 14 parçaya bölüp Mısır’ın olduğu yerlere dağıtır ve ardından Osiris’in eşi İsis ise bu parçaları toplar, çamurdan bir penis yapar ve sonrasında Seth’den intikamını alır ve son olarak Attis ise Kybele’ye evlenme vaadinde bulunur ancak başka birine aşık olur. Attis düğününde Kybele ile karşılaşınca *vicdan azabı çeker ve kendini cezalandırmak* için penisini keser.

Bu hikâyelerde Kronos aslında baba hukukuna karşı direnişe geçmiş bir erkekliği, Seth ise erkeklik krizi yaşayan bir erkekliği ve Attis ise aşkı için penisinden vazgeçebilecek *fedakâr* bir erkekliğin temsilidir. Sonuç olarak, mitolojik anlatılardaki penis kesme hikâyeleri kendi içerisinde farklı eril tahakküm ve farklı erkeklik hikâyeleri barındırmaktadır. Bu noktada çalışmanın da temelini oluşturan bir soru gündeme gelmektedir: *Penis kesme nasıl erkekliği ve*

⁹Erving Goffman, 2014.

erkeklik rollerini güçlendirici bir ritüel olmaya başladı? Bu soruya cevap verebilmek için de erkek sünnetinin tarihçesinde ikinci uğrak olarak tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışının ele alınması gerekmektedir.

Tek tanrılı dinlere geçiş ve normatif bir din anlayışının oluşmasıyla beraber erkek sünnetinin uygulanma şekli de belirli normlara oturtulmuştur. Bu normların tarihsel süreçteki inşasını anlama konusunda Taşıman (2015) erkek sünnetinin tarihsel başlangıcı ile ilgili olarak kesin bilgilerin olmadığını ifade etmektedir. Ne var ki, Ataseven (2005) birçok peygamberin sünnetli olduğu ve kendi kavimlerine de oğullarının sünnet edilmesini tebliğ ettiğini ifade etmekte olup erkek sünnetinin temellerini Hz. İbrahim'in ilk olarak 99 yaşında kendisini ve sonrasında oğullarını sünnet ettirmesine bağlar. Bu noktada tek tanrı dinlerden Yahudilik ele alındığında sünnetin İsrail Oğulları'nın yaşamında ve Kitab-ı Mukaddes'te yerinin olduğu Tekvin (yaratılış, 17, 9-14) bölümünde görülmektedir;

Tanrı İbrahim'e, "Sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmama bağlı kalmalısınız" dedi. "Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancından satın alınmış köleler dahil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığımız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir (Kitab-ı Mukaddes Şirketi, <https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-ve-tam-metni/eski-antlasma/yaratilis>)

Kitab-ı Mukaddes'te görüldüğü üzere erkek sünneti Yahudiler için dini pratik anlamında önem arz eden bir ritüeldir. Ayrıca, Hz. Musa'nın ölümünden sonra Yeşuva'nın, İsrail Oğulları'na sünneti tekrar tebliğ ettiği ve bu tebliğ ile dünyaya gelen her oğlan çocuğunun 8 yaşında sünnet edildiği de tarihsel bir bilgidir (Ataseven, 2005). Bu çalışmanın temel noktasını teşkil eden diğer bir tek tanrılı din (monoteist) olan İslam dininde de erkek sünnetini yeri önemlidir.

Erkek sünnetiyle ilgili olarak çok tuhaftır ki Kuran-ı Kerim'de Kitab-ı Mukaddes'tekine benzer ve aleni bir anlatı yoktur. Bu sebeple erkek sünnetinin nasıl gerçekleştirildiğine dair normlar ise H.z. Muhammed'in uyguladığı ve uygulanmasını uygun gördüğü eylemler bütünü olarak adlandırılan "sünnet (sunna)" kuralları içerisinde "hitan" uygulaması adıyla yer alır. Aynı zamanda, birçok Müslüman ailede yetişen bireyin de bildiği bir bilgi olarak H.z. Muhammed'in doğuştan sünnetli olduğu ve bunun adının da peygamber sünneti olarak geçtiği birçok kişi tarafından bilinir. Bununla ilgili olarak Ataseven (2005) doğuştan sünnetli olmanın Müslüman erkekler için "uğurlu" bir durum olduğunu ifade eder. Erkek sünnetinin uygulanması bağlamında İslam dininde temel bazı koşullar vardır. İlk koşul aslında erkeğin Müslüman

olması ve sünnet derisinin mevcut olmasıdır. Öyle ki, bu konuyla ilgili kendi deneyimlerimde ilk kez 2004 Türkiye yapımı bir dizi olan “Yabancı Damat” dizisinde denk gelmişim. Dizide Antep’te yaşayan baklavacı ve dini inanç anlamında inançlı bir ailenin kızı olan Nazlı, Yunan ve Hristiyan olan sevgilisi Niko ile evlenmeyi istemektedir. Bunun üzerine ailenin en yaşlı erkek üyesi olan Memik Dede Niko’nun sünnet olması ve sonrasında Müslüman olup ismini değiştirmesi koşulunda Nazlı ile evlenebileceğini söylemiştir. Medyaya sünnet ve İslam dini konusunda yansıyan bu temsilin kendisi bile aleni bir şekilde erkek sünnetinin Türkiye toplumdaki yerini gösteren örnek temsillerden biridir. Belirtilenlere ek olarak, erkek sünnetinin uygulanmasında İslam dininde yaş faktörü gündeme gelmektedir. Bununla ilgili olarak oğlan çocuklarına uygulanan sünnetin yaşının 7-12 yaş arasında olduğu bilinmektedir (Ataseven, 2005). Ayrıca, Miras (aktaran Ataseven, 2005) İslam dininde oğlan çocuklarının sünneti yedi yaşa girince müstehab¹⁰, on beş yaşında vacip¹¹ olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak, günümüzde uygulanan sünnet ritüeli ise köklerini Osmanlı’daki ritüeller ve etkinliklerden almaktadır. Bu noktada, Osmanlı padişahlarının ve şehzadelerinin törenlerinin İstanbul’un önemli meydanlarında gerçekleştirilmesi ve haftalarca süren etkinliklerin düzenlenmesi gibi etkinliklerin bugüne taşındığı söylenebilir (Ataseven, 2005). Öyle ki, sünnet ritüelinin Osmanlı’da önemli kabul edildiği ve hanedan mensubu hanım sultanların düğünleri ile eş zamanlı yapıldığı da bilinmektedir (Ataseven, 2005). Örneğin, 10. Osmanlı Padişahı I. Süleyman’ın nikâhlı eşi Haseki Hürrem Sultan’dan olan tek kızı Mihrimah Sultan’ın 1539 yılında Rüstem Paşa ile düğünü erkek kardeşleri Şehzade Cihangir ve Şehzade Bayezid’in sünnet törenleri ile aynı zamanda yapılmış ve At Meydanı’nda şöenlerle kutlanmıştır (Peirce, 2016).

2.4.2. Sünnet Ritüelini Erkeklik ve Toplumsal Cinsiyetlenme Bağlamında İrdelenmek

Erkek sünnetinin tarihsel bağlamı ele alındığında Müslüman toplumlarda sünnet ritüelinin erkeklikle doğrudan bir etkileşiminin olduğu görülebilmektedir. Özellikle Türkiye’de sünnetin oğlan çocukluğundan erkek adam olma yolculuğu olarak düşünüldüğünde *ideal, makbul erkeklığın* inşasındaki yeri göz ardı edilemez. Bu bağlamda, hegemonik erkeklik kavramının ön

¹⁰ Dinen emredilmediği halde kabul gören dini pratikler.

¹¹ Hem dinen emredilen hem de uygulanması gereken dini pratikler. Farz’dan sonra gelen pratikler olarak da ele alınabilir.

gördüğü fiziksel olarak güçlülük, dayanıklılık ve Türkiye Toplumunda erkekliğin en temel adımını tamamlama hususunda sünnet ritüelin bölgesel bağlamda Türkiye için toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisi göz ardı edilemez. Öyle ki, sünnet olmamış, erkeklik sınavını verememiş bir erkeğin *makbul erkek adam* olma süreci bile sekteye uğrar. Alanyazın irdelendiğinde ise erkek sünneti ile ilgili yapılan çalışmaların (Bostantzi, 2008; Tanrikulu, 2017; Öztürk, 2018; Yıldırım, 2019) antropolojik/etnografik çalışmalar ekseninde şekillendiği görülmektedir. Bu çalışmalar aynı zamanda yöresel olarak Samsun, Diyarbakır, Gümülüne, Denizli gibi birçok çeşitli bölgede yapılmıştır ancak bu çalışmalarda sünnet dinsel&kültürel bir geçiş ritüeli olarak *erkek olmak, erkeklığe giriş* üzerinden irdelenmiş olsa da toplumsal cinsiyet perspektifini içermemektedir. Erkeklik ve sünnet konusu toplumsal cinsiyet alanyazınında irdelendiğinde ise karşımıza eleştirel erkeklik çalışmaları kapsamında yürütülen çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın da odak noktası sünnetin toplumsal cinsiyetlenme sürecindeki yeri olduğu için eleştirel erkeklik ve psikoloji eksenindeki çalışmalara yer verilmeye çalışılacaktır.

2.4.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Rıza Kavramı Ekseninde Sünnet

Dini ve kültürel gerekçelerle yapılan sünnet, oğlanın çocukluğundan erkeklığe geçiş -yani kadınlık dünyasından kopuş- bağlamında cinsel politik bir uygulama olarak düşünülebilir. Bu cinsel politik uygulama ise kendi içerisinde bir dizi şiddet unsurlarını taşır. Çünkü oğlan çocuklarına uygulanan sünnet bir haliyle *sakatlama* olarak düşünülebilir. Taylan Akkayan (2010, s. 44-45) ise sünnet gibi kültürel gerekçelerle gerçekleştirilen sakatlamanın tanımını şu şekilde yapmaktadır:

Sakatlama, sağlığa kavuşmak gibi bir gerekçesi bulunmayan, kişisel ve/ya birkaç kişisel istekle sınırlı olmayan; toplumun önemli bir kesimi veya tamamı tarafından paylaşılan davranış kalıpları sonunda; gelenek veya görenek düzeyinde ilke, kavram, kuralları netleşmiş; biyolojik doğal yapının, kültürel gerekçelerle, kırılma, kesilme, yarılma, parçalanma, form bozma vb. bir uygulama ile tamamen veya uzun bir zaman dilimi için fenotipik özelliklerin değiştirilmesi eylemidir.

Görüldüğü üzere sünnetin uygulanma şekli bir şiddet olgusunu işaret eder niteliktedir; *toplumsal cinsiyet temelli şiddet*. Bu sebeple oğlan çocuklarının maruz bırakıldığı şiddet döngüsünü anlayabilmek için ilk olarak toplumsal cinsiyet temelli şiddet kavramının ne olduğu

irdelenmelidir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddeti şu şekilde tanımlamaktadır:

Bir kişinin toplumsal cinsiyetine veya cinsiyetine dayalı olarak o kişiye yönlendirilmiş şiddettir. Bu tür şiddet; bir kişiyi şiddet, zorlama, tehdit, aldatma, kültürel beklentiler veya ekonomik güç kullanarak iradesi dışında hareket etmeye zorlamayı kapsamaktadır. Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarının büyük çoğunluğunu kız çocukları ve kadınlar oluşturuyor olsa da erkek çocukları ve erkekler de bu tür şiddetten zarar görebilirler (<https://help.unhcr.org/turkey/tr/social-economic-and-civil-matters/sexual-and-gender-based-violence/>).

UNHCR’ın tanımından görüldüğü üzere zorlama, aldatma, kültürel beklentiler gibi kavramların ve pratiklerin varlığı, erkek çocukların da şiddet uygulanan özne olabileceğinin gündeme alınması erkek sünneti konusunda temel noktaları teşkil etmektedir. Öyle ki, “sembolik olarak açılan bu yara çocuğa acı vermekle birlikte aslında erkek çocuğun yaşadığı ilk travmalardan biridir” (Taşıtman, 2013, s. 83). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet temelli şiddetin türü olarak kabul edilebilecek, cinsel-dinsel-kültürel politik bir uygulama olan sünnette şiddet döngüsünün nasıl işlediğini anlayabilmek için rıza kavramı ile onayın inşası tartışılmalıdır.

Rıza kavramı, bir kişinin hür iradesiyle, baskı altında olmadan, gönüllü bir şekilde bir durum, bir ilişki için kesin olarak verdiği “evet” cevabı ya da “onay” olarak düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, eşit koşullarda özgürce karar verebilme hali olarak okunabilir. Ayrıca tereddüt etme, endişe duyma, korku hissetme, kararsız olma gibi duyguların ve durumların varlığı da açık bir rıza yoksunluğuna işaret eder niteliktedir. Bu noktada, kişinin rızası dışında bir eylemi gerçekleştirmesi için öne sürülen gerekçeler, kabuller de rızanın inşa edilmesine başka bir ifadeyle manipülasyona işaret eder. Bu manipülasyonun bedensel bütünlüğe zarar verilmesi, bireyin reşit olmaması gibi durumlarla yani bireyin karar verme süreçlerine katılımının olmaması durumlarıyla beraber düşünüldüğünde oğlan çocuklarında travmatik etkilerinin olduğu da görülmektedir (Yavuz M., Demir T. ve Doğangün B, 2011). Ayrıca, psiko-sosyal eksende özellikle Türkiye’de erkeklik inşası sürecinde oğlan çocuğunun boyun eğdirilmesi, ikna edilmesi, açık bir aydınlatılmış onamının olmaması ve sünnetin tıbbi bir müdahale olması göz önüne alındığında oluşacak herhangi bir cerrahi hatanın oğlan çocukları üzerinde travmatik etkiler yaratacağını dile getirmiştir (Özkan ve arkadaşlarından aktaran İzgi, 2015).

Bu travmanın bir boyutu olarak psikanalitik yaklaşımda “kastasyon/iğdiş edilme” korkusunun yattığı görülmektedir. Bu kavramı geliştiren ve psikanalitiğin kurucusu olarak bilinen Sigmund Freud (1933) erkeklere uygulanan sünnet konusunda çocuğun sünnetle iğdiş edilme kaygısı arasında bir etkileşim kurduğundan söz eder. Kastasyon korkusu temelinde penisin kesilmesine yönelik bir korkudur. Freud’a (1933) göre bu korku fallik dönemde (3-6 yaş aralığı, cinselliğe

dair benliğin olduğu bir dönem) oğlan çocuğunun kız çocuğundan bedensel olarak farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü kız çocuklarının penisi yoktur ve oğlan çocuğu bunu kız çocuklarının bir eksikliği kendisinin ise bir üstünlüğü olarak görür. Bu üstünlük ise kendini koruma mekanizmasına dönüşür ve oğlan çocuğunun sürekli olarak penisin yok olması korkusuyla tetikte olmasına neden olur (Freud, 1933). Bu korkunun bir uzantısı olarak fallik dönemde oğlan çocuğu sürekli olarak penisi ile ilgilenir ve penisini kontrol ederek varlığını onaylama ihtiyacı hisseder. Bu korkunun Türkiye toplumunda en çok karşılaşılan hali ise çocuklukta çocuğa yanlış yaptığı bir şey için *pipini keserim* cümlesiyle tehdit edilmesi bu durumun en temel kültürel göstergesi olarak okunabilir. Sünnet ve erkeklik konusu beraberce irdelendiğinde oğlan çocukları için travmatik bir deneyime dönüşen bu şiddet eyleminde ise rızanın inşası Taşıtman'a göre şu şekilde gerçekleşir: "Erkek çocuk, erkeklerin daha üstün oldukları için çok şey istediğine inandırılır, böylece bedenine yönelik müdahale nedeniyle yaşayabileceği travma erkekliğe övgüyle alt edilmeye çalışılır, kulağına erkeklik gururu fısıldanır ve cinsel organı onun erkekliği ile eş tutulur" (Taşıtman, 2013, s. 86).

Erkekliğe övgü ve erkeklik gururunun okşanması üzerine kurulu sünnet deneyimi bir boyun eğdirme ve rıza inşasının kurulma sürecinden ibarettir. Önceki bölümlerde değini yapıldığı üzere Connell (2017) cinsel ideolojide toplumsal yaşam içerisinde bireylerin rızasının alınma sürecinin doğdukları toplumun hegemonik ideallerine göre gerçekleştirilen bir doğallaştırma sürecine göre şekillendiğini ifade etmiştir. Bu doğallaştırma süreci cinsel ideolojinin ilkelerini kapsayan bir toplumsal sözleşmeyi ve kuralları da beraberinde getirir. Bu noktada Türkiye toplumunda sünnet olmamış erkeklerin yani bu sözleşmenin kurallarını ihlal eden erkeklerin erkekler cemaatinden dışlanması söz konusu olabilmektedir. Cinsel politika bölümünde de ifade edildiği üzere cinsiyet sosyalizasyonu sürecinde kültürün ve toplumun ön gördüğü normların dışında kalanı cezalandırma ilkesi söz konusudur. Öyle ki, sünnetin bedensel bir gösterim eylemi olduğu düşünüldüğünde bu erkeklik eylemini performe etmeyen erkekler kolektif rızanın dışında bir eyleme girişir ve Butler (2016) bu durumu şöyle ifade eder:

(...)toplumsal cinsiyet, yaratılışını sürekli ve düzenli olarak gizleyen bir inşadır; münferit ve kutupsal toplumsal cinsiyetleri kültürel kurgular olarak icra etme, üretme ve sürdürme yönündeki kolektif sözleşme, bu üretimler ne kadar inandırıcıysa o denli gizli kalır. Anlaşmanın üzerini örten bir diğer unsur bunlara inanmamanın getirdiği cezalardır, böylece inşa bizi zorunluluğuna ve doğallığına inanmaya "iter". Çeşitli bedensel stiller vasıtasıyla somutlaşan tarihsel imkânlar, aslında cezai düzenlemeye tabi olan ve zorlama altında kâh cisimleştirilip kâh engellenen kültürel kurgulardan ibarettir (s. 229).

Bu durumla ilgili olarak devletin de ideolojik bir aygıt olarak rızayı inşa etme hususunda Taşıtman (2013) belediyelerin düzenlediği toplu sünnet etkinliklerinde erkekliğin devlet eliyle

kurulmaya ve onaylanmaya çalışılmasını “kamusaldan alınan rıza” olarak tanımlar. Böylelikle erkek sünneti hem makro hem de mikro düzeylerde oğlan çocuklarının erkeklik için rızalarının inşa edilmesi gibi kapsamlı bir süreci kapsar. Sonuç olarak, Türkiye toplumunda atanmış bedeni erkek olarak dünyaya gelen oğlan çocuklarının bu ideolojiye doğdukları an itibariyle tabi kıldıkları ifade edilebilir.

2.4.4. Sünnet ve Kamusal Rıza/Onay: Aktör Olarak Erkeklik Performansı

Aktarılanlar ışığında kamusal rızanın inşası sünnet anından sünnet sonrasında da *sünnet törenleri ve ritüelleri* aracılığıyla devam etmektedir. Bu törenlerin yöreye, dini kimliğe, sınıfsal statüye göre başka bir ifadeyle birçok toplumsal etmene göre farklılaşan ve çeşitlilik gösteren bir içeriği vardır. Ancak bu ritüellerin ve törenlerin ortak özelliği, erkeklerin bedenine –daha doğrusu fallagosantrik söylemin temsili olan penise- verilen zararın ve erkekliğin onayının kamusal alanda, birçok kişinin içerisinde aleni bir şekilde gösterilmesidir. Çünkü “ritüeller ve törenler bir kültürün parçası olabilmek için nesilden nesile aktarılan değerleri ve ayrıca bu değerlerin ürünleri olan pratiklerin benimsenmesinde bir yoldur” (Taşıtman, 2015, s.163). Öyle ki, Erving Goffman’a (2014, s. 45) göre “dünyanın kendisi aslında bir düğünden ibarettir”. Sünnet ritüellerinin bir erkeklik performansı ya da toplumsal cinsiyeti üretme anlamındaki etkisi düşünüldüğünde kamusal rıza kavramı doğrudan var olur. Öyle ki bu ikna edilme ve boyun eğdirme süreçlerinin bir parçası olan ritüeller ve düğünlerde erkekliğin sergilenmesi ve erkekliğin onayında “oyuncularla seyirciler arasında belli bir miktar karşıtlık ve uyum varmışçasına davranma konusunda gizli bir anlaşma söz konusudur” (Goffman, 2014, s. 222). Başka bir ifadeyle gerçekleştirilen törenler ve ritüellere katılan herkes orada oğlan çocuğunun artık erkek olduğunu bilir ve kendi gözleriyle görüp erkekliği onaylar. Bu doğrultuda, sünnetin ritüellerle olan ilişkisi ele alındığında oyuncu (aktör) kavramını bu noktada genişletmek gerekir. Kırımlı (2010, s. 24) bu aktörleri “sünnet işlemine karar verenler, sünnet olan çocuk, sünnet işlemini yerine getirenler ve kutlamalara katılanlar” olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda erkekliğin onayı da gösterinin yapıldığı bu kitle tarafından verilir ve sünnet edilen oğlan çocuğu başoyuncudur.

Bu gösterme hali temelinde erkekliğin onayı ve performansını da içerdiği için toplumsal cinsiyetin dışavurumcu ve pekiştirici bedensel eylemler bütününe de bir vurgu yapar. Butler’a (2016, s. 230) göre “toplumsal cinsiyeti zaman içerisinde zayıf bir inşayla kurulan, edimlerin stilize tekrarı üzerinden dış mekânda tesis edilen bir kimlik olarak tasavvur etmeliyiz” Başka bir ifadeyle, sünnetin erkeklerin toplumsal cinsiyet sosyalizasyonundaki yeri düşünüldüğünde tarihsel süreçte penise yüklenen anlamının sadece “kesilmenin” ötesine geçip ritüeller ve

törenler aracılığıyla bir “sergileme” haline de dönüşmesi bir bakıma edimlerin stilize tekrarı olarak okunabilir. Öyle ki, Goffman (2014) oyuncunun oyunu oynamasındaki ‘zorlamanın’ görünmezliğine vurgu yapıp temel amacın seyircileri ikna etmek olduğunu yani bir iletişim aracı olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, ritüeller ve törenler; erkekliğin onayı için zorlanan oğlan çocuğunun düğüne katılan katılımcıları erkekliği hususunda ikna etme çabası olarak okunabilir.

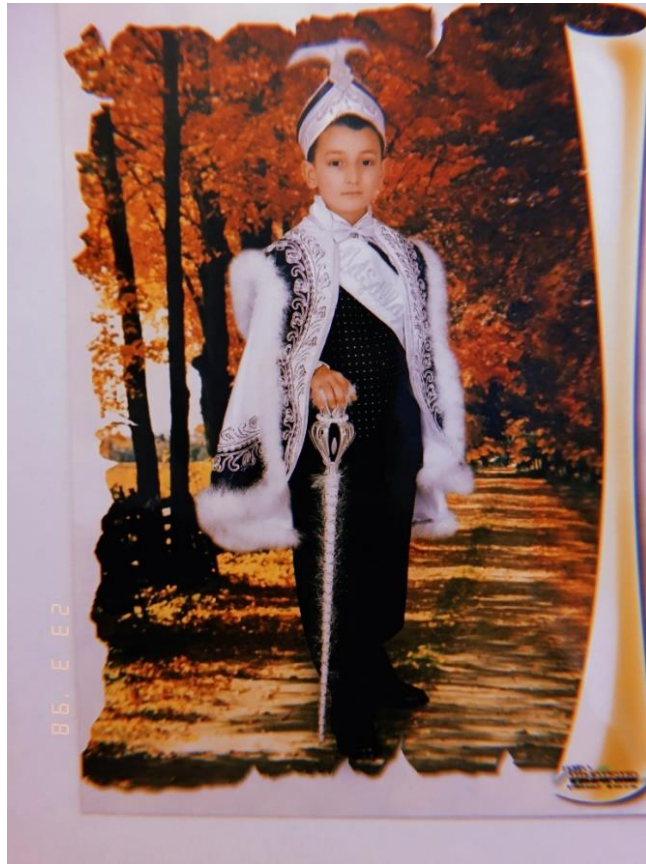
Anlatılanlar ışığında edimlerin stilize tekrar etme halinin sünnet özelindeki farklı bir boyutu şöyledir: *Sünnet davetiyeleri ve sünnet kıyafetleri*. Sünnet davetiyeleri bir bakıma erkekliğin onayı için aile-tanidik-akraba meclisinin toplanmasına yönelik bir çağrı metni olarak düşünülebilir. Davetiyede sünnet kıyafetlerini giymiş sünnet çocuğunun fotoğrafına da yer verilebilir ve iç kapakta ya da fotoğrafın üzerinde sünnetin gerçekleştirileceği yer ya da düğün mekânı yazar. Ayrıca, sünnet edilen çocuğun varsa kirvesi ve ebeveynlerinin de ismi yazılır. Aşağıdaki görselde bir sünnet davetiyesi ile durum örneklenmeye çalışılmıştır:

Görsel 1. Ali A. Odabaş'ın Sünnet Davetiyesi (2003). Bu davetiye örneği Odabaş Ailesi'nin fotoğraf albümünden alınmıştır.

“Sünnetimize Bekliyoruz” cümlesinin aslında “biz” öznesiyle çekimleniyor olması bile sünnet konusunda karar vericinin yalnızca oğlan çocuğu olmadığına işaret etmektedir. Aynı zamanda “sünnetimiz” çağrısıyla yani davetiye aracılığıyla teşrif edip toplanacak olan mecliste yalnızca oğlan çocuğunun makbul erkek statüsü değil aynı zamanda ebeveynlerin de makbul ebeveynler statüsü onandır. Bu sayede erkekliğin onayı için ilgili statüye erişilir. Sonuç olarak, davetiyeler sünnet konusunda erkekliğin onayı ve kamusalın rızasının alınmasında kilit bir rol oynar.

Sünnet kıyafetleri ise oğlan çocuklarının erkekliğini performe etme sürecindeki önemli noktalardan biri haline gelir. Oğlan çocuklarının sünnet kıyafetleri, padişahların ve paşaların kıyafetleri gibi gücü temsil eden, şatafatlı kıyafetlerdir. Bu kıyafetler rızanın bir uzantısı olarak düşünülebilir. Çünkü bu kıyafetlere yapılan kral, padişah, prens gibi benzetmeler oğlan çocuğunun güçlü bir erkeğe dönüşebileceğinin temsili olarak; bu güç ise oğlan çocuklarının sünnet deneyimleriyle makbul erkek olma yolundaki kazanımlarının bir tezahürü olarak okunabilir yani *no pain, no gain* durumu gündeme gelir. Sünnet kıyafetine bir örnek olarak ise aşağıdaki görsel incelenebilir;

Görsel 2. Ali A. Odabaş'ın Sünnet Kıyafeti (2003). Bu fotoğraf Odabaş Ailesi'nin fotoğraf albümünden alınmıştır.

Görsel 2'de görüldüğü üzere sünnet kıyafeti gücün ve şekli itibariyle fallusun bir temsili olan “asa”, işlemeli, simli ve tüylü bir pelerinden oluşmaktadır. Türkiye toplumunda gücü temsil eden ve padişah kavuğuna benzeyen bir şapka ve modern çizgileri de içinde taşıyan kumaş pantolon, yelek, beyaz gömlek, papyon ve rugan ayakkabıdan oluşan bir kombin görülmektedir. Ayrıca, omuzdan gövdeye doğru da beyaz-işlemeli bir kumaş üzerine “maşallah” yazısının olduğu bir kuşak da görülmektedir. Sonuç olarak, sünnet ritüelinin bileşenleri olan kıyafetler, davetiyeler ve törenler oğlan çocuklarının erkeklik onayını alma ve makbul erkek olma

yolculuğunda bir aktör olarak toplumsal cinsiyet sahnesinde performansının önemli bileşenlerinden olduğu söylenebilir.

2.4.5. Bir Aktör Olarak Kirveler ve Kirvelik Kurumu

Sünnet etkinliği içerisinde gündeme gelen önemli noktalardan birisi de kirvelik kurumudur. Bir sanal akrabalık bağı olarak da tanımlanabilecek kirvelik “bir erkek çocuğun sünnet töreninin yük ve masraflarını, ana babasının dışında başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır” (Kudat, 2004, s. 11). Bu noktada, ekonomik olarak çocuğun yükünü üstlenebilen ve aynı zamanda manevi olarak da çocuğun yanında olması gereken bir kişidir (Kudat, 2004). Kirvelik kültürü Kudat’ın (2004) ifade ettiği şekliyle kirveliği uygulayanların büyük çoğunluğu Türkiye’nin Doğu bölgesinin insanıdır ve farklı yörelerdeki kirvelik uygulamaları ise Doğu’dan o yöreye göç etmiş insanların taşıdığı bir kültürdür.

Bu kültürel uygulamanın da toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi bir cinsel politikası söz konusudur. Bu bağlamda, toplumun içerisindeki ataerkil kültürel kodlar kirvelikte de etkili olabilmektedir. Bu etkili hali olma ise kadınların genelde kirve ‘olamayışı’ ve kirve seçimindeki karar mekanizmalarına katılımın olmaması ya da görece daha az olması durumu üzerinden okunabilir. Kirveler genellikle erkekler arasından seçilir. Ancak, yörelerin ve mezheplerin farklılığının bir sonucu olarak kadınların da kirvelik görevini üstlendiği durumlar söz konusu olabilir. Örneğin, sünnet düğünümde benim kirvem Kürd kökenli Alevi bir kadındı. Ayrıca, kirveliğin tıpkı Alevilik’teki musahiplik gibi bir kardeşlik bağı kurduğu da görülmektedir başka bir ifadeyle evliliğin ve cinselliğin bir denetimi söz konusudur: “(...) tören babasının sünnet olan çocuğun kız kardeşi ile cinsel ilişki kurması bu kızın kendi babası ile ilişki kurması niteliğindedir. Çünkü tören babası, bu kızın da babası sayılır ve cinsel ilişki düşünülemez kadar toplum törelerine aykırıdır” (Kudat, 2004, s. 51). Yani kirve olan iki aile arasındaki herhangi iki üyenin cinsel-romantik yaşamı engellenir. Dini/Etno-dinsel kimlik bakımından düşünüldüğünde ise kirveliğin özellikle Doğu’da daha yaygın olması nedeniyle Kürd-Aleviler’de daha çok pratik edildiği görülmektedir:

Kirvelik, kutsaldır. Sadece kirve ile sınırlı olmayan her iki kirve tarafından tüm akrabalara da uygulanacak olan ağır bir evlilik tabusu öngörür. Bu gelenek daha çok Kürd Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde geçerli olan bir inanıştır. “Kirvenin damının üstüne çıkılmaz” veya “Kirvenin damından ve kapısından don-gömlek geçilmez,” şeklinde kullanılan deyimler her iki ailenin artık bir akraba olduğunu vurgulamaktadır (Taşıtman, 2013, s. 76)

Sonuç olarak, kirvelik kurumu sünnette önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, erkeklerin oğlan çocukluklarından yetişkinliklerine kadar etkisi olabilen ve erkekliğin temel aşamalarından olan sünnet boyunca erkeklerin yanında olan ve ikinci bir bakım-veren figürü haline gelmektedir. Bu noktada, erkekliğin inşasında rolü az ya da çok kesin olarak ifade edilemese de yadsınmaz.

2.4.6. Erkek Sünnetini Haklar ve Hukuksal Eksende Ele Almak

Türkiye’de insan hakları tartışmalarında erkek sünneti eksenindeki çalışmalar ve tartışmalar genelde psikoloji-psikiyatri ve tıp etiği konusunda gündeme gelmektedir. Türkiye’de direkt olarak hem erkek sünnetini önceleyecek herhangi koruyucu ve önleyici bir yasa mevcut değildir hem de TCK ve Anayasa’da belirtilen maddelerle çocuk ve toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun bir önleme ve koruma müdahalesinin olduğundan söz edilebilir.

Bu nedenle bu bölümde sünnetin şiddet kavramıyla olan ilişkisini irdelemek ve sünnet olgusunun insan hakları boyutunu ele almak amaçlanmıştır. İnsan hakları sözleşmelerindeki maddeler sonuç bölümünde tartışılacağı için bu bölümde yalnızca insan hakları tartışmalarını yürütebilecek temel noktalara yer verilecektir. Bu bağlamda ilk olarak hak kavramı ele alınacak ve ulusal/yerel bağlamdaki kanunlara yer verilecektir.

2.4.6.1. Hak Kavramı ve Sünnetin Ulusal/Yerel Boyutta Uygulanışı

Her birey içinde yaşadığı toplumun bir ferdidir ve bir toplumda tüm bireylerin biyo-psiko-sosyal bağlamda en üst yararı gözetilmelidir. Bu yararın gözetilmesinde insan hakları ve etik kavramı gündeme gelir. İlk olarak insan hakları kavramı ele alınabilir ki bu bağlamda İonna Kuçuradi’nin (2003) belirttiği üzere insan hakları temellerini insanın değerinde bulur. İnsanın değeri, cins olarak insanın diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durumu ve bu durumdan dolayı varlıkta sahip olduğu özel yer anlamına gelmektedir (Kuçuradi, 2007).

Günümüzde ise insanın bu özel durumunu ve değerini güvence altına alan düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeler ulusal/uluslararası boyutta olup evrensel bağlamda tüm toplumlardaki bireylerin korunmasını önceliklendirmektedirler. 1948 yılında bu hakları küresel eksende etkin kılmaya çalışan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ön plana çıkmaktadır. Bu

bildirge temellerini dünya savaşları dönemi sonrasında dünyanın kendine gelmesi ve toparlanması anlamında önem arz etmektedir. Çünkü savaş dönemlerinde gerçekleşen katliamlar ve insan hakları ihlalleri konusunda uluslararası hukukta belirli önlemlerin alınması gerekiyordu. Bu sebeple 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi dünyadaki tüm insanların haklarını korumaya yönelik bir girişim olarak okunabilir. Bu bildirgenin 1. Maddesi dünya barışını ve huzurunu sağlama konusunda kilit bir noktaya işaret etmektedir; “bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar”.

İnsan hakları perspektifinde herkesin eşit olduğunu ve insan olma erdeminde eşit gören bu bildirge evrensel bir ilkeler bütününe teşkil etse de haklar ulusal/yerel düzlemde ele alındığında kültürel normlar ve değerler işin içine girmektedir. Bu durum ise evrensel olanın yerel olanla yaşadığı çatışmadır. Kuçuradi'nin (1994) belirttiği üzere söz konusu kültürel değer yargıları yani belirli bir grubun ortaya koyduğu yaşantıların bir sonucu olduğu için bazı toplumsal pratikler insanın değeri bilgisi bağlamında bir insan hakları ihlalini ve etik sorunları gündeme getirebilir.

Bu noktada oğlan çocuklarının bedeni üstünde tıbbi bir gereklilik olmadan gerçekleştirilen ve kişiyi karar verme hüviyetinden yoksun bırakan sünnet etkinliği, en temel insan hakkı olan “kötü muamele görmeme hakkını” ve “kişinin bedensel bütünlüğüne yönelik yapılan ihlali” kapsayan ve “çocuğun biyo-psiko-sosyal yararını” göz ardı eden bir uygulamaya dönüşebilmektedir. Çünkü, tedavi amaçlı ve endikasyonları ortadan kaldırmak adına yapılmayan yani estetik müdahaleler ve inanç ritüeli olarak yapılan müdahaleler tedavi edici tıbbi bir müdahale değildir (Şengül ve Bulut, 2018).

Belirtilenler dâhilinde Türkiye’de özellikle hem Türk Ceza Kanunu’nda hem de Anayasa ekseninde tıbbi zorunluluklar ve gereklilikler dışında kişilerin bedenleri üzerinde rızası ve onayı olmadan kişinin bedenine dokunulamayacağı belirtilmiştir. Anayasa’nın 17. Maddesinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: “MADDE 17- Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz”

Türk Ceza Kanunu’nda ise özellikle kasten yaralama başlığı altında ve kendini savunamayacak durumda bulunan kişiler ibareleri çerçevesinde Madde 86’da şöyle ifade edilmiştir:

Madde 86- (1) Kasten başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) **(Ek fıkra: 31/3/2005-5328/4 md.)**Kasten yaralama fiilinin kişi üzerindeki etkisinin basit bir tıbbî müdahaleyle giderilebilecek ölçüde hafif olması hâlinde, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezasına hükmolunur. (3) Kasten yaralama suçunun; a) Üstsoya, altsoya, eşe veya

kardeşe karşı, b) Beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı...

Türkiye’de sünnet işlemi her zaman uzman bir kişi tarafından gerçekleştirilmemekte çocuğunu sünnet ettirmek isteyen ailenin sosyo-ekonomik koşullarına ve kent/kırsal bölgede yaşama durumuna göre alanında uzman olmayan kişiler tarafından da operasyon yapıldığı durumlar söz konusu olabilmektedir. Sünnetin uzman olmayan kişiler tarafından yapılmasını engellemek amacıyla 2014 yılında Resmi Gazete’de yayınlanan bir kararla 1219 sayılı yasada değişiklik yapılmıştır. Bu düzenleme ile ilgili kanunun dördüncü fasılı olan “Sünnetçiler” bölümündeki Madde 58, Madde 59, Madde 60, Madde 61 ve Madde 62 mülga edilmiştir. Böylelikle, sünneti gerçekleştiren kişinin uzman bir hekim olması durumu Madde 3 ile ifade edilmiştir:

Madde 3 – Yukarıki maddelerde zikredilen tabip diplomasını ve fenni, cerrahi veya şuaabatında ihtisas sahibi olduğuna dair işbu kanunun tarifleri dairesinde vesaiki lazimeyi haiz olmıyan hiç bir kimse hiç bir ameliyei cerrahiye icra edemez. Cerrahi sağıreye ait ameliyat ile sünneti her tabip yapabilir.⁽²⁾ **(Ek cümle: 2/1/2014–6514/20 md.)** Ancak, olağanüstü ve istisnai hâllerde Sağlık Bakanlığınca düzenlenecek eğitimi alan kimseler tarafından hekim gözetiminde sünnet ameliyesi yapılmasına Bakanlıkça izin verilebilir.

Sünnetin kimler tarafından gerçekleştirilebileceği boyutu önemli bir noktadır. Çünkü bilinçsiz bir şekilde, işinin ehli olmayan (uzmanı olmayan) kişiler tarafından gerçekleştirilen bir operasyon ‘oğlan çocuğunun kaybına sebebiyet verebilecek kadar’ talihsiz durumlarla sonuçlanabilir. Bu noktada sünnetin yerel kanunlar ve uygulanma şekli bağlamında bir hak ihlali durumu söz konusu olsa da en azından uzman kişiler tarafından bu operasyonun gerçekleştirilmesi oğlan çocuğunda kalıcı hasarlar oluşturma riskini ya da acil gelişen bir endikasyona müdahale etme hususunda bir uzman hekimin varlığı önemli olmaktadır.

2.4.6.2. Uluslararası Boyut

Uluslararası bağlamda sünnet tartışmaları genellikle hem Türkiye’nin hem de diğer ülkelerin sorumlu kılındığı uluslararası sözleşmeler ekseninde ele alınmaktadır. Bu noktada imzacı olan ülkelerin hem uygulamalarını hem de yasalarını bu sözleşmelere göre düzenlemesi gerekmektedir. Ayrıca, uluslararası sözleşmelerle ilgili Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. Maddesinde temel hak ve özgürlüklere dair ulusal hukuk kuralları ve uluslararası antlaşma hükümleri arasında yaşanan çatışma ve uyumsuzluk durumunda uluslararası antlaşmaların hükümleri esas alınır. Bu sebeple Türkiye’nin üye olduğu uluslararası sözleşmeleri ele almak

önem arz etmektedir. Bu çalışma ekseninde uluslararası düzlemdeki tartışmalar Türkiye'nin üye olduğu “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, “İstanbul Sözleşmesi” ve “Biyotıp Sözleşmesi” gibi sözleşmeler ele alınmıştır. Bu sözleşmelerin seçilmesinin nedeni ise aslında kabul edildikleri ve imzaya açıldıkları tarihten itibaren bu üç sözleşmenin kronolojik olarak birbirini göz önüne alıyor ve kapsıyor olmasıdır. Ayrıca, uluslararası gündemde sünnet konusunda önemli bir yer tutan “Köln Davası” ve “Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) kararları” ve LGBTİ+ çocuklar ekseninde “Yogyakarta İlkeleri” de ayrıca ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye yer verilecektir.

Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 1. Maddesine göre *çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.* Özellikle bu madde oğlan çocuklarının sünnet edilmesi konusunda önem arz etmektedir. Ayrıca, aynı sözleşmenin 12., 13. ve 14. Maddeleri de sünnet tartışmalarını yürütmek konusunda yol gösterici maddelerdir. Madde 12 ve Madde 13 özellikle çocukların düşüncelerini özgürce açıklama haklarına sahip olduğunun ve çocuklarının görüşlerinin dikkate alınması bağlamında taraf devletleri yükümlü kılar. Diğer yandan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 14. Maddesi uyarınca çocuğun kendi dinini seçme özgürlüğü olduğu ifade edilmiş; *taraf devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.* Ne var ki, sünnet ritüeli aracılığıyla her oğlan çocuğunun Müslüman olduğu kabulünden yola çıkılıp sünnet ritüeli gerçekleştirildiğinde bu maddenin yasal olarak ihlali de gündeme gelmektedir. Sünnet konusundaki kilit noktalarından biri de sünnet hususunda tıbbi bir endikasyonun olmadığı durumlarda yani tedavi edici bir müdahale olmadığı durumlarda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 24. maddesinin 3. Fıkrası taraf devletleri çocuğa karşı sorumlu kılmaktadır: *Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.*

Son olarak, önceki bölümde ifade edilen sünnet konusundaki aktörlerin ve sünnete karar verme konusunda mekanizmanın ebeveynler olduğu düşünüldüğünde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 18. Maddesi ebeveynleri çocuğun tam bir iyilik halinin gözetilmesi anlamında sorumlu kılar: *Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.*

Sünnet eylemi açısından önem arz eden ve bu bağlamda ele alınan bir diğer sözleşme ise İstanbul Sözleşmesi'dir. İstanbul Sözleşmesi kadın sünneti pratiği kapsamında özne olarak kadınları ve genç kızları ele almaktadır. Bu durumla ilgili sözleşmenin 38. Maddesi olan “Kadın

Sünneti” başlığı altında kadın sünnetinin değişen uygulamaları aktarılmış ve kadınların sünnet yapılmaya teşvik edilmesi, zorlanması gibi birçok durum konusunda cezai yaptırımlar hususunda taraf devletleri sorumlu kılmıştır. Her ne kadar tanımlamalar kadın sünneti üzerinden ifade edilse de İstanbul Sözleşmesi şiddetin her türlüşünün karşısında olan ve mekanizma geliştirmek için mücadele eden uluslararası bir sözleşme olduğu için dolaylı yoldan olsa da erkek sünnetine yönelik gündeme alınabilecek maddeleri de mevcuttur. Sözleşmenin özellikle rıza kavramı ve cinsel şiddet eylemleriyle ilgili olan 36. Maddesi oğlan çocuklarının sünneti konusunda irdelenebilecek ifadeleri teşkil etmektedir. Sünnet konusunda karar verici aktörlerin ebeveynler olması ve sözleşmenin aile içi şiddeti ve toplumsal cinsiyet temelli şiddeti önleme gayesinin olması durumlarının beraberce irdelendiği bir noktada sözleşme erkek sünneti konusunda da bir koruyucu mekanizma yaratmaktadır. 36. Madde’nin 2. Fıkrasında rıza, özgür irade tanımlanmış ve birlikte yaşanan kişilere karşı gerçekleştirilen cinsel şiddet eylemlerini önleme hususunda taraf devletleri sorumlu kılmıştır.

Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmelerden biri olan İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi ise hasta hakları bakımında ele alınabilir. Sözleşme Türkiye tarafından 3 Aralık 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Sünnetle ilgili olarak sözleşmenin Bölüm II: Muvafakat, Madde 5 aydınlatılmış onam kavramına vurgu yapmaktadır:

Sağlık alanında herhangi bir müdahale, ilgili kişinin bu müdahaleye özgürce ve bilgilendirilmiş bir şekilde muvafakat etmesinden sonra yapılabilir. Bu kişiye, önceden, müdahalenin amacı ve niteliği ile sonuçları ve tehlikeleri hakkında uygun bilgiler verilecektir. İlgili kişi, muvafakatini her zaman, serbestçe geri alabilir.

Bu madde ışığında sünnet konusunda oğlan çocuğunun üzerinde manipülasyon ve ikna aracılığıyla bir operasyon gerçekleştirildiğinde aslında çocuğun hür iradesini, onamını ve rızasını zedeleyen durumlara karşı koruma sağlayan maddenin ihlal edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca, çocukların sünnet öncesinde aydınlatılmış onamın alınmaması yani operasyona dair bir bilgi verilmemesi hasta hakları bağlamında bir ihlali yaratmaktadır. Bu durumla ilgili olarak da sözleşmenin 6. Maddenin 2. Fıkrasında ise çocuklar üzerinde karar verme konusunda çocuğun da söz hakkının gözetilmesi gerektiğini vurgulara ve ebeveynleri sorumlu kılar:

Kanuna göre bir müdahaleye muvafakatini verme yeteneği bulunmayan bir küçüğe, sadece temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen makam, kişi veya kuruluşun izni ile müdahalede bulunabilir. Küçüğün görüşü, yaşı ve olgunluk derecesiyle orantılı bir şekilde, gittikçe daha belirleyici bir etken olarak göz önüne alınacaktır.

Uluslararası sözleşmelere ek olarak, Köln Davası ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nin (AKPM) sünnet hususunda yaptığı düzenlemeler de gündeme alınabilir. Bu doğrultuda ilk

olarak Köln Davası incelenebilir. Köln Davası ailesi Müslüman olan bir çocuğun sünnet ettirildikten sonra yaşadığı komplikasyonlar sonrasında doktorun dava edilmesi üzerine gelişmiştir.

Davanın özü ise Ece Göztepe' nin (2013) yazısının başlığı olan *Din Ve Hukuk Arasındaki Çizgi: Almanya'da Sünnet Yasası*'nda görülmektedir. Göztepe'nin (2013) analizinde Köln Davası'nın odağının sünnetin dini bir gerekçeyle gerçekleştiriliyor olması ve Almanya'da dini özgürlüklerin ve faaliyetlerin anayasa ile koruma altında olmasına karşın bedensel bütünlüğe verilen zararın suç olması durumlarının çatışmasıdır. Bu durum kültürel ve evrensel insan haklarının bir çatışması olarak okunabilir. Davanın sonucunda davalı olan doktor beraat etmiş, karar verici aktörler olan ebeveynler ise suçlu bulunmamıştır. Ne var ki, bu davanın neticesi görünürde endikasyonlar gözlenen oğlan çocuğu açısından olumlu sonuçlanmasa da kamuoyunu meşgul etme ve sünnet konusunda yeni tartışmalara kapı açma konusunda örnek bir dava olduğu söylenebilir.

Köln Davası'nı takiben 2013 yılında AKPM "Çocukların Fiziksel Bütünlük Hakkı" isimli bir rapor yayınlamıştır. Deutsche Welle'nin (DW) 2013 tarihli haberine göre Alman parlamenter Marlene Rupprecht bu raporu yazıyor ve AKPM'de oylamaya sunuyor ve sonucunda 19'a karşı 77 oyla kabul ediliyor, 12 parlamenter ise çekimser kalıyor. Raporda sünnetin öznesi olarak yalnızca oğlan çocuklarının gündeme alınmamış olması da raporu insan hakları bağlamında görece toplumsal cinsiyete duyarlı kılmaktadır. Rapora göre rıza dışında uygulanan sünnetin bir insan hakları ihlali ve bedensel bütünlüğe zarar verilen bir uygulama olarak tanımlanmıştır. Ancak raporda oğlan çocuklarının karar vermeleri konusunda ibareler bulunsa da 14 yaşında sünnet kararını bireyin kendisi vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle, 18 yaşını tamamlamamış her bireyin çocuk olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu kararın yaş bakımından sıkıntılı bir durumu işaret edilmektedir. Yine de bu rapor Avrupa'da çocukların bedensel bütünlüğüne özel bir rapor olması nedeniyle yenilikçi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni (AİHM) de bağladığı için yeni içtihatlar konusunda temel oluşturmak hususunda önem arz etmektedir. Bu örnekler haklar bölümünde başta ifade edilen kültürel değerler ve evrensel insan haklarının çatışması durumlarında nasıl davranılacağı hususundaki belirsizliğin çözümlenmesine yönelik bir girişim olarak okunabilir.

Son olarak ele alınacak uluslararası belgelerden biri ise 'Yogyakarta İlkeleri'dir. Yogyakarta İlkeleri 6-9 Kasım 2006 tarihleri arasında 29 insan hakları aktivisti ve uzmanı tarafından Brezilya'nın Yogyakarta şehrinde kabul edilmiştir. Aralarında Türkiyeli feministlerden Yakın Ertürk'ün de imzası bulunmaktadır. Ancak, şu an bir sözleşme olarak ülkeler tarafından uygulanmamaktadır. Bu ilkelerin sünnet konusuyla ilişkisi ise özellikle sağlık ve tıbbi

hizmetlerle ilgili maddelerde kendini göstermektedir. Heteronormatif düzende dünyaya gelen her bireyin heteroseksüel yönelimi ve atanmış bedeniyle uyumlu bir cinsiyet kimliği olduğu (cis-seksizm) düşüncesi hâkimdir. Heteroseksüel erkekliğin bir adımı olarak pratik edilen sünnet ritüelinde LGBTİ+ bireyler için heteroseksüel akranlarına göre daha farklı anlamlar içerebilir. Her ne kadar uygulanmasa da dünya çapında Yogyakarta İlkeleri'nin varlığı önem arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle Yogyakarta İlkeleri'nden 17. İlke'nin "e" fırfkasında özellikle rıza kavramının varlığı vurgulanmış ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık konusunda tarafları sorumlu tutulmuştur: "Herkesin tıbbi tedavi ve bakım konusunda kendi kararlarını vermesi için, gerçekten bilgilendirilmiş rıza temelinde ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin bilgilendirilmesini ve güçlendirilmesini sağlayacaktır".

Yogyakarta İlkeleri'nin 18. İlkesi olan *Tıbbi İstismardan Korunma Hakkı* bağlamında LGBTİ+ çocuklar ve sünnet bağlamında ele alınabilecek a, b ve c fırfkaları önem arz etmektedir. Bu ilke kültürel gerekçeler, toplumsal cinsiyet normları, çocuğun yüksek yararını gözetme anlamında herhangi bir zarar verici ya da gerekli olmayan tıbbi müdahalenin önünü kapatmakta ve tarafları yaptırım konusunda yükümlü kılmaktadır. 18. İlkenin a, b ve c fırfkaları ise şöyledir:

A. Davranış, fiziksel görünüm veya algılanan toplumsal cinsiyet normları ile ilgili, kültürden veya diğer başka unsurlardan kaynaklanan basmakalıplar temelinde olanlar da dâhil olmak üzere cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı zararlı tıbbi uygulamalara karşı tam koruma sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır; **B.** Çocukla ilgili tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararının göz önünde tutulacak ilk şey olacağı ilkesinin rehberlik ettiği gibi, yaşı ve olgunluğuna uygun olarak çocuğun tam, özgür ve bilgilendirilmiş rızası olmaksızın, bir cinsiyet kimliği yüklemek amacıyla hiçbir çocuğun vücudunda tıbbi prosedürlerle geri dönüşü olmayan değişiklikler yapılmamasını sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır; **C.** Hiçbir çocuğun tıbbi istismar riski altında olmadığı ve tıbbi istismara maruz kalmadığı çocuk koruma mekanizmaları oluşturacaktır(...)

Sonuç olarak, Yogyakarta İlkeleri yürürlüğe konulup uygulansa yalnızca LGBTİ+'ları değil heteroseksüel erkekleri de özgürleştirecek bir uluslararası mekanizma haline gelecektir.

3. BÖLÜM: ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

3.1. Alana Giriş: Neden Feminist Yöntem ve Erkeklik?

*“Gözlemlerini kendisi de bir tutukluyken yapmış olan bir insan
gerekli nesnelciliğe (tarafsızlığa) sahip olabilir mi?
Dışarıdaki birisi böyle bir nesnelciliğe sahip olabilir,
ama gerçek değere sahip ifadelerden çok uzak olacaktır.
Sadece içinde olan bilir”¹²*

Yöntemin bu bölümünü yazmaya başlarken başlığımın ne olması gerektiğini düşündüğümde aklıma bir soru geldi: *Neden Feminist Yöntem ve Erkeklik?* Bu sorunun yanıtlarını ise bu bölümde ifade etmek istedim. Araştırmayı şekillendirirken kendimi her ne kadar cis-gender/erkek olarak tanımlamasam da atanmış bedenimin erkek oluşu ve zorunlu bir erkeklik tedrisatından geçmiş olmam nedeniyle erkeklik üzerine bir araştırma yapmaya karar vermiştim. Başka bir ifadeyle, Frankl’ın (2009) vurguladığı üzere toplumsal yaşamın ve erkekliğin *içinde olan biri* olarak yanlı bir araştırma yapmam olası bir durumdu. Bu sebeple bu kararı vermemdeki en temel neden olarak kendi yaşam öyküm itibarıyla içerisinde bulunduğum erkekler cemaatine erişimimin olması ve erkeklerle iletişim kanallarını kolaylıkla inşa edebileceğimi düşünmüş olmam şeklinde ifade edebilirim. Aynı zamanda, Türkiyeli, orta sınıf, Alevi ve lubunya bir erkek olarak da farklılaşan erkeklik deneyimlerini ve kendi hikâyemde yeri olan “sünnet deneyimi”ni irdelemek istedim.

Bu irdeleme ise temelinde beni yöntem bilgisine götürdü. Çünkü *amacım erkekler de çok acılar çekiyor! Erkekler de kadınlar kadar eziliyor ve hak ihlaline maruz bırakılıyor!* gibi erkeklik savunucu (maskülinist/anti-feminist) bir duruş noktasından bilgi üretmek amacım değildi. Aksine daha eşitlikçi, anti-hiyerarşik bir duruş noktasından erkekliği ve erkekliğin inşa sürecini irdelemek istiyordum. Bu sebeple yöntem bilgisi olarak eleştirel/kültürel ve post-modern ekollerden beslenen feminist yöntem bilgisini kendime bir uğrak olarak belirledim. Çünkü “Feminist araştırma, cinsiyetin toplumsal olanı şekillendirme ve onunla şekillenme sürecindeki farklılıkları ele alan, toplumsal cinsiyetin çeşitli formlarına ve ilişkilerine eleştirel bakan araştırmadır” (Erdoğan ve Gündoğdu, 2020, s. 33). Bu tanım ekseninde “erkekler arasındaki (iç hegemonya) ve genel olarak cinsiyetler arasındaki (dış hegemonya) hiyerarşinin” (Demetriou,

¹² Viktor Frankl, 2009.

2001) izlerini ve çözümlemesini yapma süreci feminist perspektifi gerektirir. Bu bağlamda eleştirel erkeklik çalışmalarının benimsediği yaklaşım önemlidir. Bu yaklaşımları betimleyebilmek için öncelikle radikal feminist teorinin erkekliğe bakış açısını kuramsal çerçevede irdeledim. Feminist teorinin erkeklikle olan ilişkisinin eleştirel erkeklik çalışmaları öncesinde kökenlerinin olduğunu böylelikle göstermiş oldum. Bu değinileri yapmamın nedeni ise eleştirel erkeklik çalışmaları öncesinde klasik feminist teorinin vurgu yaptığı erkeklik hallerinin tek-tip bir erkeklik hali ve erkek özne tasvir etmesine yönelik geliştirilen eleştirileri anlamaktı.

Klasik feminist teorinin ön gördüğü kadın-erkek ikiliği/ cinsiyeti tek-tipleştirme de dualist yaklaşıma işaret etmektedir. Dualizme yönelik felsefi bağlamda geliştirilen eleştiriler Jacques Derrida'nın görüşleri üzerinden okunabilir. Derrida ikili zıtlıklar ekseninde ele alınan felsefi yaklaşımlarda kavramların birbirinden ayrı özellikleri olduğunun ifade edildiğini ancak bu yaklaşımın doğru olmadığını çünkü bu iki zıt kavramın aslında birbirini inşa ettiği ve biri olmadan diğersinin de olamayacağını ifade eder (Sarup, 2004). Bu noktada kadın ve erkek kavramları ele alındığında kadın olmadan erkek kavramının erkek olmadan kadın kavramının da şekillenemeyeceği görülmektedir. Öyle ki, Connell (2019) bu ikili zıtlık ilişkisinin tarihsel süreçlerde toplumların farklılaşan özelliklerine göre değiştiğini ifade eder. Başka bir ifadeyle, ontolojik olarak tek tip kadınlık deneyimi olmadığı gibi tek tip erkeklik deneyimi de söz konusu değildir. Bu noktada erkeklik halinin ve erkek öznenin ne olduğunu ve hangi toplumsal süreçlerde inşa edildiğini anlamak önemlidir. Bozok'a (2011, s. 16) göre;

Erkek olmayı yani nasıl davranmaları, nasıl oturup kalkmaları, nasıl bir beden diline ve beden imajına sahip olmaları, nasıl konuşmaları, nasıl düşünceleri, nasıl hissetmeleri, ne gibi beğenilere ve ilgi alanlarına sahip olmaları, kimlerden hoşlanmaları, nasıl bir cinsellik yaşamaları... gibi yaşamlarının bütün alanlarını şekillendiren birçok konuda bilgilenirler. Bu olgular, ataerkil söylem tarafından çoğu zaman erkekliğin -biyolojik temellerinin bizzat kendisiymiş gibi dile getirilse de, gerçekte toplumsal ve kültürelirdir. Bu nedenle de zaman ve mekan içinde değişebilir ve farklılık gösterebilirler.

Zamana ve mekâna göre değişiklik ve akışkanlık gösteren erkeklik kavramının kendisi Bozok'un da ifade ettiği üzere öğrenilen bir süreçtir. Ancak, erkeklerle ilgili konuşmak, yazmak ve bu konuda eleştirel bir entelektüel alan oluşturmak *erkekliğin anlatılamayan toplumsal gizemi* yüzünden çalışması bir o kadar da zor bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, erkekliğin toplumsal kimliklere göre farklılaşan boyutları ve ataerkil örüntülerin farklılaşan boyutlarını yani erkekliğin gizemini irdelemek istediğim için feminist yöntem benim için kesinlikle gidilmesi gereken bir uğrak haline gelmişti. Kesişimsel, kültürel ve radikal feminizmden beslenen politik duruşum nedeniyle bu çalışmayı feminist yöntemi kullanarak şekillendirdim. Sonuç olarak, feminist teori ve yöntem bilgisi yalnızca kadınları anlama ve

özgürleştirme çabası ve projesi değil işin bir başka ucu olan erkekleri de bu mücadele içine dâhil etme ve hem avantajlı hem de dezavantajlı durumlarını gündeme alma konusunda yol gösterici olmaktadır.

3.2. Araştırma Alanıyla İlk Bağlantılar: ‘Kişisel Olan Çocukluk’ Deneyiminden ‘Erkekler Arası Bilinç Yükseltme Grubu’ Deneyimine

Bu çalışmayı kendi hayatımda önem arz eden iki alana yönelik yaptığım sorgulamaların bir sonucu olarak şekillendirdiğimi belirtmem gerekir. Bu alanlar ise "cinsellik" ve "sünnet" deneyimlerimdi. Çünkü Türkiye toplumunda erkekliğin inşasında sünnetin oynadığı rol kesinlikle göz ardı edilemez. Özellikle benim kuşağım erkekler için. Bu doğrultuda sünnet ve cinsellik deneyimi olan cisgender ve cinsel yönelim anlamında marjinalize edilen bir erkek olarak bu deneyimlerin daha özel olduğu alanlar haline gelmesi de benim için de normaldi. Akademi dışında örgütlü bir feminist hareket ve eylemlilik içinde olmamın bir getirisi olarak kendi benimsediğim aktivist şiarım radikal feminist kız kardeşlerimden ödünç aldığım "kişisel olan politiktir" şiarıydı. Bu şiar aslında kendime neden yönelmem, kendimi neden derinleştirmem gerektiğinin de çok açık ve net bir adımıydı. Çünkü kendime odaklanmam ve kendi kişisel olan deneyimlerimde politik olan ataerkil örüntüleri aramak aslında bu çalışmanın diğer özneleriyle kurduğum iletişim ve bağlantının ilk temellerini oluşturuyor. Bu bağlantıyı daha iyi gösterebilmek için kendi sünnet hikâyeme dair görüntü kayıtlarını izleyerek ve hatırladıklarımı bir araya getirerek oluşturduğum bir hikâyeyi aktarmak istiyorum:

2003’ün Haziran ayı. Tepede güneşin kavurucu sıcaklığı, ben ve ailem hariç herkes için sıradan devam eden bir gün. 8 yaşında zamanımı “oyuncaklarımla oynadığım, hayaller kurduğum ve Harry Potter kitapları okuyarak” geçirdiğim evimde büyük bir kargaşa vardı o gün. Annem, babam ve ablam evde koşuşturuyor. Şehir dışından, memleketten insanlar evin içinde... Ev o an için büyük bir nümayişe hazırlığı andırıyordu. Bu kadar kargaşa içerisinde daha da korkunç olanı tanıdığım, tanımadığım herkes benimle ilgileniyordu. Saçımı okşuyorlar ve ‘aslan parçası’, ‘erkek erkek’ gibi sözlerle beni seviyorlardı. Anlamıyordum neden bir insan bu sözcüklerle sevilir ki! Fazlaydı bu ilgi, bunalıyordum. Balkona çıktım. Aşağıya baktım. Bir sürü araba vardı. Siyah, beyaz, sarı ve hatta benim o zamanki tabirimle ‘vosvos tosba’ araba bile vardı. Anlamaya çalışıyordum. Neden herkes bizim evdeydi? Arabalara bakmaya devam ettim. Kuzenimin eşi arabaları havlularla süslüyordu. Annemin ve apartmandaki komşu kadınların beraber işlediği havlu kenarları ve fistoların üzerinde dikili olduğu havlular... Annemin dikiş-nakiş ve adabı muaşeret eğitimi aldığı gerçeğini hatırladığımda bu havluların alelade herkesin

arabasına takılması büyük bir anlam ifade ediyor olsa gerekti. Çünkü annem el işi göz nuru havlularına asla bu muameleyi uygun görmezdi. Evin içine geri girdim. Annem ve babam beni odama götürdü. Üstümü değiştirdiler. Artık üzerimde sevdiğim siyah şortum ve kırmızı tişörtüm değil bir kostüm vardı. O zamanlar o kostümü çok seviyordum. Her arkadaşımda yoktu, özel bir şey olsa gerekti. Özel oluşunu ise tamamen benim için dikiliyor olmasına bağlıyordum. Çünkü o gün neler yaşayacağıma ya da o gün nasıl bir sınav vermem gerektiğine dair aktarılan hiç bir şey yoktu. Düşünsene başına gelecekleri bilmeden üzerine giydirilen bir kıyafetin sorumluluğunu almanı istiyorlar. Yazın o kavurucu ve bunaltan sıcaklığında o zamanlarda annemin deyimiyle zayıf ve iskeleti ele gelen bedenimin üzerine beyaz, ütülü ve kolalı bir gömlek, gömleğin yakalarını bir araya getiren gri ve parlak bir papyon ve lacivert, işlemeli bir yelek giydim. Altıma ise yine lacivert ve siyah rengi arası bir pantolon ve deri ayakkabı... Anneme bu kostüm içerisinde 'bunaldım', 'bunları artık çıkarmak istiyorum' dediğimi hatırlıyorum. Babam ise bunları çıkaramayacağımı ve bugün için bunları giymemin 'zorunlu' olduğuna bana söyledi. Gerçi babama göre birçok şey zorunluymuştu... Bu zorunlu kıyafete ya da benim şu an için tabir ettiğim haliyle 'erkeklik üniforma'ya yeni parçalar da eklenmişti; ağırlıklı beyaz renkli, yer yer lacivert şifon, sentetik karışımı kumaştan yapılan ve üzerinde el işlemesi desenlerin olduğu bir pelerin. Gösterişi seven annem ve babam için bunlar yetmemiş ki özel tasarım olan bu sünnet kıyafetimin bir uzvu olan pelerinin üzerine beyaz tüylerden oluşan şeritler dikilmiş. O zaman ki zayıf bedenimin altından kaldığı bu pelerin ile uzaktan yeni doğmuş, hafif irice bir köpek yavrusuna benziyor olduğum gerçeği aklıma geliyordu. Bu üniforma aynı zamanda diğer parçalarla uyumlu bir kavuk, taç ve fes üçlüsünü andıran bir şapka ve elimde bacak boyum kadar bir asa ile tamamlandı. Bu kıyafeti bir önceki gün de giymiştim. Erkeklik üniformasını giydikten sonra babam 'elimden' tutmuş benimle beraber evin salonuna kadar gelmiştik. Babamın karşıdan karşıya geçmek dışında elimi tuttuğunu nadiren hatırladığım için bana biraz tuhaf gelmişti o zaman için... Salona geldiğimizde ise babam eline kamerayı alıp bana bazı cümleleri tekrar ettiriyordu. *"İsmim Ali Alpaslan ve bugün itibariyle sünnet olarak erkekler sınıfına katılıyorum"*. Benim anlamadığım bir cümle... Erkekler sınıfı ne ola ki? Nasıl dâhil olunuyordu? Neden bunu kameranın önünde söylüyordum? O zaman ki çocuk aklımla fazlaca soru sormuştum galiba kendime... O gün sonradan anladığım şekliyle benim kınam yapılıyormuş. Ruhun ve bedenlen olaydan o kadar dışsallaşmışım ki ne yaşandığını anlamıyorum. O güne dair hatırladığım şeylerden biri kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı yerlerde oturmasıydı. Bu bana çok tuhaf gelmişti açıkçası. Çünkü o yaşıma kadar ailemle katıldığım hiçbir etkinlikte böyle bir ayırım yoktu. O olayı sonradan anlamıştım. Bir 'asker ailesi' olarak Alevi olduğumuzu kimseye açıklamıyor ve Sünniler gibi birçok yaşam pratiğimizi gerçekleştiriyoruz. Düşünsene Alevisin ama değilmişsin gibi yapıyorsun... Zaman aktı,

kadınlar ve babam başımda toplandı o esnada erkekler salon balkonunda içkilerini içmeye devam ediyor. Rakılar, şaraplar, biralar kelimenin tam anlamıyla su gibi akıyordu. Öyle ki, bu *centilmenlerin* rolü bir sonraki gün önemli hale gelecekti. Kadınlar etrafımda dönüyor, kirvem kadın ise elimi tutmuş avucumu açmış kına yakıyordu. Şu sözleri tekrarlıyordu: *Allah damatlığını da göstereyim inşallah!* 8 yaşındaki ben ise geri kalmamış o sözlere tepkimi göstermiştim: *İnşallah göstermez.* O an kadının biri ağzımı tutup *gösterir, gösterir* demişti. Kadın, komşumuzdu ve aşırı sinir olmuşum ona. Sinir olsam ya da içinde bulunmak istemediğim bir törenin baş aktörü olmam kimin umurundaydı ki? 8 yaşında bir veleti kim takardı ki! Takıyor olsalar herhalde beni dinleyip sünnet olmak istemediğimi düşünürler ve gündeme alırlardı. Boyun eğmişlik içerisinde olan bir oğlan çocuğunun sözüne karşılık, heteroseksüel ve babasoylu örgütlenmiş bir toplumda bu iradeye çocuk halinle nasıl karşı gelebilirsin ki? O dönem için elimden gelen tek şey bağırarak, çağırmak, öfkemi boşaltmaktır... Hatta kaçmak... Sonradan düşündüğümde en sevdiğim televizyon dizisi olan ‘Damızlık Kızın Öyküsü’ndeki bir karakter olan Lydia Teyze’nin sözünü hatırlıyorum: ‘Gilead içinizde yaşar, Gilead’dan kaçış yok’.¹³

Erkeklik de tam olarak böyle bir şey işte içinde yaşar, boyun eğdirilir/eğersin ve öğrenirsin. Kaçmak istesen de kaçamamayı öğrenirsin ve öyle bir an gelir ki bu dönemlerden geçmiş erkeklerin yaptığı gibi diğer erkeklerin kaçmasını engellersin. Sünnet kaçamamayı öğrenmek için ilk uğraklardan birisi. Hadi sünnet gününe geri dönelim. O gün o kavurucu sıcakta bir göle dondurma yemeye gittik. Yine ortalık bir nümayiş havasında. İnsanlar normale göre daha bakımlı, annem ise hep yanımda. Evden çıkıp dondurma yemeye giderken ve dondurma yedikten sonra eve dönerken anlamsız gelen başka bir şey daha vardı benim için: *korna çalmak*. Başka bir zamanda sokakta ses yapsan cezalandırılırsın ya da insanlar seni uyarır denir ya ama o gün farklıydı. Öyle ki, çocuklar arabamızın önüne atlıyor. Babam ve kirvem onlara para veriyor. Her saniye beynimin derinliklerine işleyen bir şekilde kornalar çalınıyor. Zaman yine aktı eve gelindi, apartmanın girişinde sarışın bir çocuğun bana “ooo seni de mi kesecekler” dediğini hatırlıyorum. O çocuğa o gün çok sinir olmuşum. Sonrasında o çocukla kavga ettiğimizi de hatırlıyorum. Eve girdik, ilk başta güzelce hazırlanmış sünnet yatağımın olduğu odaya gittik. Kadınlar mutfakta, erkekler ise salonda. Hiç bir şeyden haberim yok yalnızca bana ne derirse onu yapıyorum. Zaten başka çarem mi var... Altımdaki pantolon ve gömlek dışında üniformanın bütün uzuvları bedenimden çıkarıldı. Kavurucu sığağa rağmen anlık bir titreme ve üşüme hissi geldi. Üzerim hariç tüm bedenim ortadaydı. Evde bir sürü insan var ve bedenim çıplak herkes

¹³ ‘There is no escape from Gilead, Gilead lives within you’

benim penisimi görüyor. Odadan babamla ve kirvemle çıktık. Yürüyoruz beraberce salona doğru. O arada annemi gördüm ve sürekli ‘çok zayıf, nasıl dayanacak’ diye ağlıyordu. Annemi öyle görünce ağlamaya başlamıştım ben de. Gerçi o kişi annem olmasa başka biri de olsa ağlardım herhalde. Çünkü 25 yaşında hala ağlayan birini görünce ağlıyorum.

Salonda bir masa hazırlanmıştı. Masanın üzerinde birazdan tentürdiyot ve benim kanımın olacağı bir beyaz örtü ile kaplanmıştı. Babam ve kirvem ikisi elimden tutup beni masaya yatırdılar. Kirvem kollarımı, babam başımı, değindiğim centilmenler ise başımı ayaklarımı tutuyor. Bacaklarım ayırık ve ne olacağını hala bilmediğim bir şekilde uzanıyorum. Ancak, huzursuzum. Ters giden bir şeyler var... O masadan kalkmak istiyorum. Kalkmaya çalıştığımda ise insanlar beni daha sıkı tutuyor... Daha da korkmaya başlamıştım ve ağlamaya başladım. O arada kel bir doktor geldi. O doktoru hala unutmuyorum. Zihnimde elinde çantası sadece benim için Gülhan Askeri Tıp Akademisi’nden geldiğini ifade edişi hala canlı bir anı. Doktor eşyalarını hazırladı. İğne, makas, ilaç birçok tıbbi malzeme gördüm. O an üzülmeye ve korkunun yerini ‘öfke’ aldı. O an o odada böyle bir duruma ses çıkarmayan erkekler cemaatinin hepsini dövebilirdim.

Doktor beni sakinleştirmeye çalışıyor ve ben ise daha çok sinirlenmeye devam ediyordum. Ağzımı tutmaya çalışıyorlar ve beni ikna edebilmek için hayatta en sevdiğim şeyden vuruyorlardı: *Sütlü çikolata*. Ağzıma sürekli çikolata veriyorlar ve tam o anda bir kaç santimlik bir iğneyi doktor testislerime soktu. O an acıdan kıvrılırken sadece ağzımdaki çikolataları bitirmeye çalışıyordum ve acıyı unutmaya çalışıyordum. Sonra ise biraz uyuşmaya başladığını hissettim. O an sanki oldu ve bitti sandım. Meğerse ne kadar safmışım ki bitmemiş. Birkaç dakika sonra doktor neşter ya da makas tam hatırlamadığım bir kesici aletle penisimin derisini kesmeye başladı. Görmemem için sürekli başımı tutuyorlar. O beş dakika geçmedi. Bitmedi. Acı devam etti. Bu tüm kıyım bittikten sonra babam beni kucağında yatağıma götürdü. Canımın acısı biraz daha geçmişti. Herkes benimle ilgileniyor. O arada içeride dualar okunuyor. Kadınlar centilmenlere servis için etrafta koşuşturuyor. Duayı okuyan kişi ise imam. Babamın hiçbir zaman bir imamı eve çağıracağını asla hayal etmezdim ama o dönemki koşullar gereği sanırım babam böyle bir karar almıştı. Bittiğini sandığım acı ise tuvalete çıktığımda artmaya başlamıştı. Penisimden çıkan kan ve pıhtı parçalarının idrarla beraber karıştığını görüyordum. O zaman da korkmuştum... Odaya geri döndüğümde ise insanlar başımdaki altın rengi yastığa altınlar takıyordu. Kirvem de koluma orijinal bir Polo marka saat takmıştı. Erkek olmanın bir bedeli ödenmiş ve karşılığını alıyordum. Ah bu erkeklik yok mu hepimizi sürdüren, öldüren,. İşte onun bedeliydi sünnet... Sünnet olduğum günün gecesini ağrılarım hiç bitmedi. Uyumaya çalışıyordum ama çok insan vardı. Çıplak bir oğlan çocuğunun bedenini görüyorlardı. Sadistik

bir şekilde beni izlemiş centilmenler ise salonda siyaset üzerine konuşuyor, Irak savaşı konuşuluyor. Ben ise yalnızca sessizlik ve oyun oynamak istiyorum...

Bu anlatı tamamen gerçek olup bir araştırmacı olarak öznesi olduğum bir deneyimin yazıya dökülmüş hali. Bu noktada tez araştırmamın konusu olarak sünnet çalışmaya karar vermemin en temel sebebi sünnetime dair çocukluk anılarım ve deneyimlerimdi. Çünkü babamın ve kiryemin ihtimamla beni bu sürece hazırlamak için verdikleri *küçük paket eğitimler*, ritüelin yürütülme süreci hakkında sunulan küçük bilgiler dışında sünnetin nasıl bir cerrahi müdahale olduğunu bilmeden 8 yaşında sünnet edilmem, bugünün penceresinden baktığımda kendi bedenim üstünde söz sahibi *olmadığımı* anlamam benim kişisel hayatımda önemli bir mihenk taşıyı teşkil ediyordu. Bir bakıma hayatımda bir dönüm noktası olan sünnet ettir(il)me eyleminin çocukların insan hakları bağlamında bir ihlal olduğunu anlamamı sağlamıştı. Öyle ki, aktivist eylemliliğim içinde bu süreci ele almam gerektiğini de bana göstermişti.

Bu noktada sünnetin kendisi yeterince politik iken bu politik eylem erkekliğin inşa edilme sürecinde aslında Müslüman toplumlarda cinsel-dinsel politik bir eylem haline dönüşmektedir. Örneğin, aktivist ya da daha eşitlikçi bir noktadan erkeklik kurgulayanların dahi geçmişlerindeki bu konuya dair -aslında bir istismar konusu üzerine- görüş üretmemeleri kültürel ve toplumsal yolla bu şiddetin nasıl normalleştirildiğine işaret eder niteliktedir. Yani aile içinde deneyimlenen bu cinsel şiddet ve istismar erkekler arasında konuşulmamakta, konuşulsa da *şöyleydi böyleydi* şeklinde yuvarlak cümlelerle geçiştirilen *hatırlanmak istemeyen* ya da *çok mühim görülmeyen* bir deneyim olarak erkeklerin söylemlerinde yer etmiştir. Böylelikle sünnet aracılığıyla uygulanan şiddet kendini normalleştirmektedir.

Öz yaşam öykümde başka bir uğrak olarak, Ocak 2019 ve Mart 2019 tarihleri arasında kendi cinsel yaşamımda partnerlerimle yaşadığım *ereksiyon sorunu* bu tezin bir diğer ilham kaynağını oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye toplumunda erkeklerin penisleri -tıpkı eril iktidarları gibi- her zaman erkte halde olması gerekmektedir. Cinsel hayatımda karşılaştığım ilk ereksiyon sorunu (!) ardından doktorun ayırmacı olmayan ama şahsi erkekliği yüceltmeye çalışan tutumu -sanki buna çok ihtiyaç varmış gibi-, heteroseksüel ve lubunya ayırımına gitmeksizin erkek arkadaşlarımdan hiçbirinin böyle sıkıntıları olmadığını dile getirmesi kendimi izole hissetmeme ve erkek kardeşlik (fraternity) alanından bir kez daha öz-dışlanmama sebep olmuştu. Bu noktada feminist aktivist olarak eğer bir yerleri, bir düşünceyi dönüştüreceksam tam da bu noktayı, erkek cinselliğini dönüştürmem ve bununla ilintili olan sünneti irdelemem gerekiyordu.

Bu yüzden bir akşam arkadaşlarımla -çoğunluğu erkek olan arkadaşlarımla- yaşadığım ereksiyon sorunu üzerine konuşurken konuşma şeklim, dilim, tonum değiştiği yani onlara

güven veren ve onları anlayan bir hale geldiğinde erkeklerin ne tür sorunlarla karşılaştıklarını ve bu sorunlar silsilesini nasıl deneyimlediklerine şahitlik ettim. Bu görmenin getirdiği rahatlama ve güçlenme hissi feminist akademik bir düşünce ile birleşti. Bu sentez bana refleksivite kavramından yola çıkarak erkeklerin birbirlerini nasıl anladığını, algıladığını ve kendilerini nasıl ifade ettiklerini görmemi sağladı. Bu deneyim araştırma sürecinde de araştırma özneleri olan erkeklerle kurduğum teması kolaylaştırdı. Bu durumun sünnet konusuyla paralelliği ise sünneti yapan doktorların genelde erkek olması ve tıpkı benim ereksiyonla ilgili yaşadığım sıkıntı karşısında gösterdiği tutumun farklı bir halini benim sünnet düğünümde başka bir erkek doktor göstermişti: *Dayan Ali oğlan erkek oluyorsun!* Yani işin özü erkekliğin şekillendiği penis üstünde gerçekleşen her söylem, her ihlal, her pratik erkekliğin inşasını sağlamaktadır. Bu etkileşimler ve kesişimsellik bağlamında kendi erkeklik deneyimimden ve gözlemlerimden elde ettiğim çıktılar ilk teması oluşturmaktadır diyebilirim.

3.3.Sahaya Çıkış ve Veri Toplama Süreci

Tez önerisini geliştirdiğim süreçte yapmam gereken alanyazın taramasını tamamladığım süreçte tez danışmanımınla beraber kavramsal çerçeve ışığında, araştırmanın problemlerine uygun şekilde yarı yapılandırılmış bir soru formu geliştirdik. Soru formunda feminist nitel araştırmanın yapısına uygun bir şekilde ön yargılardan ve kabullerden uzak, yönlendirici olmayan ve deneyimin kendisini betimleyecek sorulara yer vermeye çalıştık.

Soru formu 7 bölümden oluşmaktadır. Soru formunun ilk iki bölümünde araştırmanın öznelerinin aile ilişkileri, özel yaşamları, demografik bilgilerini içeren yaşam öyküleri ile “cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimine” ve öznelerin toplumsal cinsiyeti nasıl anlamlandırdıklarına yönelik sorular yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise dini kimliğe yönelik sorular olup habituslarından taşıdıkları dini kimliklerin ve kendi benimsedikleri kimliklerin inşa sürecini ele alan soruları kapsamaktadır. Dördüncü bölüm ise düşünümsellik/özdeşünümsellik temelinde erkeklerin dini, cinsel ve diğer sosyal kimlikleri bağlamında birbirlerini nasıl anlamlandırdıkları üzerine soruları içermektedir. Beşinci ve altıncı bölüm ise sünnet hikâyelerini kapsayan ve erkeklerin bu hikâye ekseninde sünnet deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını irdeleyen sorulardan oluşmaktadır. Yedinci bölüm ise araştırmanın öznelerinin sünneti, insan hakları ihlali olarak görüp görmediklerini, sünnet etkinliğinin çocukluk dönemlerinde ve şu an ki süreçte özneler üzerindeki etkilerinin neler olduğunu anlamaya yönelik sorular ile sünnet deneyiminin direkt öznesi olarak erkeklerin önerilerini irdeleyen bitiriş sorularını kapsamaktadır.

Soru formunu oluşturduktan sonra etik kurul belgelerimi hazırlayıp soru formunu ekte koyarak sahanın etik onayı için süreci başlatmış oldum. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan onayı aldıktan sonra sahaya çıktım ve görüşmelere başladım. Saha için iki temel amacım vardı. İlk amacım oluşturduğum soruların anlaşılır olup olmadığını anlamaktı. Bu bağlamda ön deneme görüşmeleri gerçekleştirerek yarı yapılandırılmış soru formu üzerinde küçük revizeler yaptım. Araştırma kapsamında 20 cisgender Sünni-eşcinsel, Sünni-heteroseksüel, alevi-eşcinsel, alevi-heteroseksüel kimlik kesişimselliğine ve diğer sosyal kimliklere sahip erkeklerle derinlemesine görüşme yaptım. 20 erkeğin 12 tanesiyle yüz yüze görüşme yapabildim. 16 Mart 2020 itibariyle Covid-19 pandemisi nedeniyle kalan 8 görüşmeyi online platformlar aracılığıyla çevrim içi olarak yaptım.

Sahada görüşmelere başlamadan önce katılımcılara etik onayı olan “gönüllü katılımcı formu” ile araştırmayı anlattım ve gönüllü katılım sağladıklarına dair imzalarını aldım. Her görüşmecide bu adımı hallettikten sonra görüşmeye başladım. Saha sürecimde sahayı yürütebilmek için Bahri Savcı İnsan Hakları Okulu (Kapasite Geliştirme Derneği (KAGED) çatısı altında yürütülmektedir) NEAR-TS/2017/ 391-682 No’lu “Coping with State of Emergency: Bringing Human Rights Academy to Society” başlıklı projenin II. 1.6. Supporting Academic Research: Grants fonundan destek aldım. Bu fonu sağlamaları ve çalışmamı bitirmem konusundaki destekleri hususunda Bahri Savcı İHO’ya teşekkür ederim.

3.4. Bir İç Döküm Alanı Olarak Saha Sürecini Düşünmek: Erkekleri Anlamak, Kendine Dönmek

Sahaya çıktığım süreçte bir Avrupa Birliği projesinde çalışıyordum. Bu sebeple derinlemesine görüşmeleri yürütme ve raporlama konusunda kendime olan güvenim tamdı. Ne var ki, bu araştırmanın saha çalışması, her sahanın farklı dinamikleri olduğunu ve bazı soruları gündeme almam gerektiğini hatırlattı. Bu soruları bu kısımda aşama aşama ele alacağım. İlk uğrak olarak duruş noktası ele alınabilir. Türkiyeli, orta sınıf, Alevi ve lubunya gibi toplumsal kimliklere sahip araştırmacı olarak 5 kişi ile görüştüğüm ön deneme saha çalışma sürecinde araştırma sorularının erkeklerin sınıfsal konumunu göz ardı ettiğini fark ettim. Bu göz ardı, erkeklerin yaşam öyküsünü alırken kendi sınıfsal durumlarını ve sosyo-ekonomik arka planlarını ihmal etmem ile ilgiliydi. Tamamladığım 5 görüşmeden sonra erkeklerin sınıfsal farklılıklarını -her ne kadar bu çalışma ekseninde analiz etmesem de- erkekliklerin duruşlarını anlamak için ele aldım.

Sınıfsal farklılıklara verinin analiz kısmında yalnızca sünnetin nasıl uygulandığı ve herhangi bir sünnet düğünü olup olmadığını irdelediğim kısımda yer verdim.

Saha süreci ile ilgili olarak da *görüşme mekânı* benim için görüşmeleri yürütürken önemli bir noktaydı. Görüşme öncesi erkeklerle telefonda ya da Instagram üzerinden gerçekleştirdiğim randevulaşma süreçlerinde ilk olarak onların mekân önerilerini gündeme aldım. Ancak, genelde onlar benim mekânı belirlememi talep ettiler. Yüz yüze görüşme yaptığım erkeklerden bir tanesi hariç hepsi Çankaya bölgesinde ikamet ettiği için görüşme mekânı ayarlamak benim için zorlu bir süreç olmadı. Görüşme mekânlarında ise iki parametreyi gündeme aldım. Birinci parametrem erkeklerin kendini güvende hissetmesi, ikincisi görüşme yaptığım erkeklerin geneli öğrenci olduğu için ucuz ya da tanıdık bir mekân bulmam gerekiyordu. Güvenlik ile ilgili olarak mekân belirlerken özellikle eşcinsel erkekleri de düşünerek “LGBTİ+ friendly (dostu)” mekânları tercih ettim. Bu bağlamda, Farabi Sahnesi, Fade Stage&Coffee, Zone Bar ve Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Kütüphanesi mekânlarında görüşmelerimi yürüttüm. Bu mekânların dışında ön deneme çalışma kısmında yalnızca 1 katılımcının evinde yüz yüze görüşme yaptım. Bu durum katılımcının kendisini rahat hissetmek istemesi talebi üzerine şekillendi. Ne var ki, Türkiye’de de dünyada olduğu gibi pandemi ve kapanma sürecinin başlamasıyla beraber 8 kişiyle çevrim içi görüşmeler gerçekleştirdim. Bu görüşmelerde ise benim için iki unsur gündeme geldi: i) kişinin ve benim internete erişimi, ii) pandemi süreciyle beraber genelde aileyle beraber yaşamaya başlandığı için güvenlik ve konforlu alanın oluşturulması. Çevrimiçi görüşmelere başlamadan önce katılımcılarla randevulaşırken katılımcılara uygun olan zamanı sordum ve kendimi o zamana ayarladım. Özellikle, aileleri ile birlikte yaşayan eşcinsel erkekler ailelerinin evde olmadığı, yalnız oldukları zamanlarda benimle görüşmeleri gerçekleştirdiler. Çünkü çalışma deneyimi betimlemeye odaklı bir iç döküm alanı olduğu için yani detaylı bilgilerin aktarıldığı bir alan olduğu için erkeklerin kendini güvende hissetmesi önemliydi. Ayrıca, çevrimiçi görüşmeleri Skype, Zoom ve Google Meetings uygulamaları üzerinden gerçekleştirdim.

Görüşmeler başlamadan önce katılımcılarla beraber okuduğum “gönüllü katılım formu” sayesinde katılımcılar görüşme başlamadan önce görüşmenin ne kadar süreceği, görüşmenin gönüllü koşullar altında gerçekleştiği, ses kaydının rıza dâhilinde alınıp görüşme sonrasında dökümünün yapılacağı ve kişilerden onay alınmaksızın araştırmacı dışında kimse ile verilen paylaşılmayacağına dair bilgiler verildi. Bu bilgileri vermek katılımcıların kendi ifadeleriyle kendilerini güvende hissetmelerini sağladı.

Katılımcılara ulaşım konusunda ise iki kez Instagram üzerinden hikâye (story) paylaşımı yaparak ve Whatsapp gruplarına çalışmaya dair bilgilerin yer aldığı gönüllü katılım formunu

ileterek katılımcılara ulaşmaya çalıştım. Katılımcılar konusunda elimden geldiğince tanımadığım insanlara ulaşmaya çalıştım. Ancak, bu konuda bütünüyle muvaffak olamadım. Tanıdığım erkeklerle de görüşme yapmak zorunda kaldım. Ayrıca, kartopu örnekleme yöntemiyle ulaştığım erkeklerden, başka erkeklerle bu çalışma için iletişime geçme konusunda rica ettim. Bu şekilde, tanımadığım insanlarla da görüşme yapma ve yeni insanları tanıma şansı elde ettim. Arkadaşlarım ya da tanıdığım insanlarla görüşme yapma durumunun risklerinden biri benim araştırmama ve sosyal yaşamıma hâkim olmalarıydı. Çünkü bu risk onların beni tatmin edecek bilgileri vermelerine neden olabilirdi. Bu durumla bağlantılı olarak tanımadığım erkekler ise bana bilgi vermekten çekinebilirlerdi. Bu riski en aza indirmek için görüşmelerin başında ve ortasında sürekli olarak feminist araştırmanın ön yargılardan uzak doğasını ifade ettim. Yani, onların kendi anlatılarının önemli olduğunu hissettirmeye çalıştım. Ayrıca, şu an yaptığımız işin bir görüşme değil bir dost muhabbeti olduğunu sürekli dile getirdim. Tabii bu durum her katılımcı için geçerli değildi yani bunu ifade etme ihtiyacı duymadığım katılımcılar da söz konusuydu. Bu cümleyi ifade ettikten sonra görüşmede erkeklerin de tavrı değişmeye başladı ve erkekler daha çok dile geldi. Öyle ki, ister tanıdığım olsun ister tanımadığım erkek olsun “ya biliyor musun bu da şöyle olmuştu sana şimdi söylemek istedim” şeklinde açılmalar yaşandı.

Görüşmeler esnasında katılımcılarla olan ilişkiyi düşündüğümde politik duruşum ve bir lubunya olmamdan dolayı kimlikleri eşcinsel, Alevi ya da herhangi bir azınlık gruba mensup (Kürd, Zaza, Gürcü) erkeklerle daha duygusal ve katılımcı bir bağ geliştirdiğimi hissettim. Hele bir de amacım bir araştırmada kişilerin kendi kimliklerini ve tanımlarını gündeme almak ve farklılıkları göstermek olduğu için bu bağın daha derin geliştiğini düşünüyorum. Öyle ki, bu grubun içinde olan erkeklerin aile yaşam öyküleri, cinsel deneyimleri ile kendi yaşam öykümleri olan paralellikleri ve benzerliklerini gördükçe görüşmeler katılımcıların da ifadesiyle bir *iç dökme, terapi* alanına dönüşmeye başladı. Bu durum temelinde Alevi ve lubunya kimliklerimin oluşu yani egemeni temsil etmeyen kimliklere sahip olma halimin sahada belirttiğim bu katılımcılarla daha farklı bir bağ kurmama sebep olmuştu. Öyle ki, Eylül 2020 tarihinde dökümünü yaparken anlamadığım bir yeri sormak için iletişime geçtiğim Artemis bana yaptığımız görüşme esnasında iletişim kanallarını kurma ve onu gerçekten anladığımı hissetmesi hususunda zihninde psikoterapisti ile özdeşleştirdiğine dair bir mesaj iletti. Eklemek isterim ki görüşmelerde katılımcıya sorarak ya da gerçekten çok yorulduğum zamanlarda ara verip kahve-sigara molası yapmanın önemi gördüm. Çünkü off the record (kayıt dışı) olarak erkekler, günümüzle geçmiş arasında bağ kurarak hikâyelerini anlatmaya başladılar. Bu sebeple anladım ki görüşmelerde gerçekten dostane ve eşitlikçi bir bağ kuruyorum.

Güven bağı kurma konusunda ise saha her zaman olumlu ve güzel anlatılar da sağlamayabiliyor. Örneğin, erken cinsel deneyimler konusunda sorular sorarken erkeklerin bir anda sessizleşmeye başlaması, derin nefesler almaları beni tedirgin etmişti. Çünkü 4 eşcinsel katılımcı ve 2 heteroseksüel katılımcı çocukluğunda yaşadığı cinsel istismar anılarını anlatmaya başladılar. Cinsel şiddetten sağ kalanlarla görüşme yapma üzerine deneyimli olduğum için sustum, soru sormadım ve sadece onları dinledim. Hikâyeleri bittiği zaman “kendini nasıl hissediyorsun?” sorusunu sordum ve genelde bu iç dökümün iyi geldiği ve bugüne kadar kimseye anlatmadıkları “şeyler” olduğunu ifade ettiler. Başka bir ifadeyle çocuklukta gizli kalan, örtülen anılar yani “şeyleşen deneyimler” artık “görünür ve kişinin bir parçası olan deneyimler” haline geldi. Ayrıca, özel olarak cinsel şiddetten sağ kalan katılımcılarla görüşme sonrasında mesafeli bir bağ kurarak herhangi bir profesyonel desteğe ihtiyaçları olup olmadığını ya da onlar için ne yapabileceğimi sordum. Hatta bir katılımcıyı psikolojik destek için talebi üzerine bir uzman psikoloğa yönlendirdim. Bu durumlara benzer şekilde bir katılımcı da sünnet anı ile ilgili konuşurken görüşmeye ara vermek istediğini ve kendini kötü hissettiğini ifade etmişti. Bunun üzerine görüşmeye ara verip bir kahve içtik. Ardından görüşmeye devam edip edemeyeceğini sordum ve etmek istemezse de bir sorun olmadığını dile getirdim. Ancak, katılımcı devam etmek istediğini ifade etti ve görüşmeyi tamamladık. Sonuç olarak katılımcılarla birlikte ‘deneyimlerim’ ile ‘onların deneyimi’ üzerine beraber inşa ettiğimiz ortaklık sonucu katılımcılar kendi ifadeleriyle *yalnız olmadıklarını ve bunun iyi hissettirdiğini* hatırladıklarını ifade ettiler. Ben ve onlar yani ‘biz’ olarak ortak bir dil kurduk.

Görüşmeler esnasında ve sonrasında kurduğum dayanışma ve beraber güçlenme ilişkileri her katılımcı için söz konusu değildi. Bu duruma yönelik üç talihsiz olay yaşadım. İlk olarak ön deneme çalışma esnasında bir eşcinsel-Sünni bir katılımcı ile idoller ve politik görüş üzerine konuşmaya başlamıştık. Bir anda katılımcının beni küçümsemeye başlaması ve kendimi kötü hissetmeye başlamam karşısında kendimi ona karşı öfkelendiğimi hissettim. Öfkenin sonucunda ise görüşmeye 10 dakikalık bir ara verdim ve katılımcıdan özür dileyip görüşmeye devam ettim. Ancak katılımcının da bana dönük öfkesi devam ettiği için görüşmeye devam edemedik ve bitirdik. Bu deneyimin sonucu olarak da saldırgan davranan, kendini her koşulda haklı gören katılımcılarla onlara hissettirmeden daha mesafeli ve tartışmaya girmeden görüşme yapmayı öğrendim. Bu strateji yalnızca bu çalışma için değil araştırmacı olarak çalıştığım birçok görüşmede işe yaradı. Ancak, jest ve mimiklerine hâkim olamayan biri olarak konuşsam da bu tarz durumlarda erkekler belki de beni anlıyordu.

Başka bir örnek ise, heteroseksüel ve Alevi olan bir katılımcıyla yaşadığım bir olaydı. Bu olayda ise örtük homofobisini ve aleni cinsiyetçiliğini hissettiğim katılımcının kadınlarla

yaşadığı cinselliği anlatmaya başladığında özellikle cinselliği tasvir etme şekli beni çok rahatsız etmişti. Bunun üzerine görüşmeyi yarıda kestim, daha fazla devam edemeyeceğimi dile getirdim ve bir ara verdim. Ardından, bu kişiyle yaptığım görüşmeyi de bir mücadele alanına çevirdim ve görüşmeyi tamamladım. Eğer tamamlamasam bu benim için bir erkek karşısındaki yenilgi olacaktı. Görüşme esnasında sadece soruların cevabını almaya yönelik davrandım ve katılımcının hikâyesini dinledim. Görüşme bittikten sonra ise onun cinsiyetçi ve homofobik tutumuna dair düşüncelerimi aktardım. Kendisi ise bundan sonra daha çok dikkat edeceğini ifade etti.

Son bir örnek ise bir heteroseksüel-Sünni katılımcısıyla yaşadığım bir öfke kriziydi. Bu kriz ise çok eşlilik üzerine görüş üretirken yaşanmıştı. Tüm görüşme boyunca erkekliğini bana an be an hissettiren bu katılımcıyla görüşme yaparken benim çok eşliliğe karşı bir duruşumun olduğunu ifade etmem üzerine beni mülkiyetçi ve ataerkil olarak konumlandırması beni rahatsız etmişti. Bunun üzerine maalesef ki feminist bir araştırmacı kimliğimi geride bırakıp katılımcıya didaktik bir şekilde hangi davranışın ataerkil bir davranış olduğunu açıklamaya başladım. Bunun üzerine görüşmede ortalama 20 dakika boyunca tartıştık. Ne var ki, görüşmeye ara vermeden devam ettik ve görüşmeyi bitirdik. Bu olayda beni rahatsız eden durum ise araştırmanın doğasına uygun bir şekilde eşitlikçi bir ilişki kurmaya çalışırken katılımcıya karşı bu eşitlik algısını kapatmış olmaları. Çünkü katılımcının söylemlerinde tek eşliliği savunduğum için beni ‘muhafazakâr’ biri olarak hissettirmişti. Ne var ki, bunu yapmamam gerekirdi yani alttan almayı ya da o an tartışma içerisine girmemi engelleyecek bir strateji geliştirebilirdim.

Bu anlatılara ek olarak, katılımcılar genel itibariyle toplumsal cinsiyetle ilgili soyut (doğrudan kişinin deneyimini öncelleyen, algıya/kavramlara yönelik) sorular dışında tüm soruların anlaşılır ve açık olduğuna dair görüşme sonunda geri dönütler verdiler. Ayrıca, katılımcılar görüşmelerin kendilerinde bir farkındalık ve aydınlanmaya neden olduğunu ve araştırmaya katılmanın onlara iyi geldiğini ifade ettiler. Yaptığım görüşmeler en az 1,5 saat en çok 4 saat sürdü. Bir kaç katılımcı görüşmelerin uzun sürdüğünü ifade etse de genel olarak bu konuşmaların ve kendi yaşam öykülerine dönmüş olmanın onları rahatlattığını ifade ettiler. Aynı zamanda, pandemi sürecinde de görüşmeler yaptığım için koşulların yarattığı olumsuzlukları bir nebze rahatlattığını, kendilerine iyi geldiğini ifade ettiler. Sonuç olarak, hem güçlenme ve dayanışma bağlarının kurulduğu görüşmeler hem de biraz daha gergin geçen görüşmeler bana şunu gösterdi: *Araştırmacı olarak ben ne hissediyorum ve neredeyim?*

Bu soruya yanıt verirken her türlü kimliğinden azade bir şekilde yalnızca “insan” olduğum gerçeğini hatırladım. Haziran 2020 itibariyle uzun süreli depresif ve mutsuz hissettiğim için psikoterapiye başlamıştım. Çünkü, “beşeri ilişkilerim ve aile hayatımın kötüye gitmeye

başlaması”, “iş sözleşmelerimin bitmesi”, “partner ilişkim içinde psikolojik şiddete maruz bırakılmış olmam” ve “aynı anda üç farklı araştırma çalışması -araştırmalar hep şiddet ve hak ihlalleri üzerineydi- içerisinde bulunmamın” verdiği ruhsal ve bedensel yorgunluk sonucu kendimde bazı semptomlar gözlemlemeye başlamıştım. Bir de üzerine pandemi süreci devreye girince bu durum benim için daha da kötüleşti. Sürekli öfke krizleri ve ardından ağlama krizleri yaşıyordum. Kendi tez araştırmam dâhil diğer çalışmalardaki görüşmelerde dinlediğim cinsel istismar ve şiddet deneyimlerini rüyalarımda görüyordum. O rüyalarda bazen sağ kalan bazen ise sağ kalana yardım etmeye çalışan kişi idim. Yani artık benim için araştırmacı kimliği *çaresizlik ve umutsuzluk* arasında bir yerde dayanılmaz hale gelmişti. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet çalışmış olmanın kendisi beni yormuş hatta ruhum iflas etmişti diyebilirim. Öyle ki, bir dönem gerçekten artık hayatta mutlu olamayacağımı düşündüm ve yaşamın içinde çok fazla acının olduğunu hissediyordum. Bu yüzden çok sevdiğim kıymetli bir hocamın önerisi üzerine psikoterapi (şema terapi) almaya başladım. Bu terapinin bir çıktısı olarak katılımcıların deneyimlerini daha farklı bir yerden kavramaya başladım. Tüm görüşmelerin dökümlerini okuma ve ses kayıtlarını dinleme süreci Eylül- Kasım 2020 tarihleri arasına denk gelmekteydi. Bu süreçte kendimi 2020 yazına göre daha çok toparlamış, kendini tanımış, insan olduğu gerçeğini hatırlamış biri olarak analizlerimi yapmaya başladım. Görüşmeleri dinlerken gözümü kapattım ve o ana gitmeye başladım. Görüşmelerde yaptığım hataları gördükçe o andaki Ali'nin bu hataları yapabileceğim gerçeğini kabul ettim. Hata olarak gördüğüm durumlar karşısında nasıl stratejiler geliştirdiğime odaklandım. Buradan güçlenmeye çalıştım.

Özellikle katılımcılarla kurduğum bağın temelini onların öyküsünü keşfetme ihtiyacım olduğunu anlamaktı. Çünkü bu bağı kurma çabası benim de yaralarımı sarma konusunda iyi geliyordu. Görüşmelerde kendi deneyimlerimi aktarmış olmanın katılımcılarla bağ kurmanın temelini oluşturduğunu düşünüyorum. Öyle ki, görüşmeler onlara iyi gelirken öte yandan bana da iyi geliyor kendime bir ayna tutuyordum. Hatta bazı görüşmelerde katılımcıyla beraber güldüm, beraber ağladım, sarıldık, iletişimde kaldık...

Sonuç olarak bu tez çalışması boyunca yaptığım görüşmeler erkekleri anlamama yardımcı olurken bir yandan kendime dönmemi sağladı. Erkeklerin ve aslında kendimin de ne kadar çok erkeklik üzerine, cinselliğimiz, aile yaşamımız, partnerlerimiz ve aslında bizi ‘erkekleştiren’ sünnet deneyiminin gün yüzüne çıkmaya ihtiyacı olduğunu gördüm. Belki de erkekler bu yüzden kendilerini iyi hissediyorlar ve rahatlıyorlardı çünkü duygularını, hislerini görece çekinmeden ifade edebildikleri bir alan yaratmıştı bu araştırma onlara. İşin özü, içimde bir yerlerde varlığını sürdüren, kendi yaraları olan, hala hayaller kurabilen ve kendi yolunun haritasını çizen o küçük oğlan çocuğuna seslenebilmeyi öğretti bana feminist araştırma...

3.5. Araştırmanın Geçerliliği & Güvenilirliği ve Sınırlılıkları

Yürütülen bu çalışmanın niteliksel bir çalışma olduğu göz önüne alındığında niceliksel çalışmalarda olduğu gibi kesin ve katı bir geçerlilik/güvenirlik ölçütleri oluşturmak çok zordur. Niteliksel araştırma deneyimin kendisine odaklıdır ve deneyim(ler) ise toplumsal gerçeklik(ler)i gündeme getirir. Öyle ki, toplumsal gerçeklik(ler) de çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu yapının çözümlenmesinde araştırma yöntemi olarak niteliksel araştırma yöntemleri seçilecekse geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili bazı temel yaklaşımlar gündeme alınabilir.

Niceliksel araştırma gibi bütün bir topluma, dünyaya genellenebilen bir araştırma biçimi olmayan nitel araştırma, araştırma konusuyla ilgili olaya, deneyime ve zamana özgü bilgiler elde etme süreci (Patton, 2018) olarak düşünülebilir. Bu doğrultuda, nitel araştırmalarda geçerlilik ile ilgili olarak John W. Creswell (2014), 8 temel stratejiden söz eder. Bu çalışma ekseninde ise bu 8 temel stratejiden 4 tanesi bu çalışmada geçerlilik unsurları olarak kabul edilmiştir. Creswell'in (2014) ifade ettiği haliyle bu unsurlar "triangulation" (üçgenleme/nirengi), "clarifying the bias" (yanlılığı ifade etmek/refleksivite) "presenting negative information" (tema içerisinde karşıt görüşleri ifade etmek) ve "peer debriefing" (dış denetim/akran-uzman değerlendirmesi) olarak sıralanabilir. Geçerlilik unsuru olarak üçgenleme (nirengi) ekseninde hem soru formunu oluştururken hem de analizleri yaparken alan yazının ifade ettiği deneysel ve niteliksel çalışmalardan yararlandım ve bu yararlanmanın sonucunda alanyazına paralel olarak temalarımı ve kategorilerimi oluşturdum. Ayrıca, analiz sürecindeki kodlama-kategorileştirme-temalar oluşturma sürecinde katılımcıların bire bir ifade ettiği haliyle analiz gerçekleştirildi. Bu noktada farklılaşan alan yazın ve katılımcıların görüşleri ekseninde bir üçgenlemenin yapıldığı ifade edilebilir.

Üçgenlemeye ek olarak, yanlılığı ifade etmek gündeme alınabilir. Özellikle nitel araştırmanın doğası gereği nicel çalışmalar gibi katı bir objektiviteden (nesnelcilik) söz edilemez. Nitel araştırma, epistemolojik temelleri anlamında araştırmacının yanlılığını kabul eden, objektif olma kaygısı gütmeyen bir araştırma biçimidir (Creswell, 2014). Bu sebeple feminist bir araştırmacı olarak 'yansız' bir bakış açısıyla araştırmayı dizayn etmem söz konusu olamazdı.

Yanlılık ile paralel olarak güvenilir bilgi elde etme sürecinde farklılaşan görüşleri sunmak önemlidir. Bu çalışma ekseninde de yalnızca tek bir anlatı ya da düşünceye işaret eden bir anlatım ve analiz şekli yerine hem katılımcıların kimliksel olarak farklılıklarına hem de katılımcıların görüşlerinin ve deneyimlerinin farklılıkları araştırmada analiz edilmiş ve gündeme

alınmıştır. Bu noktada, her ne kadar duruş noktası itibariyle feminist çalışma yanlı bir çalışma olsa da farklılıkları göstermek anlamında güvenilir bilgiler de sağlamaktadır.

Son olarak, dış denetim/akran-uzman değerlendirmesi gündeme alındığında tez danışmanımın bu çalışmadaki önemi gündeme gelmektedir. Çünkü tez danışmanımla beraber araştırmanın başından sonuna kadar bu süreci yürüttük. Özellikle, kuramsal çerçeve ve yöntemin oluşturulmasını takiben elimdeki verilere feminist tematik analiz yöntemini uygularken analizin uygunluğu ve verilerin kapsamlı bir temsiline sağlanıp sağlanmadığı tez danışmanım tarafından titizlikle takip edildi. Bunun sonucunda da araştırmanın raporlanmasının her noktasında tez danışmanımın denetimi ve yorumu söz konusu olduğu için (feminist çalışma konusunda benden deneyimli biri) dış denetim/uzman değerlendirmesi bu şekilde gerçekleştirildi.

Araştırmanın sınırlılıklarından bahsedecek olursam da ilk olarak araştırma öznelerinin konuları ele alınabilir. Araştırma kapsamındaki ulaşabildiğim ve görüşme gerçekleştirdiğim özneler ‘genelde’ üniversite eğitimi almış, orta sınıf/profesyonel çalışan ve politik bir noktada eşitlik bilincine sahip erkeklerdi. Bunun bir sonucu olarak öznelerin birbirlerine benzer hayat görüşleri olsa da deneyimlerindeki farklılıkları irdelemek ve kişiye özgü durumları tasvir etmek genel amaç olduğu için çalışmada ‘elden geldiğince’ farklılıkların temsiline sağlayarak bu sınırlılık en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bir başka sınırlılık ise çalışmada sınıf kavramı ve buna bağlı olarak gelişen deneyim farklılıkları/ortaklıklarının tasvir edilememesi gösterilebilir. Kapsamlı bir cinsel politika analizi sınıf kavramından bağımsız düşünülemediği için bu çalışmanın bir noktada eksikliği olarak görülebilir. Aynı eleştiriyi, Kate Millett’in Pazartesi dergisinin Aralık 1998 tarihli 45. Sayısındaki röportajında ifade ettiği gibi ‘cinsel politikayı analiz ederken sınıf tahlillerini derinleştirebilirdim, bu bir eksiklikti’. Ayrıca, sosyalist feministlerin de vurguladığı şekliyle ataerkil düzen sınıf ile kesişmekte ve içinde yaşadığımız düzen kapitalist-ataerkil bir düzendir, bu sebeple feminist teoride sınıf kavramının gözetimi önem arz etmektedir (Walby, 1990).

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise katılımcıların 2000 öncesi doğumlu katılımcılar olması ve geleneksel sünnet ritüellerini deneyimlemiş katılımcılardan oluşmasıydı. Günümüzde özellikle oğlan çocuklarının doğar doğmaz sünnet ettirilmesi ve sünnetin tıbbileştirilmesi ile beraber sünnetin erkeklikle olan ilişkisi bu çalışmada irdelenmemiştir. Bu durum bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı olarak okunabilir.

Bunlar dışında COVID-19 nedeniyle katılımcılarla çevrimiçi platformlardan görüşme yapmak zorunda kalmak da sınırlılıklardan bir tanesiydi. Ancak, aileleriyle yaşayan ya da internete erişimi olmayan/kısıtlı olan katılımcıların ev (güvende hissetme anlamında) ve internet koşullarının uygun olduğu herhangi bir anda görüşmeler gerçekleştirilerek bu sınırlılık da

görece en aza indirilmiştir. Son olarak araştırmanın öznelere ‘erkekler’ olarak sınırlı tutulmuştur ancak erkeklerin yaşadığı mekânlarda, kentlerde yaşayan kadınların erkeklere benzer ya da farklı olarak yaşam öykülerinde nelerin değiştiğini irdelemek önem arz edebilir. Mevzubahis edilen bu durum çalışmanın sünnet ayağı için olmasa bile dini/etno-dinsel kimlik ve cinsel yönelim kesişimselliğinde yönlendirici olabilir.

3.6. *Erkekler Dile Gelirse: 20 Erkek 20 Farklı Yaşam Öyküsü*

Bu bölümde görüşme yaptığım araştırma öznelere daha yakından tanımak için onların tanımlamaları ve ifadeleriyle yaşam öykülerine dair izleri birer anlatı haline getirdim. Bu anlatıları oluştururken de araştırma sürecinde araştırmanın etik ve gizlilik ilkelerini ihlal etmemek için de kişilerin sosyalizasyonuna yönelik vurgu yapmayacak bir biçimde Yunan mitolojisinden tanrı ve tanrıça isimleri verdim. Başka bir ifadeyle, katılımcıları anonimleştirmiş oldum.

Katılımcıların yaşam öykülerine dair anlatıları oluştururken *yaşadıkları yer, yaş, aileden gelen dini/etno-dinsel kimlikleri, erkeklerin kendi dini görüşleri, meslekleri ve medeni durumlarına* dair bilgileri bir araya getirdim. Ayrıca, katılımcıların yaşamlarında görüşmeler esnasında sıklıkla dile getirdikleri durumları ve aile yaşam öykülerinden bazı temel kesitleri de bu anlatıların içerisinde paylaştım. Bu anlatıları oluşturma amaçlarımdan biri de yukarıda belirttiğim parametreler doğrultusunda araştırmanın öznelere dair farklılıkları ve kendi öznelliklerini gösterebilmektir.

Zeus: Ankara’da yaşıyor. 31 yaşında. Üniversiteye başlayana kadar Samsun’da yaşamış. Kendini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Annesini inançlı ama çocukları üzerinde baskı kurmayan biri olduğunu ifade ediyor. Ablasıyla beraber dini bir eğitim aldıklarını da yaşam öyküsünde dile getirmektedir. Abisinin kendisine göre daha inançlı biri olduğunu aktarmıştır. Aile ilişkileri bağlamında babasıyla çatışmalı bir ilişkisi olduğunu aktarırken annesi ve ablası ile daha olumlu ve yapıcı bir ilişkisini olduğunu ifade etmiştir. Kendi dini görüşünü “Agnostik” olarak ifade ediyor. Mesleği akademisyen ve sanatçı. Medeni durumu ise bekâr.

Apollon: Kocaeli’nde yaşıyor. 25 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Annesi inançlı bir Sünni, babasının ise yalnızca cuma namazına gitmek gibi özel ibadetleri yerine getirdiğini ifade ediyor. Ablası ile

ilgili de aile korkusundan dolayı inanç pratiklerini uyguladığını yaşam öyküsünde aktarmıştır. Kendi dini görüşünü “Deist” olarak ifade ediyor. Bir feminist örgütlenmede stajyer olarak çalışmakta ve kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları programında yüksek lisans öğrencisi. Medeni durumunu ise partner ilişkisi içerisinde olarak ifade etmiştir.

Herakles: İngiltere’de yaşıyor. 26 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Kürd-Sünni aileden geliyor. Annesinin Ateist olduğunu, babasının ise muhafazakâr bir Sünni olduğunu belirtmiştir. Ancak, liseye kadar kendi dini görüşünü radikal Sünni İslam olarak ifade etmiş ama dini sorgulama süreçleriyle kendi dini görüşünü “Ateist” olarak ifade etmeye başlamış. Mesleği esnaf. Medeni durumunu partner ilişkisi içerisinde olarak ifade etmiştir. Yaşam öyküsü ile ilgili olarak ise özellikle babasıyla iletişiminin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu ama annesiyle daha sıkı ve samimi ilişkileri olduğunu ifade etmiştir. Ankara’ya gelene kadar aile apartmanında geniş aile olarak yaşadıklarını ve dedesinin derin bir otoritesi olduğunu aktarmıştır.

Athena: Ankara’da yaşıyor. 22 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Kürd-Alevi aileden geliyor. Hayatında önemli bir figür olarak anneannesinin her hafta Cem'e gittiğini ama annesinin ve babasının görece daha az Alevilik pratiklerini performe ettiğini ifade etmiştir. Bunun sebebini de kuşak farkı olarak açıklamaktadır. Aile içerisinde anne ve baba ile çatışmalı bir çocukluğun geçtiğini aktarmış ve özellikle çocuklukta psikolojik şiddete de maruz kaldığını ifade etmiştir. Kendini inanç üstü bir hal ile tanımlıyor ama yetiştiği Alevi kültürünün de etkileri olduğunu ifade ediyor. Sosyoloji öğrencisi ve toplumsal cinsiyet aktivisti. Medeni durumu ise bekâr.

Aphrodite: Ankara’da yaşıyor. 24 yaşında. Kendisinin atanmış cinsiyetini erkek olarak ama cinsiyet kimliğini non-binary olarak ifade etmekte ve cinsel yönelimini eşcinsel olarak tanımlamaktadır. Gürcü asıllı Türk-Sünni aileden geliyor. Babası vefat etmiş ama annesi sağ. Aile öyküsünde özellikle abisiyle çatışmalar yaşadığını ve annesinin evdeki baskın figür olduğunu aktarmaktadır. Kendi ailesini ılıman Sünni olarak tanımlıyor. Bunu ise herkesin aile içerisinde bireysel ibadet etmesi şeklinde ifade ediyor. Kendi dini görüşünü ise “Deist” olarak ifade etmektedir. Çocukluğunda ve okul hayatının başlangıcında sürekli olarak akran zorbalığına maruz kaldığı için bu durumla mücadele edebilmek için hikâyeler yazmak ve kitap okumak gibi stratejiler geliştirmiş. Endüstri mühendisi. Medeni durumu ise bekâr.

Ares: Ankara’da yaşıyor. 28 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni aileden geliyor. Annesi ve babası vefat etmiş. Aile öyküsünde özellikle babasıyla çok az iletişimlerinin olduğunu, annenin baskın bir figür olduğunu aktarmıştır. Babasının görece inanç

konusunda ılımlı olduğunu ama annesinin ise dini inançlar konusunda eleştiriye kapalı biri olduğunu aktarmıştır. Herhangi bir dini görüşü olmadığını ifade etmiştir. Ankara’da yaşadığı semt ve kendi sınıfsal konumu bağlamında sosyalist düşünceden etkilendiğini ifade etmiştir. Bir kafede garson olarak çalışmakta ve üniversite eğitimini kendi yaşamında özel sebeplerden dolayı yarıda bırakmıştır. Medeni durumunu partner ilişkisi içinde olarak ifade etmiştir.

Prometheus: Ankara’da yaşıyor. 28 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türkmen-Alevi (Tahtacı Alevileri) aileden geliyor. Aile yaşam öyküsünde Annesinin ona muharrem orucu tutturmaya çalıştığını ama yaşı ilerledikçe bunun da artık bittiğini ifade etmektedir. Dini görüşü olarak kendini Alevi olarak ifade etmektedir. Alevi kültürüne ait hissettiğini ifade etmektedir. Yaşam öyküsünde liseye gidene kadar kırsalda yaşıyor ancak lise ve üniversite yaşamıyla beraber kent yaşamını görmeye başladığı için özellikle genç yetişkinlik/yetişkinlik döneminde kent-kırsal çatışmasını yaşadığını aktarmaktadır. Aile içerisinde anne daha baskın bir kadın. Mesleği yok. Üniversite mezunu. Medeni durumunu partner ilişkisi içinde olarak ifade etmiştir.

Artemis: Ankara’da yaşıyor. 30 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Alevi aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Kendisi, annesi ve babası da dini görüşlerini “Ateist” olarak ifade etmektedir. Aile yaşam öyküsünde kendisinin son bir kaç yılda özgür karar verebildiğini öncesinde hep ailesinin, özel olarak annesinin karar verme mekanizmalarında etkin rol oynadığını ifade etmiştir. Kız kardeşiyle ise daha olumlu ve samimi bir ilişkileri olduğunu da aktarmıştır. Mesleği arkeometrist ve üniversite mezunu. Medeni durumu ise bekâr.

Dionisos: Ankara’da yaşıyor. 23 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Alevi aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Kendisini “Ateist” olarak tanımlıyor. Özellikle Ateist olmasıyla ilgili olarak modern çağda tanrıya ihtiyaç duymuyorum sözleriyle yaşam öyküsünde ifade etmiştir. Üniversite mezunu ve tiyatrocudur. Medeni durumu ise bekâr.

Hades: Ankara’da yaşıyor. 22 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Babası asker ve inançlı birisi. Babasının özellikle kendisi üzerinde etkisi olduğunu ifade etmekte. Kendisini “Spiritüel-Müslüman” olarak tanımlıyor. Hem Müslüman inancını pratik etmek hem de ruhani/meditasyon odaklı bir yerden inanç pratiklerini tanımlıyor. İngilizce Mütercim-Tercümanlık öğrencisi. Medeni durumu ise bekar.

Hera: Ankara’da yaşıyor. 24 yaşında. Kendisini cisgender eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Arap-Alevi (Nusayri) aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Kendi dini görüşünü “Ateist” olarak tanımlıyor. Üniversiteye gidene kadar yaşadığı Mersin’deki Nusayri kültürünün üzerinde

etkisi olduğunu yaşam öyküsünde ifade ediyor. Sosyoloji mezunu ve aynı zamanda kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları programında yüksek lisans öğrencisi. Medeni durumunu ise partner ilişkisi içinde olarak tanımlıyor.

Tartaros: Gaziantep'te yaşıyor. 24 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Arap-Alevi (Nusayri) aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. Kendi dini görüşünü "Non-Teist" olarak tanımlıyor. Ailesinin teorikte çok inançlı olduğunu ama pratikte ise o denli inançlı olmadığını ifade ediyor. Üniversite mezunu ve sosyal çalışmacı. Medeni durumu ise bekâr.

Poseidon: Ankara'da yaşıyor. 19 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Alevi aileden geliyor. Annesi ve babası sağ. İnançlı olmayan ama dini görüşü olan bir aileden geldiğini ifade etmektedir. Kendisinin çocukken camiye vs. gittiğini ama şu an böyle pratikleri performe etmediğini ifade etmiştir. Kendisini dine yakın hissettiğini ama çok inançlı biri olmadığını ifade ediyor. Lise mezunu ve hemşire. Çalışmıyor. Medeni durumu ise bekâr.

Hermes: İstanbul'da yaşıyor. 27 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Kürd-Sünni aileden geliyor. Ailesi 1984'te İstanbul'a geliyor ve babası uzun süre boyunca yurtdışında yaşıyor. Annesi ve babasının inançlı olduğunu ama inanç konusunda çok katı olmadıklarını ifade ediyor. Annesi ve babası sağ. Kendi dini görüşü olarak "inanmıyorum" demeyi tercih ettiğini ifade ediyor. Bunu ifade etmeye başlamasının temelinde ise sosyal teori anlamındaki sorgulamalarının ve farklı toplum düzenlerinin/sistemlerinin olabileceği düşüncesinden geliyor. Sosyolog ve sosyoloji yüksek lisansına devam etmekte. Medeni durumu ise bekâr.

Eros: İstanbul'da yaşıyor. 26 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Annesi ve babası sağ. Anne tarafından Zaza, baba tarafından ise Kürd-Alevi bir aileden geliyor. Dersimliler. Allah inancı olduğunu ve spiritüel pratiklere de inandığını yaşam öyküsünde aktarmıştır. Mimar. Medeni durumu ise bekâr.

Gaia: Ankara'da yaşıyor. 31 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Adıyamanlı Kürd-Alevi bir aileden geliyor. Kendi dini görüşünü deizm ve agnostisizm arasında bir yerde tanımlıyor. Halkla ilişkiler bölümü mezunu ve bir kitapçıda çalışıyor. Medeni durumu ise bekâr.

Demeter: Ankara'da yaşıyor. 31 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni bir aileden geliyor. Sünni-muhafazakâr bir aile yapısı içerisinde büyüdüğünü ve babasının beş vakit namaz kıldığını yaşam öyküsünde aktarmıştır. Ayrıca, din konusunda kendisi üzerinde bir baskı sisteminin kurulmadığını da ifade etmiştir. Kendi dini görüşünü ise "Ateist" olarak tanımlıyor. Üniversite öncesine kadar inançlı biri olduğunu ama üniversite birinci sınıfta kendini Ateist olarak tanımlamaya başlamış. Bilgisayar mühendisi. Medeni durumu ise bekâr.

Persephone: Edirne’de yaşıyor. 20 yaşında. Kendisini eşcinsel erkek olarak tanımlıyor. Ancak, yaşam öyküsünde bir dönem trans deneyimi olduğunu aktarmıştır. Türk-Sünni bir aileden geliyor. Ailesinin dindar olmadığını, annesinin oruç tuttuğunu, üç aylarda alkol almadığını ifade etmektedir. Babasının ise annesinin tam tersi bir inanç ve pratik anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Kendi dini görüşü anlamında bir sorgulama süreci içerisinde olduğunu aktarıyor. Psikoloji öğrencisi. Medeni durumunu ise partner ilişkisi içinde olarak tanımlamıştır.

Cronos: Ankara’da yaşıyor. 38 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Alevi bir aileden geliyor. Babasının tanrıya inanmadığını aile yaşam öyküsünde aktarmıştır. Kendini ise inançsız olarak tanımlıyor. Mesleği bankacı. Medeni durumu ise evli.

Hephaistos: Samsun’da yaşıyor. 22 yaşında. Kendisini heteroseksüel erkek olarak tanımlıyor. Türk-Sünni bir aileden geliyor. Annesi kendini Müslüman olarak tanımlıyor ve başörtüsü kullanmadığını ama namaz gibi pratikleri performe ettiğini ifade ediyor. Babasının ise herhangi bir dini pratiği performe etmediğini ve kendini Müslüman olarak tanımlamadığını ifade ediyor. Kendini inançlı ve bilimle bu inancı açıklamaya çalışan bir düşünce sistemi olduğunu ifade ediyor. Psikoloji öğrencisi. Medeni durumunu ise partner ilişkisi içinde olarak tanımlamıştır.

4. BÖLÜM: VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Bu çalışmanın analiz süreci saha ile eş zamanlı olarak başladı. Öyle ki, bir sonraki görüşmeye girmeden önce veya diğer görüşmelerde gözümden kaçan soruları ve detayları bulup eksik kalan verileri tamamlamaya çalışmak amacıyla her görüşme ardından ses kayıtlarının dökümünü yapmaya çalıştım. Ses kayıtlarının yazıya dökümünde Google Documents, Microsoft Word ve İnqScribe programlarından destek aldım. Elde edilen her dökümü MAXQDA 20 sürümüne yükledim. Eş zamanlı olarak elimdeki veriyi betimleyebilmek için 20 kişiye ait dökümleri tek tek okudum. Dökümleri MAXQDA programına yükledikten sonra ise feminist tematik analiz metodolojisiyle analiz ettim. Feminist tematik analiz metodolojisi ile ilgili olarak Marjorie L. DeVault (1990) analizin tüm süreçlerinde feminist duruş noktasının benimsenmesi gerektiğini ifade eder. Bu noktada, DeVault'a (1990) göre dili kullanım şeklimiz, anlatıları yorumlama şeklimizin ne kadar feminist olduğunu, deneyimleri ne denli okuyucuya yansıtılabildiğimiz gibi soruların analiz öncesi süreçlerden analizin bitimine kadar değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

DeVault'un ifade ettiği noktalardan yola çıkarak feminist tematik analiz yaparken Corbin ve Strauss'un (2008) ifade ettiği gibi açık kodlama (open-coding) yaptım. Yani, öncelikle satır satır (cümle cümle/ line by line) kodlamalar yaptım. Bu işlemi araştırmaya katılan 20 kişinin dökümüne sırasıyla uyguladım. Ardından benzer içeriğe sahip kodları bir çatı altında toplayıp farklılıkları göz ardı etmeyecek şekilde yeniden kodladım. Ardından, bu yeni kodların benzer olanlarını bir araya getirerek alt kategorileri elde ettim. Son olarak da benzer kategorileri bir araya getirerek temaları oluşturdum. Temaları elde ettiğimde içeriklerine tekrar bakıp alanyazın ile eş zamanlı olarak değerlendirdim ve ardından son halini oluşturdum. Aşağıdaki Görsel 3'de temalar görülmektedir:

Görsel 3: Tematik Analiz Tablosu

Görsel 3’de görülen temaların altındaki kategoriler ele alındığında Tema 1 üç kategoriden oluşmaktadır: *‘Erkek Olmayı Öğrenmek ve Hissetmek’*, *‘Erkekliğe Yönelik Beklentiler, Erkekliği Sürdürmek ve İspatı: Güç ve İktidar’* ve *‘Aile İçerisindeki Toplumsal Cinsiyet İlişkileri’*. Kategorilerin altındaki kodlar ise temalar ve kategoriler altında sırasıyla ifade edilmiştir. Tema 1’e ait kategori temelli kodlar şöyledir: **Erkek Olmayı Öğrenmek ve Hissetmek kategorisine ait kodlar:** *‘erkeklerin erkekliğini tanımlaması’*, *‘erkekliğin farklılaşması’*, *‘erkek olmayı öğrenmek’*, *‘erkekliği hissetmek/hissettirilmesi’*, *‘erkek olma sürecinin aşamaları’* ve *‘erkek olma sürecinin erkeklerin hayatını şekillendirmesi’*. **Erkekliğe Yönelik Beklentiler, Erkekliği Sürdürmek ve Erkekliğin İspatı: Güç ve İktidar kategorisine ait tek bir kod** olup o da *‘erkeklik kaftanı’* kodudur. **Aile İçerisindeki Toplumsal Cinsiyet İlişkileri kategorisine ait kodlar** ise şöyledir: *‘farklılaşan aileler, farklılaşan toplumsal cinsiyet ilişkileri’*, *‘cinselliği konuşmak’* ve *‘geriatrik patriyarkal izler ve çözülme: “sönen erkeklikler”’*

Tema 2 de üç kategoriden oluşmaktadır: *‘Erkeklerin Cinsel Yönelimi ve Cinsellikleri’*, *‘Erkeklerin Dini/ Etno-Dinsel Kimlikleri’* ve *‘Kesişimsel Erkeklik Deneyimleri: Farklılaşan Erkeklikler’*. Tema 2’nin kategorilerinden **Erkeklerin Cinsel Yönelimi ve Cinsellikleri kategorisine ait kodlar:** *‘erkeklerin cinsel yönelimi: birbirini tanımlamak, birbirini görmek’*, *‘eşcinsel erkeklere özel bir hal anlatısı: açılma hikâyeleri’*, *‘erkekler için cinselliğin anlamı ve cinselliği konuşmak’*, *‘bir deneyim alanı olarak cinsellik: cinsel deneyim zorunluluğu’*, *‘erken cinsel temaslar’*, *‘erkeklerin ilk seks deneyimi ve sonrasında duyular, hisleri’*, *‘homofobi’*, *‘“ne biçim erkeksin sen” halleri’* ve *‘erkekleri rahatsız eden söylemler ve söylemsel ayrımcılık’* şeklindedir. **Erkeklerin Dini/ Etno-Dinsel Kimlikleri kategorisine ait kodlar:** *‘inanç ve inançlı olmanın anlamı’*, *‘erkeklerin aleviliğe ve sünniliğe yönelik bakış açıları’*, *‘aleviliğin farklılaşması’*, *‘ailenin ve erkeklerin inançları arasındaki çatışma’*, *‘sünni ve alevi aileler arasındaki çatışma ve ailenin ideolojik konumu: toprağımsın, canımsın’*, *‘ailede dini liderlik yapan kişiler ve aile ilişkileri’* ve *‘dini/etno-dinsel kimlik temelinde ayrımcılık: sus söyleme, şşş!, herkese söyleme, siz-biz’* şeklindedir. Son olarak, **Kesişimsel Erkeklik Deneyimleri: Farklılaşan Erkeklikler kategorisine ait kodlar:** *‘aleviliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısı’*, *‘sünniliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısı’*, *‘dini kimliğin/kimliksizliğin erkekler üzerindeki etkisi: “kurtulma hali karşısında rahatlık hali üzerine anlatılar”’*, *‘alevi ve sünni erkekler: benzerlikler,farklılıklar, ‘bir erkeklik hali olarak arap alevi erkekliği: erkeklik gelenekleri ve ritüelleri’* ve *‘dinin cinsel yönelim ve cinsellikle kesişimi’* şeklindedir.

Tema 3 ise dört kategoriden oluşmaktadır: *‘Erkeklerin Sünnet Ritüeline Yönelik Düşünceleri’*, *‘Sünnet Ritüel(ler)İni Anlamak’*, *‘Sünnet Öncesi Dönemde Erkeklerin Deneyimleri’* ve *‘Serüven Başlıyor: Sünnet Zamanı ve Sonrasındaki Deneyimleri Anlamak’*. Tema 3’ün kategorilerinden

Erkeklerin Sünnet Ritüeline Yönelik Düşüncelerine ait kodlar şöyledir: ‘sünnet ritüelinin anlamı’, ‘şiddetin anlamı’, ‘sünnet ve şiddet ilişkisi’ ve ‘sünnetin gerekliliği ve faydaları’ şeklindedir. **Sünnet Ritüel(ler)İni Anlamak kategorisine ait kodlar:** ‘ritüeller aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerinin inşası’, ‘sünnet kıyafeti ve hissettirdikleri’, ‘sünnet ritüelleri ve etkinlikleri’, ‘sünnete özgü farklı ritüeller’, ‘sünnet öncesi süreçte kadınların/erkeklerin etkinlikleri’, ‘sünnet düğünü/töreni’ ve ‘sünnet ve sanal akrabalık: kirvelik’ şeklindedir. **Sünnet Öncesi Dönemde Erkeklerin Deneyimleri kategorisine ait kodlar:** ‘sünnet olma yaşı’, ‘sünnet öncesinde oğlan çocuğuyla konuşmak, bilgilendirme ve bilgi aktarımı’, ‘sünnet olmayı isteme durumu’, ‘sünnet konusunda karar vericiler ve oğlan çocuğuna danışmak’, ‘sünnete karşı direniş mekanizması geliştirme’ ve ‘sünnet öncesi erkek arkadaşlarla paylaşımlar, penis gösterme ve hisler’ şeklindedir. **Son olarak Serüven Başlıyor: Sünnet Zamanı ve Sonrasındaki Deneyimleri Anlamak kategorisine ait kodlar:** ‘sünnetin gerçekleştiği mekân’, ‘sünnetin gerçekleşme anı ve hisler’, ‘sünnet anında oğlan çocuğunun yanındaki kişiler’, ‘sünnet olma anında erkeklığe ilk adım minvalindeki söylemler’, ‘sünnet sonrasında oğlan çocuğuna yönelik davranışlar’, ‘sünnet sonrası hediyeler’, ‘sünnet sonrasındaki acılar, pansuman, tuvalete çıkma ve toparlanma süreci’, ‘sünnet sonrası hisler ve erkeklığı hissetmek/erkeklığın hissettirilmesi’, ‘ebeveynlerle değişen ilişkiler’, ‘arkadaş ilişkilerinde değişim’ ve ‘sünnet ve cinsellik ilişkisi’ şeklindedir.

4.1.ERKEKLİK SERÜVENİ: ERKEKLİĞİN ANLAMI, ÖĞRENİLMESİ VE SÜRDÜRÜLMESİ

4.1.1. Erkek Olmayı Öğrenmek ve Hissetmek

Erkeklerin Erkeklğini Tanımlaması

*Erkek erkek diyenimdir abi,
erkeğim diyen herkes erkektir!¹⁴*

¹⁴ Herakles (26, Kürd, Sünni, Eşcinsel Erkek)

Katılımcıların kendi erkekliğini ifade edişlerini gündeme alırken bunu nitel araştırmanın yapısına uygun bir şekilde erkeklerin erkeklikleri için ifade ettikleri haliyle yani doğrudan kendi ifadeleri ile tanımladım. Bu tanımlama sonucunda ise heteroseksüel ve Sünni olan Hermes'in ifadesiyle *tanımlama ihtiyacı olmayan erkeklik*, eşcinsel bir erkek olan Herakles'in ifadesiyle *beklenenin dışında bir erkeklik olarak eşcinsel erkeklik*, Apollon'un ifadesiyle *entelektüel sermaye sahibi erkeklik*, Aphrodite'in ifadesiyle *unique/eşsiz ve değişen erkeklik* ve Hera'nın ifadesiyle *cisgender konfora sahip erkeklik* halleri gündeme gelmektedir. Bu hallerin temelinde erkeklerin de farklılıklar gösterebileceği ve tek tip bir erkeklik halinden söz edilemeyeceği hususunda yol gösterici olduğunu düşünüyorum. Öyle ki, katılımcılar bu farklılıkları kendi kişisel deneyimleri ve toplumsal kimliklerinden yola çıkarak tanımlamaktadırlar.

Şimdi erkekliğin de farklı biçimleri var tabii ki ama ben **heteroseksüel bir erkek olarak kendimi bu konuda bir tanımlama zahmetine girmedim** çünkü egemen olan grup bu ve çoğunlukla bildiğimiz gibi bu egemenliğin dışında olan insanlar kendilerini tanımlama zorunluluğuna giriyorlar çünkü bir mücadele alanı bu, dolayısıyla hani bir şeyim yok erkeklik konusunda bir tanımlamam yok (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Toplumun tanımladığı erkeklik evinin babası olan evin direği olan "s***n" kesinlikle ve kesinlikle *eşcinsel olamayacak çünkü erkeklığe sığmaz öyle şeyler* işte duygusal konuşmalar yapmaz ağlamaz kakhaha atmaz erkek çok neşeli hoplaya zıplaya gezmez ağır olur kalıbının adamı olur işte bunlar... Ben böyle biri değilim [---] **Bu erkeklik değil bu çomarlık, toplumun bahsettiği erkeklik** profili benim için çomarlık hayvanlık ben onlara erkek demiyorum çomar mal hayvan falan diyorum yani [--] Erkeklik kültürü erkeğin de ağzına sı***or düşünsene üzüldüğün zaman ağlayamazsın çünkü erkeksin bu ne kadar iğrenç bir şey, çok güldüğüm için babamdan azar işittim mesela öpücük atıyordum annemlere babam kızardı. Hani erkek dediğin robot gibi bir şey mal olacak abi ve toplum için erkeklik gerçekten böyle bir şey abi ama benim için erkeklik ve benim erkekliğim bundan farklı (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Entelektüel birikimi nasıl kullanacağın yani birinin entelektüel olması sadece hegemonik erkeklik kurgusu haline gelmiyor [---] Evet yani erkeklik kurgusunu sadece bunun üzerinden ele alırsak evet yani bir yerde bir birikimim olduğunu düşünüyorum açıkçası [hegemonik erkekliği teşkil eden unsur?] Kadına mesela hiçbir şey bilmediğini hissettirmek vs. her şeyi yanlış bildiğini düşündürmek vs. bunların hepsi bir yerde şiddet haline geliyor (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Erkeklikten ve kadınlıktan bağımsız kural dışı bir insan olduğumu hep biliyordum zaten ve bu beni rahatsız etmiyordu hatta aksine *unique olmak eşsiz bir birey olmak sıradan insanlardan farklı olmak hoşuma gidiyordu* [farklılığı ve değişimi yaratan kişisel durumlar] Annemin, teyzemin ve anneannemin yetiştirilmemde en baskın rol oynayan karakterler olmaları, çocukken yaşadığım dışlanma ve taciz olayları, ilkökul 5.sınıfta iken erkekler tarafından kabul gördüğümü ve 6. Sınıfta kızlar tarafından beğenildiğimi fark etmem, Lise 1'de LGBTIQA bireyler hakkında öğrendiklerim, Lise 2'de bir kadınla ilk cinsel birlikteliğimi yaşamam, Lise 4'de bir erkekle ilk cinsel birlikteliğimi yaşamam, üniversite 1.sınıf itibarıyla eşcinselliği kabullenmem, Erasmus'ta iken %100 eşcinsel olmadığımı kadınlardan da hoşlandığımı fark etmem ve cinsiyet kimliği kavramını tam olarak öğrenip anlamaya başlamam, üniversite 4.sınıfta trans bireylerden de etkilenebildiğimi fark etmem, en yakın arkadaşlarımla onay inşasının, flört şiddetinin anlamlarını tam kavramamı sağlaması olarak sayabilirim (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Büyük ihtimalle bana bu cinsiyet atanmasaydı kesinlikle ben erkekliğimi bu şekilde konumlandırabilir bir durumda olmayacaktım yani ben şu an atanmışlığımın uyumunun konforunu kesinlikle hissediyorum [---] bunun konfor alanını çünkü mesela cis olmayan bireylerle de karşılaştığımda nasıl bir konfora sahip olduğumu daha da iyi ve net bir şekilde hissedebiliyorum ve yani açıkçası kendimle barışık hissetmek çünkü bir cisfobinin olmaması bununla ilgili beni iyi hissettiriyor (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Coles (2008) erkeklerin kendilerini güçlü hissettikleri sermayeleri üzerinden kendi erkekliklerini inşa ettiğini ifade eder. Bu noktada, katılımcıların erkeklik hallerini farklılaşan sermayeler (heteroseksüel olmaları, entelektüel sermayeleri vb.) üzerinden tanımlamaları Coles'un (2008) ifade ettiği haliyle erkeklerin kendi habituslarındaki sermayeleri üzerinden güçlülüklerini ve erkekliklerini tanımlamaları ile benzerlik göstermektedir.

Erkekliğin Farklılaşması

Katılımcıların anlatılarının işaret ettiği haliyle erkeklik hallerinin toplumun beklentilerinin karşılanmadığı noktada farklılaştığı ve erkekliğin farklılaşmasına yönelik anlatıların ise eşcinsel erkeklerin anlatılarında kendini gösterdiği görülmektedir. Hale Bolak Boratav, Güler Okman Fişek, Hande Eslen Ziya tarafından yapılan Erkekliğin Türkiye Halleri (2017) isimli çalışmada, görüşme yapılan erkeklerin eşcinselliğe karşı tutumlarının negatif olması ve 'farklı' olarak işaretlenmesinin nedenini heteroseksüel erkeklikten farklı bir erkeklik performansına sahip olmaları olarak ifade ederler. Öyle ki, bu farklılık anlatılarda da görüldüğü üzere eşcinsel erkeklerin toplumun beklentileri dışında (!) bir erkeklik hali olarak kendini var etmektedir:

Farklı erkeklik halleri tam olarak aslında bunlara karşıt olmak yani karşıtlık dediğim eğer isteğim dahilinde bu gerçekleşmeyecekse sadece baskı mekanizmasıyla bunları kabul etmiyorum. İşte belli kalıplar da vardır beklenen, tırnak içerisinde erkek gibi olmak içerisinde girecek her şey aslında bana zıt geliyor... (düşünüyor) Yani hissettiğim ya da yaşamayı istediğim şekilde deneyimlemeyi istediğim şekilde eğer cinsiyet olarak erkek olmayı deneyimleyeceksem bu sorun değil tabii ki ama hani benden beklenen şekliyle ya da toplumsal cinsiyet bazında erkekliği reddediyorum aslında (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Erkek oluyorsun evet yani erkek olarak doğuyorsun ediyorsun büyüyorsun falan ama sonraki süreçlerde kendi içindeki farklılıkları hissettiğinde gördüğünde yürüdüğün yol da ona göre değişebiliyor ona göre belli şekilde yolunu değiştirebiliyorsun [--] O temel farklılıkları beraberinde yine getiriyor sen de kendi farklılıklarını beraberinde getiriyorsun ama sonrasında o hissettiklerin ya da kendinde gördüğün o değişikliklerle birlikte yolu da ona göre belirleyebiliyorsun o farklılıkları bazen göz ardı edebiliyorsun ya da görmek istemeyebiliyorsun mesela uygun olmadığını düşünüp uygun olanı yerine getirmeye çalışabiliyorsun (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Erkekliğin farklılaşması ile beraber Herakles'in vurgu yaptığı şekliyle ötekileştirme, homofobi ve nefret suçu gibi beraberinde ayrımcılık türleri daha doğrusu toplumu tehdit eden bir erkeklik formu gündeme geliyor. Bu tehdit ise yine eşcinsel erkeklerin erkeklik performanslarının toplumun beklediği ve onayladığı heteroseksüel erkeklik performansını "erkekçe" sağlamadığı için bir tehdit olabilmektedir (Bolak Boratav ve ark., 2017).

"Ben mesela ben toplumun karşısına hayır abi ben de erkeğim ve ben senin bahsettiğin gibi bir erkek değilim ve çok mutluyum dediğim zaman sen toplumun tamamındaki o kurgusal yapıyı **tehdit**

ediyorsun bu şey demek senin bahsettiğin şey yanlış ve ben bu yanlışın yaşayan yürüyen nefes alan bir örneğiyim dolayısıyla toplumun o tüm ahlak yapısını erkek algısını bir anda alt üst ediyorsun ve hani tehdit olarak görüyor seni kendi erkeklik algısına avantajlarına dezavantajlarına kendi farkında olmadan yaşadığı mağduriyeti bilmediği için salak hani sürekli olarak oradan seni tehdit olarak algılıyor [---] Tehdit derken açık açık aa bu beni tehdit ediyor diye kimse düşünmüyor bu daha bilinçaltında gerçekleşiyor dışarıya **nefret olarak öfke** olarak çıkıyor mesela şöyle düşün abi ben akşam yatağa bir dinozorla girsem uyusam herkes der ki deli güler geçer ama ben akşam bir erkeğe sarılıp uyuduğum zaman insanlar bundan korkuyor öfkeleniyor bu öfkenin mantıklı bir açıklaması yok bu dolayısıyla homofobi ve nefret söylemi olarak dışarı çıkıyor işte ayrımcılık olarak ötekileştirme olarak çıkıyor” (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere farklı olan erkeklik hali toplumun istediği erkekliği sağlamayan erkeklerin üzerine yapıştırılan bir sıfat haline gelmektedir. Özellikle, Herakles’in ifade ettiği tehdit ve homofobi kavramları ilerleyen bölümlerde nedenleriyle beraber daha derin bir şekilde ele alınmıştır.

Erkek Olmayı Öğrenmek

Katılımcılar erkekliği tanımladıktan sonra erkekliğin öğrenilen bir şey olduğunu da belirtmektedirler. Ancak Hades bundan emin olamadığını ve biyoloji gibi unsurların da olduğunu tek başına öğrenilen bir şey olamayacağını ifade etmektedir. Bu öğrenme süreciyle ilgili olarak Bronfenbrenner’in (1979) çocuklukta toplumsal kurumların, kültürün ve ideolojinin içselleştirilmesine yönelik yaptığı bir vurgu söz konusudur. İfade edilen içselleştirme ise dünyaya gelen bireyin toplumun farklı katmanlarında farklı toplumsal yapıların kurallarını öğrenmesiyle ve pratik etmesiyle gerçekleşmektedir. Erkekliği öğrenme sürecini ‘öğrenmek zorunda olunan’ bir süreç olarak tanımlayan Ares’in anlatısında da bu içselleştirmenin nasıl olduğu gündeme gelmektedir:

Kesinlikle öğrenilen bir şey olduğunu düşünüyorum çünkü toplum sürekli sana nasıl erkek olacağını anlatıyor ve erkek olmak zorunda olduğunu o kadar hissettiriyor ki başka şansın yok yani erkek olmak zorundasın başka alternatifin yok, toplumun karşısına çıkıp ben erkek değilim diyemezsin, ben erkek değilim demek benim gözümde bittin demek (toplumun bakış açısı) kimse dışlanmayı işte toplumun gözünden düşmeyi istemez diye düşünüyorum (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Erkekliği öğrenme unsurları ile ilgili olarak katılımcılar *sosyal çevreyi (mahalle arkadaşları, okul arkadaşları), aile kurumunu, medyayı, okulu (eğitim hayatı) ve çalışma yaşamını* ifade etmişlerdir. Sosyal çevrenin erkekliğin öğrenilme sürecine olan etkisi noktasında üçü de eşcinsel olan Artemis, Gaia ve Persephone’un anlatıları önemli bulgulara işaret etmektedir. Artemis, kendisi eşcinsel olmasına rağmen homofobik bir çevrede olduğu için kendisinin de

görüşlerinin bu ideoloji ekseninde şekillendiğini; Gaia, kabul görmüş erkeklik cemaatine girebilmek için heteroseksüel akranlarının yaptıklarını yaptığını ve Persephone, mahalle arkadaşları ve okul arkadaşlarının heteronormatif kültürel kodları işletme konusunda nasıl bir etki yaptığını anlatılarında dile getiriyorlar:

Düşüncemiz, etrafımızdakilerin düşüncesine göre şekilleniyor, toplum homofobik olunca, ister istemez biz de en doğrusunun öyle olduğunu sanıp o tutumları örnek alıyoruz kendimize ve sorgulamadan sürdürüyoruz yıllar boyunca. Yeteri kadar şanslı olanlarda bu süreç sorgulama başlıyor ve öğrenilmiş yanlış kalıplar yıkılmaya başlıyor, homofobiden –olduğu kadar artık ne kadar olabiliyorsa- sıyrılmaya başlıyor insan. O sıyrılmaya süreci de on yıllar alabilen bir şey, benim için öyleydi en azından (Artemis, 30, Türk-Alevi, Eşcinsel)

Etrafımdaki bütün arkadaşlarım ya top oynardı ya da işte birlikte bir araya gelip işte bir şeyler yapmaya çalışırlardı. Ben de katılmaya çalışırdım onlar yapıyor diye daha doğrusu kabul görmüş erkekliğin yaptığı şeylerdi onlar ve ben de bir erkektim sonuçta, uymak için atıyorum top oynamışlığım da vardı kadınlara laf atmışlığım da var daha doğrusu aa şu da güzelmiş aa bunla da bu yapılabilir şu yapılabilir gibi sözleri sarf ettiğim olmuştur yani, hepimizde olmuştur muhtemelen (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

4-5 yaşından itibaren akranlardan görmeye başlıyoruz mesela atıyorum senin aile içerisinde erkeklik küfürle bağdaştırılmıyordur ama sokakta bağdaştırılıyordur işte o saatten sonra erkeklik senin için aile imajından çıkıp mahalle imajı olmaya başladığı anda erkekliği oradan tamamlamaya başlıyorsun, liseye geçtiğinde ortaokula geçtiğinde burada sana artık bir akran desteği geliyor işte arkadaşlarının nasıl tamamıyla erkeklik algısının olduğuyla şekilleniyor işte sevgilisi olması gerekiyor gibi bir öğreti geliyor, aslında erkeklik normlarının altında senin hem romantik aşk hayatına bir öğreti getiriliyor hem aşk hayatına bir öğreti getiriliyor mesela ben şuna çok karşıyım Türkiye'deki en büyük heteroseksüel ilişkilenmedeki erkek tabusu arkadan g***nü s***irmez (!) böyle bir kalıbı da aslında biz öğretiyoruz (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Bozok (2018, s. 104) aileyi “toplumsal cinsiyet ilişkilerinin gerçekleştiği alanlardan” biri olarak ifade eder. Bu gerçekleşmenin temelinde ise kadın ve erkek olmaya göre ayrılan yani dişil ve eril rollerin sosyalizasyonda içselleştirilmesi yatmaktadır. Ayrıca, Walby (1990) sosyalizasyonla ilgili olarak toplumsal kurumların birbirinden bağımsız olmadığını ve ailenin temelinde de bu ataerkil kültürün etkisine vurgu yapar. Bu noktada kültürel kodların (yeniden) üretildiği ‘aile kurumu’ erkekliği öğrenme unsuru olarak ele alındığında Ares’in ve Tartaros’un ifade ettiği şekliyle ailede başlayıp sokağa taşan (kamusala sirayet eden) bir hal olduğu ve erkek olarak doğmanın kendisinin bir ayrıcalık olduğu görülmektedir. Bu ayrıcalığı görebilen öznelerin her ikisinin de heteroseksüel olması da beni görüşmelerde şaşırtmıştı çünkü kişisel yaşamımdaki heteroseksüel erkekler bu ‘ayrıcalıklı hallerine’ vurgu yapmayan kişilerdi:

Zaten ailede başlıyor mesela anlattığım gibi işte ağladığın zaman sen erkek adamsın ağlamazsın işte sünnet olduğun zaman erkek adam olacaksın bak işte ev işi tamir yapılacağı zaman hadi erkeksin araba alınıyor araba kullanacaksın erkeksin sen gibi **sürekli erkeklik erkeklik erkeklik erkek erkek erkek**, başka şans bırakmıyor sana zaten, ailede başlıyor sonra bütün çevren ona dönüşüyor okulda da

devam ediyor bu mesele işte sokağında da devam ediyor işinde de devam ediyor **herkes senden erkek olmanı bekliyor** (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Bir kere erkek evlat hani ayrıcalığı var erkek doğmanın, erkek doğuramayan kadın suçludur gibi hani öyle arkasından erkek çocuk doğar doğmaz bir erkeklik modeli zaten inşa edilmiştir ve sürekli erkek olan güçlü olan asker olan gibi erkeği yavaş yavaş böyle biriktiriyorlar dedesi geliyor amcası geliyor işte pipisini göstermesinden daha güçlü olmasına ağlamamasına her şeye hatta oynadığı oyunlara sporlara kadar, biz 7-8 kuzen birlikte büyüdük bir tane bile dişil kuzenim yoktu Burcu diye bir kuzenim vardı ve tırnak içinde erkek gibi büyüdü futbol oynayarak kaleye sokularak dayak yiyerek falan filan büyüdü yani (Tartaros, 24, Arap, Alevi, Heteroseksüel)

Kendi erkekliğini unique/eşsiz olarak tanımlayan Aphrodite ise ailesinde böyle bir cinsiyetlendirme ile karşılaşmadığı için okul döneminde cinsiyet ayrımlarının olduğunu öğrendiğini ifade etmiştir. Ailenin klasik toplumsal cinsiyet rollerini yürütmedeki 'kusursuz' işlerliği ele alındığında ailenin ifade edilen klasik cinsiyet rejimini 'dönüştürücü' bir uğrak haline gelebilme gücü aşağıdaki anlatıda görülmektedir:

Benim için en çok etkisi olan ailemdi ve ben ailemden hiçbir zaman annemdi spesifik olmak gerekirse ve annem hiçbir zaman bana spesifik olarak cinsiyet ataması yapmadı [---] Ben yani dediğim gibi ilkokul bu ergenlik dönemine gelene kadar cinsiyetler arasında bir fark olduğunu bilmiyordum (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Prometheus ise eğitimin kendisinin cinsiyetlendirilmiş olduğunu ve eğitim sisteminde cinsiyet kimliği temelinde ayrımların olduğunu ifade eder. Ayrıca, cinsel ideolojinin öğretilmesinde ve pratik edilmesinde erkeklik bağlamında önemli bir etkisi olduğu da bu anlatıda görülmektedir:

Eğitimin içine giriyorsun bu sefer eğitim işte tamamen cinsiyetlendirilmiş gibi yani daha ilk başta çocukluğumuzda bile sunulan desteklerde işte sınıf öğretmenlerinin mesleklere göre kadını ve erkeği konumlanışından tutup ya da erkeğin daha küçücük yaşta işte bir kız çocuğunun etek boyuna müdahale edilmesi kadının nasıl davranması gerektiğine dair ona kadınlığı öğretmeye meylediyorsa ya da işte çalışıyorsa erkeklige de işte aynı şekilde sürekli direktiflerle bunu öğretiyor (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

İş yaşamında erkeklığın cinsiyetçi kodlar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini Eros anlatısında şöyle ifade etmektedir:

İş hayatında da şey oluyor ben 2 sene çalıştım şimdiye kadar ama benim gördüğüm mesela çokça vardı hani kadınlar ya da kadına gereksiz güzellik ya da çiçek atfetmeler falan filan böyle hani orada bile hepsi mimar mesela üniversite bitirmiş yıl olmuş 2019 bunlar hala daha böyle şey gibi sanki kadın olmanın getirdiği bir takım sabit özellikler varmışçasına konuşuyorlardı. Beni rahatsız ediyordu çoğu zaman yani işte de yeniden üretiliyor işte hani sanki patron daha çok üretiliyordu sanki kadınların daha böyle çekici olması ve her işe yatkın olmaması falan gibi imalar falan çokça dönüyordu yani (Eros, 26, Zaza-Kürd Alevi, Eşcinsel)

Bronfenbrenner (1979) geliştirdiği ekolojik modelin en geniş katmanı olan makrosistem içerisinde tanımladığı kitle-iletişim araçlarının sosyalizasyon ve öğrenme süreçlerinde bir çocuğun toplumun ideolojisini ve kültürünü içselleştirme konusunda önemli bir etkisi olduğunu

ifade eder. Aynı zamanda geliştirdiği ekolojik modelde bu ‘etkinin’ öğrenme modelinin tüm katmanlarına sirayet ettiğini vurgular. Ayrıca, Bronfenbrenner’e benzer şekilde Walby (1990) ve Connell (2017) da kültürün cinsiyet ideolojisini içerisinde barındıran bir yapı olarak cinsiyetlenme süreçlerindeki toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin üretiminde etkin olduğunu ve özellikle kitle iletişim araçları ile bu ideolojinin yaygınlaştırılabildiğini vurgulamaktadırlar. Özellikle Connell (2017) ataerkil kodların ürettiği ideal beden algıları, ideal kadınlık ve erkeklik tiyolojilerinin medya ve filmler aracılığıyla kitlelere aktarıldığını ve bu kitlelerin de sosyalizasyonlarında içselleştirmesiyle cinsiyet ilişkileri düzenlenmektedir. İfade edilen bu etki bu çalışmada Hermes ve Eros’un anlatılarında kendini göstermektedir. Hermes ve Eros medya aracılığıyla idealize edilen, ‘duygudan uzak’ bir erkeklik stereotipinin nasıl şekillendirildiğini anlatısında şöyle ifade etmektedir:

Erkeğin işte duygu belirtisi göstermemesi daha az konuşması işte daha az konuşarak homurdanarak iletişim kurması ya da iletişim kuramaması iletişim kurma bozukluğu performe etmesi falan filan dizilerde yani hani bu tür şeyler ya da iletişime girmek ulaşmak konularının işte daha böyle kadına atfedilerek işte erkekliğin daha böyle çatışmacı davranış şekilleri üzerinden kurulması (Eros, 26, Zaza-Kürd Alevi, Eşcinsel)

Rol modelleri sen kendin zaten bilinç dışından yürüttüğün için görüyorsun... Filmlerin falan etkisi çok daha büyük aslında, buralardan birini görüp farkında olmadan aslında ona dönüşmeye ya da ona benzemeye çalıştığın için onun davranışlarını da taklit etmeye başlıyorsun ve bu taklit aslında çocukluktan ya da ilk ergenlikten sonra biten bir şey değil devam eden bir şey aslında ki benim de rol model aldığım kişiler var ve oluyor büyük ihtimal, ya herhalde öyle bir şey daha farkında olmadan hani yaptığım deneyimlediğim şeyler (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere katılımcılar toplumsal kurumlar ve beşeri ilişkileri ekseninde nasıl erkek olmaları gerektiğini öğrendiklerini ve bu öğrenmede kültürel kodların ve ideolojinin etkisine değinilerde bulunmaktadır.

Erkekliği Hissetmek/Hissettirilmesi

Katılımcıların erkekliği öğrenme faktörleri ve toplumsal kurumlardan alınan uyarılar (nasıl bir erkek olmalarına dair öğrendikleri ve içselleştirdikleri kültürel kodlar) ve dönütler ile katılımcıların erkekliği nasıl hissettiği ya da erkekliğin onlara nasıl hissettirildiğini anlatılarında ifade etmektedirler. Katılımcılar erkekliği hissetme ya da erkekliğin hissettirilmesinin çocuklukta başladığını, ilerleyen zamanda yani ergenlikte ise bu ayrımların katılaştığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca, erkekliği hissetme ya da erkekliğin hissettirilme durumlarının erkekler üzerinde bir baskı mekanizması yarattığı görülmektedir. Bu baskı anlatısı eşcinsel-

Alevi katılımcıların anlatılarında kendisini göstermektedir. Eşcinsel erkeklerin ve azınlık erkeklerin marjinalize edilen, tahakküm altına alınan erkeklikler (Connell, 2017) olduğu düşünüldüğünde ‘erkekliği hissedememe’ halinin hem cinsel yönelim anlamında azınlık hem de etnik azınlık kimliklerini bir arada muhteva eden erkeklerin hissedememesi de kaçınılmaz hale gelebilir. Çünkü toplum tarafından hissettirilmeye çalışılan erkeklik ‘cis-gender heteroseksüel’ bir erkeklik halidir.

Eşcinsel bir erkek olan Athena evcilik oynarken kendini sürekli kadın olarak konumlandığını ama atanmış cinsiyeti sebebiyle oyunlarda kadın rolünde oynamasına izin verilmediğini yani çocukluk çağında erkekliğin -hatırladığı kadarıyla- oyunlarda hissettirildiğini ifade ediyor. Öte yandan bir başka eşcinsel erkek Artemis ise *hiçbir zaman (erkek) hissedemediğini* belirtiyor. Bu bağlamda Artemis’in ifadesinden yola çıkarak Gaia da buna bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü Gaia eşcinsel erkek olarak egemen olan yani heteroseksüel erkeklik idealine yakın olmamasından kaynaklı kendisini “onlar gibi bir erkek” olarak hissedemediğinin altını çizmekte ve “onlar” olarak işaret ettiği erkek grubunun kendisi olmadığını sürekli vurgulamaktadır:

Onlar [heteroseksüel akranları] gibi bir erkek olduğumu hiç hissetmedim, gerçi yapmaya çalıştım bir zamanlar ama o yapmaya çalıştığım kişi hiç ben değildim yani hiç ben değildim, ilkokul birinci sınıfta da ben değildim ortaokulda da ben değildim lisede de ben değildim yani dersane sürecinde de aynı şekilde, ben değildim (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Heteroseksüel olan Dionisos ve Ares ise erkeklikliği genelde kadınlarla -ki partnerleri ya da aile içerisindeki kadınlar- kurdukları iletişim ekseninde hissettiklerini ifade etmektedirler:

[Teyzesi] şey derdi işte o kızlar çükünü yesin, bu söz çok önemli o kızlar senin **çükünü** yesin... Çükünü yesinler kızların canı cehenneme ay o kızlara hiç pas verme onlar senin peşinden koşsun gibi, işte çocukluğumda beni ilk erkek hissettiren oydu (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Çok sık kardeşimin üstünde otorite kurarken işte ona bağırırken çağırırken emir verirken evet ben erkeğim durumunu çok hissediyordum o zaman, onun dışında böyle şeyde hissediyordum hani dışarı çıkıp bugün eve gelmicem işte nerde kalacaksın gelemezsin gibi şeylere cevabım oydu ben erkeğim kalabilirim ne demek (ironi) kalamam erkeğim kalıcım durumu vardı mesela o anlarda hissediyordum (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Prometheus ise erkekliği hissetme konusunda çocuklukta askerlikle ve militarizmle özdeşleştirilen oyuncaklarla erkekliği hissettiğini ifade etmiştir:

Çocukluğumda yani o en klasik şeyler, oyuncaklar üzerinden ilk başta işte sen askersin deyip babamın işte asker yürüyüşünü taklit ettirmeleri ve işte bir taramalı tüfeğim vardı onunla nişan alma yere yatma kalkma yürüme omuz al rahat bilmem ne gibi şeyler, işte dayım bana tahtadan bir tüfek yapmıştı ilk başta sonra babam plastik bir tüfek getirdi filan böyle (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Connell (2019) erkekliğin ataerkil bağlamda toplumsal örgütlenişini eşcinselliği yasaklayan homososyal bir örgütlenme olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, her ikisi de eşcinsel olan Persephone ve Eros ise özellikle erkeklerden oluşan homososyal mekânlarda daha “erkeksi” davranışlar içerisine girdiklerini vurgulamaktadırlar. Bunun sebebini de eşcinsel erkeklik performanslarının homososyal mekânlarda bir dışlanma unsuru haline gelmesi olarak ifade etmişlerdir:

Babam sanayide çalışıyor sanayiye gittiğimde kesinlikle erkek hatta yürüyüşümün değiştiğini bile hissediyorum bazen çünkü o sanayide başka bir kalıp var oraya gittiğimde kendimi daha bir erkek gibi hissediyorum ...[]... Çok şey bir yer aa hiç sevmem böyle homososyal fazla erkeğin olduğu, zaten kadın hiç görmüyorum ama ne bileyim ya öyle hissediyorum (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Ben çok kibar bir insandım yani çok şeydim hani böyle hem dilsel olarak hem davranış olarak falan böyle çok kibar birisiydim hani cidden böyle işçilerle falan sosyalleşirken de öyleydi ve çok garip bir şey vardı böyle ben **çok eğreti durduğunu** hissediyorum üzerimde böyle hani daha küfürlü konuşmanın ya da daha kaba ya da daha erkekçe falan böyle işte (Eros, 26, Zaza-Kürd Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere katılımcıların erkekçe hissetmesi ya da erkekliğin dışarıdan hissettirilmesi durumları hayatlarında deneyimledikleri bir hissiyat haline gelmektedir. Bu ‘hissiyat’ anlatılarda da görüldüğü üzere erkeklere erkekliği hatırlatmak için bir araç haline gelmektedir.

Erkek Olma Sürecinin Aşamaları

Katılımcılar erkek olmayı yaşamlarında ömür boyu devam eden bir süreç olarak tanımlamışlardır. Bir grup katılımcı erkek olma süreçlerini gelişim psikolojisi ekseninde yani çocukluk, ergenlik gibi aşamalarla anlatmaya çalışırken başka bir grup katılımcı ise Barutçu’nun (2013) ve Selek’in (2018) ifade ettiği gibi sünnet, cinsellik, askerlik, çalışma yaşamına katılım ve evlilik gibi aşamaları erkek olma süreçleri olarak ifade etmişlerdir. Her ne kadar farklı açılardan yaklaşılsalar da erkek olma sürecinin aşamalarında özellikle cinsel etkileşimler, sünnet gibi uğrakların ortaklaştığı görülmektedir. Belirtilen bu aşamalar Sancar’ın (2016b) vurguladığı şekliyle katılımcıların hayatlarında birer ‘zorunlu sınav’ haline gelmektedir. Yani, her aşamada birer birer sınavlar verilerek erkekliğin kanıtlandığı ve toplumdan onayın alındığı görülmektedir. Hera’nın ifade ettiği şekliyle erkek olmanın aşamaları *hem kendimden de yola çıkarak aslında girmedim ya da farklı bir şekilde izlediğim o seyirden de yola çıkarak sokulmaya* çalışılan bir süreçler dizisi olarak gündeme gelmektedir:

Duraklar ne olur abi sünnet olur askerlik olur işte evlilik bir durum olur gerdek milli olmak s***mek s***iş olmak, milli olmak önemlidir. Askerlikten öncedir o milli olmak önemlidir. Askerlikten öncedir, ehliyet almak mesela erkeklik sembolü olarak görülüyor bu, sıralı gidelim önce sünnet olursun okula başlarsın reşit olmadan önce seks yaparsın sonra reşit olursun askere gidersin askere gitmeden de ehliyetini alırsın askerden gelince evlenirsin ama önce iş var... Sakat olmamalı, yarım adam olmamalı cinsel performansı taş***klı olmalı ama bunlar duraklar sayılmaz özellikler (Herakles, 26, Kürd-Sünni, Eşcinsel)

Doğar, çocukluk yaşar, cinselliğiyle tanışır çocukluğunda ondan sonra ergenliğe girer [---] Ondan sonra belli bir süreden sonra işte cinsellikle tanışır karşı cinsle tanışır veya cinselliğini bulur tanır. Ondan sonra okula gider, iş sahibi olur, askere gider döner, evlenir, çocuk yapar ondan sonra çocukları için it gibi çalışır bütün hayatını onlara harcar sonra yaşlanır. O çocuklar onu bakım evine yerleştirirler ölür orada... (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Yukarıdaki aşamalardan farklı olarak Aphrodite aileden uzaklaşmanın Hades ise bağımsızlık sancılarının erkekliğine ve bireysel olarak kendisine bir katkı sağladığını ifade ediyorlar:

Aileden veya büyüdüğü ortamdaki uzaklaşınca insan geçmişine ve eskiden olduğu kişiye karşı yabancılaşıyor diye düşünüyorum. Tek başına bir yolculuğa çıkmak, yepyeni bir hayata başlamak seni değiştiriyor ve artık başka biri oluyorsun. Üniversiteye gelmek benim için öyle bir deneyimdi mesela. Kendimle ilgili birçok yeni şey keşfettiğim ve her keşifle eski Okan'dan gitgide uzaklaştım. Aileden ilk ayrılma şeklinde hani ve yetişkinlik herhalde... (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Görüşme yaptığım dönemlerde iş gücü piyasası içerisinde olan ve bu konuda görüş belirten katılımcılardan biri olan Tartaros çalışma yaşamına katılımın ve askerliğin erkek olma sürecinde birbiriyle ilişkili iki uğrak olarak gündeme gelmesini ve üniversite eğitimi almanın erkekliğin inşasındaki yerini vurgulamaktadır:

Direk askerlik ya da para kazanacak ya da evlenecek orası daha çok üniversite okuyup okumadığıyla ilgili, okuyorsa eğer hegemonik erkek olmaya doğru gidecek ama okumuyorsa aile babası olacak [---] İşte bir baltaya sap olsun diye etraftan baskı görüyor işte sen erkeksin para kazanmalısın sen erkeksin aile geçindireceksin ya da sen erkeksin para kazanmıyorsan senle biri niye evlensin gibi baskılar... O yüzden evlenmek istiyorsan aile kurmak istiyorsan git para kazan bir baltaya sap ol, askerliğini yapmıyorsan para kazanmıyorsan evlenemiyorsun potansiyeline bakıyorlar (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Barutçu (2013) askerlikle birlikte bedensel dayanıklılığın ve güçlü olmanın kanıtlandığını yani makbul erkekliğin rüşütünün ispatladığını söyler. Hermes de askerliğin erkeklikle olan ilişkisini şöyle açıklar:

(...) Hani askerlik bence hala bir şey bir aşama onun geçilmesi gerekiyor erkek olabilmek için hatta böyle şey engellilerin ya da fazla kilolu olanların şeyleri var hani askere gidemedik bu görevi yapamadık gibi onur gurur yapma meseleleri var çünkü onlar da böyle öğrenmişler meseleyi işte askere gidicem gelicem vs. diye (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Erkekliğin aşamalarından evlilik ve çocuk sahibi olma ile ilgili olarak katılımcılardan Poseidon evlilik kurumunun erkekleri kısıtlayan ve kendilerini gerçekleştirmeleri önünde bir engel yarattığı görülmektedir. Her ne kadar evlenmek ve baba olmak heteroseksüel bir erkekliğin

onayını sağlasa da Poseidon'un bu anlatısı bu onayın erkeklerin yaşamlarını nasıl olumsuz etkilediği konusunda yol gösterici olmaktadır:

Ben evli değilim her istediğimi yapabilirim, her yeri gezebilirim ama evlendiğimde öyle olmucağım çocuğum olduğu zaman ona bakmak zorunda olucam. Onu bilgilendirmek büyütme iyi bir hayat yaşamasını sağlamak için mesela, mesela kimisinin çok parası oluyor çocuklarına vermiyor çalışsın çalışsın diyor. Ya mesela bu biraz daha hayata teşvik ediyor, mesela atıyorum çocuk üniversiteyi kazanamıyor veya liseyi okuyamıyor ortaokul terk oluyor mesela bunu direk sanayiye verelim diyorlar hayatı öğrensin diye ama bu da bana çok saçma geliyor hani ben niye hayatı öğrensin diye onu kötü bir yere göndereyim ki? (Poseidon, 19, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Katılımcıların anlatılarından anlaşıldığı üzere erkek olma süreçleri aslında en çok erkekler üzerinde baskı yaratmakta olup yaşamlarında bir şekilde isteseler de istemeseler de bu aşamaların içinde birer özne haline gelmektedirler.

Erkek Olma Sürecinin Erkeklerin Hayatını Şekillendirmesi

Katılımcılar tarafından erkek olma sürecinde deneyimledikleri ve Hera'nın ifadesiyle *içine sokulmaya çalışıldıkları* aşamaların sonucunda inşa edilen bir erkeklik profili vurgusu yapılmaktadır. Bu erkeklik profili duygularını gizleyen, gücü hep elinde tutmaya çalışan bir erkeklik halidir. Katılımcılar bu inşa sürecinde korku duygusu ve baskı ile karşılaştıklarını da ayrıca ifade etmişlerdir. Bu korku ve baskının temelinde ise toplum tarafından erkeklerin ifade ettiği haliyle 'ibneleşme' ve 'kadınsılaştırılma' korkusunun yattığı görülmektedir. Çünkü makbul erkekliğin inşası heteroseksüel ve dışillikten azade bir erkeklik halini gerektirir (Barutçu, 2013; Sancar, 2016b)

Erkeklik gerçekten böyle belli bir yaşa kadar **erkek olma çabası gösteriyor** duygularını bastırıyor, kendini bastırıyor, hayallerini bastırıyor **benliğinden bir parça kopartıyor** kendini sadeleştiriyor işte daha soğuklaştırıyor **duygularını yaşamamayı öğreniyor** falan... Sonra bunu korumak için yıllarca mücadele ediyor. Hatta ve hatta aslında hani gördüğümüz pek çok ayrımcılık falan da aman erkekliğime zeval gelmesin aman erkekliğim düşer ben bu eteği giyersem benim erkekliğim düşer s***m düşer ibne olurum böyle bir algı var [--] O iktidarımı kaybedicem toplum tarafından ötekileştirilecem aman ben erkekliğimi koruyayım diye bir ömür yaşıyorlar (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Bir şekilde o kalıbın içine sokmaya çalışıyorlar bir erkek çocuğunu büyütmekte olan bir erkek çocuğunu [AMA] bu kalıbı yeri geldiğinde reddedemiyorsun yani reddetmen gerekiyor bazı durumlarda. Çünkü sen öyle bir karakter değilsin ya da böyle bir karakter olma gibi bir düşüncen yok ama **öyle garip bir baskı üretiliyor ki** orada sen bunun içine girmezsem **dışlanacağım** mantığıyla onun dışına kaçamıyorsun, bahsettiğim baskı da oydu sen erkek adam olacaksın baskısı, ya o baskıya kimse girmek zorunda değil ama giriyorsun... (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Şekillendiriyor çoğunlukla da yük oluyor yani alfa olmayan erkek modeli hani bu biraz daha yarışmacı olmayan erkek tipleri **sürekli olarak bir baskı altında kalıyor** sen de ne biçim erkeksin

gibi hani ilişkinin içinde karı gibi olmaktan kılıbık olmaya duygularını falan yaşıyorsa sen **top musunlar bilmem neler** işte eğer o kabul edilmiş prototip erkek modeline uymuyorsa **ibne misinler** bir sürü hani böyle her şey hani zaten öyle erkeklere genelde yük oluyor bu (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Anlatılarda ifade edilen erkek olma süreçleri, erkeklerin yaşamını doğrudan baskıyla şekillendirmektedir. Özellikle bu aşamaların sonucunda inşa edilen erkeklik halinin dışında kalan farklı erkekler ise sürekli bir dışlanma ya da 'ibneleşme' tehditi (!) ile karşılaşmaktadırlar.

4.1.2. Erkekliğe Yönelik Beklentiler, Erkekliği Sürdürmek ve Erkekliğin İspatı: *Güç ve İktidar*

Erkekliğe Yönelik Beklentiler: Erkeklik Kaftanı

Katılımcıların toplumsal yaşama dâhil olmaları, norm olan makbul erkekliğin kıyafetini giyme konusunda erkeklere yönelik bir beklentinin olduğu yani normların karşılanmasının beklenildiği görülmektedir. Zeus'un ifadesiyle *erkeklerle biçilmiş kaftanı giymek...* Öyle ki, bu kıyafet giyilmediğinde bir dışlanma tehditi gündeme gelmektedir: Ya erkeklik kıyafeti giyilecek ya da erkekler cemaatinden dışlanacaksınız. Bu kaftanın özel olarak ailenin ve toplumun beklentileri ile şekillendirildiği düşünülünce erkeklerin dışlanma tehditi de kaçınılmaz hale gelmektedir (Bolak Boratav ve ark., 2017). Bu kaftanı tanımlayan erkeklerden biri ise Tartaros. Ona göre bu, Türkiye toplumunda hegemonik erkekliğin ön gördüğü standartları içerisinde barındıran bir kıyafet:

Şimdi bu prototip erkek modeli hegemonik erkek denilen o model işte bu baya kriteri olan her açıdan sosyal açıdan güçlü olacak sporunu da yapacak belli bir oranda dindar olacak arabası olacak statü falan her şey hani askere gidip gelmiş olacak beyaz Türk olacak bir noktada. Milliyetçi olacak falan o hegemonik erkek değilim ben örneğin, alfa erkek dediğin biraz daha etnik kökenle ilgili değil o söylediğim daha işte ekonomik olarak bağımsız daha uzun boylu erkek mesela benim boyum 1.75 ve ben Türkiye ortalamasının da altındayım hani ve kendimi hiçbir zaman alfa erkek hissetmedim... (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Bu kaftan giyilmediğinde ise Apollon'un belirttiği gibi erkekler cemaatinden dışlanma tehditi gündeme geliyor:

Dışlanma tehditi oluşuyor yani dışlanma durumu oluşuyor aslında, tamamen dışlanmayadabilirsin ama orada oranın bir normu var sen o norma uyacaksın yani bugün şöyle örnek vereyim bir kahveye gittiğinde küfür etmeyen insan var mı kahvede bilmiyorum hiç sanmıyorum yani onun gibi bir şey aslında kahve ortamı gibi bir şey o bahsettiğim aile ya da toplumun kendisi de kahve ortamı gibi bir şey (hafifçe gülüyorlar)(...) (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Bu kaftanın unsurlarını sağlama konusunda ise katılımcılar özellikle ailelerinin beklentileri konusunda kişisel deneyimlerinden yola çıkarak paylaşmışlardır. Bu beklentiler ise özellikle görüşme yaptığım grubun sosyo-demografik özellikleri gereği evlilik, çocuk yapma, mal/mülk edinme gibi beklentiler üzerine yoğunlaşmakta. Evlilik beklentisi bağlamında ise özellikle araştırmaya katılan Alevi ve eşcinsel erkeklerin bir karşı duruşu söz konusu. Eşcinsel ve Alevi katılımcılardan Eros, Athena ve Artemis bu konudaki ortak görüşlerini ifade etmişlerdir. Eşcinsel erkekler bu beklentinin yarattığı baskıyla mücadele edebilmek için *ses çıkarma, iletişim kanallarını koparma* gibi yolları tercih ettikleri anlatılarda görülmektedir. Athena'nın anlattısı ifade edilen bu durumu örneklemektedir:

Ya o işte hep birilerini zorla dönüştürmek, dönüşmüyorsa bile **seslerini kesmek, ağızlarını kapatmak** ya da hakikaten dönüştürebilmek bilmiyorum yani neyse. Mesela ailemle evlilik muhabbeti döndüğünde bunu yapan anneannem ve dedemdi. Yaşlılar falan sonuçta çok şaşırtmadı. Annem ağzını kapatırdı, bir şey demezdi öğrendi çünkü benim nasıl biri olduğumu artık. Öğrendi derken **bu tür konulara parlayan biriyim** [---] İstersem evlenirim istemezsem evlenmem çok mu keramet var çok mu b*k var evlilikte falan dedim ki **ben evlenmek isteyen biriyim bir erkekle ama yani şey** [---] Kimse benim adıma karar veremez diyip ben o konuyu kapatıyorum mesela (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Çalışma yaşamına katılım konusunda işçi sınıfı ailelerden gelen katılımcılar erkeklik ve ekonomik sermaye ilişkisi ekseninde sürekli olarak aileleri tarafından bu beklentinin onlara dikte edildiğini aktarmaktadırlar. Bu para kazanma üzerine gelişen beklenti heteroseksüel erkeklerin ailelerinin beklentileri olarak şekillenmektedir:

Var para kazanmak mesela. Yani ben o ailenin yani önümüzdeki 10 yıl Ankara'da da olabilirim ailemle çok bağımlı da olmayabilir ama tek bir şeyleri var para kazanacaksın ama şeylerle kazanmayacaksın ne okuduysan onun üzerine bir şeyler yapıp kazanacaksın hani başka bir iş hani okumanı gerektirmeyen bir iş yaparak kazanmayacaksın. Bu. Tek istedikleri şey bu (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ailede son birkaç yıldır gördüğüm bir şey hani evlenmeyecek misin işte hani bir işte artık çalışmaya başla işte ve işte hani evlenmeyeceğimi tekrar tekrar söylediğim halde tekrar tekrar soruluyor hatta iş biraz daha kötü bir yere gidiyor böyle aday falan gösterme durumları olabiliyor. İşte hani şöyle bir kadın var falan aklında olsun tarzı yani sürekli bir erkeklikle aile kurmak erkeklikle işte para kazanmak gibi böyle bir ilişkilendirme durumları kurulmaya çalışılıyor üzerimden ve bu çok rahatsız ediyor... Hani gencim daha hayatı bütünüyle yaşayamadım bunları yaşamak istiyorum evlenmek gibi bir niyetim yok ama işte belli bir onların kendi görmüş olduğu şeyler var onlar da benim yeniden üretimimi istiyorlar öyle olunca da evet özellikle aileden böyle bir şey var (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Her ne kadar bir erkek iş yaşamına girmiş olsa da piyasa içerisinde de farklı beklentiler gündeme gelebilmektedir. Bankacı olan ve evlenmeden önce sürekli olarak kendisine bir sorumluluk verildiğini görüşmede ifade eden Cronos, evlenmesiyle beraber bu durumun da

değişim gösterdiğini ifade etmiştir. Evlenmeden önce bu durumun nasıl olduğuna dair anlattısından bir kesit şöyledir:

Bekar erkek bekar erkek zaten sür ya sahaya yani napıyorsa o yapsın onun zamanı vardır mesaiye kalır o tatile en son gitsin ya arkadaş ben de insanım benim de hayatım var size ne [---] Direnç göstermek her zaman işe yarıyor yani mekanizmanın karşılaştığı bir şey değil iş hayatında, müdür çağırıyor *** bu yapılacak diyor yapmam diyorum nasıl yapmazsın diye çıldırıyor çıldırmasını izliyorum aslında zevk alıyorum yapmam yani... Çevre hep bir şeyler bekliyor işte erkek olduğum için, ne bileyim İstanbul'a eğitime gidiyoruz bekarım diye beni gönderiyorlar gitmek istemiyorum ama bir bakmışım İstanbul'a gitmişim yani [---] Bekarsam ya da partnerimle yaşıyorsam bu seçenekler kısıtlanmaya başlıyor ya da evliliğin başka bir ya hakları olduğunu kabul ediyorum özellikle toplumsal anlamda, evli bir insana bakıldığı gibi bekar bir insana bakılmıyor yani (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Eşcinsel çocukların ailelerinin ise bir beklenti oluşturma konusunda heteroseksüel olmalarına yönelik bir 'dileme/isteme' halinin olduğunu Gaia anlatısında dile getirmiştir. Ne var ki, cinsel yönelim doğuştan gelir ve irade/tercih sonucu olarak değişmez. Bu sebeple bu beklenti belki de en çok eşcinsel çocuklarının kendisini üzmemekte. Özellikle görüşme esnasında Gaia'nın bunu daha kısık sesle ve üzgün bir yüz ifadesiyle anlatması da bu durumu örnekler niteliktedir:

Ailem çok bir şey söylemezdi yüzüme karşı net bir şey söylediklerini hatırlamıyorum ailemin, sadece şey içinde bulunduğum duruma onlar da üzülürdü keşke bizim çocuğumuz da işte diğerleri gibi olsaydı dediklerini çok biliyorum yani, net bir şekilde bana ifade etmeseler bile bunu hissettiler kendi içlerinde yaşadılar bunu biliyorum (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere erkeklik kaftanının unsurları ve erkek olma sürecinin aşamaları iç içe geçmiş grift bir yapıyı teşkil etmektedir. Bu yapı içerisinde özellikle katılımcıların ailelerinin beklentileri ve toplumsal normlar sıkı bir işbirliği içerisinde erkeklere nasıl bir erkek olmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Katılımcılar, erkekliği sürdürme konusunda özellikle toplumsal kodların işlerliğine vurgu yapmakta ve hegemonik ideallerin erkekliği sürdürme ve erkekliğin ispatında önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedirler. Bu ideallerin ise "güç", "iktidar", "entelektüelite", "birine ihtiyaç duymamak", "statü" ve "cinsellik" gibi kavramların etrafında şekillendiği erkeklerin anlatılarında görülmektedir. Zeus'un ifade ettiği şekliyle: *Güç bu toplumda işte ağlamaman ya da birine ihtiyaç duymaman üzerinden kurgulanıyor...* Prometheus ise güç alanını şöyle ifade ediyor: *Bir statü üzerinden bir iktidar alanı kurmayla ilgili sanırım böyle gizli bir şey var yani ve entelektüel alanı tutmak sanki o iktidarı devam ettirebileceğim bir alanmış gibi hissediyorum...*

Erkeklığın sürdürülmesinde ise belirtilen bu kavramların hepsinin beraberce işler olması gerekmektedir. Ancak, “erkeklik veri değil, kazanılan, kaybedilme tehlikesi her an var olduğu için nihai olarak asla elde edilemeyen bir statüdür” (Kandiyoti, 2015, s.82). Katılımcılar erkeklığın sürdürülmesindeki ve ispat edilmesinde cinsellik, fiziksel dayanıklılık, ekonomik olarak güçlü olmak gibi bir çok olgunun bir arada işlerliğine vurgu yapmaktadırlar. İfade edilen bu özellikler hegemonik erkeklığın idealleri olarak okunabilir. Erkeklığın bu işlerliği yürütüldüğünde ise erkekler cemaatinde Aphrodite’nin ifade ettiği haliyle ya ‘saygı duyulan’ biri ya da ‘dalga geçilen’ biri oluyorsun:

Erkeklerin erkeklığın güç dengesi hani erkeklerin arasındaki ilişkilenemenin güç dengesiyle olduğunu hani alfalıkla alakalı olduğunu fark ettiğimde... Bir sıfatın olması gerekiyor mesela zekilik yetmiyo [--] Erkeklik ilişkilerinde zeki bir çocuk olmak kimsenin umrunda olmuyor, o yüzden başka bir şey olmam gerekiyordu, fiziksel olarak güçlü olmadığımı biliyordum hep en güçlü olmayacaktım güçlü ama iyi dövüşen ya da atıyorum ağzını burnunu kırsalar bile gıki çıkmayan dayanıklı da değildim... Hani böyle sıfatlar alabiliyor erkekler ve o geçiyorsun bir testi geçiyorsun ve saygı duyulan bir o erkek topluluğunda arkadaş grubunda **saygı duyulan bir adam oluyorsun yoksa dalga geçilen biri oluyorsun**, ben de kendime şeyi buldum mesela, grubun en cesuruydum... (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Eşcinsel)

Benim için erkeklik denilen şey düşmez [---] Toplum için böyle değil toplumdaki o algıda erkeklik hali o durumu korumak demektir. Mesela ne zaman ki cinsel performansın yeterince güçlü olmadı senin erkeklığın düşer ne zaman ki işte yeteri kadar güçlü olamadın bu hem kas gücü olarak hem ekonomik olarak hem prestij olarak senin erkeklığın sallanır. İşte ne bileyim ne kadar muktedir olmadım ailene çocuklarına karısına bile laf geçiremiyor derler falan arkandan işte... (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Anlatılarda ifade edilen erkeklerin işlerliği ve ispatı bağlamında Demeter homososyal bir erkek topluluğu içerisinde kabul görmek için ya da kendi ifadesiyle *ciddiye alınmak* için maskülen davranmak zorunda olduğunu ve kendisinin de bu durumdan hoşnut olmadığını ifade etmiştir:

Çok yakın zamanda Antalya’daydık ve 24 saat açık bir fırın vardı orada oturuyoruz ve orada tek bir kadın bile yok falan ve şey bir ortam kahvehane gibi homososyal bir yer ve orada birazcık daha mesela daha sanki tamamen olduğum gibi değil de hani biraz daha böyle hafif daha maskülen davranmak zorunda hissettiğim oldu bu galiba hem ciddiye alınmakla ilgili biraz da kendimi korumakla ilgili, bu iğrenç bir şey ama farkında olmadan yaptığım sonrasında da niye böyle bir şey yaptım ki dediğim bir şey aslında (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Erkeklığın değişimi konusunda bir engel olduğu görülmektedir. Katılımcılar için boyun eğmenin, gücü elde tutmaya çalışmak erkeklığın devamlılığındaki en teme faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, erkekler toplum tarafından onlara biçilen erkeklik kaftanını giymeye ve konfor alanlarını sorgulamadan yaşamlarına devam ettikleri müddet erkeklığın kendisi de işlemeye ve sürmeye devam etmektedir. Athena’nın ifade ettiği haliyle *Boyun eğmeli yani eğer sürdürmek istiyorsa. Kurgulanan erkeklığı üzerine bir kıyafet gibi giyip ama böyle derisine ilmek ilmek örerek yani...* Ne var ki bu değişim de o kadar kolay olmuyor; *belli kalıpları üzerine giymek, kıyafet gibi giymek, konumunu korumak, sildim attım demek mümkün*

değil. Çünkü hani o kadar zaman işlenmiş ki ince ince her yerde işlenmiş ki bunu böyle sildim attım demek mümkün değil. (Ares)

Bu erkeklik kıyafetinden kurtulmak için ise Hera'nın *erkeklüğimin tek niteliği şu an sadece daha bozuşturulabilir olması* düşüncesinden yola çıkarak *erkeklığı değiştirmeye, bozmaya* yönelik girişimlerin önemi gündeme gelmektedir. Bu girişimler ekseninde babalığın değişimi önemli bir uğrak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, Atilla Barutçu ve Naz Hıdır (2016) Türkiye'de (pro)feminist babaların varlığının az oluşuna ama toplumsal değişim/dönüşüm anlamında bu babalarının varlığının önemli olduğuna işaret etmektedirler. Bir figür olarak babanın aile içerisindeki konumu düşünüldüğünde, Barutçu & Hıdır (2016), (pro)feminist babaların ataerkil sistemi 'yerinden oynatma'daki etkisinin yadsınamayacağını ifade etmektedirler. Bu çalışmadaki katılımcılardan Tartaros da anlatısında erkeklerin feminizmle tanışmasıyla ve babalık kurumun değişimi ile erkeklik konusunda bir değişim sürecinin yaşanabileceğinin altını çizmektedir.

Erkekler eğer feminizmle tanıştırlarsa ve bir noktada feminizmin erkekleri özgürleştireceği düşünülürse işte erkekler erkekliklerini yıkmaya çalıştırlarsa işte geçenlerde bir video çıktı bir baba ve bir kızın komik dansı işte saçma sapan giyinmiş falan kanat takmış kafasında taç var falan sonra bu gösteri iptal olmuş babası da kızıyla beraber dans ediyor ve iyi ki böyle erkekler var deniyor bu bile çok çok kıymetli şimdi bu tür babalar artıyor, erkekliğin yıkılmasında ya da sözünü ettiğimiz erkekliğin devam etmemesindeki temel mesele şey olabilir babalığın değişmesi (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Hermes de kendi anlatısında heteroseksüel erkekliğin imtiyazlı yapısının değiştirilmesine ve kimliklerin yok sayılmadan bireyselden toplumsal olana kültürün değiştirilmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmektedir:

Yani erkekliğin şu hali bence devam ettirilmesi gereken bir şey değil çünkü fazlasıyla baskıcı ve imtiyazlarını korumaya çalışan bir yapısı var hani heteroseksüel erkeklik dolayısıyla bunu açıkçası çok fazla devam ettirme çabam yok aksine değiştirmeye çalışıyorum bu konuda artık nelerle karşılaşıyorsam, kendim açısından biraz böyle hani karaktere kişiliğe yönelmeye çalışıyorum biraz hani kimlikleri de yok saymayarak ama ben toplum düzeyinde baktığımda yani çok fazla değişeceğini zannetmiyorum bir şeylerin ya da değişimin çok yavaş olacağını düşünüyorum çünkü bu mesele kültürle bağlantılı ve kültür çok yavaş değişir hatta çoğu zaman değişmez bile yani evrimseldir kültürün değişimi insan daha başka değişir ama kültür daha yavaş değişir daha arkadan gelir mesela teknoloji şu an hayatımızın her yerinde ama kültüre baktığımızda belki 100 yıl öncenin kültürüyle hala bir çok şeyi aynı şekilde yaşıyoruz diyebilirim (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere katılımcıların toplumun erkeklere biçtiği rolleri sorgulamaları ve reddetmeleri durumunda konfor alanlarının dışına çıkmaktadırlar. Bu dışarıya çıkış ise stereotipik erkekliğin bir 'bozumu' olarak okunabilir. Ayrıca, bu dışarı çıkışla ilgili olarak katılımcılar bunun ne kadar

zor olduğunu, bir kültürü değiştirme mücadelesi olduğunu ifade etseler de anlatılarda ifade edilen olumlu yöndeki değişimler de iç açıcıdır.

4.1.3. Aile İçerisindeki Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Farklılaşan Aileler, Farklılaşan Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Erkek olmanın öğrenildiği kurumlardan biri olan aile ve aile ilişkileri erkekliğin de şekillenmesinde önem arz etmektedir. Millet'in (2018) ve Firestone'un (1993) da ifade ettiği üzere aile, baskı ve politik bir mekanizma olarak çocukların gelişiminde ve cinsiyetlenmesinde önemlidir. Bu noktada, katılımcıların toplumsal kimlikleri ve konumlarına göre aile içerisindeki toplumsal cinsiyet rejiminin değiştiği de anlatılarda görülmektedir. Ayrıca, aileleri konusunda görüşlerini ifade eden katılımcıların ortak vurgusu ailelerinin 'heteronormatif' bir aile yapısını teşkil ettiği'dir. Bu heteronormatif kurgu ise kendisini kadın ve erkek ilişkilerinin denetimi ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde göstermektedir. Bu doğrultuda, Artemis'in ifade ettiği haliyle kadınların hep yemek yaptığı, annesinin ona öğretmediği ya da Apollon'un ifadesiyle erkeklerin paşalar olduğu bir aile sistemine işaret etmektedir.

Mesela evde ablam varken ben ev işi yapmam mesela bu bir norm bunu o zaman kırmamıştım ama şu an ablam evlenmeden önce de ben bunları yavaş yavaş kırıyorum ee deyim varya **paşa gibi** büyütülmek öyle büyütülüyorduk işte erkek çocuğunun büyütülmesi gibi ee yani ailenin rolü öyle oluyordur, işte ben gece 11'de gelirim ama ablam gelemez gibi ee normlar aslında biraz böyle kuruluyordu (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

İnançlı-Kürd Sünni bir ailede büyüyen Herakles, cinsel tecritin bir yansıması olarak ataerkil kültürel kodların üretiminden söz etmekte ve görüşmemizde aile içindeki kadınların erkeklerden izin almadan sokağa çıkamadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Herakles'in bu anlatısı bir 'cinsel tecrit' anlatısına da işaret etmektedir. Sancar'ın (2016a) da belirttiği üzere cinsel tecrit İslam düşüncesinde kadının erkeğe bağımlılığını sağlamak için uygulanır. Herakles de bu bağımlılık durumunu ailesinin hem Kürd hem de Sünni oluşuyla doğrudan bir ilişkisi olduğunu dile getirmiştir:

Erkeksiz dışarı çıkamazsın. Misafir geldiği zaman salona yakın akraba değilse salona girmezsin, kapıya kadar gelirsın tepsiyi kapıdan verirsın, kapıdan içeriye erkek götürür tepsiyi ki genellikle çocuk olurdu ben olurdu kuzenim olurdu... Usta musta girdiği zaman ustanın yanına asla çıkmazsın. Asla çocuğunu okula götüremezsin, parka götüremezsin. **Sen sokağa çıkamazsın çünkü.** Hani sen sokağa çıkmak için yanında bir erkek alman lazım amcam ya da dedem olur o da zaten o varsa sen niye gidiyorsun? Çocuğu o götürür parka. Hatta annem şeyi çok anlatır: Bir gün ablam çok hastalanmış falan filan, hastaneye götürmüşler ablamı, annemi götürmemişler. Annem diyo ki

çocuğun nesi var bilmiyorlar bile hani götürün demişler götürmemişler. Sen kal demişler. Ne bileyim işte [Konya için konuşuyor] Ben bu kadar katı kuralı bizim o bölgede çok fazla görüyorum [sebebi olarak] İslam ve erkeklik [---] Dedem ya da amcam yani bir erkek işte oradaki konu erkek. Bir erkek geldiği zaman kadının kendini toparlama halini çok net sürekli görüyorsun [---] Mesela babaannem bizim yanımızda eşarbını çıkartır, babaannemi kıyafetsiz bile gördüğümü bilirim hani ama mesela dedem varken o başörtü hemen takılır bilmem ne yapılır. Hani gerçi kapalı aile olmasının evin içinde daha açık giyinir daha salaş, eteğini toplamaz, yukarı hafif sıvayıp bağdaş falan kurar neresinin açıldığına çok dikkat etmez ama eve ne zaman ki bir erkek girişi olduğu ana kendini toplama hali kıyafete dikkat etme hali falan filan... (Herkales, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Türk-Alevi Heteroseksüel bir erkek olan Cronos ise ailesindeki 3 kuşak arasında ev işleri anlamında değişimin olduğunu ifade etmektedir. Bu değişim Cronos'un ailesindeki erkeklerin her bir kuşakta ev işlerine daha fazla katılımcı hale gelmesiyle şekillenmiştir. Elde edilen bu bulgu Barutçu ve Hıdır'ın (2016) ifade ettiği gibi bir figür olarak babanın değişimiyle aile içerisindeki toplumsal cinsiyet rollerinin olumlu ve eşitlikçi yöndeki değişimine işaret etmektedir:

Babaannem mesela büyükbabam biraz daha şey uğraşmış çalışıyor şey yapıyor babannem ev işleri yapıyor. Evi çekip çeviren aslında... Geliyor büyükbabam kazanıyor babaanneme parayı veriyor babaannem onu tutuyor büyükbabam gelip yemek yiyip tv izleyip yatan bir adamdı, babannem kararları verirdi o... Biraz daha yumuşayarak gidiyor babam biraz daha katılımcı ev işlerine falan ben de evrim geçirdim daha katılımcıyım ev işlerine [nasıl değişti sence?] Bence bizdeki faktör annem faktörü [---] Babam da 2-3 sene sanırım Almanya'da kalıyor yani işte orada şey değişiyor kırılma orada gerçekleşiyor (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Eros ise Dersimli Kürd-Alevi bir erkek olarak İstanbul'a gelmeden önceki 'kırsal' (köy) yaşantılarında kente göre farklılıklar olduğunu ifade etmekte. Kandiyoti'nin (2015, s.132) de vurguladığı gibi "klasik ataerkillik altında kızlar, çok küçük yaşta, başında kayınpederlerinin olduğu haneye evlilik yoluyla 'verilirler'. Orada bu kızlar yalnızca bütün erkekler tarafından değil, kendilerinden daha yaşlı olan kadınlar, özellikle de kayınvalideleri tarafından ezilirler". Herakles'in anlatısında işaret ettiği ailenin geriatrik/klasik ataerkil örgütlenmesi Eros'un ailesinin kırsaldaki aile ilişkilerinde de kendini göstermektedir:

Köyde dicem o kadar değil sadece yine etkili ama yani her türlü son söz erkeğin oluyor ve sen özellikle bir köydeki gelinsen senin neredeyse hiçbir nüfuzun olmuyor yani şey gibi hizmetçisini yani gelinler kızlar böyle halı dokurmuş işte babaannem iyi dokurmuş iyi dokuyor diye onu hor görüyorlarmış ya da bir şeyi iyi yapıyor diye işte itip kakıyorlarmış falan böyle yani böyle bir sürü şey var yani kayını dedemin kardeşi falan dövüyormuş babaannemi yani öyle şeyler var yani ve dedem de bu konularda çok şey doğrudan müdahil olmuyor bazen hani dedem de dövüyormuş keza hani saçma sapan neden olduğu çok belli olmayan yani biraz böyle kompleksli bir erkek tasviri var genelde [---] Gelin hani tamamen şeydir hani kayınpederine kaynanasına ona buna falan filan hizmet eden hizmet etmek üzerine gelen birisidir gibi bir durum var aslında [---] Bizim ailede tırnak içinde gelinler yani çok klasik hizmetçi olarak görüldükleri için **feodal ailede hani aslında** baya ben hani bugün fark ediyorum ki hizmetçi olarak görülüyorlar hizmetçi olarak alınıyor veriliyorlar mesela en genç gelin kayınpedere hizmet eder gibi öyle şeyler vardı saçma sapan neyse şu anda yok da o kadar ama şeyi fark edebiliyorum (Eros, 26, Zaza-Kürd Alevi, Eşcinsel)

Cinselliği Konuşmak

Aile içerisinde cinselliği konuşmak anlamında katılımcıların düşüncelerinde farklılaşan görüşler söz konusudur. Bir grup katılımcı cinselliği konuşmak hususunda ailesinin ‘rahat’ olduğunu ifade ederken cinselliği konuşmayan bazı katılımcıların ailelerinde ise cinselliğin ‘mahrem’ ve ‘tabu’ bir alan olarak işaretlendiği görülmektedir. Örneğin, aynı bölgede -Samsun/Atakum- yetişkin olana kadar yaşamış olan iki katılımcı aile içinde cinselliği konuşmakla ilgili olarak farklılaşan durumları ifade etmişlerdir. Cinselliği aile içerisinde konuşma bağlamında Zeus, *her zaman konuşulur yani sadece aile değil sülalenin içerisinde rahatlıkla cinsellik konuşulan bir şey... cinsellik bizde çok tabu olan bir şey değil* olarak ifade ederken Aphrodite ise *cinselliğin konuşulmamasının en büyük sebebi annemin çok dindar bir kadın olması* olarak belirtmiştir. Bu çalışmada elde edilen bu bulguya benzer şekilde Bolak Boratav ve arkadaşları (2017) da çalışmalarında evlilik kurumu içerisinde cinselliğin konuşulmaktan imtina edilen ‘tabu’ bir alan olduğunu ve erkeklerin ergenlik döneminde anne-baba dışındaki kişiler (kuzenler, arkadaşlar) ve kitle iletişim araçları aracılığıyla cinselliği öğrendiklerine işaret etmektedir. Bu noktada ailenin hem cinsiyetlenmedeki rolü hem de cinsel ilişkilerin şekillenmesindeki rolü ele alındığında, cinselliği öğrenmede aile kurumunun önemli hale geldiği görülmektedir. Bu duruma örnek ise Kürd-Sünni ve işçi sınıfı bir ailede büyüyen Hermes’in anlatısıdır. Hermes aile içerisinde cinselliğin konuşulmadığını, bir tabu olduğunu söylemekte ve bu durumun ilerleyen yaşamında bir ‘utanç’ olarak gündeme geldiğini ifade etmektedir:

Ya tabuydu yani hiç işte cinsellik şudur erkek budur kadın budur tarzı bir şey hiç olmadı. Başka şekilde hani geleneksel anlamda başka bir şey de olmadı açıkçası ya... Ben kendi kendime büyüdüm dediğim gibi ailem çalışıyordu ama ergenlikte falan böyle bir konu da hiç geçmedi yani üstüne konuşulmayan bir konuydu cinsellik [--] Mesela televizyon izlerken film vs. hani iki oyuncu öpüşüyor vs. evde mesele şey oluyordu hani birbirlerinin işte dışının falan çekiyor tarzı böyle komiğe şakaya vurma şeyi oluyordu ama mesela o sahneleri aileyle izlemek şeydi ya kanal değişiyordu ya yere falan bakıyordun vs. konuşulmaması sonrası cinsellikte de bir **utanç meselesi** onunla mı ilgili bilmiyorum. Çünkü başka bir mesele de var ya senden başka birisi var onunla bir şeyler yaşıyorsun herhalde o yabancılık meselesiyle de ilgili olabilir hani o cinsellikle ilgili eğitimi almış olmakla olmamakla ilgili değil de bir başkasıyla temas etme hali de aslında hani olabilir sanki (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Ares ise Sünni ve işçi sınıfı bir aileden gelmekte olup yaşam öyküsünde cinsellik konusunda ebeveynlerinin cinselliğine tanık olmuş ama buna karşın Hermes’in anlatısına benzer şekilde cinselliğin konuşulmayan bir konu olarak tanımlandığını söylemiştir:

Önceleri bunu konuşmaya hep çekinirdim sonra fark ettim ki hemen hemen herkes tanık oluyor aslında bu şeylere yani mecburen tanık oluyorsun aynı evin içerisinde olmak durumundasın. Yani, başka şansın yok sorun şeyde kimse sana onu anlatmıyor kimse onun çok olağan çok sıradan bir şey olduğunu anlatmıyor... Sen o yüzden korkmaya başlıyorsun hani ürkmeye başlıyorsun o meseleden, işte ilk 6-7 yaşında herhalde öyle başladı...(Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere cinselliği konuşma konusunda aktarımlarda bulunan erkekler yalnızca Sünni ailelerden gelen erkekler olduğu görülüyor. Bu aktarımlar da cinselliğin konuşulmasıyla ilgili olarak aile içerisindeki ‘sessiz kalınan’ bir alanı ifade etmektedir. Ayrıca, Sünni inancında cinselliğin denetimi olduğu düşünüldüğünde erkeklerin anlatılarında da tabu ve utanç kavramları bu ekseninde gündeme gelmektedir.

Geriatrik Patriyarkal İzler ve Çözülme: “Sönen Erkeklikler”

Kırsalda sosyalizasyonu olan ya da kentte klasik ataerkil düşünceyi devam ettiren ailelerde yetişen katılımcıların anlatılarında yaşa bağlı ataerki/klasik ataerkil örgütlenmenin olduğu görülmektedir. Ancak, bu ataerkil örgütlenme genelde ailedeki en büyük erkeğin ölümü ile çözülmeye başlayabilmektedir. Buna örnek olabilecek anlatı ise Aphrodite’in ifadesidir. Aphrodite’nin anlatısında babanın ölümüyle ağabeyi geriatrik patriyarkal bir özne olmakta ve ağaeyinin de bu durumdan memnun olmadığı anlaşılmaktadır.. Yani, erkekliğin bazı erkeklere de ne kadar ağır gelebildiği bu anlatıda görülmektedir:

Bir süre sonra babam öldükten sonra o çatışmalar iyice güçlendi çünkü abim artık iyice evin en büyük erkeği olarak hani ağası hani evin reisi gibi bir konuma bürününce o çatışmalar iyice alevlenmişti [---] Abimle aramızda şöyle bir şey vardı ben kendimle onu eşit gördüm aramızda 11 yaş olmasına rağmen ama o da bundan rahatsız olurdu zaman zaman hani abiliğini baskılamak isterdi. Hani ben senin abinimi masaya vurmak isterdi. Yani, benden 11 sene önce doğmuş olman senin başarın değil bu beni ilgilendirmez ben hayatta daha küçük yaşta daha çok şeyi başardım ve tek başıma derdim ve o konuda çatıştık hani bacak kadar boyunla akıl veriyorsun gibi derdi ama ben hep ondan daha zekiydim zaten (gülerek) üzülerek söylüyorum [---] Ama abimin de şey hoşuna gitmiyordu ona eşitiymişim gibi davranmam. Onun çünkü işte erkek egemen üstünlüğü dememin sebebi o hani hiyerarşiye göre ağabey’in benden üstün olması gerekiyor ama ben onu kabul etmediğim için çok çatıştık ama şu an mesela ablamdan daha yakınız (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Herakles ise ailenin en büyük erkek üyesi olan dedenin değil ‘babaanne’nin ölmesiyle geriatrik patriyarkal yapının çözüldüğünü ifade etmektedir:

Dedem inanılmaz şey katı inanılmaz büyük bir otorite [---] Nalet olsun ki yaşıyor o gavat [---] Amcam vardı çocuğu oldu işte çocuk düştü yere, amcam kalkıp çocuğunu kucağına alamazdı. Ben alır çocuğu yengeme götürürdüm. Çocuk ağlıyor a***a koduğum kalk al işte oğlunu. Yoktu çok otoriterdi. Babaannem de bu otoriterlik arasında bunlar işte küçükken çocukken dayak yedikçe sığındıkları liman olmuş. Öyle olunca babaannemin çok ciddi bir duygusal ağırlığı vardı [Babaanne ölüyor ve çözülmeye başlıyor] Babaannemin ölmesiyle dedemin elindeki bu koz gitti, dedemin elindeki bu koz gidince dedemin bizim başımıza kalmasının bir bahanesi kalmadı. Bir de evlendiği kadın bizimle beraber yaşamak istemiyordu ayrı bir evde yaşamak istiyordu. Kadın kalktı gitti öyle olunca [---] Biz çekirdek aile olarak kaldık (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Herakles’in anlatısı Connell’in (2017) toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde ifade ettiği vurgulanmış kadınlıklara dair bir vurguyu içermektedir. Yani, geriyatrik patriyarkal aile yapısında yaşça büyük kadınların da erkeğin üzerinden tanımlanarak aile içerisinde bir söz sahibi

oldukları düşüncesiyle örtüşmektedir. Öyle ki, kadınların elde ettiği bu güç her ne kadar Kandiyoti'nin (2015) ifade ettiği *ataerkil pazarlık* ile şekillense de ataerkil ilişkileri olumlu yönde değiştirme konusunda -Herakles'in anlatısında da görüldüğü üzere- yol gösterici olmaktadır. Çünkü, Herakles, babaannesinin ölümüyle aile içerisindeki cinsel tecrit pratiklerinin sona erdiğini ve *'ailedeki kadınların büyük bir kadın özgürleşmesi'* yaşadıklarını aktarmıştır. Kentte sosyalleşen Athena ise büyüdükçe evde dengelerin değiştiğini ve babasının erkekliğinin sönen bir erkeklığe dönüştüğünü ifade etmektedir:

Sanırım yaş kırkları geçtikten sonra o sötüyor, erkeklikleri [---] 6-7 yıl önceki o çocuk D*** ya da ergenlik öncesi D***, babasına karşı herhangi bir düşüncesini fikrini dile getirmeyen, herhangi bir öfekli durumunda bağırıp sinirlenmesine sinen, korkan D*** gitti ve bugün babasına karşı hayır diyebilen ya da babasını "frenleyebilen" gerçekten şimdi bu enterasan bir durum. Otorite ya da ev içerisindeki sözü geçen kişi değişiyor gibi hissediyorum. Bilmiyorum bunu belki sen de yaşamışsındır ya da çevremden duyuyorum bir kaç kişiden. Baba yaşlandıkça artık evde diğer figür sanırım oğul olarak ortaya çıkıyor (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Anlatılarda da görüldüğü üzere kırsalda 'erkek aile reisi' öldüğünde yaşa bağlı ataerkil yapıda bir çözülme başlamaktadır. Kent yaşamı içerisinde de genç erkeklerin yaş alması ve buna bağlı olarak artan özgüvenleriyle 'baba iktidarı'na bir karşı duruş şekillenmektedir. Sonuç olarak, erkeklik ve ataerkil ilişkiler kent ya da kırsalda olmaya göre değişiklik göstermektedir.

4.2. FARKLILAŞAN DENEYİMLER, FARKLILAŞAN ERKEKLİKLER

4.2.1. Erkeklerin Cinsel Yönelimi ve Cinsellikleri: İbneler Vardır!, Erkekliğin Gizemi, Bedeni Keşif

Erkeklerin Cinsel Yönelimi: Birbirini Tanımlamak, Birbirini Görmek

Katılımcıların cinsel yönelim temelindeki farklılaşan deneyimlerini anlamak bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Bu noktada ilk olarak eşcinsel katılımcıların heteroseksüeller ve heteroseksüelliğe; heteroseksüel katılımcıların ise eşcinsellik ve eşcinsel erkeklere olan bakış açısını ele aldım. Bu bağlamda öncelikle eşcinsel katılımcıların heteroseksüellik üzerine düşünceleri irdelenebilir. Görüşmelerde eşcinsel katılımcıların heteroseksüellik kavramı yerine *düzcinsel*¹⁵ kavramını kullanması dikkatimi çekici bir noktadır. Çünkü, düzcinsel Türkçe'ye straight sözcüğünden çevirisi yapılan ve güncel olarak kullanılan bir kavramdır. Bu kavramı

¹⁵ Düzcinsel: İngilizce "straight" sözcüğünün bir çevirisi olarak düşünülebilir.

eşcinsel katılımcıların kullanmasının bir nedeni de görüşme yaptığım kişilerin aktivist ya da insan hakları üzerine çalışan kişiler olmasından kaynaklı olarak güncel alanyazın ve kavramsal çerçeveye hakim oluşları olabilir. Eşcinsel katılımcılar heteroseksüelleri tanımlarken klasik bir alanyazın tanımı olarak *karşı cinsten hoşlanan kişiler* olarak tanımlamaktadırlar. Bir eşcinsel olarak Zeus ise heteroseksüelliğin *kurgulanan ve dayatılan* bir şey olduğunu ifade edip *içerisinde çok fazla genel yargıların olduğu kuralların olduğu beklentilerin olduğu ve fazlaca üzerine bir yük bindiren bir şey* olarak tanımlıyor. Zeus'un ifade ettiği kurallar ve yük bindirme hali politik bir ilişkiye işaret etmektedir yani bir bakıma bir güç ilişkisine. Bu güç ilişkisi ise "heteroseksüel sözleşme" olarak okunabilir. Bu noktada Wittig (2013) toplumların bir "heteroseksüel toplumsal sözleşme" üzerine kurulmuş olduğunu iddia eder ve Wittig'e (2013, s.11) göre "heteroseksüellik, kadınların köleleştirilmesi üzerine kurulmuş ve altında yaşadığımız siyasal rejimdir". Zeus'un anlatısına ek olarak aktivist eşcinsel katılımcılar heteroseksüellikle ilgili düşüncelerini aktarırken heteroseksüelliğin üreme odaklı ve öğretilen/öğrenilen bir yönelim olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, heteroseksüel toplumsallaşmanın da Wittig'in (2013) ifade ettiği şekliyle dayatma süreci üzerinden gerçekleştiğine dair düşüncelerini gündeme getirmektedirler. Bu durumu eşcinsel olan Persephone anlatısında şöyle açıklıyor:

[heteroseksüeller] heteroseksüel olduklarını öğrenerek geliştirdiler bilerek değil bence [---] öğreniyorlar çünkü hepsinin [cinsel organların ve bedenin kullanımı] bir kalıbı var bunları öğreniyorsunuz ama bunların hiçbirini kendiniz keşfederek bilmiyorsunuz. Bu yüzden bunu devam ettiren ve sonra üremeyi amaçlayan cinsellikle üremeyi çok fazla bağdaştıran bir topluluk...(Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Heteroseksüel erkeklere bakış açısı bağlamında eşcinsel katılımcılar, heteroseksüel erkekler tarafından anlaşılmadıklarını ifade etmektedirler. Bu 'anlaşılamama' hali en iyi Hera'nın anlatısında karşımıza çıkmaktadır: *'Heteroseksüel erkekleri sevmiyorum (gülüyor) benim bir insanı sevmem kişi tarafından ne kadar anlaşılabilceğimin anlaşılabilceğimi hissetmemle doğru orantılı ve buna en az sahip grubun cis-het erkekler olduğunu düşünüyorum'*. Athena ise heteroseksüel erkeklerin aptal ve dogmatik olduklarını düşünüyor: *Aptal buluyorum kendilerini [---] Çok dogmatikler, çok kural bazlı çalışıyorlar: Önlerine gelen bir takım olgu, davranış şekli, biçimi neyse bunu almışlar, kabul etmişler bunun üzerine hiç düşünmeden çok kof, çok beyinsiz, çok akılsız buluyorum bir çoğunu...* Aphrodite heteroseksüel erkeklerin kendileriyle barışık olmadığını ve erkeklikleriyle bir çatışma içerisinde olduğunu düşünüyor: *Heteroseksüel bir erkek cinselliğiyle barışığında... Çünkü değiller, içsel çatışma yüzünden bu kadar öfkeli ve şiddet eğilimli olduklarını düşünüyorum.* Bu noktada, eşcinsel katılımcıların heteroseksüel erkekler tarafından anlaşılamama halinin nedeni ise eşcinsel erkeklerin deneyim olarak marjinalleştirilmesi ve farklı erkeklikler olarak kurgulanmasında yatar. Bu yargı bir önceki

bölümde erkekliğin farklılaşması kodu altında ifade edilmiştir. Heteroseksüel erkeklerin eşcinsel erkekleri anlayamama halinin temelinde yatan marjinalleşme deneyimi ise Özbay'a (2013, s.200) göre şöyle şekillenmektedir: "Cinsiyet düzeni ve onun içinde işleyen muhtelif cinsiyet rejimleri, tek yapısal hakikatin istikrarlı devamlılığı için hegemonik erkekliği daima heteroseksüelliğe ve heteroseksüel bir erkeklik anlayışına yaslar, eşcinsel erkekliği de (varlığına izin verdiği oranda) güçsüzleştirir ve marjinalleştirir". Bu noktada heteronormatif bir cinsiyet rejiminde eşcinsel erkeklik toplumsal istikrara bir tehdit olarak algılanmakta ve hegemonik erkekliğin bozumunda önemli bir rolü söz konusu olabilmektedir.

Eşcinsel katılımcıların heteroseksüel kadınlığa bakış açısı gündeme geldiğinde heteroseksüel kadınlara karşı 'üzülme', 'acıma' duyguları olduğunu, kadınların heteroseksüel erkekler tarafından köleleştirildiklerini ve mahkum olunan bir kaderleri olduğunu ifade etmektedirler. Öyle ki Herakles heteroseksüel kadınlığı şöyle tanımlıyor: '*köle izahura'nın isimsizleştirilmiş hali*'. Heteroseksüel kadınlar için kullanılan bu köle metaforu ise Wittig'in (2013) cinsiyetlerin ve kölelik sisteminin ebediliği üzerinden anlaşılabilir. Wittig'e (2013, s. 36) göre "Cinsiyetlerin ebediliği ve köleler ile efendilerin ebediliği aynı inanışın sonucudur. Ve efendiler olmaksızın köleler olamayacağı gibi, erkekler olmaksızın kadınlar da yoktur. Cinsiyet farklılığı ideolojisi, bizim kültürümüzde erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal karşıtlığı doğa bahanesiyle örten bir sansür gibi işler". Görüldüğü üzere ikili karşıtlıklar üzerine kurulu bir cinsel ideoloji, heteroseksüel cinsiyet düzeninin yarattığı siyasi, sınıfsal ve çıkarsal eşitsizlikleri gizlemekte ve doğallaştırmaktadır. Öyle ki, doğallaştırılan bu cinsel ideoloji heteroseksüel kadınların ve eşcinsel erkeklerin toplumsal konumlarının benzerliğine de işaret etmektedir. Örneğin, bu çalışmadaki katılımcı Demeter arkadaşlık konusunda heteroseksüel kadınlarla kendisini daha yakın hissettiğini ve sıkı bir dostluk bağı kurduğunu ifade ediyor. Bunun temelini de aynı toplum içinde heteroseksüel kadınlarla aynı dezavantajlılığa sahip olması üzerinden açıklamaktadır.

Belirtilenlere ek olarak, heteroseksüel katılımcıların eşcinseller ve eşcinselliğe bakış açısı ele alınabilir. Heteroseksüel katılımcıların eşcinselliği 'hem cinsine romantik ve cinsel ilgi duymak' üzerinden yani klasik tanımından yola çıkarak açıkladıkları görülmektedir. Görüşme yaptığım tüm heteroseksüel katılımcıların eşcinsellikle ilgili görüşlerini sorduğumda hepsinin düşüncesi bir *saygı duyma* hali etrafında şekillenmektedir. Ancak, bir lubunya olarak hem kişisel yaşamımda hem de görüşmelerde heteroseksüel katılımcılarla olan iletişimimde bana *saygı duyduklarını* ifade ettiklerinde kurdukları cümleler ve söylem, zaman zaman üstenci bir tavır ve iktidarın dilini yansıtabilmekteydi. Çünkü, kendini açmak ve tanımlamak zorunda olan bireyler

aslında saygı duyulması gereken bireylerdir. Öyle ki, erkekliği tanımlama konusunda Hermes'in ifade ettiği şekliyle 'egemen olan kendini tanımlama ihtiyacı hissetmez' yani zaten tanımlanmış ve saygı duyulandır.

Aynı zamanda veri analizi sürecinde dikkat ettiğim bir diğer nokta ise heteroseksüel erkeklerin LGBTİ+'lar ya da özel olarak eşcinsel deneyimlere karşı olan bakış açısıydı. Örneğin, Cronos dışında tüm heteroseksüel katılımcılar eşcinselliği bir tercih değil 'yönelim' olarak ifade etmiştir. Bu çalışma temelinde heteroseksüel katılımcılar eşcinselliği, heteroseksüellik gibi normal bir 'şey' ve bir 'yönelim' olarak görmektedirler. Ayrıca, Dionisos da heteroseksüel olmasına karşın eşcinsel pratikleri deneyimleyebileceğini ifade etmektedir. Bu durum ise görece heteroseksüel erkeklerin sabit bir arzu ya da deneyime odaklı olmadığı anlaşılmaktadır. Son olarak da heteroseksüel katılımcılardan Tartaros da politik duruşu itibariyle kendini LGBTİ+ Ally¹⁶ olarak tanımlıyor.

Bu çalışmada da bazı katılımcılar tarafından eşcinsel erkeklik, Özbay'ın (2013) işaret ettiği şekliyle, hegemonik ideale 'karşı' bir erkeklik hali olarak tanımlandığı görülüyor:

Yani erkek eşcinselliği biraz daha iktidara dediğim ya iktidar verili olduğu için veya eşcinsellik kadınlık üzerinden tarif ediliyor bence erkek eşcinselliği ve hatta o yüzden işte pasiflik ve aktiflik gibi böyle bir sıfatlar filan devreye giriyor yani o yüzden erkek eşcinsellerin mücadele etmesinin daha zor gibi düşünüyorum çünkü erkeklik performansını gerçekleştirilmeyen bir erkek bedeni bütün dışarıdaki erkeklere karşı mücadele vermek zorunda (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Heteroseksüel katılımcılar eşcinsel sözcüğü gündeme geldiğinde akıllarına eşcinsel erkeklerin (gey) geldiğini, lezbiyen öznelerin gelmediğini ve görece daha görünmez olduklarını aktarıyorlar. Tarihsel olarak da LGBTİ+ hareketin 'gey' merkezci olduğu düşünüldüğünde bu durumun katılımcıların düşüncelerine yansımaları kaçınılmaz hale gelmektedir.

Katılımcılara göre eşcinsel erkekliğin toplum nazarında *iğrenç* olarak atfedilmesine karşın toplumda heteroseksüel erkekler tarafından lezbiyen pratiklerin erotize edildiği ve pornografik fantezi boyutlarında lezbiyenliğin işaretlendiği görülmektedir: '*Genel düşünce tavrı şey oluyor genelde erkeklerde, erkek eşcinselliğinin çok iğrenç olduğu ve onlara çok iğrenç geldiği ama kadın eşcinselliğinin yani inanılmaz derecede bir fantezi aracı olduğu falan filan gibi şeyler düşünülüyor*' (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel).

Katılımcıların kendi cinsel yöneliminden farklı cinsel yönelimlerden kişilerle ilişkileri ele alındığında 'cinsel yönelim ayrımı yapmadıklarını' ifade ettikleri görülmektedir. Heteroseksüel

¹⁶ LGBTİ+ Ally: Heteroseksüel olup heteronormatif sistemi sorgulayan ve LGBTİ+'ların mücadelesine destek veren kişileri ifade etmektedir.

katılımcılar özellikle eşcinsel erkeklerle iletişimlerinde homofobik olmamak için daha temkinli davrandıklarını belirtirken eşcinsel katılımcıların heteroseksüel erkeklerle olan iletişimlerinde bazı farklılıkların gündeme gelebilmektedir. Örneğin, eşcinsel olan Athena *istemedim de olsa çevresinde heteroseksüel erkek olmadığını* söylerken Athena’da benzer şekilde Eros *‘hetero ve ikili cinsiyet ilişki kalıplarını hiç sorgulamayan aksine bunları böyle kendisine hayat amacı olarak edinmiş insanlarla çok arkadaş olamıyorum açıkçası ben çok gelemiyorum böyle insanlara’* şeklinde heteroseksüel erkeklerle olmayan iletişimini ifade etmiştir. Hera ise Eros ve Athena’nın anlatılarının temelini ve sebebini, *‘Anlaşılabilirlik hissi, bu benim cidden çok önem verdiğim bir şey dinleme ve anlaşılabilme yani sadece empati ve akıl yürütmeye değil biraz daha deneyim benzerliği’* şeklinde açıklamaktadır...

Görüldüğü üzere eşcinsel katılımcılar ve heteroseksüel katılımcılar arasındaki deneyim farklılıkları ‘marjinalize edilme’ ve bunun bir tezahürü olarak ‘anlaşılabilirlik hissi’ ekseninde şekillenmektedir. Yani, farklı cinsel yönelimlerden erkekler birbirlerinin anlam dünyalarından farklılar ve birbirlerini ‘farklı’ olarak işaret etmektedirler.

Eşcinsel Erkeklerle Özel Bir Hal Anlatısı: Açılma Hikayeleri

*“Biliyor musun oğlum? Benim için önemli değil.
Seni hala aynı seviyorum. Ve tahmin et?
Eğer aya çıkan ilk adam olsaydın
seninle bu kadar gurur duymazdım”¹⁷*

Eşcinsel erkeklerin cinsel yönelimlerini keşfetme ve sonrasında da açılma hikayeleri, eşcinsel erkekliğin inşasında önem arz etmektedir. Bu önemkökenlerini LGBTİ+ tarihinden almaktadır. Çünkü, 1970’ler sonrasında birçok Batı ülkesinde eşcinselliğin suç kapsamından çıkarılmaya ve Amerikan Psikiyatri Derneği’nin eşcinselliği psiko-seksüel bozukluk olarak tanımlamamaya başlaması ile eşcinsel olarak açılma dünyada hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Öyle ki, Türkiye’de kökenlerini 1980’lerin politik atmosferinden besleyen ama 1990’lar ve 2000’lerde daha görünür olmaya başlayan bir ‘eşcinsel kurtuluş hareketi’ ile Türkiye’de de eşcinseller kendilerini açmaya daha doğrusu dolabın dışına çıkmaya başlamışlardır (Erol, 2011).

¹⁷ 2011 yılında gösterime giren ve Andrew Haigh tarafından hem yazılan hem de yönetilen, İngiliz yapımı gey sinema örneğidir. Film, iki farklı karaktere sahip eşcinsel erkeğin arasında geçen diyalogları ele almakta olup yakın çekim sinema tekniği kullanılarak çekilmiştir. Diyalog karakterlerden Glen’e aittir. Detaylı bilgi için bakınız: <https://www.imdb.com/title/tt1714210/>

Eşcinsellerin açılma süreçleri ise ani ve doğrusal bir süreç olarak ele alınmamalıdır. Çünkü, eşcinsel bireyler için açılmak büyük bir özgüvenin ve ruhsal olarak hazır olma halini gerektirir. Bu noktada, eşcinsellerin bireylerin açılma hikayeleri belli süreçlere işaret etmektedir. Eli Coleman (1982), açılma sürecinin beş farklı aşaması olduğuna işaret etmektedir. Bu aşamaları Coleman (1982) sırasıyla ‘açılma öncesi süreç’, ‘açılma’, ‘keşif’, ‘ilk ilişki’ ve ‘kimlikle bütünleşme’ olarak sıralamıştır. Tabii, her eşcinsel için bu aşamalar sistematik olarak aynı şekilde ve sırayla gerçekleşmeyebilir. Bu sebeple bu bölümde eşcinsel katılımcıların açılma sürecinin evrelerini kronolojik bir şekilde ifade ettim ve ardından bu evrelerde neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini aktarmaya çalıştım.

Eşcinsel katılımcıların açılma hikayelerindeki ilk uğrak olarak kimliğin ‘diğerlerinden farklı’ olmak suretiyle ilkököl-ortaokul dönemlerinde keşfi ile başladığı görülüyor. Yani bu dönem açılma öncesi süreç olarak düşünülebilir. Ardından, bu keşif özellikle ilk aşk deneyimleri ve erken cinsel deneyimlerle şekilleniyor ve bireyin kendini kabul süreci ve açılma süreci başlıyor. Bu süreç ise açılma, keşif ve ilk ilişki aşamaları olarak düşünülebilir. Bu aşamaları takiben de eşcinsel katılımcılar kendi kimliklerini benimsediklerini ve istedikleri kişilere açıldıklarını aktarıyorlar.

Eşcinsel katılımcıların açılma sürecinde genellikle yakın çevredeki arkadaşlarına ya da LGBTİ+ arkadaşlarına açılmaları ile başlıyor. Ama bu kesin bir aşama olarak ele alınmamalı. Örneğin, Artemis anlatısında ilk olarak açıldığı kişilerden birinin kız kardeşi olduğunu ifade ediyor.

Eşcinsel katılımcıların açılma süreçlerinin tetikleyicisi ise kendilerini gerçekleştirmeleri üzerinde baskı hissetmelerinin olduğu görülmektedir. Yani, gördükleri baskıya karşı bir duruş olarak açıldıklarında, Demeter’in ifadesiyle, *kendisini her açıldığı kişide daha rahatlamış, daha özgür hissetmiş ve üzerindeki yükten kurtulmuş* hissediyorlar. Ne var ki keşif ve açılma konusunda tepkiler ve duygular değişebiliyor. Herakles anlatısında kendini açıldıktan sonra baskı altında hissettiğini, ‘utanç’ duygusunun olduğunu ve davranış olarak da ‘çekinme’nin gündeme geldiğini ifade etmektedir. Aphrodite *bununla baş etmek istemedim çünkü şeye hazır hissetmedim ama bu tamamen benim yargımdı* ifadeleriyle açılma sürecinin başındaki hislerini ifade ediyor. Benzer şekilde Demeter, Zeus, Artemis açılma süreçlerine kadar kendi kendilerini yalnızlaştırdıklarını, depresif/içe kapanık dönemlerinin olduğunu aktarıyorlar. Bu aktarımların en iyi örneklerinden birisi Zeus’un yaşam öyküsünden alıntılanmış kesittir:

[Keşif başlıyor, eşcinsel olduğunu anlama] bunun temeli aslında ortaokulda atıldı. O dönem şey vardı Türkiye için çok büyük bir gelişme olarak ilkokul ve liseleri gezip cinsellik eğitimi veriliyordu. Bize de ortaokuldayken o eğitim verilmişti ve verilen broşürde cinsel yönelimlerin tanımları yazıyordu işte heteroseksüel kelimesinin homoseksüel kelimesinin tanımlarının yazdığı bir broşür vardı işte safe sex dediğimiz güvenli seks nasıl yapılır seks nedir gibi aslında hepsinin çok detaylı yazıldığı bir broşür vardı ve ben orada çocukluğumdan beri aslında içimde olan ama hiçbir zaman tanımlamadığım ya da bunu deneyimlemediğim ee sadece erkek arkadaşlarla çocukken bir araya geldiğindeki bedenini tanıma sürecinde hissettiğim duyguların tanımını buldum (gülümseyerek) [...] Aldığım bir broşür sayesinde keşfedip lisede de bir erkeğe aşık olmakla birlikte bunu aslında deneyimlemediğim ve kendimi özümsemişim süreç var **[yadırgamadığımı ifade ediyor]** İlginç tarafı hiç yadırgamadım çünkü içsel olarak zaten hep bir farklılığım olduğunu hissettiğim için bunu doğal olarak kabullenme de değil de ya bunun çok doğal olduğunu aslında benim evet ben buyum dediğim ve kendimi de kabullenmekte çok zorlanmadığım ama dışarıya karşı çok fazla gerilim hissettiğim bir durum olarak o süreç başladı **[yalnızlaşma süreci söz konusu]** liseye geçtiğimde artık ben bunu yoğun bir şekilde yaşıyordum çünkü sınıf arkadaşımı seviyordum ve 4 yıl boyunca da platonik olarak sevmeye devam ettim, onun bundan haberi yoktu hala yok. O süreçte de karşıma gerçekten aşık olduğumu söylediğim birisi çıktığı için alttan alta artık bir bunalım başladı çünkü kimseye söyleyemiyordum bunu açıklayamıyordum o kişiye de ulaşamıyordum ve etrafımda bilen hiç kimse yok, tamamen kapanma süreci başladı aslında, bir buçuk yıllık yoğun bir kriz dönemi diyeceğim baya ağlama krizlerinin tuttuğu okul dışındayken evdeyken kendi özel alanımda ağlama krizlerine girdiğim okul içindeyse arkadaşlarımla konuştüğüm ama çok da sağlıklı iletişim kurmadığım içine kapanık köşelerde duran hani dışarıyı izlemeyi seven ama dışarıya çıkmayı çok sevmeyen bir insan haline geldim, bunun kendi içimdeki savaşı da başladığında artık baya kaygılı depresif bir insandım, bir buçuk yıl falan sürdü bu süreç ve o bir buçuk yılda beni bunun dışına bir nebze çıkarıp ya da bunun farkına varmamı sağlayan öğretmenimdi (sessizlik) yani çıkabildim mi çıkamadım ama gündelik hayatıma entegre olmaya başlamıştım artık her şeyi daha düzgün yapabiliyordum bu benim gündelik hayatımı strese sokmuyordu bu arada annemin çok büyük desteği vardır aslında beni ağlarken bulup hani ağlama niye ağlıyorsun senden daha değerli bir şey yok hayatta demelerinin de etkisi var, aslında anneme hiçbir şey anlatmasam bile psikolojik desteğini çok fazla gördüm o zamanlarda ki kullandığım kelime sayısı bile çok düşmüştü evet hayıra kadar indirgenmişti kelimelerim, **[çevrenin etkisi]** çocukluğumdan beri alıyorsak evet dışarıdan sürekli bir eşcinselliği kötülleyen argo kelimelerle karşılaştım, duygusal bir çocuk olmam ya da işte dediğim gibi belli şeyleri yapmamamdan dolayı da gelen şeyler vardı ama sanat alanında eğitime başladıktan sonra bunlar azaldı çünkü artık köyün delisi konumuna yükseldim, toplum zaten beni bir kere marjinal olarak etiketlemişti ve o marjinalliğin içerisinde ne çıkacağını algılayamadıkları için artık bunun ne olduğunu tanımlayamıyorlardı benim de ne olduğumu tanımlayamıyorlardı o yüzden ne söyleyeceklerinde de kararsız kaldıkları noktalar vardı ama hani kendi mesleğimin içerisinde de tabii ki ben bir eşcinsel olarak var olmuyordum tam olarak ya da belli alanlarında var olsam bile bunun bir üste çıktığımız zaman sözünü edilemeyecek bir şey olduğunu kendi üstümden duymuş da bir insanım, hani bu alanda çalışsam bile bu alanda özgür olarak çalışmamak da zaten kısıtlanan bir şey ama o iktidar alanının o dönüştürmeyi sağlamasından ötürü yine çalışabiliyorum bu konuyu ama ne kadar içime sindirerek ne kadar içselleştirerek ne kadar istediğin gibi çalışabiliyorsun ya da kendini var edebiliyorsun dersen edemiyorum (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Eşcinsel erkeklerin aileye açılma hikayelerinde ise Alevi eşcinsel erkek olmakla ilgili nüanslar gündeme gelmektedir. Örneğin, annesi ve babası Alevi kültüründen gelen ve ateist olmalarına rağmen -görece dindar olmamaları- Artemis, babasına açılmadığını, annesine de görüşme yaptığımız hafta açıldığını ama ailesindeki cinsel-kültürel kodlardan dolayı homofobik bir tutumla karşılaştığını belirtiyor. Ayrıca, Alevi ve eşcinsel olan Athena da açılma ile ilgili olarak aile üyelerinden karşılaştığı bir baskıyı şöyle anlatmaktadır:

Esas çatışma annemleydi zaten. Annem arada kalmıştı o dönemde zaten. Bir kere baba ve oğul arasındaki arada kalan o şey kişi anneydi. Bir çok evde olduğu gibi sanırım... Bir tanesi bu. Bir tanesi de 2013 senesinde ben anneme açıldım ve annem bunu tek başına biliyor. Babama söylemekle söylememek arasında kararsız, zaten babamla bizim aramız çok kötü. Söylese ortalık daha çok karışacak muhtemelen... (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Görüşme yaptığım eşcinsel katılımcılarda-Artemis, Eros ve Herakles örneğinde olduğu gibi- kardeş -genelde kız kardeşler- ya da anneye açılma söz konusu iken katılımcıların kimlikleri ne olursa olsun babalarına açık olmadıkları görülmektedir. Bu durum da Bolak Boratav ve arkadaşlarının (2017) işaret ettiği üzere, baba-oğul ilişkisi ekseninde Türkiye toplumundaki ‘mesafeli baba figürünün’ aile içerisinde işletilmesinin bir sonucu olarak okunabilir. Ayrıca, bu bulgu yine Bolak Boratav ve arkadaşlarının (2017) araştırmasında eşcinsellik ekseninde erkekler ‘oğullarının’ eşcinsel oluşlarının en az kabul edilebilir grup olarak ifade ediyor olmaları da açılma süreçlerinde babaya açılmamanın nedenleri ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan, Demeter muhafazakâr Sünni aileden gelen bir eşcinsel erkek olarak annesinin kendisinin eşcinsel oluşunu kabul etmeyişinin sebebi olarak muhafazakârlık ve annesinin üzerine yüklenen kadınlık rollerinin etkisi olduğunu ifade ediyor:

Annemin büyük ihtimal kabullenmek istememesinin kendi kafasında, muhafazakarlık falan her şeyi geçiyorum onlar zaten onun üzerinde ekstra bir yük de şöyle bir şey var annem üzerinde birazcık şey baskısı olmuş herhalde sen bu çocuğu kız gibi yetiştirdin baskısı o yüzden de eğer bunu kabullenirse kendisini çok suçlayacağını hissediyorum, birazcık anneme söylemek istemememin sebebi de bu çok kahrolacak çünkü zamanında onun üzerinde sen bu çocuğu kız gibi yetiştirdin baskısını hatırlıyorum (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Araştırmadaki tüm eşcinsel katılımcıların açılma süreçleriyle ilgili ortak noktası babalarına açık olmamalarıydı. Ayrıca, Alevi olsun Sünni olsun eşcinsel erkeklerin anlatılarında başta ifade ettiğim duygular ve depresif dönem anlatıları tekrar eden bir bulguydu. Ancak, Alevi-eşcinsel erkeklerin de açılma süreçlerinde Sünni-eşcinsel erkeklerin ifade ettiği utanma, çekinme ve muhafazakârlık/dinin etkisi gibi durumların olmadığı görülmektedir. Bu durumla ilgili olarak Ferdi Kıracı 2014 yılında yayınlanan makalesinde bu çalışmadaki bulgulara benzer şekilde inançlı bir çevrede olan ya da kendisi inançlı olan eşcinsel erkeklerin cinsel yönelimlerini kabul süreçlerinin daha zor olduğunu ve dini etmenlerin önemli faktör olduğunun altını çizmektedir. Alevi eşcinsel erkeklerin açılmama nedeni ailenin ataerkil kültürel kodları iken Sünni eşcinsel erkeklerin açılmama nedenlerine ataerkil kültürel kodlarla eklemlenen dini ve klasik muhafazakârlığın etkisi söz konusudur.

Erkekler için Cinselliğin Anlamı ve Cinselliği Konuşmak

Türkiye toplumunda erkekliğin inşasında cinsel deneyim ve milli olmak önemli uğraklardan biridir. Bu sebeple ilk olarak katılımcılar için cinselliğin ne anlam atfettiği irdelenmiştir. Katılımcılara cinselliğin onlar için ne anlam ifade ettiğini sorduğumda katılımcılar genel olarak

cinselliğin *ilişki kurmanın yollarından birisi, cinsel pratikte bulunmak, bedeni keşfetmek ve beden paylaşımı* gibi anlamları olduğunu aktarmışlardır. Cinsel pratikleri de yalnızca penetrasyon (birleşme) üzerinden değil, elle temas, öpüşmek vb. birçok eylemi içeren bir çerçevede tanımlamaktadırlar. Ayrıca, katılımcıların anlatılarında davranış örüntüsü olarak tek gecelik ilişkiler kurmama ve duygusal yakınlığın da önemsendiği görülmektedir. Özellikle duygusal yakınlıkla ilgili vurgular ile Alevi olan Prometheus, Tartaros, Eros, Athena ve Gaia'nın anlatılarında karşılaşılmaktadır. Bu durumla ilgili olarak Sancar (2016b) hegemonik erkeklik idealine yakın erkeklerin tek eşli cinsel hayatı beklenirken tek eşli olmayan cinsel yakınlıklar kurduğunu aktarır. Yani, hegemonik erkekliğin temelinde evlilik ekseninde tek eşli bir cinsel yaşamın koşul olduğu düşünülünce sürekli olarak cinsel arzularını tatmin etmeye çalışmak için 'Sünni makbul erkeklerin' çok eşli bir cinsel yaşam sürmesi söz konusu olabilir. Bu doğrultuda Alevi erkeklerin Türkiye'deki konumları gereği hegemonik olanı teşkil etmediği varsayıldığında makbul erkeklikten farklı olarak daha çok duygusal ilişki odaklı cinselliklere yakın oldukları düşünülebilir. Öyle ki, Alevi bir erkek olan Eros *daha çok quicky¹⁸ gibi one night¹⁹ okey de ama ya o bile olsa ben hani o kişiyi tanımak hakkında hani bir şeyler öğrenmek isterim yani açıkçası* şeklinde cinsellikten ne anladığını ve ne beklediğini ifade etmiş ve yakınlık kurmanın önemine vurgu yapmıştır.

Dionisos cinselliği *'gizemli bir şeymiş gibi, benim hayatımın anlamı (!) ibadetim benim cinsellik yani çok seviyorum'* şeklinde tanımlamaktadır. Cinselliğin gizemini de Dionisos bir deneyim olarak *'her farklı insanda farklı şekilde tecrübe edebileceğin bir şey olduğu için'* noktasından yani öznelleşen bir deneyim olmasından açıklamakta Ares ise cinselliğin makbul erkeklikle örtüşen bir yerden güç gösterme alanı olarak tanımlamaktadır: *'Gücünü göstermek zorundasın yani kadın tarafını tatmin etmek zorundasın ya erkeksen tatmin edemezsen kadın gider işte ya birine söylerse hayır erkeksin filan bu şey önemli yani hani çok zorlayıcı bir faktör'*. Aphrodite ise eşcinsel olarak açılmadan önce cinselliğin *'mahrem ve kişinin canını acıtan'* bir şey olarak kurguladığını ancak açıldıktan sonra kendi ifadesiyle *'Cinsellik hayatın çok normal bir parçası, konuşması yararlı, hatta eğlenceli bir konu. Sex positive bir hayat sürmeye çalışıyorum genel olarak'* şeklinde ifade etmektedir. Bu mahremiyet algısının da yetiştirildiği Sünni kültürünün bir yansıması olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların cinselliğe dair tanımları ve algılarından sonra cinselliği konuşmak üzerine görüşmeleri devam ettirdiğimde eşcinsel katılımcıların anlatılarında arkadaşlarıyla cinselliği konuşmanın bir 'dayanışma biçimi' haline geldiği görülmektedir. Özellikle cinselliği konuşma

¹⁸ Quicky: Türkçe hızlıca anlamına gelmekte olup ön sevişme ya da herhangi bir cinsel aktivite olmaksızın gerçekleştirilen hızlı seksi ifade eder.

¹⁹ One-night-stand: Tek gecelik partnerlerle yaşanan cinsel birliktelikleri ifade etmektedir.

konusunda arkadaş çevresinden yargılanmayacaklarını düşündükleri için daha rahat ettiklerini ifade etmişlerdir. Eşcinsel erkeklerin cinsel azınlıklar olduğu ve kendi toplumsallıklarını görece cinsel yönelimleri üzerinden inşa ettikleri ele alındığında eşcinsel erkekler için cinselliği konuşmanın bir dayanışma biçimi olarak gündeme gelmesi olası bir durum olmaktadır. Aphrodite anlatısında bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Cinselliğin hayatın doğal bir parçası olduğu fikrini güçlendiriyor ve kültürden doğan belli başlı rahatsızlık, suçluluk ve/veya utanç duygularını sıfırlıyor. Özellikle kuir arkadaşlarımla konuşmak o kadar rahatlatıcı ve özgürleştirici olabiliyor ki bazen hissettiğim tatmini kelimelere dökebileceğimi sanmıyorum. Okulumun LGBTIQA topluluğundan edindiğim yakın arkadaş grubum beni bu konuda hem eğitiyor, hem daha az yalnız hissettiriyor, hem de fazla fazla destekliyor. Buna sahip olmak çok güzel (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Ne var ki, bu çalışma ekseninde heteroseksüel katılımcıların cinselliği konuşmadığı görülmekte ve hatta bunu konuşmaya da ihtiyaç duymadıklarını da belirtmektedirler. Bu duruma ilişkin olarak bir çekinme ve gerginlik halinin olduğunu ifade eden heteroseksüel Hephaistos: *‘Çok geriyor beni nasıl deyim özellikle bir sıkıntım varsa söylerken çekinebiliyorum arkadaşlarıma anlatırken, sevgilime anlatırken öyle olmuyor da arkadaşlarıma anlatırken çekiniyorum. Bilmelerini istemiyorum ağzımdan bir şey kaçacakmış gibi hissediyorum yani her şeye hakim olmalarını istemiyorum nasıl seviştiğimi akıllarından geçirmesinler’* diyor. Bu duruma ilişkin olarak Bolak Boratav ve arkadaşları (2017) da benzer bir bulguyu tespit etmişler ve erkeklerin aşk, sevgi ve cinselliğe dair konuşmadıklarını ‘sırlarını ele vermedikleri’ni ifade etmişlerdir. Öyle ki, Hephaistos’un durumu Ares’in cinsellik için ifade ettiği bir güç alanı olması nedeniyle erkeklerin bir güç kaybı yaşadıklarına dair bir algı oluşturmamak için anlatmaktan kaçınmaları da söz konusu olabilir. Örneğin, ben de aynı şekilde arkadaş çevremde heteroseksüel erkeklerin eşcinsel erkekler kadar rahat bir şekilde cinselliği konuşabildiğine denk gelmedim.

Görüldüğü üzere katılımcılar için cinselliğin tek bir boyutu söz konusu olmayıp birçok farklı cinsel pratiğin olduğu görülmektedir. Aynı zamanda eşcinsel katılımcılar için cinselliği konuşmak bir dayanışma biçimi iken heteroseksüel katılımcılar için ise ‘sırrın ele verilmediği’ bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir Deneyim Alanı Olarak Cinsellik: Cinsel Deneyim Zorunluluğu

*“Erkek mutlaka yatakta deneyimli olmalı,
hatta çok da iyi olmalı, aktif ve üstte olmalı,
çatır çutur inlete inlete s...bilmeli (gülüşmeler, ironik bir ton)”²⁰*

²⁰ Athena (22, Eşcinsel erkek, Kürd-Alevi, Sosyolog)’nın anlatısından bir kesit.

Cinsel deneyimi yaşama ve erkeklik arasındaki köprüleri kurmak anlamında önemli bir bağın olduğu önceki bölümlerde vurgulanmıştır. Öyle ki, Barutçu'nun (2013) ve Özbay'ın (2013) belirttiği üzere cinsel performans ve cinselliğin devam ettirilmesinin erkekliğin döngüsünde önemli bir yeri vardır. Cinselliğe atfedilen bu önemin bir sonucu olarak erkeklerin cinsel deneyim yaşama konusunda bir baskıyla karşılaşması söz konusu olabilir. Özellikle bu baskı görüşme yaptığım katılımcılar tarafından sıklıkla tekrarlanmıştır. Ancak bu baskının odağı katılımcılara göre cinselliği deneyimlemek değil, heteroseksüel cinselliği deneyimleyerek topluma 'heteroseksüel oluş (!)' ekseninde bir onay vermek olduğu görülmektedir.

Bu sebeple ifade edilen bu baskı erkeklerin cinsel yönelimine göre de farklılaşmaktadır. Örneğin, heteroseksüel katılımcılar 'milli olmak' konusunda bir baskı hissederken eşcinsel katılımcılar bu milli olma baskısına ek olarak 'zorunlu heteroseksüel erkeklik performansı' üzerinden de hissetmektedirler. Benim için şaşırtıcı bir bulgu olarak bu 'zorunluluk anlatısı'nın analizlerde gündeme gelmesine rağmen katılımcıların cinsel deneyim yaşama anlamında ortak dillerinin *deneyimlenmesi gereken bir şey oluşu* düşüncesi beni şaşırtmıştı. Bu düşünce bana katılımcılar hangi toplumsal kimliğe sahip olurlarsa olsunlar makbul erkeklik kodlarından pek de bağımsız olmadıklarını düşündürdü. Bolak Boratav ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında cinselliğin bir statü aracı olduğu ve cinsel deneyimi olmayan erkeklerin olan erkeklere göre erkek dünyasında daha düşük bir konuma sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu çalışmada da ifade edilen bu vurguya benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu benzerlik kendisini Aphrodite'in '*Cinsel deneyim de bir alfalık, güç, statü simgesi olarak kullanılıyor. Ne kadar erken yaşta sekse (consent is everything) başlanırsa o kadar takdir toplandığını hatırlıyorum kişinin. Ben de 16 yaşında cinsel deneyim yaşamaya başlamış biri olarak "saygı ve statü" kazandım' şeklindeki anlatısında göstermektedir. Hermes ve Apollon da bu deneyimin yaşanmama halinin dalga konusu olabileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü cinsel deneyimi olmayan bir erkeğin konumu doğrudan 'düşük' bir konum olarak işaretlenmektedir.*

Cinsel deneyim yaşama zorunluluğunun yarattığı baskıyı 'milli olma kaygısı' olarak tanımlayan Ares, bir erkeğin cinsellik konusunda deneyimli olması gerektiğini aksi takdirde *gey yaftası* alacağını ifade etmektedir. Yani, önceden vurgulandığı üzere cinsel deneyim, milli olma durumları heteroseksüelliğin onayını sağlamakta ve sürdürmektedir:

Erkek ya cinsel deneyim yaşamak durumunda kalacak ya yalan söyleyerek toplumun "içini rahatlatacak" ya da muhtemelen psikolojik sorunlar yaşayacaktır. Belli bir yaştan sonra cinsel deneyimi olmayan erkekler çoğunlukla 'gay' muamelesi görür. Bu da işin başka bir boyutu. Toplumun LGBTİ+ düşmanlığı yüzünden kimse böylesine bir "yafta" yemek istemez (Ares)

Ares'in anlatısına paralel olarak Hera, Aphrodite ve Athena da bu baskının eşcinsel erkekler arasında da olduğu görülmektedir. Hera bu baskıyı şöyle ifade etmiştir: '*8 ay kadar ben hiç sevişemedim ve bu süreçte lubunyalardan kesinlikle baskı gördüğümü hatırlıyorum yani sonuçta bilinçli bir gerçi çekme var kendini belli bir aktiviteden ve bunu daha az müteşekkir olunabilir bir şey olarak yargılandığımı hatırlıyorum yani LGBTİ içinde...*' Öyle ki Ares'in anlatısında vurgu yaptığı yalan söyleme durumunu Dionisos'un da genç yetişkinlik döneminde deneyimlediği görülmektedir. Ayrıca, Dionisos cinsel deneyimi olmayan *-kendi ifadesiyle bakir-* bir erkek arkadaşına cinselliği deneyimleme konusunda baskı yaptığını da aktarmıştır. Yani, katılımcılar cinsel deneyim yaşama konusunda bu baskıyı deneyimlemelerine rağmen yaşamlarındaki diğer erkeklere de bu baskıyı uygulamaktadırlar.

Son olarak cinsel deneyim ve erkekliğin beraber kurgulanması durumu erkeklerin cinsel yaşamında olumsuz etkilere sebep olacak durumlara neden olabilmektedir. Örneğin, kendisinin rızası dışında gerçekleşen bir cinsel beraberlik yani *cinsel saldırı*²¹ deneyiminde sağ kalan olarak Aphrodite, toplumsal olandan (cinselliği deneyimleme beklentisi) bireysel olana (cinsel saldırıyı gerektelendirme) baskının nasıl normalleştirildiğini aktarmaktadır:

Üniversitenin ilk zamanları benden birkaç yaş büyük bir erkekle film izlerken birden üstüme çıkıp seks girişiminde bulunmuştu. Zihnimde bunun yanlış olduğunu ve istemediğimi biliyordum. Bedenimse tepki veriyordu. Sözel olarak direnmeye çalıştığımda geçiştirildim ve sonradan fark ettiğim bir şekilde manipüle edildim. Karşımdaki insan pasif olmak istediği için beynimdeki öğrenilmiş "erkeklik" karşımdaki kişinin cümlelerini "Cinsel olarak sürekli yüksek olmalısın. Sen erkeksin, si***k göt bulmuşsun saçmalama" baskılarına dönüştürüyordu. Bittikten sonra çok kötü hissettiğimi hatırlıyorum. Bedenim tepki verse de ruhum olaydan tiksindi. O zamanlar bunun farkına varamamıştım (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Aphrodite'in anlattığı cinsel saldırının başkalaşan formları yine cinsel deneyimin erkekler için zorunlu hale getirilen bir durum olmasıyla kesişim göstermekte ve eşcinsel erkeklerin zorunlu heteroseksüel cinsel performansları gündeme gelebilmektedir. Bu durum ise Artemis, Persephone, Herakles ve Gaia'nın anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Anlatılar katılımcıların ev arkadaşları ya da babalarının 18 yaşını geçen oğullarını mutlu sonlu masaj salonları, genelevler gibi mekânlara götürmeleri ya da götürmeyi talep etmeleri üzerine gelişmektedir. Özellikle burada Gaia'nın hikâyesi ilginçtir:

[ev arkadaşı ve sosyal çevresindeki arkadaşları Gaia'dan şüphelenmeye başlıyor] Az da olsa hep bir şüpheleri vardı bunu daha sonra söylediler tabii ki ama yine de işte hem konduramıyorlar ama bir yandan da etrafımda kadın eksik olmuyor onun da bir rahatlığı var onlara göre ha tamam ya X'in yanında sürekli bir kadın görüyoruz işte demek ki bir şey yok gibi ama sevgilimin olmayışı bir kadın

²¹ Görüşme sonrasında Aphrodite ile görüştüğümde yaşadığı şeyi tecavüz ve cinsel saldırı olarak tanımlamış ve yürüttüğüm yakın partner şiddeti atölyesi sonrasında böyle kavramsallaştırdığını ifade etmiştir.

sevgilimin olmayışı kimseyle seks bağlamında onlarla bir şey paylaşmıyor oluşum falan belli bir süre sonra şüphelerini falan artırdı. Ben de bu durumdan biraz rahatsız oldum ve ev arkadaşımınla birlikte geneleve gittik çünkü biliyorum M* tatmin olduğu zaman ben inanılmaz derecede rahat olacaktım **[geneleve gittiğinde hissettikleri]** Şu ana kadar zaten hiçbir şekilde şeyim olmamıştı bir kadına karşı herhangi bir ilgim cinsel ya da duygusal manada bir ilgim olmadı zaten. **Dediğim gibi ev arkadaşım rahat etsin ki ben de daha rahat edebileyim diye gitmiştik.** Abi gittim işte kadınla odaya çıktık o soyundu ben soyundum falan yatağa uzandı hani kadın var orada çıplak beni bekliyor ama bende herhangi bir hareketlenme vs. yok çünkü ilgimi çekmiyor. Sırf belki motive olurum erekte olurum şeyiyle hani kadına dokundum öptüm falan işte ondan sonra işte birleşmeye geçtik yok yani... Hani tamam evet belli bir oranda bir sertlik oldu ama şey hani olmuyor ama hani şey olmuyor hani evet birleşmeyi de gerçekleştiriyorum kadınla ama istediğim bir beden değil, ben orada bir erkek olsun istiyorum ama bir kadın var ve hiçbir şekilde odaklanamıyorum. En son kadın da şey yaptı hani yeter artık çok kaldın falan diye, şey dedim ya rica etsem anal birleşme teklif ediyorum kabul eder misin dedim iyi tamam olur yeter ki sen de boşal ve git dedi. İşte döndü arkasını ve **ben o anda onun kadın değil de bir erkek olduğunu hayal edip ve daha öncesinden tecrübe ettiğim işte erkeklerle sevişme anlarımı hayal edip öyle boşaldım ve öyle çıktım.** Ondandır baya uzun bir süre M*** ile bunu böyle sürdürdüm sonra M*** tekrar kıpırdanmaya başlayınca biz bir daha, bir de sürekli bana kadın ayarlamaya çalışıyor işte arkadaşlarının arkadaşlarıyla tanıştıyıyor falan ben hepsine şey yapıyordum şunu şusunu beğenmedim ya da bu beni beğenmez ya da ben bununla yapamam falan diye hep bahaneler bulunca M*** tekrardan şey yaptı. Ve biz yine gittik ve bu sefer son diye kendi kendime konuşuyorum, gittik ve o ikinci gidişimizde hiçbir şekilde bir erekte olamadım yani hiçbir şekilde ve kadın da anladı zaten durumu. Şey dedim kadına ya arkadaşım aşağıda bekliyor sizden ricam bir şey çaktırmayın olur mu dedim tamam sıkıntı yok ben anladım seni dedi giydi üstünü ben de giydim üstümü bu sefer hadi kalkıyoruz çıkıyoruz dedim öyle bir sürecim olmuştu. Sonrasında da şey dedim zaten bir daha hiçbir şekilde gitmicem etmicem yapmicam, M***'ni ısrarlarımı da hep bir şekilde bahanelerle falan geçiştirdim sonrasında da zaten M***'ye 1-2 yıl öncesinde açıldım, ya ben tahmin ediyordum da aslında bir şey diyemiyordum sen de bir şey söylemeyince ben de bir şey demedim. İşte şöyle böyle falan öyle bir sürecimiz olmuştu, şu anda herhangi bir problem olmadan gayet iyi bir şekilde gidiyoruz **[bu deneyimler sonrasındaki hisleri ve duygusu]** Kendimi baya kötü hissediyordum **yani oraya gitmek zorunda kalmam birilerine bir şeyler kanıtlamaya çalışmam baya zoruma gidiyordu.** Su an düşününce ya ben salak mıyım salakmışım gerçekten niye böyle bir şey yaptım diyorum ama o zamanlar bu kadar şey bakamıyordum dediğim gibi açılmaya da henüz hazır olmadığımın kaynaklı bir nevi kendimi mecbur hissetmişim ve mecburiyetin ağırlığını yaşıyordum. O benim biraz moralimi bozuyordu kötü hissediyordum yani genel olarak, gitmeyi hiç istemiyordum mesela (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Gaia'nın yukarıdaki hikâyesinde zorunlu heteroseksüelliği cinsel alanda deneyimlemek zorunda olmasının arka planında yatan nedeninin 'eşcinsel olduğunu gizleme' olduğu aleni bir şekilde görülmektedir. Öyle ki buradaki cinsel performans aslında toplumu memnun etme, kamusal onay amaçlı bir erkeklik performansı olup toplumun uyguladığı bir cinsel şiddeti ifade etmektedir.

Sonuç olarak, cinsellik zorla ya da isteyerek de olsa erkeklerin yaşamındaki yerini korumakta ve heteronormatif düzenin anlaşılmasında önemli bir uğrak haline gelmektedir. Connell'in (2019) ifade ettiği gibi erkek bedeni heteroseksüellik ile terbiye edilmektedir. Yani, cinsel deneyim heteronormatif bir baskı mekanizması olarak gündeme geliyor ve erkekliği sürdürmek için de olmazsa olmaz bir unsur oluyor. Hatta yokluğu, eksikliği bir dalga, düşüklük konusu olabilmekte.

Erken Cinsel Temaslar

Katılımcıların yaşamlarında milli oldukları yaş ya da ilk seks deneyimlerinin öncesinde bedenlerini ve cinselliklerini keşfetme üzerine deneyimledikleri erken cinsel temaslar söz konusudur. Bu deneyimleri erken cinsel temaslar olarak tanımlama sebebim katılımcıların ilk seksleri öncesindeki cinsel pratiklerini ve bedenlerini keşfediş hikâyelerini anlama gayretimdir. Bu gayret de, cinsel yönelim ekseninde katılımcıların farklılaşan deneyimlerini anlama çabamdan gelmektedir. Öyle ki, bir bulgu olarak katılımcıların anlatılarında yalnızca eşcinsel erkeklerin erkeklerle değil, heteroseksüel erkeklerin de erkeklerle benzer deneyimlere sahip olduğu görülmektedir. Ancak, Connell'ın (2019) da ifade ettiği üzere bu temasların tek başına heteroseksüelliği engellemediği görülmektedir.

Turan Set, Nezih Dağdeviren ve Zekeriya Aktürk (2006) erken ergenlik (11-15) ve geç ergenlik (20'li yaşların sonu) dönemlerini hem ruhsal hem de bedensel olarak cinsellik konusunda gelişmelerin olduğu dönemler olarak tanımlamaktadır. Bu gelişmeler ise biyolojik anlamda dişil/eril hormonların fazlalaşması, cinsel organların gelişmesi ve cinsel kimliğin şekillenmesi olarak ifade edilmektedir (Set ve ark., 2006). Bu noktada Set ve arkadaşları (2006) ergenlik sürecini, ergenlerin cinsellik konusundaki bilgisizlikleri, cinsel yönden akranlarıyla kendilerini kıyaslamaları ve cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar konusunda önlem alınmadan gerçekleşen cinsel beraberliklerin gözlendiği bir dönem olarak işaret etmektedirler. Bu noktada görüşme yaptığım katılımcılar da çocukluk ve ergenlik dönemlerinde kendi homososyal erkek arkadaş gruplarında bu cinsel temasları deneyimlediklerini aktarmışlardır. Aynı şekilde bu cinsel temaslar sadece arkadaşlar ile değil kuzenlerle de pratik edilmektedir. Kuzenler ve erkek arkadaşlarla pratik edilmesinin nedeni ise katılımcıların o dönemde onlarla aynı yaşlarda olan ve cinselliğe meraklı akranları ile bunu daha kolay deneyimlemeleri düşüncesi yatmaktadır.

Katılımcıların deneyimleri ise genelde “sakso”²², “sürtünme” gibi bedensel temaslar ve “oral seksler” etrafında şekilleniyor. Bu şekillenen deneyimlere “beraber mastürbasyon yapma (31 çekme)”, “penis gösterme” ve “penise dokunma” gibi cinsel pratikler örnek olarak ifade edilebilir. Örneğin, penis gösterme konusunda Apollon ve Ares anlatılarında penis boyunu göstermek ve kıyaslamak için akranlarına penislerini gösterdiklerini aktarmaktadırlar.

Belirtilenlere ek olarak katılımcıların anlatılarında erken cinsel temaslar yalnızca oğlan arkadaşlarıyla değil kız arkadaşlarıyla da şekilleniyor. Örneğin, Hades çocukken bir kız arkadaşının genital bölgesi ile oynadığını aktarırken benzer şekilde heteroseksüel olan Dionisos da kızlarla çocukken yani 5-6 yaşlarında öpüştüğünü ama 7 yaşındayken bir erkek arkadaşıyla da öpüşmeye başladığını aktarmaktadır. Sonuç olarak, erkeklerin cinsel temaslarındaki anlam

²² Sakso: Türkçe argoda oral seks yöntemi. Cinsel organın ağıza alınıp emilmesine dair olan cinsel pratiği ifade etmektedir. Bu çalışmada erkeklerin anlatılarında penisin emilmesi, ağıza alınması düşünülebilir.

“haz duygusu ve bedeni keşfetmek” üzerinden geliyor. İfade edilen anlatıların kilit noktası olan homososyal erkek gruplarının katılımcıların bedenlerini keşfetme ve cinselliği öğrenme anlamında önemli bir alan olduğu görülmektedir:

İşte mastürbasyon nasıl yapılır işte boşaldın mı boşalmadın mı boşaladıysan ergenliğe daha girmemişsindir. İşte yok o sperm değil zevk suyu... İşte yok testislerini şöyle traş edeceksin kasıklarını şöyle traş edeceksin... İşte pornoyu şurada izleyeceksin falan bu tarz şeyler oluyordu [---] İşte kondom nasıl kullanılır ya da ertesi gün hapı ne işe yarar falan gibi bu tarz şeyler (Hephaistos, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ancak, bu keşif ve öğrenme durumunu her zaman olumlu sonuçları gündeme getiren deneyimler olmuyor. Çalışmanın yöntem kısmında da belirttiğim üzere erken cinsel deneyim ve temaslara dair anlatılarda istismar ve akran zorbalığı hikâyeleri de gündeme geldi. Örneğin, Dionisos’un akran zorbalığı uyguladığına dair anlatısında cinselliğin bir cezalandırma aracı haline geldiği yani oğlan çocukları arasında bir ‘cinsel politika uygulaması’ haline getirildiği görülmektedir:

İşte yine 10-11’li yaşlarda biz tatile gittiğimizde -Çadırkent’e giderdik, orada edindiğim bir bisiklet arkadaş grubunda bir çocukla öyle bir şey olmuştu, öpüşmüştük. Ondan sonra çadırın içinde öpüşüyorduk böyle zaten sürekli, ondan sonra mastürbasyon yapıyorduk böyle birlikte. Ondan sonra bundan ayrı olarak şey oldu biz 3-4 kişi falandık bisikletli ve böyle bir tane çocuğu çok zorladık böyle iddia gibi bir şey oldu onu hatırlıyorum ceza olarak da işte s***mizi herifin g*tüne sürttürdük çocuğun, öyle bir şey oldu (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

O dönemde de heteroseksüelliğinin farkında olan Dionisos, cezalandırma bağlamında bir akranına cinsel şiddet uyguladıkları bu anlatıda görülmektedir. Millett (2018) dişilleştirilen, pasif konumda olan eşcinsellerin heteroseksüel erkekler/süper erkekler tarafından tahakküm altına alındığı, köle/efendi ilişkisinin kurulduğunu ve erkekliğin bu baskı ve şiddet ile onaylandığını ifade eder. Bu doğrultuda oğlan çocukları arasındaki istismar hikâyeleri de bu eksende şekillenebilmektedir. Yani, eşitsiz güç ilişkilerinin kontrolünü ve devamlılığını sağlamak için erkekliğe dair bir güç unsuru olan cinselliğin kullanıldığı ifade edilebilir.

Kısaca, erken cinsel temaslar doğrudan erkeklerin cinsel yönelimlerini şekillendirmese de katılımcıların bedenleri ve cinselliklerini keşfetmeleri anlamında etkin bir rolü söz konusudur. Ancak, bu cinsel deneyimlerin oğlan çocukları arasında birer cinsel şiddet deneyimi haline gelmesi de söz konusu olabilmektedir.

Erkeklerin İlk Seks Deneyimi ve Sonrasındaki Duyguları, Hisleri

Katılımcıların ilk seks deneyimlerine dair anlatılarını dinlemeden önce aklımda hep yekpare, bütün bir şekilde benzer anlatıların dile getirileceğini düşünüyordum. Ancak, erkeklerin ilk seks deneyimlerine dair anlatıları o kadar farklılaştı ki bu yüzden bunları burada tek tek ifade etmek istedim.

İlk olarak Sünni-eşcinsel olan Zeus ilk seks deneyimi sonrasında yaşadığı bir his olarak ‘utangaçlığı’ ifade ediyor: *‘Kendi bedenimi de aslında saklama içgüdüleriyle de büyüdüm, yani sürekli bir utangaçlık içerisinde olduğum için çok fazla böyle o tarz etkileşimlere de girmiyordum ki kendi başıma da kaldığım zaman bedenimle ilgili bir mesafem vardı’*.

Alevi ve eşcinsel Gaia ilk kez 15 yaşında abisinin arkadaşıyla birlikte oluyor ve anlatısında hem partnerinin hem de kendisinin deneyimsiz olması nedeniyle *acılı bir deneyim* olduğunu aktarıyor.

Sünni-eşcinsel Herakles ilk seksini lise 1’de deneyimlemiş. Aphrodite yaz aşkı olan bir erkekle lise 3’ün sonunda deneyimliyor ve kendi deyimiyle *peri masalı* durumu ve *yasak bir şey yapıyor olmanın korkusunun* beraber olduğunu aktarıyor.

Athena ise 9. sınıfın sonunda kendinden yaşça büyük bir erkekle deneyimlediğini aktarıyor. Artemis, 28 yaşında ilk seksini yaptığını ve bu durumu *geç yaşama* olarak isimlendiriyor. Öyle ki, bu durumun da iyi bir şey olduğunu, belli bir bilince, deneyime erişmiş olduğu zaman ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar konusunda *rahat* hissettiğini ifade ediyor.

Eros, ilk cinsel deneyimini ‘düzayak bir one-night-stand’ olarak tanımlarken Prometheus, ilk cinsel deneyimle beraber cinsel hazzı keşfettiğini ifade ediyor. Hades ise ilk cinsel beraberliğinde performans kaygısı yaşıyor, bu kaygının bir travmaya dönüştüğünü ve hala yaşadığını aktarıyor: *Detaylı olarak bilmediğimden hani olmamıştı ve hani kondom kullanamıyorum hala kullanamıyorum doğru düzgün, o mesela o zamandan kalan bir şey...*

Hephaistos ise cinselliği deneyimlemeden önce erkeklikle ilintili bir gerginliği olduğunu: *‘Bir gerginlik oluyordu mesela erkeklikle bunun da ilişkisini kurabiliriz. Daha önce yani biriyle cinsel birlikteliğin olmadıysa erkek olmuyorsun gibi bir şey vardı kafamda tabii ki, her geçen gün daha da eksik hissediyordum kendimi’* şeklinde ifade ediyor.

Görüldüğü üzere erkeklerin ilk seks sonrası deneyimlerini ve hislerini tanımlama şekilleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Ancak, anlatılarda ortaklaşan hisler de söz konusu. Katılımcılar anlatılarındaki seks öncesi hisleri ‘çekingenlik’, ‘korku’ ve ‘heyecanın’ bir arada oluşuna işaret ederken cinsellik anında ve sonrasında bir tatmin hissini gündeme geldiği de vurgulanmaktadır. Anlatılarda ilgi çekici noktalar olması bakımından Zeus’un deneyimine

benzer şekilde diğer Sünni erkeklerden Hermes ve Apollon'un anlatılarında da bir "utanç" hissi gündeme geliyor. Apollon bu hissi şöyle açıklıyor:

Açıkçası şey korkusu vardı (gülerek) prezervatif korkusu yani ilk olduğu için kesinlikle erken boşalacağımı düşünüp onunla ilgili bir korkum vardı (gülerek) ki öyle de oldu aslında da... Ve bir de daha önce ne bileyim daha hiç böyle bir şeye girmemişsin ve vücudunu göstereceksin başka birine falan ya da penisini göstereceksin falan gibi şeyler oluyordu ve o durum bana biraz garip gelmişti açıkçası. Çünkü çok heyecanlandığımı hatırlıyorum ve sen mesela karşı cinsten bir şey göreceksin, karşı cinsin cinsel organını göreceksin göğüslerini göreceksin falan daha önce hiç öyle bir şey olmamıştı. O yüzden bir garip gelmişti de açıkçası bir utanmıştım heyecanlanmıştım açıkçası (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Demeter ise muhafazakâr bir ailede büyümenin etkisi olarak ilk cinsel deneyim sonrası bir suçluluk duygusunun geliştiğini ifade ediyor:

Şeyi hatırlıyorum haz aldığımı hatırlıyorum aslında yani o an benim için keyifli geliyordu ama sadece sonrasında suçluluk duygusu hissediyordum [---] Yani birincisi şeyle alakalı olabilir hani belki onun olmaması gereken yaşta olduğunu düşündüğüm için olabilir ya da bunun hem cinsimle oluyor oluşu olabilir [---] Eskiden şey olurdu mesela eskiden mastürbasyon sonrasında da suçluluk hissetme mesela eskiden öyle bir şey de hissedirdim ama şu anda hissetmiyorum hiç, şeyden de olabilir aslında çok da istemediği bir şey yapar insan hani pişmanlık gibi ama bu bir erkekle olduğu için değil ama mesela aslında yapmamam gereken ya da libido yüksekliğiyle alakalı sonrasında saçma bulduğum böyle suçluluk hissettiğim olabilir (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Ares ise ilk seksini kendisinden yaşça büyük birisiyle deneyimliyor ve pornonun etkisinde daha güzel olacağını, farklı bir haz deneyimi yaşayacağını düşünmüş:

İnsan şey bekliyor işte muazzam bir haz duyacağı işte hani şeyler de var ya bir yandan da işte romantik filmlerden pornoya kadar beklentin çok yüksek oluyor hani muazzam bir haz verecek saatlerce sürecek sabahlara kadar devam edecek (gülüyorlar) bir de bakıyorsun o kadar haz da vermiyor yani hani o kadar keyfi de yoktu yani o kadınla özellikle yoktu, daha sonra hani hem tecrübe kazandıkça hem farklı kişilerle denedikçe değişti bu ama o kadın özelinde yoktu (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Son bir anlatı olarak Athena ise 9. sınıfta 15 yaşındayken yaşadığı cinsel beraberliği travmatik olarak tanımlamakta ve hiç istemediği, sevmediği birisiyle deneyimlediğini aktarmaktadır. Ayrıca, Artemis'in anlatısındaki cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar konusuna benzer bir vurgu yapıp yaşının -ergenlik dönemi- gereği kendi ifadesiyle riskli davranışlar içerisine girdiği de görülmektedir:

İlk seks deneyimini anlatıyor[Fark var -yaş farkı- ama hatırlamıyorum. Beş yaş vardır belki daha fazla. Ürktüm ve geri çekildiğimi hatırlıyorum ama liseye doğru bir şeyleri keşfettiğim zamanlar o askere gidip geldi bir şeyler oldu ve arada sırada bize uğradı. Ben evde tektim bizimkiler çalıştığı için öyle işte. Muhabbet ederdik falan sonra ilişkiler dönerdi. Sonra ben işte mesela tam dokuzuncu sınıftayken o çocuk bize gidip geliyor. Ben o sıralarda artık ne olduğumu biraz biraz biliyorum reddetsem de biliyorum ve şey anonim bir Facebook hesabımı açmışım ve anonim Facebook hesabı üzerinden tanıştığım, konuştuğum, yazıştığım insanlar var. Bir taraftan da ha bu dönem yaşadığım dışlanmanın etkisi belki bilmiyorum kendimi çok kötü hissediyorum ve çok mutsuz hissediyorum ve **böyle bir şeyleri deneyimleyip yetişkin olmak istiyorum** ama yetişkin olmak istemek değil belki

ama bir şeyleri deneyimlemek istiyorum, seks yapmak istiyorum [...] **Yanlış şeyler olabilirdi ya da ki ne kadarını isteyerek yaşadım ne kadarını isteyerek yaptım ya da istediğim şeyleri gerçekten istiyor muydum diye dönüp baktığımda kendimi çok eleştirdiğim ya da bilinçsiz bulduğum çok fazla nokta var.** Mesela çoğu korunmasız ilişkiydi ve hani mesela bu bir risk faktörü... Şimdi HIV testi yaptırıyorum o başka bir konu ama anlatabiliyor muyum? Çok riskli, bilinçli değilsin ve açkınsın **yani şeye açkınsın istismar edilmeye çok açkınsın.** Ondan sonra bunun dozunu yani sınırını hiç unutmuyorum mesela yine o dönem birlikte olduğum... O dönem dört kişi ile birlikte oldum. Bir tanesini anlattım. İkincisi yine Facebook'tan tanıştığım kişiydi. Üçüncüsü ve dördüncüsü de öyle... Yaşadığım bu romantik ya daha çok cinsel temelli olan ilişkilermeler beni daha çok içime kapattı. 10. sınıfın güz döneminde, ilk döneminde çok çok sessizdim (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere katılımcıların ilk seks deneyimleri değişkenlik göstererek cinsel deneyimleri için tek-tip bir ilk seks deneyiminden söz edilemiyor. Ek olarak, erkeklerin cinsel deneyimlerindeki duyguları ve hisleri de farklılaşmakta olup 'iyi', 'tatmin olmuş' hissedener olduğu gibi 'travmatize olmuş' hissedener olduğu da görülmektedir. Dini/etno-dinsel kimlik anlamında ise Alevi katılımcılar deneyimlerini aktarma ve anlatma odaklıyken, Sünni katılımcılar Alevi katılımcılardan farklı olarak ister heteroseksüel olsun ister eşcinsel olsun Sünni kültürün bir getirisi olan cinsel tecridin sonucunda bedenlerine ve cinselliğine yabancılaşmakta ve 'utanç' duygusunu hissetmektedirler. Son olarak, erken cinsel temaslara benzer şekilde ergenlik döneminde ilk sekslerini yapan katılımcılar için -bugünün yetişkin perspektifinden- o dönemde bilinçsiz olduklarını ve bunun sonucu olarak herhangi bir şiddet eylemi, cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar ile enfekte olma durumu gibi risklerle karşılaşma ihtimallerinin olduğu görülmektedir.

Homofobi

Connell (2019) erkekler arasındaki ilişkilerde gündeme gelen dışlama ve sömürü ilişkilerinin temelini eşcinselliğe ve kadınsılaşmaya bir karşı duruş olduğunu ifade eder. Göregenli (2011) de Connell'ın düşüncesine benzer şekilde heteroseksüel erkekliğin kadınsı davranış ve tutumlardan uzak olacak şekilde inşa edildiğini ve homofobinin de kaynağının bu inşa olduğunu belirtir. Bu sebeple, homofobik tutumlar ve dışlama eşcinsel katılımcıların yaşam öykülerinde doğrudan gündeme gelmektedir. Katılımcılar ilk olarak eğitim kurumlarında homofobi ile karşılaşmaktalar. Eğitim kurumundaki homofobi ise akran zorbalığı şeklinde kendisini var etmekte olup, üniversite yaşamında homofobiyle daha az karşılaşıldığı görülmektedir. Katılımcılar maruz kaldıkları homofobik ayrımcılık ve davranışlar karşısında çaresiz ve huzursuz hissettiklerini ifade etmektedirler. Ne var ki, homofobi yalnızca okul arkadaşları, akranlar tarafından uygulanmıyor. Mesela Alevi, Ateist ve bunun bir yansıması olarak -rahat bir ailede yetişmesine rağmen Artemis aile içerisinde deneyimlediği homofobik tutumları şöyle ifade ediyor:

[aile içerisinde cinsellik konusunda baskılandığı için] Ben sürekli baskılandığım için belki bundan kortum bunu yaşamaktan korktum hani duyulacağından korktum bir şekilde [---] Ailemle yaşıyorum ve onların katı kurallarına göre, eve kimseyi –tabiri caizse- atamam. Zaten yatılı arkadaş getirmeme karşılar, ama her şeye rağmen getirirsem, aynı odada aynı yatakta uyumamıza izin vermezler. Bir şekilde cinselliğimiz de sınırlandırılıyor işte **[Ailesine açıldığı süreç itibarıyla]** Bir de son zamanlarda şunlar boy göstermeye başladı, ailemle balkonda oturuyoruz, kahvaltı yapıyoruz, aşağıdan güzel bir kadın geçiyor, hemen başlıyorlar bak şu da tam evlenmelik ha, düşünmez miydin benzeri düşüncelere. Beni bir salın artık ya ! Kimlerden hoşlandığımı, evlenmek isteyip istemeyeceğimi, istersem ne zaman isteyeceğimi, ne gibi şartlarda isteyeceğimi sadece beni ilgilendirir [---] Her ne kadar açık fikirli görünseler de homofobilerini yenememişlerdi, yenme gibi bir düşünce bile oluşmamıştı kafalarında, belki de hiç böyle bir şeyle karşılaşmamışlar ve hiç sorgulamamışlardı. Karşılaşırsalar belki yine evlatlıktan reddetmeyeceklerdi, ama işte bu fobik yanlarını herkese belli ettikleri için ben de ister istemez *Acaba ben istenilmeyecek ya da sevilmeyecek biri miyim, onların idealindeki gibi bir çocuk değilim, ne yapmam lazım, acaba bu yönümü mü törpülemeye çalışsam, törpülenebilir bir şey mi acaba* gibisinden düşüncelerle tek başıma boğuşmaya başlamıştım ve kendi içimde huzurlu değildim (Artemis, 30, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Açılma hikayelerindekine benzer şekilde katılımcıların maruz bırakıldığı homofobi karşısında sosyal izolasyon ve kendilerini yalnızlaştırma hikayeleri gündeme geliyor:

Köydeyken o işte ortaokul lise ilkokuldan itibaren bunu çok gördüm işte **kız gibisin çok kibarsın** işte yumuşaksın şöylesin böylesin tarzı şeylere çok maruz kaldım ve bunlardan dolayı çok ağlamışlığım da vardır. Sosyal bir insan olmama rağmen bu tür şeylerden kaynaklı kendimi **geri çekmişliğim** de çok olmuştur ya da işte kimseyle çok görüşmeme ya da işte tek bir arkadaşla uzun süre görüşme gibi şeylerim de ya tek biriyle daha yakın ne kadar az o kadar iyi diyerek böyle bir şeyim oldu uzun bir süre oradan ayrılanaya kadar **[yaşadığı köyden]** (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Gaia'nın deneyimlediği içe kapanma durumu ise Athena ve Persephone'nun anlatılarında farklılaşmaktadır. Gaia'nın anlatısında bir 'geri çekilme' hali söz konusu iken Athena ve Persephone 'erkekler cemaati'ne giriş yapabilmek ve 'akran zorbalığı ve potansiyel bir homofobik davranışla' mücadele edebilmek için 'heteroseksüel akranları gibi davranmaya çalıştıklarını' ifade etmektedirler. Öyle ki Persephone bu durumu bir boyun eğme olarak tanımlıyor ve oğlan çocukları arasındaki iktidar ilişkilerine vurgu yapmaktadır:

İlkokulda bunu ciddi anlamda tecrübe ediyorsun yani sınıf ortamı mesela çok korkunçtu **[oyunlar]** Eskiden bahçe oyunlarında ipti şuydu buydu cart curt böyle kız oyunu erkek oyunu diye ayrımları çok hatırlamıyorum ama evcilik oynarken o rolleri istemediğim zamanlarda **[Athena görüşmelerde evcilikle ilgili olarak hep kadın rolünü üstlenmek istediğini ifade ediyor]** sıkıntı yaşadığımı anımsıyorum ama hiç unutmuyorum mesela ben birinci sınıfa giderken kızlarla ip atlamak istediğimde gidip athyorsun bu arada bana gelip kakara kikiri gülen insanların olduğunu hatırlıyorum. Çok umursamadığımı da hatırlıyorum. Etrafımdaki kızların onlara karşı hani onları komik bulmadığımı biliyorum. Beni desteklediklerini hatırlıyorum... Aaa kız sesi var falan. Kız olmak kötü bir şey değil tabi ama o dönem bunu idrak edemediğim için üzülüyorsun bir de böyle kibar biri de olunca iyice dışlandığımı hatırlıyorum mesela, anasının kuzusu olduğum çok oluyordu ya da kavga etmekten hiç hoşlanmazdım, bağırıp çağırmaktan hiç hoşlanmazdım. **Erkek değilim(!)** yani o yüzden şey oluyordum, dışlanıyordum [---] 6 ve 7. sınıflar böyle yani uff biraz o "erkek olanlar"la mesela utanmadan söyleyeceğim bunu muhabbet kurabilmek için bir mesela işte ben de bir takım erotik şeyleri izliyorum noktasında ağzımı kıvrırdım, bir yer sağlamaya çalıştığımı hatırlıyorum **[içe kapanma başlıyor]** Zaten seninle alay edebilecekleri bir takım malzeme ne bu malzeme sesinin ince olması, davranışlarının "kız" gibi olması gibi! Bir takım faktörler de işin içine girince... Yedinci sınıfta içime kapanmaya başladım ve bu kabul ettiğim halinden 180 derece farklı davranmaya başladım. Yani uzaklaştım çünkü dedim X sen ne yapıyorsun? [---] Yedinci sınıfımı redderek artık onlarla iyice artık etkileşim içerisine giremeyen herhangi bir iletişimi olmayan bir insan haline gelmeye başladım [---] Ben liseye gelene kadar hep bir arkadaş grubuna o anlamda ait hissettiğimi

hatırlamıyorum ve ilkokuldan da pek haz etmediğimi söyleyebilirim **[lisede de akran zorbalığı ve homofobi deneyimi devam ediyor]** Lise üçe başladım ama alnımda gey damgasıyla başladım ve başladığım lisede lisenin ilk günü tacize uğradım beş on erkek tarafından. Durakta sıkıştırıldım ve alaya maruz kaldım, yanımda bir iki tane kız arkadaşım vardı hepsinin ağzına etti, beni savundu (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ortaokula geçtiğimde artık biraz daha toplumsal normlara boyun eğmem gereken zamanlardı çünkü akran zorbalığının en çok hissedildiği zamanlardı. Onlara *boyun eğmek zorunda kaldığım* zamanlardı ve bu yüzden erkeklik algısı çok fazla yapmam gerekiyormuş gibi hissettiğim zamanlardı ve çok fazla kavga edip insan dövdüğüm yıllardı. Kadınlarla ilişkilenmelerim oluyordu işte şu sevgilicilik oyunları durumları vardı sürekli gidip insanlarla kavga ederdim ve fiziksel bir şiddet uygulardım. Bu da biraz daha ben buyumu gösterebilmek içindi **[lisede bir farklılaşma başlıyor]** Ben bunları yaşadığım zaman aslında kendimi daha mutlu hissediyordum çevremde insanlar olmasa da olur çünkü çevremdeki insanlarmış aslında ben olan, ben değilmişim, çevreme topladığım insanlarmış ama asıl kendime mutlu olduğum şeyleri yapmaya başladıkça mutlu olabildiğimi hissettim, kendi benliğimi keşfetmeye başladığım zamanlardı o yüzden daha farklılaşmışım lisede daha net anladım, gerçi ortaokul sonlarına doğru anlamaya başlamıştım ama hala kabul edemiyordum (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Demeter ise yaşam öyküsünde Ankara Kızılay'da gece maruz kaldığı homofobik bir olayı anlatıyor ve olay sonrasında kendisini 'kötü', 'çaresiz hissettiğini' ve maruz bırakıldığı nefret suçuyla ilgili bir eyleme geçemediği için kendisini suçladığını aktarıyor:

Çok kötü hissettim çünkü bir şey yapamadım bu açıdan çok kötü hissettim, böyle çaresizdim. Zaten gece çok geç bir saati 4 falandı sanırsam yani etrafımda yardım talep edebileceğim kimse yoktu hani birileri olsa bile yardım talep edemezdim kim ne yapacak hani ama yani dönüp böyle sözle savunamamak ya da ne yapıyorsun sen diyememek çok kötü hissettirdi... Çünkü neden diyemedim çünkü ben dönüp bir şey söylersem onlara ben o an hiçbir şey yapamıcam kendimi de savunamıcam büyük ihtimalle işte bıçağı varsa yaralanıcam falan diye korktum ve hiçbir şey yapamadım, yanımdaki insan dönüp bir şey yapmak istedi ama boşver gidelim falan dedim. Ona da bir şey yaptırmadım, sonrasında gidip karakola falan da şikayet etmedim yani bunun için de biraz **suçluluk** hissediyordum ama bir yandan şeyi de düşündüm ya bunun hiçbir faydası olmucak diye yapmadım aslında... O yüzden o suçluluk duygusu bir şeyi yapamamaktan ötürü onun cezasını çekmeyeceğini bilmekten ötürü bir rahatsızlık hissi daha çok aslında (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Herakles ve Artemis'in anlatılarında ise "içselleştirilmiş homofobi" durumu gündeme gelmektedir. Glenda M. Russell ve Janis S. Bohan (2006) içselleştirilmiş homofobiyi toplumsal düzeydeki homofobinin LGBT bireyler tarafından içselleştirilmesi ve kimliklerini açıklama, cinselliği deneyimleme konusunda bariyerler yaratan bir kavram olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılardan bazıları içselleştirilmiş homofobiyi açılma süreçleriyle paralel olarak kendilerini eşcinsel olmadıklarına dair ikna etmeye çalıştıkları bir deneyim süreci olarak yaşayabilmektedirler:

[Eşcinsel olduğunu keşfettiği ilk zamanlarda] bununla **savaşmam gerektiğini falan düşündüm** herhalde ve hetero falan olmaya çalışıyorum o kafalardayım ve inanılmaz bir şekilde İslam'a sarıldım. Günde altı vakit namaz kılıyorum, beş değil altı vakit namaz kılıyorum. İki günde bir oruç tutuyorum, Davut orucu diyorlar buna... Baya sofı, uçucam yani hani kanat takıp uçucam yani. Kırklara, yedilere karışıp, erenlere karışıp gideceğim falan kafasındayım baya baya sonra radikalleşmeye başladım. Yedinci sınıfım çok radikaldi benim [---] "Radikal İslam". Bildiğin IŞİD kafasından bahsediyordum sana şu an. O zaman Çeçenistan, Afganistan direniş, şehadet o dalgaya kapıldım. İnternet vardı evde, internette sürekli şey vardı. Terör örgütü üyeliği sayılır mı bilmiyorum KafkasCenter diye bir site vardı artık yasaklı sanırım... (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Hiçbir şekilde açılmayı düşünmedim alttan alta da hep kendime şey **hiçbir şekilde dışarıya belli etmemem gerekiyor kafasındaydım** hatta şeyi hatırlıyorum işte liseye gidiyorum yürüyorum yolda işte birisi beni kıvrıtıyor olarak görecekti diye kendimi kasıp böyle (gülerek) o şekilde yürüyordum falan hani **içselleştirilmiş bir homofobi** bende de oluşmaya başlamıştı [---] Üniversite birdeyim şeyi hatırlıyorum işte ODTÜ LGBTİ dayanışması stand açmıştı işte bayrak falan asmışlardı bir masaya, ya içinde öyle bir homofobi varmış ki hani herhalde beni anlayacaklar falan diye mi korktum bilmiyorum sebebini ama yolumu değiştirdim standın önünden geçmedim D çizip rektörlüğün önünden geçtiğimi hatırlıyorum böyle hani (gülerek) beni anlayacaklar kesin falan kafası [---] Üniversiteye geçtiğimde bilinçlendim LGBTİ topluluklarını keşfettim internetten de KAOS GL'nin falan yazılarını okudum sonra biraz kendimi aşmaya başladım hani **bu bende kötü bir şey değilmiş dünyada yalnız değilmişim ölüm yok sonunda hani kendimi kabullenmem en doğrusu şekilde** [---] Ama ailemle aramı biraz açmam gerektiğini düşündüm (Artemis, 30, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Katılımcıların anlatılarında görüldüğü üzere eşcinsel katılımcılar eşcinsel olduklarını ‘gizlemek’ ve herhangi bir homofobik saldırıya maruz kalmamak için belirli stratejiler geliştirmektedirler. Ancak, bu stratejiler geçici stratejiler olmakla beraber erkeklerin hayatlarında olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca, anlatıların işaret ettiği haliyle katılımcılar aile, eğitim kurumu, kamusal yaşam gibi mikro alanlardan makro alanlara toplumsal yaşam içerisinde homofobi ile karşılaşmaktadırlar.

“Ne Biçim Erkeksin Sen” Halleri

Katılımcılar ‘ne biçim erkeksin sen’ cümlesi ile ister heteroseksüel ister eşcinsel olsunlar hayatlarında karşılaştıklarını aktarmaktadırlar. Bu cümleyi katılımcılar özellikle “kadınsı” (!) sayılan, eşcinsellikle özdeşleştirilen davranışlar, sözler ve eylemler karşısında işittiklerini ifade etmektedirler. Bu cümle, genelde aile üyeleri tarafından gündeme getirilmekte ve bir bakıma homofobinin farklılaşan bir boyutuna işaret etmektedir. Çünkü sürekli olarak vurgulandığı üzere makbul erkeklik kadınsılık, eşcinsellikten azade bir şekilde kendisini inşa etmektedir. Bu sebeple birçok erkek bu cümleyi hayatlarında herhangi bir eylemi, söylemi nedeniyle işitebilir.

Bir arkadaşım sesimin kadın sesi gibi olması bu arkadaş çevresinde bir şeydi. **Nasıl erkeksin sen ya falan** ...[...] İlkokulda üzülüyordum işte sesim ince diye. Lisenin ilk dönemlerinde üzülüyordum. **Kadın gibi olmakla şey gibi**... Ama lisede büyüdükçe ve üniversiteye doğru şey yaptıkça ve kimliğimi kabullendikçe, güçlendikçe velev ki kadın gibiyim, kadın gibi olmak kötü bir şey mi? (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ya sen nasıl adamsın lafi mesela amcamda şey olmuştu ben bir keresinde “ayy” demiştim amcam bu arada çok geri kafalı bir insandır geri zekalı bir insandır, hani “ayy” demiştim ondan sonra ayy mı **o ne lan erkek adam öyle mi konuşur!** falan demişti ...[bu durumla ilgili]... Bir kere iki kere falan almışım yani (Hades, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Erkekleri Rahatsız Eden Söylemler ve Söylemsel Ayrımcılık

Katılımcılarla yaptığım görüşmelerde irdelediğim alanlardan biri de onları rahatsız eden söylemleri betimlemektir. Bu söylemler aynı zamanda birbirinden farklılaşan erkeklik deneyimleri hususunda da yol gösterici olup söylemsel/simgesel ayrımcılığın ifadeleri haline gelmektedirler. Bolak Boratav ve arkadaşları (2017), erkekliğin söylemsel inşasının ‘erkek adam’ ya da ‘adam gibi adam olma’ gibi söylemlerle sağlandığını aktarmaktadırlar. Bu çalışmada da katılımcılar hayatlarında bu söylemlerle karşılaşmışlardır. Bu söylemlerin onları rahatsız etmesinin nedeni ise doğrudan erkekliklerinin kutsanmasına ve vurgulanmasına yönelik söylemler olmasıdır. Çünkü katılımcılar bu tarz söylemlerin ‘karşısında’ bir erkeklik halleri kurguladıklarını ifade etmektedirler. Bu doğrultudaki söylemler ise şöyle sıralanabilir: ‘*Erkek adam şöyle yapmaz böyle yapmaz*’, ‘*çavdar erkeği*’, ‘*taş fırın erkeği*’, ‘*adam gibi*’, ‘*erkekler ağlamaz*’, ‘*adam gibi adam olma*’, ‘*göster amcalara pipini*’... Katılımcıların bu söylemleri erkekliklerine yönelik aldıkları eleştirileri ifade etmek için kullandıkları görülmektedir. Eşcinsel katılımcılar da özellikle *top*, *ılık*, *gıbış*²³, *nonoş* gibi söylemlere ve söylemsel ayrımcılığa maruz bırakıldıklarını belirtiyorlar. Anlatılanlara ek olarak söylemsel ayrımcılık kendisini katılımcıların penislerinin boyu konusunda yapılan şakalar ve esprilerle de var etmektedir:

Penisin boyutuyla alakalı meseleler sanırım çok rahatsız eder, eskiden beni de ederd, son dönemde baktığımda mesela işte partnerim arada bir bununla ilgili espriler yapıyor mesela düşünüyorum mesela dışarıya karşı arkadaş şöyle derken yoo hani küçük değil başkalarınınkini gördüm gayet iyi derken toplum içinde şey diyebiliyor ee senin de penisin küçük diyebiliyor ve toplum artık benim penisimin küçük olduğunu düşünüyor ama mesela bu bende bir rahatsızlık yaratmıyor, mesela önceden muhtemelen rahatsızlık yaratacak bir şeydi bu bende nasıl hayır büyük en erkek benim (ironi) kocaman filan (espri) ama artık öyle bir şey yok yani hani hissetmiyorum yani öyle rahatsız (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Kürd-Alevi ve eşcinsel olan Eros ise erkeklik üzerine yapılan eleştirileri daha farklı bir yerden ele alıp ‘egemen olan grubun’ eleştirisi konusunda bir rahatsızlık hissetmediğini ama erkeklere tek tip bir özne olarak ele alan söylemler karşısında rahatsız olduğunu ifade etmiştir:

Cis-hetero beyaz Müslüman Türk erkek genellemesi üzerinden yapılan eleştiriler o kadar rahatsız etmiyor çünkü **bunun dokunduğu bir gerçeklik var**. Mesela bence ama genel olarak bütün erkekleri aynı alıp da onların yapması gereken şudur gibi bir söylem olduğu zaman genelde bir rahatsızlık hissediyorum (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

²³ Gıbış: Yumuşak, erkek gibi olmayan hareketler, genellikle bu eşcinsellikle bağlantı kuruluyor o yüzden rahatsız ediyor. Bu ifade katılımcılardan Hephaistos’a aittir.

Görüldüğü üzere katılımcıların erkekliğine yönelik yapılan vurgular onları mutlu etmemekte ya da güçlü hissettirmemektedir. Çünkü ifade edilen bu söylemlerle genelde erkeklik kutsanmaya çalışıldığı ve stereotipik bir erkeklik kurgusu kurgulanmaya çalışılmaktadır. Ne var ki, bu çalışmadaki katılımcılar bu stereotipik erkekliğin karşısında kendilerini kurgulamaktadırlar.

4.2.2. Erkeklerin Dini ve Etno-Dinsel Kimliği: Toprağımsın!, Canımsın!, Sus Söyleme, Siz-Biz

İnanç ve İnançlı Olmanın Anlamı

Katılımcıların cinsel yönelimleri ve dini/etno-dinsel kimliklerinin keşişimselliğini anlamak için onların inanç kavramı ve inançlı olmaya yönelik bakış açılarını ilk uğrak olarak ele aldım. Görüşme yaptığım katılımcılara göre inanç ve inançlı olmanın anlamı kendilerine göre farklılaşmakta ve bir çeşitliliği teşkil etmektedir. Ancak, görüşme yaptığım katılımcıların hayatı anlama, yorumlama ve bakış açıları gereği genelde inanç ya da inançlı olmanın onlar için *bir anlam ifade etmediğini* vurguladılar. Hatta Dionisos gibi ‘inancı ve dini saçma bulanlar’, ‘insan icadı’ olduğunu söyleyenler ve ‘cehaletle’ özdeşleştirenler de oldu. Yine de inancı anlamak konusunda katılımcıların görüşleri onların hayata karşı duruşlarını anlamak konusunda önem arz etmekteydi. Bu bakış açılarıyla ilgili olarak, Hephaistos inanç ve inançlı olmayı *dünyada olan ve tam olarak açıklayamadığım bir şeyleri açıklamak için kurulmuş bir fikir sistemi* şeklinde tanımlamaktadır. Aphrodite ise inancı *sığınacak bir liman ve inanma ihtiyacı* üzerinden tanımlamaktadır. Hermes ise inanç kavramı ve inançlı olma durumuna negatif bakmadığını ama toksik olmasının sorun olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların anlatılarının işaret ettiği önemli noktalardan biri ise inanç ve inançlı olma durumları ‘korku ve sığınma’ ihtiyacı ile beraber şekillenebilmekte: *‘Günah sevap inancı bunların hepsinin korkudan ileri geldiğini düşünüyorum ben inancın kendisinin de tanrı inancının da korkudan ileri geldiğini düşünüyorum çünkü tanrı inancı bana kalırsa çoğu noktada kendine sığınacak bir yer bulmak anlamına geliyor. Sığınma ihtiyacı korkudan ileri gelebiliyor’* (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel).

Anlatılara ek olarak, dinin insan icadı olmasına yönelik vurgu kendisini insanların hayatlarına dair bir mana/anlam arayışının sonucu olduğu görülmektedir. Yani, insanların günlük yaşam içerisinde açıklayamadığı şeyleri açıklamak için inancın gündeme geldiği görülmektedir:

Bir yaratıcı gücün varlığı veya yokluğu üzerinden yürütülebilir bu ama inanç bence yaratıcıdan daha kapsayıcı bir şeye denk düşüyor, belki çok temelde bir mana olup olmadığına bakmak, bir anlam olup olmadığına bakmak, hayatı yaşıyoruz ama ne oluyorsa bakmak gibi bir şey herhalde inanç [---] İnançlı olmak bence bunu burada ona verilen yanıtı göre değişiyor. Mana var mıdır? Varsa nasıldır şeklinde sorulara ya da anlam nedir? Niye yaşıyoruz ki verilen yanıtta inanç ortaya çıkıyor (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Spiritüel-Sünni Müslüman olan Hades ise dini inancın ve öğretilerin insanın yaşamını regüle etmeye çalışan bir yanı olduğuna dair vurgu yapıyor:

İnançlı olmak ne anlam ifade ediyor biliyor musun aslında bu genel hayat tarzı. Şöyle ki insanın bazı noktalarda kendisine dur demesi lazım tamam mı, kendisini frenlemesi lazım yolundan sapmaması için ve kendi iyiliği için, selahiyeti için ve hani müslümanlığın getirmiş olduğu ve hani diğer dinlerin getirmiş olduğu kurallar da aslına bakarsan az çok insanın iyiliğini isteyen bir şey, ha bu bu arada insanın kendisinin düşünemeyeceği bir şey mi değil.

Kısaca, katılımcıların anlatılarında inancın hayata bir mana/anlam çabası sonucu olarak gündeme geldiği ve inancın bu doğrultuda toplumsal yaşamı denetleyen bir yanının olduğu görülmektedir.

Erkeklerin Aleviliğe ve Sünniliğe Yönelik Bakış Açıları

Katılımcıların Aleviliğe ve Sünniliğe bakış açıları bu çalışmada ‘erkeklerin birbirini ve kendilerini nasıl tanımladığı ve algıladığını’ anlama ekseninde önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Sünniliğe yönelik bakış açısı ele alınabilir. Anlatılarla ilgili genel bir yaklaşım elde edildiğinde katılımcılar Sünniliği ‘dogmatik’, ‘katı’ ve ‘günümüz dünyası ile uyumlu olmayan’ bir inanç sistemi olarak ifade etmektedirler. Alevi katılımcıların Sünniliğe bakış açısı anlamında Artemis, Sünnilerin ve Sünni inancının “kendileri gibi düşünmeyenleri yok etmeye çalışan” bir inanç olarak ifade etmektedir. Öte yandan, Alevi olan Athena da Sünniliğin kimliksel olarak egemen oluşuna ve ötekileştirici boyutuna vurgu yapıp Sünniliği ‘sıradanlık’ ile ifade etmiştir: ‘Sıradanlığı ifade ediyor. Aslında burada hani ötekileştirmeyi kim üretiyorsa mesela LGBT+ özelinde heteroseksüeller olabilir. İşte din özelinde ya da mezhep özelinde yine Sünniler hakim grup ve işte diğerlerini ötekileştiriyor. Bu yüzden yaygın olmasıyla beraber sıradanlığı ifade ediyor sanırım’.

Alevi olan Prometheus anlatısında Sünniliğin politik islamla olan boyutuna vurgu yapıp Artemis’in düşüncesiyle benzer bir açıklama getiriyor: ‘Sünniliği herhalde çok daha fazla böyle politik İslamla filan çok daha özdeşleştirdiğim için daha böyle kapatıcı muhafazakar ötekinin hayatı hakkında söz söyleyen ve seni kendine benzetmeye asimile etmeye çalışan böyle bir inanç biçimi gibi görüyorum’. Sonuç olarak, anlatılar Sünniliğin tarihsel olarak egemen kimlik oluşu ve ötekileştirici oluşuna vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların anlatılarında

değ inildiği şek liyle bu egemen olma halinin bir sonucu olarak asimilasyon' kavramı gündeme 'gelmektedir. Öyle ki, Sancar'ın (2017) da ifade ettiğ i üzere Türkiye toplumunun temellerinin etnik milliyetçilikten beslenmekte, Sünni inanın 'esas' olan olarak işaretlendiğ ini ve bu işaretlemenin bir sonucu olarak Türkleştirme politikası aracılığ ıyla Türk-Sünni olmayan grupların Türkiye'de asimilasyona maruz bırakıldığını aktarır. Bu noktada, bu çalışmada azınlık kimliğı temsil eden Alevi katılımcıların asimilasyona yönelik vurgularının olması da bu noktada ş aşırtıcı değildir. Çünkü Aleviler bu asimilasyon politikalarının temel öznesidir.

Bu doğrultuda Sünni katılımcıların Sünniliğ e yönelik bakış açısı ise Alevi katılımcıların Sünniliğ e bakış açısı ile paralellik göstermektedir. Bu paralelliğ e örnek olarak inançlı Sünni bir ailede büyüyen Aphrodite Sünniliğ i tehlikeli olarak tanımlamaktadır. Bunun nedenini de katılımcıların önceden vurgu yaptığ ı inancın 'günlük yaşamı düzenleme' gayesinin siyasal İslam ile olan ilişkisi üzerinden dile getirmektedir:

Sünniliğ in dünyadaki en tehlikeli şeylerden biri olduğunu düşünüyorum. Tüm semavi dinlerin tehlikeli olduğunu düşünüyorum aslında. Hani denir ya din, eğ itimsiz toplumların uyuşturucusudur diye. Benzer bir bakış açım var benim de. Ama İslam en tehlikelisi gibi geliyor bulunduğ u coğrafya yüzünden. Orta Doğ u halkları birçok imkânsızlıkla, zorlukla baş ederken İslam'ı sorgulayıp zalim taraflarına isyan edecek gücü bulamıyorlar gibi geliyor bana. Hali hazırda insanların hayatlarını kontrol etmek için tasarlanmış din, fakir ve eğ itimsiz hakları daha fazla ve daha kolay sömürüyor bence. Sünnilik de İslam'ın ana akım kategorisi olduğ u için en fazla güce sahip olan ve dolayısıyla en tehlikelisi (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eş cinsel)

Özellikle Sünni olmakla ilgili kendi ifadesiyle 'yaraları' olan Herakles, Sünniliğ e bakış açısını şöyle tanımlıyor: *Kuranın çizdiğ i çerçevede 1400 yıl önce indirilen kuralların gerçekten tüm dünya ve kainat ve zaman için geçerli olabileceğ ini düşünen insan kitlesi derim yani, mal a***a koyim yani çölde yaşayan insanların koyduğ u kuralların tüm kainata geçerli olabileceğ ini düşünen insan profili.* Herakles de diğ er katılımcılardan farklı olarak anlatısından örtük bir şekilde İslamiyet'in politik ekseninde köktendincilik ile olan ilişkisine işaret etmektedir.

Aleviliğ e yönelik vurgular ise Sünniliğ e göre farklılıklar göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında Aleviliğ in genelde dini kimlik olarak değil etnik kimlik ya da kültürel bir durum oluşuna vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda, Okan'ın (2018) işaret ettiğ i gibi katılımcılar Aleviliğ in senkretik/heterodoks yapısına bir vurgu yapmaktadırlar. Yani Sünniliğ e göre Aleviliğ in bünyesinde daha fazla toplumsal pratik çeş itliliğ ini ve İslamiyet öncesi inanç sistemlerinin özelliklerini taşıdığını vurgulamaktadırlar. Bu durumla uzantılı olarak da tek-tip bir Alevilik ve Alevi inanç sistemi değil yöreden yöreye bölgeden bölgeye farklılaşabilen Aleviliğ e özgü toplumsal pratikler ve kültürel uygulamaların olduğ unun altı çizilmektedir (Okan, 2018).

Bu bağlamda Sünni katılımcıların Aleviliğe yönelik bakış açısı ele alınabilir. Sünni katılımcılara göre Alevilik, Sünniliğe göre daha mantıklı, din olmayan ve barışçıl bir kültürün temsili. Apollon mantıklı oluşu ile ilgili görüşlerini şöyle ifade ediyor: *‘Alevilik çoğu anlamda daha mantıklı geliyor tabii ki tam mantığa oturtamıyorum bazı şeyleri ama Sünnilikten çok daha mantıklı bir noktada Alevilik. En basitinden orucu bile daha mantıklı sunnilikte niye tutuyorsun belli değil ama alevilikte bir yas için tutuluyor mesela’.*

Kendisini katliamlar ve zulümleri uygulayan özne olması nedeniyle Sünniliğe yakın göremeyen Ares, Aleviliğe daha yakın oluşu hakkında şunu söylüyor: *‘Sünniliktense onu daha yakın hissediyorum aslında yani hani belki sosyal çevremlerle alakalıdır. Hani alevilerle konuşabilmek vs. daha açık insanlar oluyorlar genelde [---] Sünniliği hep zulmeden ezen bu topraklarda hep kötü tarafta her seferinde o yüzden hani çok yakın hissedemiyorum’.* Ares’in anlatısına benzer şekilde Sünni olan Demeter de Alevilerle olan iletişimde kendini daha rahat hissettiğini ifade ediyor: *‘Alevilerin daha barışçıl olduğunu düşünüyorum ben [---] Başka insanları kabullenme ve kucaklama konusunda Alevilerin her zaman daha böyle ılımlı insanlar olduklarını gördüm falan o yüzden daha iyi hissediyorum onlara karşı’.*

Alevi katılımcılar ise Aleviliği Sünni katılımcıların anlatılarına benzer şekilde bir kültürel inanç sistemi olduğunu belirtmektedirler. Örneğin, Alevi olan Artemis düşüncelerini şu şekilde özetliyor: *‘Birazcık böyle Müslümanlığın kolu gibi birazcık da böyle şey doğaya sevgi gibi böyle hani çok da din olarak düşünmüyorum aslında bana göre gelenekleri olan, eşitlikçi, özgürlükçü ve insancıl bir “kültür” diyebilirim’.* Alevi olan Cronos da Alevilerin Sünnilere göre daha modern olduğunu, Dionisos ise Sünniliğin günlük yaşamı ‘regüle edici’ yönünün Alevilikte olmadığını belirtiyor: *‘Alevilik başında bir felsefeyi barındıran toplumsal kurallar dizinini barındırmayan bir etno-dinsel kimlik bir kültür belki o yüzden hani daha felsefi konuları baz aldığı için daha hoşgörülü olmak açık fikirli olmak iyi bir insan olmak gibi değerlerin üzerine kurulu bir kültür’.*

Sonuç olarak, katılımcıların anlatıları Alevilik ve Sünniliğe bakış açısı anlamında farklılaşan durumlara işaret etmektedir. Bu farklılaşma hali ise temellerini günlük yaşamı düzenleme düşüncesinden şekillenmektedir. Çünkü anlatıların işaret ettiği haliyle Sünnilik daha kapalı ve günlük yaşamı regüle etmeye çalışan bir din olarak tanımlarken, Alevilik ise daha rahat bir yaşam alanı sunan bir kültürel ve etnik bir kimlik olarak tanımlanmaktadır.

Aleviliğin Farklılaşması

Bu çalışma ekseninde Alevilikle ilgili vurgulanan durumlardan biri de Aleviliğin heterodoks/senkretik yapısının bir sonucu olarak bölgeye ve yöreye göre farklılaşmasıydı. Bununla ilgili olarak Dersimli-Kürd Alevi olan Eros, Tahtacı Alevisi Prometheus, Arap Alevisi Hera ve Tartaros'un kendi etno-dinsel kimliklerini betimleme ve tanımlama şekilleri anlatılarında görülmektedir. Bu noktada, Dersimli Alevilere yönelik Eros'un anlatısı şu şekildedir:

Kürdlük mevzusunda da şöyle bir şey var işte dediğim gibi bunlar çok daha eskiden Horasan'dan göçmüşler Dersim'e. Şöyle bir şey var tartışma bilmiyorum sen biliyor musun onu biz oraya gelince Kürd olduk diyen kesim var bir de yoo biz zaten Kürd'dük diyen kesim var hani Zazalar da Kürdler de öyle ama bizde Zazalar da Kürd diyen çok fazla insan yok hani özellikle Sivas'ta bizim o çevrede. Hani işte Zaza Alevi ve Kürd Alevi arasında böyle işte Zazalar inattır Zazalar şöyledir böyledir falan gibi böyle hani şakayla espriyle karışık çok fazla belirtilen tartışılan şeyler var... Ama bu hiçbir zaman şey olmaz hani dışlayıcı bir şekilde olmaz hani Zazalar da aynıdır mesela. Çünkü Alevi oldukları için hatta Alevi Türkler yani konuşmayan Aleviler deyim hani çok fazla gelin alınır vs. vs. hani var yani. Benim mesela bahsettiğim üvey babaannem Hafik'li ve Türk alevi yani Türkçe biliyor ya da babaannemin annesi o da Hafik'liydi sanırım o Kürdçe bilmiyor mesela hani (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Eros ayrıca Dersim'li, Kürd ve Zaza olmak üçgeninde ailesinin Alevilik sözlü tarihiyle ilgili bir anlatıyı paylaşmaktadır. Bu anlatı temelinde Deniz'in (2013) vurgu yaptığı şekliyle Dersim Aleviliği'nin patrilinear (babasoylu) ve aşiret kökenli bir Alevilik tarihine işaret etmektedir. Yani, Dersim'in Moxindi bölgesinde Kurêş ve Bamasur'un karşılaşmasında sonra bu kişilerin soyundan gelen aşiretlerin kurulmasına benzer bir anlatıdır:

Alevilikle alakalı bence çok hani milliyetçilikle bağdaştırıyorum Aleviliği hani göğüslemenin kendisine hani çok milliyetçilik olarak tanımlayamıyorum fakat Kürdlükle ilgili zaten bir şey yok sadece şöyle bir muhabbet var hani biz hani Kürdçe konuşuyoruz ama biz Türk'üz aslında ama sonradan Kürdçe öğrenmiş gibi bir söylem var aile içinde, bunlar daha çok işte "CHP kanadı oluyor" ailedeki şey olan var ya şöyle karışık bir durum var şimdi biz Kürd müyüz diye sorsan babaanneme ben daha çok bunu yapardım mesela biz Kürd müyüz diye sorunca evet Kürd'üz diye söylüyor ama onu mesela şöyle bir ayrımda söylüyor Zaza mıyız Kürd müyüz gibi çünkü şey var hani bunlar Sivas'talar Kangal'ın Divriği'ye olan bölgesine doğru yılanlı dağa doğru bir grup köy bunlar tamam mı bunlar Kürdçe konuşan köyler bu bölgedeki Koçgiriler fakat benim babamınki Koçgiri aşireti değil çünkü babamın köyünü kuranlar şeyler Dersim'den sürülen insanlar, şöyle bir söylem vardı Atlas Dergisi'nden çıkmıştı bu, bunlar böyle Şih ve Araboli diyorlar bunlara tamam mı Arapoğlundan geliyor Araboli Şih da şeyhten geliyor. Neyse bu iki insan iki kardeş şey yapıyorlar hani feodal sisteme biraz karşı geliyorlar hani biraz böyle kendilerince daha komunal bir üretim paylaşım biçimi ekonomik sistem öneriyorlar ve bu düşüncelerinden bu eylemlerinden ötürü sürülüyorlar o yüzden bunlar işte yakın coğrafyada geziyorlar Malatya'da Sivas'ta orada burada gezip en sonunda Kangal'ın bir köyünde duruyorlar falan filan ve bunun bir sürü hikayesi var böyle, işte hatta Kangal'a gelmişler de sonra Kangal'da Prot diye bir Ermeni varmış onları rüyasında görmüş falan filan böyle sonra onlara yardım etmiş çünkü Prot hukuk biliyormuş falan filan gibi böyle böyle şeyler var neyse bizinkiler hatta şöyle de bir şey var o dönemde 1800'lerde Anadolu'da Hristiyan misyonerler var, şey söylenir mesela Hristiyan misyonerlerin bu babamların köyüne gelip gidip beraber sabaha kadar dua ettiklerini kimi zaman İncil falan okunduğunu falan söylenir ama bizinkiler öyle bir hani Alevilik noktasında duruyorlar ki hani şey yapamazsın onları convert edemezsin yani Hristiyanlığa ya da başka bir dine (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Tahtacı Alevileri anlatısı ise Prometheus'a ait. Bu anlatı Aleviliğin diğer dinlerle olan benzerliği ve Tahtacı Alevilerine özgü ritüelleri aktarmaktadır. Bu noktada Prometheus'un anlatısı da Aleviliğin senkretik yapısına işaret etmektedir:

Tahtacı Alevileri biraz da benim daha sonra işte bir belgesel çekme deneyimim olmuştu böyle Tahtacı köylerini filan dolaşmıştım o dönemde, ee o zaman fark ettiğim bir şeydi aslında Alevi değillermiş gibi bir sonuç çıkarmıştım kendi kendime. Çünkü çok fazla Şaman inançlarına yakın şeyler vardı bir taraftan da Hristiyanlıktan bir şeyler almışlardı ki sanki yani böyle oradaki Hristiyan azizlerle mesela işte Tahtacılıktaki işte türbeler ve orada işte yatan eski dervişler sanki böyle benzeşiyormuş gibi gelmişti. Ama aile mesela tamamen biz Aleviyiz ve Ali'nin işte yoldaşlarız diye bakıyor ve bütün ritüelleri de aslında buna göre düzenliyorlar. İşte bir çocuk doğduğunda neler yapılır gibi onların hepsine çok bağlılar ve annem filan da bağlı işte hala *yöresel üç etek kıyafeti var mesela* annem hala onun işlemeciliği filan yapar çünkü hala düğünlerde o giyilir [---] Babam sorduğum zaman ben Aleviyim Tahtacıyım Türkmen'im der ama bununla ilgili herhangi bir pratik gerçekleştirmez ama annem mesela hala işte Muharrem orucunu tutar ki hastalık bilmem ne bunlar etkili olduğu zamanlarda bile en azından işte yine bu Alevilikte 3 önemli bir sayı olduğu için işte 3 gün oruç tutar mesela hala [---] Annem benim adıma da mesela adak adıyor ve çok yaygın bizim orada yani, işte bir horoz ya da işte bir koç adamak, işte mesela şu an muhtemelen işe girdiğim zaman benim adıma bir koç kesicem gibi bir adağı var filan, ya da işte mesela evlilik bir problemdi ya, mesela evlilikte mutlaka koç kesilmek zorunda işte müthiş karşılıklı bir şey yani o olmazsa olmaz diyor... (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Arap Aleviliği'ne dair (Nusayriler) anlatılar ise Hera'ya ve Tartaros'a ait. Bu noktada Hera da diğer Alevi katılımcılarla benzer şekilde Arap Aleviliği'nin senkretik yapısına işaret etmektedir. Hera anlatısında özellikle tarihsel kökene vurgu yaparak Nusayriliğin kökenlerinin Suriye'ye kadar dayandığını ve Anadolu Aleviliğinden farklı olarak 'sır tutma ritüelleri'nin olduğunu ifade etmektedir:

Çok fazla ritüele dayanan bir yapısı var ve Alevilik; İslamdan, Hristiyanlıktan, Yahudilikten etkilenmiş başka kimine göre Şamanlıktan bile etkilenmiş bir din. Aleviliğin bir çoğu Nusayriler anlamında sır olarak gider, şöyle söyleyebilirim. Nusayriler için namaz kılmazlar oruç tutmazlar denir böyle bir şey yok Alevilikte işte zahir ve batını anlayış var her şey yapılır ama hiçbir şey gösterilmez mesele odur yani bu tercih edilir. Ailede kuran okuyarak büyüdüm ben dedem de öyle büyüdü. Aleviliğin çağdaş görünmesinin sebebi Sünnilikle kıyaslanması sebebi bu yani [---] Şunu net çok net ifade etmek istiyorum Arap Aleviliği çok spesifik bir durum, hem nüfus çok az işte Suriye'nin belli bir bölgesinde Lübnan'ın belli bir bölgesinde, Adana, Mersin, Hatay'da var onun dışında dünyada bulamazsın. Niye bunu belirtiyorum Suriye'nin bir kısmıyla Arabistan'la İran'la hiçbir şekilde benzemiyor, ben kendimi Arap olarak tanımladığım zaman Vahabilik Selefilik hiç alakamız yok yani, onların kültürüyle ne yeme kültürü ne dini kültürü vs. hiç alakamız yok. O yüzden siz Müslüman değilsiniz diyorlardı bize **[göç haritası]** Ben şu tarz bir yol izlediğimizi duymuştum babamdan işte Suriye Hatay Mersin Adana, hatta bu e-devletteki soy ağacında Lazkiye var anne tarafında, Lazkiye de böyle Suriye'de kenarda bir yer Hatay'a çok yakın, böyle göç etmişiz zamanında [---] Mesela bu en çok babaannemde kristalize oluyor en gerçek din bizimki diye, işte Aleviler ayrılıyor zaten Türk Alevisi, Arap Alevisi, Kürd Alevisi diye ve babaannemde artık bu niye var bilmiyorum annemde ve babamda bunu hiç duyduğumu hatırlamıyorum da... Bir Kürd düşmanlığı da var ve Türk Alevilerinin dininin de gerçek Alevilik olmadığını onlar daha çok Sünniliğin bir koluymuş gibi lanse ediliyor en gerçek olanı da bizimki gibi, bir de aynı zamanda şey var hani herkes açık olarak hani Muhammed'i çok sevdiğimizi Ali'yi de çok sevdiğimizi söyler ama Ali'ye daha fazla muameleden fazla sevgi varmış gibi hissettiğim çok fazla an var benim (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Giddens (2008) sosyolojik olarak azınlıkların kendini korumaya yönelik kültürel pratikleri olduğuna işaret eder. Bu noktada Hera'nın anlatısının da vurguladığı şekliyle hem niceliksel hem de niteliksel bağlamda azınlık olan Arap Alevilerinin kendine has bir 'milliyetçilik' dokusu

söz konusu. Öyle ki, Arap Aleviliğiyle ilgili olarak Tartaros bu durumu mikro-milliyetçilik ile özdeşleştirir ve bunun bir sonucu olarak Nusayrileri kendini korumaya çalışan kapalı bir topluluk olarak tanımlar:

Arap milliyetçiliği var mı var ama çok mikro bir milliyetçilik yani Antakya'da Samandağ ve Harbiye diye yerler var Samandağ'lılar Samandağ'lılığı Harbiyeliler Harbiyeleliği... O derece mikro bir milliyetçilik, dili çok önemserler sakafe yani kültürü çok önemserler ama bu Arap milliyetçiliği asla değildir işte kutsal diyebileceğimi bir milleti bayrağı ortak kültürel görüşü falan yok. Yani ne var işte 1930'larda falan Mustafa Kemal işte tekke ve zaviyeleri kapatırken Hatay daha ana vatana henüz katılmamıştı o yüzden birçok yapılan değişiklikte Antakya görülmedi ama Antakya'daki türbelerin içine Hz. Ali ile Atatürk'ün portleri yan yana konulur, bu bana ilginç gelir. Atatürk muhtemelen yaşasaydı ya da Hatay anavatana katılsaydı muhtemelen o tekke zaviye dediğimiz yerler kapatılırdı yani ama Antakya'da Atatürkçülük vardı. Çünkü senelerce Antakya'daki Alevilik kültürü bir korumaya muhtaç hissetti kendini, Siyasal İslam sürekli bir tehdidi ve sürekli olarak solu tuttular, ben Ankara'ya gelirken öğretmenim aman ha Deniz kendini ortaya atma derdi çünkü Antakya'da böyle kimlik geliştiriyorsun [---] Benim de yetiştiğim ortam öyle kapalıydı ki gerçekten ben sanıyordum ki her yaşlı insan Arapça biliyor yani köye geldiğimde bir yaşlı gördüğüm zaman Arapça konuşmasını geliyordu çünkü öyle ezoterikti yani öyle söyleyim (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Hera ve Tartaros'un anlatılarında görüldüğü üzere Arap Alevi toplumunun kültürel olarak bir içe kapalılık durumu söz konusudur. Bunun nedeni de anlatıların işaret ettiği şekliyle önceki bölümlerde vurgusu yapılan Türk-Sünni egemen düşüncenin bir tezahürü olan 'asimilasyon tehditi'dir.

Kısacası, katılımcıların anlatılarının işaret ettiği haliyle Alevilik, tek-tip bir inanç sistemi değil aslında tarihsel süreçte farklılaşan kültür ve inanç pratiklerinin bir bütünleyicisi yani şemsiye kavram olarak düşünülebilir.

Ailenin ve Erkeklerin İnançları Arasındaki Çatışma

Katılımcıların anlatılarında gündeme gelen bir diğer önemli nokta ise katılımcıların inanç ve inanç pratikleri bağlamında aileleriyle yaşadıkları çatışmalardır. Bu çatışmalar ise daha çok Sünni katılımcıların anlatısında görülmektedir. Bu doğrultuda, Sünni katılımcılar ekseninde özellikle Sünni kültüründe yetişmesine rağmen kendini Sünniliğin sınırları dışına çıkaran ve kendisini Agnostik, Deist, Ateist olarak tanımlayan katılımcıların aileleriyle ibadet konusunda çatışmaların yaşandığı görülüyor.

Öyle ki, görüşme yaptığım grubun yaş aralığı düşünüldüğünde katılımcılar, kimlik arayışının oluşmaya başladığı bir dönem olan ergenlik döneminde belirtilen bu dini görüşleri benimsediklerini ifade etmişlerdir. Bu duruma istinaden KONDA'nın 2018 tarihli '*Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Raporu Hayat Tarzları Araştırması*', 2008-2018 tarihleri arasında görünür bir şekilde Sünnilerin Sünni inançtan uzaklaştığı ve kendilerini Ateist olarak tanımlama

oranlarının arttığına işaret etmiştir. Ancak, Alevilerde bu değişimin görece az olduğu yine aynı rapordaki önemli bulgulardan biridir. 2008-2018 aralığı araştırmaya katılan erkeklerin ortaokul sonu ve lise dönemine denk geldiği erkeklerin demografik bilgilerinde görülmektedir ve bu sebeple bu paragrafın başında katılımcıların yaş aralıklarına değinide bulunulmuştur.

Sünni katılımcıların anlatılarının işaret ettiği çatışma ise özellikle kendisini namaz ibadetinde göstermektedir. Çünkü namaz ibadeti Sünni katılımcılarda dini kimlik performansı için bir gösterge olarak okunmaktadır. Bu noktada hepsi de Sünni olan Herakles, Apollon, Ares, Hades, Hermes, Hephaistos bu konuda baskı ile karşılaştıklarını anlatılarında ifade etmektedirler. Ayrıca, Hermes Sünni katılımcıların anlatılarının ortak özelliğini de kavramsallaştırmaktadır: *Psikolojik şiddet gördüm*. Psikolojik şiddet unsuru söylemler ise Demeter'in anlatısındaki *siz iyice Allahsız oldunuz* ve Apollon'un anlatısındaki *kâfir* söylemleriyle gündeme gelmektedir. Zeus ve Aphrodite ise Sünni kültürde yetişmelerine rağmen inanç konusunda bir baskı ile karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler. Ancak, Zeus anlatısında: *'Atıyorum Hristiyanlığı seçsem daha büyük bir çatışma olabilir ama Agnostik olma durumumu çok fazla yadırgamadılar aslında, evet hani inançsız olmamı çok rahat kabul etmiyorlar ama bir yandan da yani senin hayatın modundalar'* şeklinde bir durumun altını çizmektedir. Zeus'un işaret ettiği durum aslında Sünni katılımcıların ailelerinin katılımcılar üzerinde Agnostisizm'in bütünüyle Sünnilik inancından bir vazgeçiş olarak 'görülmemesinde' yatmaktadır. Yani, hala Sünniliğe bir geri dönüş söz konusu olabilir. Buna ek olarak, Hades ve Zeus ibadet pratiklerini yerine getirmek konusunda nasıl bir baskı ile karşılaştıklarını ve dini pratiklerini yerine getirmediğinde 'dışlanma' tehlikesinin nasıl gündeme geldiğini aktarmaktadırlar:

Mesela namaz kılmadığımda hani *babamdan azar yiyorum niye ihmal ediyorsun gibi* [---] ama genelde mesela bu azarlama şekli de şey hani sen artık bilmiyor musun bunu yapman gerektiğini yerine getirmen gerektiğini gibi, şey değil yani babam sırf kendisi istiyor diye niye bunu yerine getirmiyorsun demiyor hani *bu senin görevin vazifen ve sen vazifeni yerine getirmiyorsun* diye kızıyor [Hades bir dönem babası tarafından cemaat yurtlarında kalmaya zorlanmış] Bu yurttan çıkıp eve çıkıcam dediğimde eve çıkamazsın o yurda geri döneceksin gibi hani bu sene de lafını yaptı dedi ya bu kadar para veriyoruz şey yapıyoruz aynı paraya denk geliyor diyorum hani buradasın ben senin maneviyatının ne durumda olduğunu bilmiyorum en azından orada olurdu maneviyatın iyi olurdu diyor ama mesela o yurt da beni çok zorladı anlıyor musun hani sıkı ve cidden dinden uzaklaşma noktasına geldi o kadar bunalttı o kadar baskıcı çünkü babam bile bana öyle baskı yapmadı dini konularda (Hades, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Din meselesini de ilk sorgulamaya başladığım andan itibaren zaten annemle büyük çatışmalar yaşadık [---] Ben neyi sorgulasam dini kurallar konusunda en ufak bir esnetme meselesinde hemen çatışmaya dönerdi o. Politik süreçte de öyle oldu politik süreçte de neyi sorgulasam en ufak bir meselede çatışmaya dönerdi. Belli bir süre sonra bazı meseleleri kabul ettiler bazı meselelerde anlaşabildik ama bazı meselelerde de anlaşamadık. Şeyi söyleyemedim mesela çıkıp yani Allah var mı yok mu bilemiyorum demek mümkün değildi [---] Var mı Allah diyemezsin yani şey korkusu var tamamen dışlanma korkun var yani her insanın vardır herhalde çünkü en büyük ceza insanı dışlamaktır yani ailede böyle bir şeyi dile getirdiğin anda seni dışlayacaklar bütün akrabaların seni dışlayacaklar o yüzden kabul etmeyi tercih ediyorum (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Sünni katılımcıların yaşam öyküleri dışında Alevi katılımcıların yaşam öyküleri gündeme alındığında bu tarz çatışmalar genelde gözlenmemekte; Alevi katılımcıların anlatılarında daha çok etno-dinsel kimlik temelli bir dışlanma deneyimi söz konusu olmaktadır. Ki, bu deneyimler ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ancak, Alevi katılımcılar içerisinden yalnızca Prometheus inanç konusunda bir çatışma deneyimi olduğunu aktarmaktadır. Prometheus'a göre bu çatışmanın temelleri kent-kırsal arasındaki ayrım nedeniyle şekillenmektedir:

Biraz bunu ya kentteyken herhangi bir ritüele tutunma ihtiyacın olmuyor çünkü gündelik yaşamını oradaki özel anları filan doldurabilecek daha başka şeyler var ama mesela annem kendi yaşamını o ritüellerden kurduğu için onları hayatından çıkarmak demek kimliğini ya da işte bu dünyadaki varlığını yok etmek demek. Çünkü onun amacı mesela dini ritüellere uygun bir düğün yapmak çocuğuna filan gibi ama işte senin böyle bir şeye ihtiyacın yok çünkü başka alanlardan o boşlukları doldurabiliyorsun hayatında başka amaçlar edinebiliyorsun filan... (gülerek) İşte toplumu değiştirmek gibi bir zamanlar, işte yani öyle olunca bunlar biraz daha gittikçe silikleşti ve çok da nasıl deyim ihtiyaç duyduğum bir şey olmaktan da çıktı. Daha önceki gibi bir aidiyetle ilgili ya birazcık herhalde o lise dönemindeki köye nefretimle de bağlı anladığım kadarıyla yani hep böyle bir agresif tarafım var herhalde benim sürekli işte evde de çatışıyordum işte aileyle... (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Sünni ve Alevi Aileler Arasındaki Çatışma ve Ailenin İdeolojik Konumu: Toprağımsın, Canımsın

Bozok (2018) ailenin toplumsallaşmadaki rolü ile ilgili olarak politik ideolojileri içselleştirme konusunda yalnızca toplumsal cinsiyet ilişkilerini değil diğer eşitsiz güç ilişkilerinin de benimsenmesinde etkin bir rolü olduğunu ifade eder. Bu sebeple ailenin katılımcıların üzerindeki muhtemel etkilerinden yola çıkarak onların ailelerinin dini/etno-dinsel kimliklere olan bakış açısını ve bunun ideolojik arka planını irdelemek istedim.

Bu noktada özellikle inançlı Sünni ailelerde Alevilere yönelik bir dışlama ve nefret söyleminin olduğu görülmektedir. Ailedeki ideolojik duruşun farklılaşan boyutlarıyla ilgili olarak Herakles anlatısında Kürd bir aileden gelmesinin tezahürü olarak birini aşağılamak için “Türk” olarak hitap edildiğini aktarmakta ve aynı zamanda Sünni olmanın bir getirisi olarak da Aleviliğe yönelik ayrımcı söylemler ve davranışların pratik edildiği bir aile yapısına işaret etmektedir:

Annemlerin de babamların da çok ayrımcı dilleri var anlatsam şok olursun çok ciddi ırkçılık yapıyorlar çok ciddi dincilik [---] Bizimkiler Aleviliği sevmez çok iç içe olmak istemez. Alevileri daha ahlaksız görürler bizimkilere göre herkes ahlaksız... Bu arada mesela absürd bir ahlak gördükleri zaman annemler mesela Türk gibi derler mesela biri büyüğüne saygısız davranıyorsa Türk gibi derler ya da kadın kötü yemek yapıyorsa Türk gibi derler hani anladım mı böyle çok garip şeyleri var (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere bütünüyle egemen kimliklere sahip olmayan ve azınlık konumunda olan ailelerin de diğer azınlık grupları üzerinde ötekileştirici söylemleri söz konusu olabilmektedir. Hermes ise Kürd-Sünni olarak ailesinin politik bir aile olmadığını ifade eder ama annesi ve babası için şöyle bir tanımlama yapar: *‘Kürd bilinci vardır ama onun dışında eylemsel praksis hali yok...’*. Yani, Kürd-Sünni olmanın bir getirisi olarak ‘ezilme’ bilincinin olduğu anlaşılmaktadır.

Belirtilenlere ek olarak anlatılarda Alevi aileler arasında bir ‘dayanışma’ söz konusu ve bu durum *‘toprağımın’*, *‘canımın’* gibi söylemlerle şekillenmektedir ve *‘canımın’*, *‘toprağımın’* durumu ise Artemis’in anlatısında görülmektedir:

Ailemde şöyle bir şey vardı, sokakta gördüğü birisini sima olarak Alevi birisine benzetince gidip konuşuyordu. Hani soruyordu hakikaten o da Alevi çıkıyordu ve şey *‘toprağımın canımın ciğerimsin’* böyle bir sevgi gösterisi oluyordu. Böyle ama ben daha sonraki hayatımda şunu fark ettim yine aşık olduğum birisi vardı Aleviydi. O aslında o kadar da iyi bir insan değildi hani bende şey algısı vardı hani annemden dolayı bütün Aleviler çok iyidir kafası. Hayır, Alevilerden de yine tek tük de olsa kötü insan çıkabiliyor, bu benim için biraz şok etkisi yaratmıştı... (Artemis, 30, Türk, Alevi, Eşcinsel)

‘Canımın’, ‘toprağımın’ söylemleri mikro ölçekte bir dayanışma biçimi olarak düşünüldüğünde Okan (2018) özellikle köyden kente göç eden Alevilerde gözlemlendiği bir dayanışma biçimi olarak hemşerilik ilişkisine işaret eder. Bu noktada Aleviler arasında görece daha doğrusu mikro düzeylerde bir dayanışmanın olabileceği görülmektedir. Artemis’in anlatısına ek olarak Gaia, inanç pratiklerinin yerine getirildiği Kürd-Alevi bir aileden geliyor olmasına rağmen kendi toplulukları içerisinde bir milliyetçilik ve ırkçılık durumunun söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Ancak, mikro-milliyetçiliğin gözlemlendiği Arap-Alevi topluluklarında sosyalleşen Hera ise kendi ailesi için konuştuğunda katı bir ‘Sünni nefreti’ ile büyütüldüğünü aktarmaktadır. Öyle ki, Hera’nın kendi topluluğu içerisinde Alevileri de kendi içerisinde ayırıştırıcı söylemlerin dahi üretildiğini ifade etmektedir: *‘Nenem yılmaz bir savunucu olarak, diğer Aleviler de hani Sünnilerden iyiler ama bizim Aleviler kadar gerçek dine tabi değiller...’*

Ailelerin dini ideoloji bağlamında önem arz eden bir diğer unsur ise cinsel politika ile de kesişim göstermektedir: *‘Evlilik’*. Bu çalışma ekseninde gözlemlendiği kadarıyla katılımcıların ailelerinin tutumları anlamında kişilerin evlilik kararlarının sıkı bir denetime tabi tutulduğu görülmektedir. Bu noktada, KONDA’nın 2006 tarihli *Toplumsal Yapı Araştırması* raporunda Türkiye’de Türkler dışında Arap, Zaza, Kürd, Alevi gibi birçok etnik kimlik tanımlanmış ve Türklerin bu kimliklerle yaptığı evlilikler yani ‘dış’ evliliklerin oranının % 3,6 olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma örnek olarak Hera, babaannesinin evlilik süreçlerinde etkin bir figür olduğunu ve *Arap Alevisi dışında biriyle evlenemeyeceğini* ifade etmektedir. Sünni-muhafazakâr

bir aileden gelen Demeter de annesinin bu konuda katı bir Sünni olduğunu aktarmaktadır: *Annem birazcık babama göre daha milliyetçi bir kafada [---] Milliyetçilik anlamında annem daha tutucu, aynı zamanda etnik kökenlere karşı da ayrı bir duruşu var. Ya annem için çocuklarından biri biriyle beraber olacaksa o Sünni ve Türk olmalı.* Bu noktada evlilik kararlarının aile tarafından işletilen bir denetim mekanizması oluşuna iki örnek anlatı olarak *Alevi aileden gelme Dionisos'un ve Sünni bir aileden gelme Hades'in* anlatılarında görülmektedir:

Mesela benim dayım evlenemedi. Sırf sevgilisi Sünni olduğu için evlenemedi veya kuzenlerim de ya amcam kuzenlerim için işte 4 sene 5 sene falan küstü sırf kuzenim Sünni bir erkekle evlendi diye. Bir önceki kuzenim Alevi bir erkekle evlendi işte ortalama gelirli işte yine sığ düşünceli falan bir adam olabilir o benim şimdi işte Sünni eniştem işte iyi gelire sahip çok açık fikirli aydın işte ileri görüşlü üretken bir adam olabilir. Ama sırf o Sünni olduğu için o aileyi reddetti ve torunu var. Onu işte baya 4 sene falan reddetti görmedi bile, şimdi kanser ve çok kötü durumda çok vakti kalmadı o yüzden son zamanlarda bir aile buluşması yaptılar. Tekrar affetti mi ne yaptı öyle bir şey oldu ama çok saçma bir dönemdi mesela [---] Kesinlikle öyle biz de dışlıyoruz mesela Sünni olduğu için mesela dışlamışız biz bu da **bilmiyorum kültürünü korumak için mi veya başka bir korumacı bir farklı ilkel bir duygudan mı bilmiyorum** ama benim dayım da mesela o alevi olduğu için evlenemedi mesela, biz bu sefer reddedildik bu noktada, bu noktada da biz reddedildik her iki pratiği de yaşadım ben yani (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Mesela şöyle babama dedim ki ya baba ben işte atıyorum Hristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenmek istiyorum yani dedi ki olmasa daha iyi olur çünkü **mekruh oluyormuş** sanırım. Hani o çok büyük günah olmayan ama hani sonuçta kimi seveceğini sen seçemezsin ki yani bu konuda sevdiğin insanın dinini sen seçemezsin ki inancını... Ama bu konuda mesela ne yaparım ben, kendimden yola çıkacak olursam hani Ateizm veya Deizm inancından olan insan ile eğer ki birliktelik yaşıyorsam onun dinini inancını değiştirmeye çalışmam asla tabii ki ama hani ciddi düşünmekten kendimi alıkoyabilirim bu noktada ama kitap inancı olan insan Alevi de olsa fark etmiyor (Hades, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere ailelerin inanç anlamındaki ideolojisi ‘nefret’ ve ‘dışlama’ üzerine kurulu. Öyle ki, ailenin dini/etno-dinsel kimliği ister Alevi olsun ister Sünni olsun bu ayrımcılık kendini kurmaktadır. Göregenli'nin (2012a) ifade ettiği şekliyle bir kişinin öteki olması kendisi dışında olanları ‘öteki’ olarak işaretlemeyeceği anlamına gelmez. Ayrıca, bu çalışmada görüldüğü üzere ‘nefret temelli ötekiler’ üretmenin temeli ise Türkiye’deki tarihsel süreçte şekillenen kimlik temelli çatışmalardan beslenmektedir. Ek olarak, evlilik kurumunun da denetlenmesiyle bu nefret ve dışlama inançla cinsel politikanın kesişimsel bir boyutuna işaret etmektedir.

Ailede Dini Liderlik Yapan Kişiler ve Aile İlişkileri

İdeolojik bir kurum olan ailenin bir uzantısı olarak da birinci derece ya da diğer derecelerde aile içerisindeki dini liderin varlığı bu çalışmada irdelenen noktalardan biridir. Bu irdelemenin nedeni ise Okan'ın (2018) ve Sancar'ın (2016a) vurguladığı şekliyle dini liderlerin toplumu hem

mikro düzeylerde hem de makro düzeylerde söz sahibi olmasıdır. Katılımcıların ailelerindeki dini liderlerin tümünün -görünürde- heteroseksüel olduğu ve evlilik ilişkisi içerisinde olan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Sünni katılımcıların ailelerindeki dini liderler olarak imamlar ve hafızlar gündeme gelmektedir. Sünni olan Aphrodite'nin ailesinde anneannesinin hafız olduğunu ve anneannesinin mutsuz, soğuk, mesafeli ve göreve dönüşen bir evlilik yaptığını aktarmaktadır. Bu noktada, Aphrodite'nin ailesindeki dini lider/figür hariç diğer ailelerdeki dini figürlerin hepsinin erkek olduğu görülmektedir. Alevi katılımcıların ailelerinde ise Sünni katılımcıların dini figürlerinden farklı olarak 'dedeler', 'amcalar' ve 'şeyhler' gündeme gelmektedir. Örneğin, Arap Alevi olan Tartaros, ailelerinde sanal akrabalık bağı ile kurdukları amcılık kurumunun rol-model anlamında etkisinin söz konusu olduğunu ve çağdaş-Atatürkçü bir ideal olduğunu aktarmaktadır:

13 yaşında yanına gittiğimde bizim amca 26 yaşındaydı daha çok genç bir şeyhi sarışındı bir kere sarışın şeyh mi olur... Çağdaş dediği şu Atatürkçü falan, mesela diğer yaşlı şeyhler yaşlı olduğu için kadına karşı toplumsal bir bakışı da var ama bu bizim amcanın gençliğin de verdiği üniversitede okumuş bir şeyh. Bu arada bunların da verdiği bir çağdaşlık var, diğer insanlar babam amcam dedem işte çok şeydir amcam konusunda çok hassastır. Herkes ben de bir noktada hakikaten hem fikirim çünkü çok çağdaş bir noktada duruyor (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Herakles'in ise yurtdışında olan amcalarının imam olduğunu aktarmakta ve bir amcasını ikiyüzlü olarak tanımlamaktadır. Herakles'in yaşam öyküsü ele alındığında bu tanımlamanın nedeninin Herakles'in amcasının Sünni-İslam inanışını politik bir noktada kullanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Herakles'in aile yaşam öyküsündeki önemli noktalardan biri de dedesi, amcaları ve babalarının dini inanç anlamında Herakles üzerinde bir baskı mekanizması kurmaya çalışmalarıdır. Bu noktada, Tartaros'dan farklı olarak Herakles'in yaşamında amcanın kendisi rol-model olma ekseninde 'kötü bir rol model', 'olunmaması gereken bir rol model' olarak kendini var etmektedir:

Amcamda şey var bir inancı var ama inancının gereğiyle kişiliğinin var oluşu çarpışıyor. Mesela İslamda övünülme hoş karşılanmaz ben ne kadar İslamı gömersem gömeyim bu bir gerçek ama amcam kendini övmeyi çok sever. Muazzam bir ikiyüzlülük ya da işte şey amcam dinin kendi işine yarayan bölümlerini alır zaten genel olarak İslamda böyle bir şey var. Mesela şişeyi g***ne soktum diye bir ayet inse o şişe derken aslında muhafaza edilen bir kap g*t derken aslında kötülüklerin pisliklerin var olduğu bir yer... Aslında onu derken kötülükten arınmamız falan böyle bir kafada oldukları için her şeyi işlerine geldiği gibi yorumladıkları için zaten hani çelişkilerle dolu ikiyüzlülük (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği şekliyle dini figürlerin katılımcıların yaşamlarında ve dini/etno-dinsel kimliğe bakış açıları anlamında etkisi göz ardı edilemez. Ayrıca, dini/etno-dinsel kimliğe göre dini figürler farklılaşsa da özünde katılımcılar üzerinde bir etkileri söz konusu olmaktadır.

Dini/Etno-Dinsel Kimlik Temelinde Ayrımcılık: Sus Söyleme, Şşş!, Herkese Söyleme, Siz-Biz

*“Babaannem mi annem mi bilmiyorum ilkokulda
Arap alevisi olduğunu söyleme
diye bunu telkin ettiklerini hatırlıyorum
yani görece gizli olmamız gerektiğine dair...”²⁴*

Göregenli (2012a) ahlaki dışlanma ile ilgili olarak beş temel yaklaşımdan söz eder; i) insanlıktan çıkarma, ii) karakter özellikleri tanımlama, iii) toplumun dışına atma, iv) siyasi etiketlerin kullanılması ve v) grup karşılaştırması yoluyla gayrimeşrulaştırma. Bu temel yaklaşımlar ışığında Göregenli (2012a), kişilerin ‘insandışılaştırılması’ aracılığıyla ötekilik konumlarının üretildiğini ve gerekçelendirildiğini aktarır. Özellikle bu çalışmada Alevi katılımcıların ve Alevi kimliği dışında Kürd etnik kimliğine sahip katılımcıların yaşam öykülerinde etno-dinsel kimlik temelinde bir ayrımcılık deneyimleri söz konusudur. Bu ayrımcılık ise kendisini ‘sakın kimseye söyleme’ söylemiyle beden bulmaktadır. Bu bağlamda ‘kimseye söyleme’ durumunu deneyimleyen Herakles, Artemis ve Dionisos’un anlatıları şöyledir:

Mesela ilkokula başlarken şeyi hiçbir zaman unutmam annemin aman **Kürd olduğunu sakın kimseye söyleme** falan filan tembihini hiç unutmam. HY o lanet olası kadın şey yapmıştı. Kürd olan var mı sınıfta el kaldırsın dedi. Ben annemden aldığım tembih sayesinde el kaldırmadım. Çünkü **sıkı sıkı tembihlerdi bizi aman Kürd olduğunu kimseye söyleme** diye sürekli yaparlardı bu tembihi ve şey bir kaç kişi kaldırmıştı. Yarım saat falan bir ders herhalde nutuk çekti, **Kürd yoktur terörist vardır** işte vırt zırt falan böyle nutuk çekmişti derste [---] Kürd olmak böyle var olan **bir sır gibi saklamaya çalıştığım gibi bir şey yaşadım** ve hani orta okula kadar da herhalde kimseye söylemedim ama soy ismim X bilen biliyordur zaten (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

İlkokulda bir arkadaşım şey demişti din hocasına sormuştu dördüncü sınıftaydık sanırım işte hocam **Alevilerin kuyruğu varmış doğru mu** hahahaha falan yapmıştı böyle, ben de dedim ki aaa benimle dalga geçiyorlar hani zaten kimse bilmiyor o zaman hani annem bana şey demişti o zaman, **kimseye söyleme Alevi olduğumuzu** hani kötü bir konu bu konuşulmaması gereken bir şey, ben yine hep kendimi gizliyordum falan ama arkadaşlarımın da bu yanını gördükçe ha dedim evet gerçekten sesimi çıkarmamam lazım kendimi belli etmemem lazım hani alevi değilmişim gibi numara yapmam lazım belki kafasına girdiğim olmuştu (Artemis, 30, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Hatırlamıyorum ya 9-10-11 herhalde falan, işte alevi olduğumuzu öğrendiğimde falan anneanneme şey demiştim anneanne hani biz Alevi miyiz demiştim anneannem böyle **hişş sus söyleme** ne sağcıyız ne solcuyuz biz orta yolcuyuz falan derlerdi böyle. Çok gizli kapaklı çok yani gizleyen Alevi değilmiş gibi yaşamaya böyle göstermeye çalışan bir aile aslına bakarsan ya bence bu da bir baskı (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

²⁴ Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel

Herakles'in vurgu yaptığı Kürd'lerin terörist kimliğiyle özdeşleştirilmesiyle benzer şekilde Gaia da Marmaris'te Kürd olduğunu ifade ettiğinde 'terörist ilan edildiğini' aktarmıştır. Görüldüğü üzere Alevi kimliğiyle ilgili olarak 'kuyrukları varmış' söyleminin üretilmesi, Kürd kimliğinin 'terörist' olmakla özdeşleştirilmesi gibi durumlar ayrımcılığın söylemsel boyutlarını teşkil etmektedir. Ayrıca, Alevilere yönelik kuyrukları varmış benzetmesi Göregenli'nin (2012a) ifade ettiği 'insanlıktan çıkarma' şeklinde kendini gösteren ahlaki dışlamanın bir örneği iken, Kürd'lerin teröristlikle bağlantısının kurulması da 'toplumun dışına atma' şeklinde gerçekleşen bir ahlaki dışlama örneği olmaktadır.

Bu ayrımcılık anlatılarıyla ilgili olarak Alevi olan Athena Alevilerin *eline, beline, diline hâkim ol* öğretisinin Alevilerin yaşanan ayrımcılıklar karşısında 'sessiz kalmalarına neden olduğunu' aktarmaktadır. Öyle ki, sessiz kalmama ve ayrımcılığa eleştirel yaklaşma noktasında Hermes'in anlatısında görüldüğü üzere Kürd olmasından dolayı ilkökulda yaşadığı ayrımcılık karşısında Kürdlük bilincinin geliştiğini ifade etmektedir:

Mesela çok sevdikleri bir komşularının kızı Alevinin ekmeği yemez denmiş mesela yıllar yıllar evvel. Bu ciddi ayrımcı bir tutum aslında [---] Hiçbir şey yapmamışlar aslında... Komşularının küçük kızı bunu söylemiş, komşuları çok utanmış, yerin dibine girmiş tabir-i caizse ve çok özür dilemiş ki çok severler o komşularını rahmetli o da zaten çok iyi bir kadın olarak anlatılır. Bir şey yapmamışlar ama galiba bir şey yapmama hali ailede genel olarak herhalde yaygın olan şey savunma mekanizması galiba. **Eline, beline, diline hakim ol !** Yani işte sana ne kötülük yapsa sen kötülük yapma öyle bir öğreti olduğu için ne diyebilir ki sana zaten? Bakmışlar kızın suratına... (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Çocuk milliyetçilik yapıyordu hani bu kendi öğrenebileceği bir şey değildi ailesinden gördüğü bir şeydi bu ve bir Kürd kız arkadaşımız vardı mesela onun sürekli saçını çekerdi ve Kürd diye hakaret etmeye çalışırdı. Şimdi hani evet Kürdüm ama **12 yaşında bir şeyler olduğunu döndüğünü biliyorum ama farkında değilim**. Mesela bir çocuğun bu hareketleri beni de rahatsız ederdi ama bir şey yapamazdım farkında değildim [---] Liseden bu yana hani Kürdlük bilincim vardı ama bu mesela milliyetçiliğe çok kaymadı biraz daha işte sosyalizm hareketi içerisinde bir şeyler gerçekleşiyordu benim bilincimde yani daha sınıfsal konumdan bakıyordum ama bunun içinde Kürdlük de vardı [örtük ayrımcılık] Mesela parkta oturuyorsun taksiye biniyorsun otobüse biniyorsun işe gidiyorsun komşunla bir ilişkin var konuşuyorsun falan sana nerelisin diyor ben diyorum ki Bingöllüyüm diyorum işte Kürd olduğumu anlıyor. Haa diyor tamam hani o da olur **sen de insansın** yani hani teşekkür ederim mi diyeceksin Allah belanı versin mi diyeceksin hani bu bir çeşit **şeydir üstün olanın altta olanı kabul etme biçimidir**. Yani evet siz de öylesiniz ama yaşıyoruz beraber ne yapalım gibi bir algı var ortada [---] Evet burada da bir şey var dışlama ayrımcılık gibi psikolojik bir şiddet biçimi de var ben bunlara tabii ki fazlasıyla maruz kaldım ama bütünüyle sen Kürdsün gel buraya gibi fiziksel bir şiddetle karşılaşmadım (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

İş gücü piyasası ile ilgili olarak buraya ayrı bir parantez açmak isterim. Çünkü hem bir Alevi hem de bir lubunya olarak kendi yaşam öykümde bu iki kimliğim sebep gösterilerek devlet otoritelerine bağlı bir kurumda yapısal ve çifte bir ayrımcılığa maruz bırakılmıştım. Buradan yola çıkarak vurgu yapmak istediğim nokta Sancar'ın (2016b) ve Bolak Boratav ve arkadaşlarının (2017) vurgu yaptığı şekliyle Türkiye toplumunda hegemonik erkekliğin

inşasında sınıf ve ekonomik sermayenin önemi göz ardı edilemez. Bu sebeple görüşme yaptığım Alevi katılımcıların iş gücü piyasasında deneyimledikleri bir ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Bu ayrımcılık çeşidi ise ‘cam tavan’ olup iş gücü piyasasında mevcut pozisyonlarında yükselmediklerini ya da doğrudan işe alınmamayı deneyimlediklerini görülmektedir:

Ben *** Bankasında çalışıyorum Alevilerin daha çok olduğu düşünülürken üst tarafta tam bir cam tavan var Alevilere, mesela benim kardeşim KPSS’ye girdi yüksek puan aldı ama mülakata girdi elendi nedeni de alevi olması bu çok karşılaşılan bir şey genelde de öyledir devlet kademelerinde de yoktur önemli yerlerde de yoklardır yani (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Sünni Alevi ayrımı çok oluyor mesela ben bir iş görüşmesine gidiyorum benim muhattap olduğum kişiye üstteki kişi diyor ki bu kişi aleviyse bunu işe almaym diye muhabbet dönüyor bu her yerde var [birebir tanık oldum buna] Yani insan düşünüyor ki sanki bana sordular da hangisi olmak istersin diye sanki ben aleviyi seçmişim gibi, mesela bir konu hakkında çok bilgim var Sünninin yok ama onu alabiliyorlar işe bu beni birazcık sinirlendiriyor düşündürüyor neden yani diye, şimdi ben sana gidip Sünniyim desem beni işe mi alacaksın veya herhangi bir din diyebilirim Ateistim diyebilirim ne ilgisi var garip yani o konular... (Poseidon, 19, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Alevi katılımcıların deneyimledikleri bir başka ayrımcılık kendisini din derslerinde göstermektedir. Nurcan Kaya’nın (2012) vurguladığı şekliyle egemen olan düşüncenin ideolojik bir aygıt olarak eğitim aracılığıyla aktarıldığı Türkiye toplumundaki eğitim sistemi içerisinde dezavantajlı grupların ayrımcılığa maruz kalma ya da eğitime erişim konusunda sıkıntıların deneyimlendiğini aktarmaktadır. Bu noktada din dersleri Alevi katılımcılar için bir çatışma alanına dönüşmekte ve siz-biz ayrımının hissettirildiği görülmektedir:

Lisedeki ve ortaokuldaki din eğitimleri bana göre çok saçma hani çok yargılayıcı [çekingenklik oluyor kişisel olarak] Din derslerinde oluyordu, lise zamanlarında oluyordu ya böyle konu dine geldiği zaman Sünniliğe Aleviliğe geldiği zaman ben geri çekiliyordum dinliyordum sadece, bir şey söyleme veya umursama gereksinimi duymuyordum [---] Okulda Alevi arkadaşım vardı bir arkadaşıyla özel konuşurdu falan dur sonra konuşuruz dedi o da dedi ki o bizden dedi mesela ya öyle bir ayrım hissettim **siz biz** ayrımı bu ayrım her yerde oluyor zaten (Poseidon, 19, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Alevi olan Dionisos ve Athena’nın yaşam öykülerinde de Poseidon’un anlatısına benzer bulgular görülmektedir. Ne var ki, Sünni katılımcılar Aleviler ya da başka Sünniler tarafından dışlanma tehdidi ya da herhangi ayrımcı bir pratik ve tutumla karşılaşmadıklarını aktarmaktadırlar. Ancak, Ares, Hephaistos ve Hades üçü de Sünni, heteroseksüel ve üçü de bu ifade edilen egemen olan kimlikleriyle ilgili ‘şaka yollu’ dost meclisinde gündeme geldiği aktarılmaktadır: ‘*Sen Sünnisin!*’.

Kısaca, Alevi katılımcıların Alevi olduğu için bir dışlanma durumu söz konusu olmaktadır. Buna istinaden etnik kimliği Türk, Sünni olmayan ‘Kürd’ katılımcılar da ayrımcılığın öznesi olabilmektedirler. Bu noktada, ifade edilen kimliğe sahip katılımcıların ayrımcılığın öznesi

haline gelmemek için geliştirdikleri strateji ise ‘kimliklerini gizlemek’dir. Ayrıca, anlatıların işaret ettiği şekliyle Türk-Sünni egemen kimlikleri dışında kalan katılımcıların ‘eğitim’, ‘iş gücü piyasası’, ‘beşeri ilişkiler’ gibi alanlarda ayrımcılığa uğradığı görülmektedir.

4.2.3. Kesişimsel Erkeklik Deneyimleri, Farklılaşan Erkeklikler: *Sünni ve Alevi Erkeklik ve Cinsel Yönelimi Beraber Düşünmek*

Aleviliğin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Bakış Açısı

Katılımcıların içinde yetiştikleri dini/etno-dinsel kimliğin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında nasıl tezahürleri olduğunu anlamak kimlik kesişimselliği anlamında önemlidir. Bu noktada ilk olarak katılımcıların Alevi inancının toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki düşünceleri ele alınabilir.

Bu doğrultuda katılımcıların anlatıları Alevilik inancı cinsiyet ilişkileri bakımından Sünniliğe göre ‘daha eşit olduğuna’ dair ifadelerden oluşmaktadır. Ancak, bu eşitlik Alevi olan Athena’nın ifade ettiği şekliyle *teoride eşit, pratikte de bir yere kadar eşit* şeklinde kendini var etmektedir. Anlatılar ışığında Alevilikte insanın ön plana çıkarıldığı, bazı Alevi kadınların görece daha “üstte” olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, Alevi olan Artemis *‘teyzelerim halalarımın gördüğüm kadarıyla olabilir hepsi de baskın kadın rolündeler, bilmiyorum belki onları düşündüm’* şeklinde bu ‘üstte’ olma, baskın olma halini açıklamaktadır. Yani, eşitliğin tezahürü olarak kadınların Alevilikte ‘üstte’ olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, yalnızca dini değil kültürel ön yargıların da Alevilikte olmadığı vurgulanıp buradan daha eşit bir cinsiyet rejimi tasvir edilmektedir. İfade edilen bu cinsiyet rejimi ise Sünni-İslam inancının ön gördüğü cinsel tecridin Alevilikte olmayışına yönelik vurguyla şekillenmektedir:

Bizde öyle bir şey yok, özellikle belirtilmiş işte kadınların görevi şudur erkeklerin görevi şudur gibi [--] Mesela hani Alevilik çok daha çağdaşığa veya işte yenilenmeye dönüşüme daha müsait bir organizasyonken diğeri çok çok daha dogmatik mesela Sünnilik dolayısıyla [--] Alevi kadınları bence çok daha özgür [--] Herkes bireysel olduğu için belli bir özgürlük tanınıyor bence erkeklere de kadınlara da cinsellik anlamında bir özgürlük tanınıyor bence. Çünkü bireysel bir yol olduğu için kimse kimsenin dinine karışmıyor çünkü, sen şu kadar Alevisin sen şu kadar Alevi değilsin geçen Cem’e gelmedin falan kimse öyle bir şey yapmıyor. Ben hiç öyle bir şey duymadım, dolayısıyla işte çok daha özgür yaşayabiliyor bence Alevi kadınları Sünni kadınlarından. **Aynı zamanda işte ibadetlerimiz de çoğunlukla ortak kadın ve erkeğin ortaklaşa işte semah döndükleri işte ortaklaşa oturup o sazı dinledikleri bir ibadet biçimi var.** Zaten bu kültürleşmiş işte Sünnilikte olduğu gibi **ayrım ayırıştırma falan yok** dolayısıyla toplumda çok çok daha eşit yani çok daha avantajlı olduklarını düşünüyorum hem cinselliği bulma anlamında toplum yapıları anlamında hem de

kişiliklerini geliştirme anlamında işte Sünni kadından çok daha avantajlı olduklarını düşünüyorum (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Dionisos ve Artemis'in anlatılarına benzer şekilde Hera da Arap Aleviliği özelinde kadınların daha görünür olduğunu ifade etmektedir:

Bir şey var kadınlar da kamusal bir görevde yer alıyorlar yani ritüeli kamusal bir görev olarak görüyorum orada. Çünkü Arap Aleviliği kamusalılığı içinde o kamusal bir görev ve kadınlar orada neredeyse namaz kadar önemli olan çorba pişirme içerisinde sorumluluk sahibiler. Ve bunu yerine getiriyorlar bu benim için şimdi ben küçüktüm ve onlarla sosyalleştiğim için benim için etkileyiciydi (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Her ne kadar bu ifadeler görünürde Alevilikle ilgili eşitlikçi bir tablo çizse de özellikle cinsellik söz konusu olduğunda, Artemis, Athena ve Prometheus bu anlatılara zıt bir durum tasvir etmektedirler. Örneğin, Alevi olan Artemis kendi ailesindeki deneyimlediği homofobi ve Aleviliğe yönelik eleştirileri bağlamında Aleviliğin cinselliği denetim mekanizmasına şöyle bir değinide bulunmaktadır: *'Alevilik, bana göre daha insancıl ve açık fikirli bir din görünümünde olmasına rağmen –ki din demeye de pek dilim varmıyor benim-böyle tutucu bir şekilde homofobi, transfobi ve evlilik öncesi cinsellik yasaklarını içinde barındırmasını anlayamıyorum'*.

Benzer şekilde, Alevi olan Gaia da 'namus' kavramı gündeme geldiğinde eşitlik kavramının geçerliliğini yitirdiğini ifade eder: *'Kadın cinsel hayatı yokmuş gibi davranılıp işte ya da olduğu zaman onu ayıp görme işte olmaması gereken bir şey gibi görüp öyle davranma ve ona göre onları baskı altına alma şeyleri oluyor, o eşitlik söz konusu olmuyor'*. Athena da Aleviliğin 'cinsiyetsiz' oluşuna vurgu yapıp mizahi bir şekilde 'kuir' benzetmesi yapmıştır ama ibadet dışında özellikle ev içindeki roller ve sorumluluklar bağlamında eşit ilişkilenmenin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Prometheus da Athena'nın vurgusuna benzer şekilde aynı duruma yönelik vurgularda bulunmaktadır:

Yani şimdi bir kere insanı insan olduğu için sevmek var şimdi çok temelde dolayısıyla aslında orada bir **kuir** (gülüşmeler) ay işte işin esprisi tabii bu yani insanın cinsiyeti gibi bir ifade geçmiyor ya da kadınlık/erkeklik gibi bir ifade geçmiyor. Benim bildiğim, bana öğretilen Alevilik, Aleviliğe dair aktarılan bilgide böyle şeyler var yani hani o zaman teoride bir ayrışma, ayrımcılık falan yok tamam güzel. İbadet şekline bakıyorsun cemlerde de yok çok iyi. **Ev içi düzende ama bakıyorsun işte sohbet muhabbet ne bileyim işte o kullanılan dildeki ifadeler hiç alakası yok yani kadın erkek eşitliği ibadette** [---] Alevilik kültürü belki Anadolu içerisinde bir çok kültüre oranla daha eşitlikçi yaklaşıyor çok güzel ama işte bazı meseleler var ki işte ev içi sorumlulukları olsun yani ne bileyim sosyal anlamdaki statüydü, sorumluluklar olsun bakıyorsun gayet ataerkil (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Yani ritüel için eşit ama **evdeki roller toplumsal hayattaki roller açısından eşit değiller** tabii ki kesinlikle yani çünkü erkek yine erkek ve dışarıda olan, kadın yine kadın ve içeride olan kişi yani ama tabii ki yani kadın daha özgür "özgür hareket" edebiliyor. Örneğin evli bir kadın evli başka bir erkekle karşılıklı dans edebiliyor filan gibi şeyler filan bunlar yani... Yani özgürlük emaresi değil ama

en azından ya özgürlüğü nerede arayacağımıza da bağlı yani başka birisi için özgürlük emaresi olabilir (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere Alevilik inancı ‘barışçıl’, ‘eşitlikçi’ ve ‘modern’ olmasının yanı sıra bu özellikler toplumsal cinsiyet ilişkilerine bütünüyle sirayet etmemektedir. Özellikle, namus kavramı ve eşcinsellik gündeme geldiğinde Aleviliğin ne kadar kapsayıcı ve barışçıl olduğu katılımcılar tarafından sorguya açılmaktadır. Ayrıca, ibadet konusunda vurgu yapılan eşitliğin ev içine yansımaması durumu göz önüne alındığında bütünüyle bir eşitlikten söz etmenin çok da imkânı olmamaktadır. Yine de Sünniliğe göre kıyas edildiğinde belki de cinsiyet ilişkileri ekseninde Alevilik, ‘eşit değil ama yaşamı konforlu kılmak’ anlamında daha rahat bir toplumsal cinsiyet rejimini muhteva etmektedir.

Sünniliğin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Bakış Açısı

Alevilik dışında Sünniliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan bakış açısı ele alındığında anlatılar Sünni inancının Alevilik kadar eşitlikçi bir yapısının ‘olmadığına’ işaret etmektedir. Bunun nedeni katılımcılar tarafından Sünniliğin daha kısıtlayıcı, daha dogmatik bir inanış olmasından kaynaklıdır. Bu durumun cinsel politikaya ve cinsiyet ilişkilerine yansımaları ise cinslerin ayrılması/cinsel tecrit ile kendini göstermektedir. Bu cinsel tecrit ise anlatılarda heteronormatif bir kurgu doğrultusunda ‘kadının erkeğe göre dezavantajlı oluşu’, ‘örtünme zorunluluğu’ gibi durumlar üzerinden şekillenmektedir:

Yani erkeği kadının sahibi gibi gösteriyor en basitinden, kadının korunması kollanması gereken bir şey olduğundan bahsediyor. Eee onun bir namusun anlamı olduğundan bahsediyor ve bunun her şekilde korunması gerektiğinden bahsediyor. Hatta kitap yani dini kitabın çok daha ağırlığından da bahsediyoruz burada, yani ben kendi ailem için bu şeyi fark edebiliyorum *yani erkeğin daha baskın olması gerektiği işte* erkeğin daha aile reisi gibi davrandığı falan filan gibi durumların çok fazla olduğunu görüyorum (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Kadın ve erkeğin eşitsizliğin önemli sebeplerinden biri din zaten hani Sünni İslam özellikle. İslam dininde çok açık şekilde erkek avantajlı pozisyonda ve bu yedirilmiş bir şey hani insanlar da bunu kabul ediyorlar. Şunun baskısını getirmiyorlar belki kapanacaksın kardeşim baskısını getirmiyor belki ama birçok farklı baskıyı getirebiliyor işte başka *hiçbir erkekle görüşemezsin* baskısını getiriyor, bana *kız arkadaşın var mı diye sorarken ona hiçbir şekilde erkek arkadaşı olamayacağı* mesajını veriyor, bu dinin şeylerinden bence baskılarından biri, kadın erkek eşitsizliğin önemli faktörü bence (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

En başında *örtünme zorunluluğu* bence çok büyük bir olay çünkü direk kadını sosyal hayattan dışlamış gibi oluyorsun. Onun dışında sadece Sünnilikle alakalı olmasa da duyduğum başka pratikler de oluyor işte bu el sıkışmama işte odaya girmeme tarzı işte başörtüsü peçe ayrımı falan farklı pratikler olabiliyor... Çoğu da genellikle hani kadını engelleyen kurallar oluyor (Hephaistos, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Katılımcıların anlatılarının işaret ettiği haliyle Sünni inancı cinsel tecridi kutsayan ve yücelten, bunu günlük yaşam içerisinde cinsel politika aracılığıyla uygulayan ve düzenleyen bir inanış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dini Kimliğin/Kimliksizliğin Erkekler Üzerindeki Etkisi: “Kurtulma Hali Karşısında Rahatlık Hali Üzerine Anlatılar”

Katılımcılar entelektüel birikimleri ya da aldıkları üniversite eğitimleri ışığında kendilerini her ne kadar Sünni ya da Alevi inancı dışında (agnostik, ateist, deist gibi) tanımlasalar da habituslarından ödünç aldıkları (Bourdieu, 1993) dini/etno-dinsel kimlik sosyalizasyonları ekseninde günlük yaşamda ve toplumsal cinsiyetlenme anlamında dini/etno-dinsel kimliğin etkileri olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, ilk dalga kültürel feministler de dinin bir kurum olarak cinsiyet üzerinde bir etkisi olduğunu ifade etmiş ve din kurumunun kendisine yönelik eleştiriler getirmişlerdir (Donovan, 2016).

Bu doğrultuda, Sünni katılımcıların anlatılarında özellikle dinin etkisinden ve yetiştikleri Sünni kültürün baskıcı unsurlarından ‘kurtulma’ durumu tekrar eden bir kod olarak gündeme gelmektedir. Apollon bu durumu şöyle ifade etmektedir: ‘*O Sünni perspektifin ya da Sünni baskılamanın hiçbir mantığı ee şeyi kırıntısı kalmadı üzerimde gibi geliyor, zaten dini anlamda bir şey yok bir şey kalmadı*’. Aphrodite bu durumla ilgili olarak dinin kullanılması ve dini sorgulamasıyla aslında bu değişimin ve direnişin başladığını belirtmektedir:

Dini inancı çok yüksek bir ailede büyüdüm ben, baba tarafından olmasa da anne tarafından öyleydi anneannemin öyleydi, hani ben hiç dışarıdan belli etmezdim herkes çok şaşırırdı ama ben hani 4. Sınıfta kuran okumaya başlamıştım. 8. Sınıfa kadar aralıksız kuran kursuna gitmiş ve hani kuranı hatim etmek üzereyken felsefik tartışma yüzünden kuran kursundan ayrılmış -politikliğimle- ayrılmış bir insanım. Açıkçası oradaki hocanın niyetinin kötü olduğunu düşünmeye başlamıştım. Alternatif motifleri olduğunu düşünmeye başladığım için senin bana öğretebileceğin bir şey yok deyip çıkmıştım mesela oradan, dini ilk negatif sorgulamam orada başladı ama ondan önce hep şeydi tanrı inancı çok yüksekti din inancı çok yüksekti bende (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Zeus da Sünni kültürü içinde büyüyen biri olarak Sünni inanın baskısından bir kurtulma mücadelesi olduğuna ve bu kurtulma sürecinde ‘korku mekanizmasının’ işlerliğine vurgu yapmaktadır:

Hayatını düzenlemen gerekiyor ya da şuna göre yaşamam gerekiyor gibi şeyler vardı. Ben aslında Agnostik olduğumu fark ettiğimde o üzerime yüklenmiş olan inanç sisteminden kurtulmam biraz sancılı oldu çünkü sürekli ee kötü bir şey mi yapıyorum yanlış bir şeye mi inanıyorum işte

inancımdan vazgeçiyorum bu beni nasıl etkileyecek işte insanlar bunu duymaya başladıklarına ne tepki verecekler gibi bir korku vardı [---] Başta bir korku mekanizması çalışıyor çünkü ona göre yetiştiriliyorsunuz (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Zeus ve Apollon'un bahsettiği bu etkinin şekillenme süreci ise Ares tarafından şöyle dile getirilmektedir:

Çocukken camiye gönderilirdin camide kuran okuma bilmem ne işte yıllar boyu o inanış gereği günahlar vardı ritüeller vardı. Bunların bazılarını yerine getirmek zorundaydın işte toplum tarafından baskıyı kabullenmek zorundaydın ama şimdi öyle değil. Yani hani mesela o zaman oruç tutmak zorunda hissediyordun kendini çünkü bu önemli bir ritüeldi ama mesela şimdi tutmak zorunda hissetmiyorum böyle bir zorunluluğum kalmadı. Bugün Sünniliğin bir etkisi var mı üstümde bence yok ama uzun yıllar oldu yani, mesela sorguladığım dönemde dahi orucumu tutuyordum çünkü o bir şeydi yani hani bir baskılanmaydı bir inanıştı tutmak zorunda hissediyordum kendimi (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Sünniliğin etkisi anlamında Hermes bir 'sabır öğretisi'nin geliştiğini ifade ediyor:

Kişilik yapısı ya da karakter yapısı daha böyle sabretme noktalarında falan sabır mesela öğrendiğim bir şeydi çünkü ya da belki biraz mütevazı olma meselesi bunlar bütünüyle dini kavramlar değil ama ben bunları öğrendim. Çünkü ortaokula kadar falan şey vardı hani camiye falan gidiyordum namaz kılıyordum... (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Alevi katılımcılar ise dinin ve inanç pratiklerinin Sünnilikte olduğu gibi 'dayatılmadığını' bu sebeple dini pratik etme ve dinin günlük yaşam pratiklerine sirayeti anlamında 'daha rahat' ve 'daha açık fikirli' olduklarını ifade etmektedirler. Öyle ki, Prometheus ve Gaia Alevi katılımcılar olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısı anlamında Aleviliğin onlara katkı sağladığını belirtmektedirler. Öyle ki, sahadaki görüşmelerdeki gözlemlerimin sonucu olarak da Alevi katılımcılar günlük yaşamın her alanında eşitlik ve çağdaşlık vurgusunu yapan kişilerdi:

[ev arkadaşı] Daha çok muhafazakâr Sünni bir aileden gelmişti işte benim annemi gördüğünde biraz daha şaşırması. İşte çünkü çok daha rahat hareket ediyordu kendi başına bir şeyler yapabiliyordu ve kimse yadırgamıyordu onu. Köyde ya da işte kadınlar ve erkekler bir arada bütün ritüelleri gerçekleştiriyordu işte herhangi bir şeyde herkes kadın da erkek de aynı derecede önemliydi ritüel için o yüzden herhalde **eşitliğe dair bir fikir bir zemin böyle bir şey vermiş olabilir bana** (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

İnsana bakış açım da bariz bir şekilde etkili bence, daha geniş bir perspektiften bakabiliyorum işte Alevi olduğumuz halde insanlara Alevi Sünni değil de inanç üstü inanç dışı bakabilme avantajını mesela kazandırdı. Ya da işte etnik kimlikten ziyade ona bakmadan işte ne olduğuna bakmadan ya da nerele olduğuna bakmadan hareket etme avantajını sundu yani (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği şekliyle Sünni katılımcılar için inanç kaçılacak, kurtunulması gereken bir olgu iken Alevi katılımcılar için ise günlük yaşamda daha eşitlikçi ilişkiler kurma ve kimlik ayırımına gitmeden insanı insan olduğu için kabul etme halinin olduğu görülmektedir. Aleviliğe özgü olan bu durum ise belki de Alevi inanışın pratiklerini ve kültürel yapısının kodifiye

edildiği ve bir araya getirildiği kutsal kitap Buyruk'ta ifade edilen cinsiyetsiz 'can' ve 'insan' anlayışının bir yansıması olarak düşünülebilir.

Sünni ve Alevi Erkeklikler: Benzerlikler, Farklılıklar

Katılımcıların dini/etno-dinsel kimliklerinin cinsiyetlenme ve hayata bakış açılarına olan etkisi göz ardı edilemez. Bu noktada, Alevi ve Sünni katılımcılar arasında erkeklik ve ataerkil ilişkiler ekseninde deneyim ve bakış açısı bağlamında ortaklaşan ve farklılaşan hususların neler olduğunu irdelemek istedim. Bu duruma yönelik olarak ise katılımcıların anlatılarının ortak dili, aynı toplumda yaşamış olmanın ve egemen ataerkil kodların her ikisi için de yansımalarının olduğudur. Yani, Ares'in ifade ettiği şekliyle *'erkeklik açısından bakarsak ikisi arasında herhangi bir fark göremiyorum, cinsiyet rolleri açısından ikisi de aynı avantajlara sahip'*. Ares'in anlatısına ek olarak Apollon farklılığa vurgu yapmakta ve Alevi erkeklerin Alevi olmalarından dolayı yaşayabilecekleri bir 'ezilmişlik duygusu'nun olabileceğini aktarmaktadır. Ayrıca, erkeklik konusunda tek bir kategori üzerinden açıklama yapmanın eksik olabileceğini belirtip anlatısında kesişimselliğe vurgu yapmaktadır:

Farklılık olarak şunu söyleyebilirim, Alevi olmanın yarattığı ezilmişlik duygusunun erkeklikle kesiştiği noktayı. Sünni erkeklerde görmek pek mümkün değil. Erkekliğin ağır bastığını düşünüyorum ancak Alevi erkekler bir noktada erkek olmanın da yetmeyeceğini düşünüyor olabilirler. Türkiye özelinde bakıldığında da tek bir kategori üzerinden bazı şeyleri tartışmak mantıklı gözüküyor. Mezhep çatışmalarının tarihine bakıldığında bunun toplumsal cinsiyet tartışmalarının üzerine çıktığı açık görülüyor. Bu tabii ki daha siyasal kırılmalardan beslenen bir durumdur (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Hera ise erkek olma aşamalarının deneyimlenme şekillerinin farklılık gösterdiğine işaret edip 'sünnet aşaması' dışında ortak bir sosyalizasyon sürecinin olmadığına vurgu yapmaktadır:

Ya mesela sünnet gibi deneyimler daha ortak yaşadığımız mesela nasıl kutlandığı vs. ama sünnet dışında mesela askerlik Sünnilerde daha önemliken Aleviler'de ben o kadar önem göremiyorum. Evlenmeyi de işte mesela M*** abiler [kuzenleri] falan hiç evlenme baskısıyla karşılaştı mı merak ediyorum ama işte benim çevremde hiç olmadı. Hani annemin başkalarına dediğini de duymadım hiç hani evlenme çağı geldi gibi bir şeyi hiç duymadım annemin dediğini, o yüzden sünnet konusunda belki daha ortak sayılırız (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere Alevi ya da Sünni katılımcılar erkeklik ekseninde ataerkil toplum içerisinde aynı pozisyonda konumlandırılırsalar da Alevilerin etno-dinsel kimlik olarak azınlık oluşları erkeklikle kesişim gösteren bir farklılık haline gelmektedir. Ayrıca, sosyalizasyon anlamında da bir farklılığa vurgu yapılmaktadır. Bu farklılık vurgusu ise sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde irdelenecektir.

Alevi erkeklikle ilgili olarak katılımcılar Aleviliğin toplumsal cinsiyet bakış açısı ile benzerlik gösteren bir erkeklik düşüncesinin şekillendiğini ifade etmektedirler. Katılımcıların anlatılarına göre Alevi erkek Sünni erkeğe göre daha ‘hoşgörülü’, ‘modern’ ve ‘çağdaş’tır. Cronos’un ifade ettiği haliyle ‘kadını ötekileştirmeyen bir yerden’ Alevi erkekliğin kurulduğu görülmektedir. Benzer şekilde Sünni olan Demeter de Alevi erkekliği ‘toksik maskülenlik daha az içerisinde barındıran’ bir erkeklik hali olarak kurgulamaktadır.

Alevi erkekliğin nasıl şekillendiği hususa ele alındığında anlatılarda kente göç ve kentlilik kavramlarının önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki, Okan (2018), 1970’lerin sonlarından itibaren yoğun bir şekilde Alevi erkeklerin kentsel yaşama göç ettiği ve ardından hanenin diğer üyelerini getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, yaşanan bu göçün temelini Okan (2018) iş gücü piyasasına katılım ve kentteki fırsatlardan yararlanmak olduğunu vurgular. Bu bağlamda belirtilen bu ‘hoşgörülü’, ‘modern’ ve ‘çağdaş’ erkek olma hali Dionisos’un anlatısında kendisini göstermekte ve bu çalışmada vurgulanan Alevi erkeklik anlatısının ‘kentli Alevi erkek’ için yapıldığı görülmektedir:

Bence Sünnilere göre çok çok avantajlı çok daha hoşgörülü ve bazı olaylara karşı duyarlı aynı zamanda da çok daha açık fikirli [---] Tabi **şehirde yaşayanlar için geçerli bunları not olarak alırsak** çünkü küçük yerde Alevi veya Sünni olman değil coğrafi özellikler etkiliyor [---] Bireysel yolculukta çok daha açık fikirli. Çünkü düşünmüyoruz ki biz toplumsal yapıyı düşünmüyoruz daha bireyseliyiz herhalde [---] Bence erkekliğe de bu şekilde yansıdığını düşünüyorum. Yine çünkü Alevi olan zaten hoşgörülü olmayı öğrenmiştir belki açık fikirli olmayı öğrenmiştir seçici olmamayı öğrenmiştir. Dolayısıyla hani erkekliğine de bu şekilde yansıdığını düşünüyorum çok daha hoşgörülü olabileceğini (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Alevi olan Eros anlatısında dine dair pratiklerin homososyal bir şekilde yalnızca erkeklerle pratik edilmesinin erkeklikle ilişkisini kurup kente göç ettiklerinde bu inanç pratiklerinin gerçekleştirilmemesinin iyi anlamda bir değişim olduğunu ifade etmektedir. Bu durum özellikle Dionisos’un vurgu yaptığı kentli Alevi erkek anlatısı ile uyumluluk gösterdiği için iyi bir değişim olarak vurguladım. Ayrıca, Eros baba tarafının Alevi dedesi olmasının da erkeklikle ilintili bir gurur durumu olduğunu ifade etmekte ve kente göç ile aslında bu erkeklik gururunun bir yapı bozuma uğradığı görülmektedir:

Erkeklik üzerinden de biraz şey olduğunu düşünüyorum hani en azından bu eksikliği bence iyi bir şey. Şimdi babayla dedeyle şunla bunla falan camiye gitme muhabbeti falan var ya hani bayram namazına şuna buna gitme falan, onun da *erkekliğin bir parçası olduğunu düşünüyorum* ama Alevilerde ya da benim ailemde hani en azından ritüellerden bir tanesi eksik mesela o açıdan bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum [---] Bence şu etkili bir durum benim baba tarafım Alevi dedesi ve bunların bir şekilde baba tarafından taşıdıkları *bir gurur var*, ya bu aile üyeleri benim babamın tarafındaki insanlar bir şekilde bir gururlular ve ben o babamın tarafından gelen şeylerle büyüdüm fakat mesela şeydir hani mesela doğrudan bizimkiler hani ne camiye gider ne hani ramazan orucu tutulur falan filan ama gayrimüslimlere falan filan daha sempatiyle yaklaşır. Benim de zaten sonuç

olarak şu anda öyle değil tabi ama daha küçükken falan böyle hani gayrimüslim olan insanlara daha babamın o getirdiği kurduğu söylemler etkili olmuştur ve o da böyle bir gururladır (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Hera ise Alevi erkekleri ‘sessiz erkekler’ olarak tanımlıyor ve bunun sebebini de kadının ev ekonomisine katılımı üzerinden açıklamaktadır:

Alevi erkekler benim için daha **sessizler**, mesela şey çok yaygın bence en azından benim çevremde gözlemediğim kadarıyla ev ekonomisini kadının devam ettirmesi... Ev ekonomisi demeyim de eve giren total paranın bir kısmının kocaya ayrılması erkeğe verilmesi geri kalanının da kadına verilmesi kadının devam ettirmesi evi diğer işlerin üretiminde kadının söz sahibi olması benim gözlemediğim bir şey (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Erkeklerin anlatılarının işaret ettiği Alevi erkeklik ideali aslında kentli bir Alevi erkeklik ideali olup, görece modern, eşitlikçi ve daha çağdaş bir erkeklik olarak kurgulanmaktadır. Özellikle bu çalışmadaki aile ve toplumsal cinsiyet ilişkileri kısmı hatırlanacak olursa taşrada (kırsalda) yaşamış ya da ailesi taşradan kente göç etmiş Alevi katılımcıların aile yaşam öykülerinde klasik-geriatrik ataerkil izlerin olduğu ama kente göç ile bu klasik ataerkil rejimin görece yok olması durumu söz konusuydu. Kısaca, Alevi erkeklik kurgusu sınıf ve kent kavramlarından bağımsız düşünülemez.

Katılımcılara göre Sünni erkeklik irdelendiğinde Alevi erkeklere göre daha özgür ‘olmayan’ bir tablo gündeme gelmektedir. Katılımcıların anlatılarında özellikle dini kuralların ve Sünniliğin hayatı regüle etme (düzenleme) çabasının Sünni erkekliği şekillendirdiği konusunda mutabık oldukları ve Sünni erkekliğin inşasında ailenin inanç konusundaki baskıcı halinin önemli ölçüde etkisi olduğu görülmektedir:

Sünni erkekler dini açıdan daha koyu bir baskı altında yetişiyor. Sevişmek, cinsel deneyim yaşamak evlenmeden kesinlikle yasak. Hatta büyük suçlardan biri sayılıyor. Bu bastırılmışlık da kuvvetle muhtemel çok daha büyük sorunlara yol açıyor. Alevi erkekler açısından da benzer bir durum varken, Alevi ailelerin bu tip konulara daha açık olduğunu söyleyebilirim (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ares’in anlatısına ek olarak Apollon Sünni erkeklik için açıklayıcı bir tanım getirmekte ve Sünni erkekliği ‘iktidarın perçinlenmiş hali’ ve ‘merkezin merkezinde olmak’ şeklinde tanımlamaktadır:

İktidarın perçinlenmiş hali olarak okunabilir bu durum. Merkezin merkezinde olmanın bir hali de denebilir. Bahsini geçireceğim durumun **heteroseksüel bir erkeklik** olduğunu söylemek isterim. Bütün toplumsal kurumlar, din, aile, eğitim sistemi vs. Sünniliği ve erkekliği ayrıcalıklı hale getirdiğinde ki bu durumda öyle, iktidarı kullanmak ister istemez elinde oluyor. Farkında olmadığın anlarda bile gücünü kullanabiliyorsun. Bunu kırmak genelde ellerinde olan bir şey olduğunu düşünüyorum. Çok basit olduğunu iddia etmiyorum (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Hera ise Ares'in anlatısındaki cinselliği düzenlemeye yönelik bir pratiğin (cinsel tecrit pratiğinin) yetiştiği Alevi kültüründe olmadığını ancak Sünni erkek arkadaşlarının bu kurallara göre yetiştirildiğini ifade etmektedir. Bu durumla ilgili olarak Yıldırım (2018) görüşme yaptığı LGBT Alevi katılımcısının Sünni ve dindar bir erkekle seks yaptıktan sonra Sünni erkeğin 'gusül abdesti' aldığını aktarmıştır. Yıldırım'ın (2018) çalışmasında aktardığı bu durumda gerçekleşen cinsel beraberliğin Sünni-İslam inanışında bir 'günah' oluşuna karşın abdest pratiğinin gerçekleştirilmesi Sünni inanışın etkisinin aleni bir tezahürü olarak okunabilir. Bu durumla paralel olarak Hera'nın anlatısında Sünni erkeklerin Sünni inanışta yasaklı (!) cinsel pratikleri eylediklerinde 'suçluluk' duygusunu deneyimlediklerini aktarmaktadır:

Namaz ya da abdestin nasıl alınması gerektiği, zina bak mesela ben şimdiye kadar zinayla ilgili hiçbir şey duymadım hiç ya yani bir kere bile evlenmeden önce şöyle bir şey yapmak böyle bir şey yapmak hiç yani özellikle *cinsel hayatı regüle eden* herhangi bir söylem hatırlamıyorum. Mastürbasyon da buna dahil eminim. Mesela Sünnilerde vardır işte ne bileyim cinlerle ilişkilendirmek o elin cehennemde yanacağı falan bunu ortaokul gibi arkadaşlarımdan dediğini hatırlıyorum. Çünkü saçma sapan bulduğum o zamanlar bir de bana şey gelmişti çok da akla uygun gelmemişti bu dedikleri *çok da korkutan* bir şey olmamıştı. Mesela ben mastürbasyon yapmakla da barıştım hep işte bu *ertesinde suçlu hissetme gibi şeyler yaygın söylemler olabiliyor ya bazen erkek grupları arasında*, hiç öyle bir şeyim de olmadı (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Hera'nın ve Ares'in anlatısında görüldüğü üzere Sünni erkekliğin inşasında cinselliğin sıkı bir denetimi ve bu denetim ise korku ile inşa edilmektedir. Bu noktada özellikle Sünni erkeklik arzular, günah ve korku arasında bir üçgende sıkışıp kalmaktadır.

Bir Erkeklik Hali Olarak Arap Alevi Erkekliği: Erkeklik Gelenekleri ve Ritüelleri

Erkekliğin homososyal inşası, selamlık kurumları ve ritüelistik boyutuna vurgu yapmak anlamında Arap Alevisi (Nusayri) erkekliğin inşasını betimlemek bu çalışmada önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmaya katılan Arap Alevisi iki katılımcının anlatıları üzerinden yola çıkılmaktadır. Bu iki katılımcı ise Tartaros ve Hera'dır. Bu iki katılımcının Arap Alevisi olması dışındaki farklılaşan özellikleri söz konusudur. Örneğin, Hera eşcinsel ve Mersin'deki bir Arap Alevisi ailede büyümüştür. Tartaros ise Hatay'da büyümüş ve heteroseksüeldir. Bu farklı iki katılımcıların anlatıları bu kısımda beraberce paralel bir şekilde ele alınmaktadır.

Arap Aleviliğinde sünnet ritüeline benzer şekilde erkekliğin ilk aşaması olarak '*sır tutma ritüeli*' gerçekleştirilmektedir. Katılımcılar kültürel gerekçeler ve kültürlerine saygı gereği olarak bu 'sır'ın içeriğini bana açıklamadılar. Ancak, bu ritüelin aşamalarını anlattılar. Ben de onlardan aldığım izin doğrultusunda bu aşamaları anlatı haline getirip bu kısımda paylaştım.

İfade edilen bu sır tutma ritüeli, Arapça olarak performe edilmekte ve ritüelin gerçekleştiği ortam tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Hera ortamdaki erkeklerle ilgili olarak Arap Aleviliği'nde Anadolu Aleviliği'nden farklı olarak dedenin olmadığını amca, şih (şeyh) gibi kişilerin olduğunu ve bu kişilerin de erkek olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda ritüeldeki aktörler ise baba, oğlan çocuğu, imam (şeyh), amca (şeyh), yedek amca (dahil) ve erkek şahitlerden oluşmaktadır. Bu ritüelle ilgili olarak ilk aşamada erkeğin sır tutabilme yeterliliği gündeme alınmıyor ve oğlan çocuğunun yetiştirilmesi için usta (seyit) seçilmekte. Bu kişiyi ise katılımcıların anlatılarında görüldüğü üzere oğlan çocuğunun babası seçmektedir. Gerçekleştirilen bu ilk ritüelden bir yıl sonra ise aynı erkekler cemaati yine toplanıyor ve amca seçme yemini gerçekleştirilmektedir. Bu yemin birçok kez erkek tarafından sesli olarak tekrar edilip ardından kutsama amaçlı kurban kesilmektedir. Bu ritüelde aynı zamanda bir yedek amca da belirlenmektedir. Sonuç olarak, Tartaros'a göre bu ritüelin temel amacı, erkekleri 'disipline etme' ve Arap-Alevi toplumunun kurallarını öğretmektir. Bu bağlamda Tartaros bu erkeklik geçiş ritüelini şöyle aktarmaktadır:

[İlk aşama sır tutabilir olmaya yetkin görülmek] 13-14 yaşına geldiğin zaman bir erkek takımı olur. Senden 13 yaşına geldiğini ve belli şeyleri öğrenmen gerektiği söylenir. Nedir bu kutsal şey en önemli şey seni sen yapan şey diye anlatılır nedir bu kutsal şey 'namaz'. Namaz camide kılınmaz cami kelimesinin kökeni cem, cem toplanmak demek cem evi de yok bizde ama her cemaatin toplandığı yer cami sayılır bizde ama genel olarak erkeklerin ya da cemaatin toplandığı yerdir. Kibleye dönülmez insanlar birbirine veya şeyhe döner yani imama, o içeride toplanılır falan şahitler olur bu çocuk büyüdü mü sır tutabilir mi. Niye sır çünkü Alevi olduğun için öldürülüyorsun kapın işaretleniyor yani Alevi olmak sürekli bir öldürülme sebebi köyün yakılıyor bittin yani. Hatta dedem annemin babası Arabistan'da inşaatta çalışırken ikinci kattan aşağı itildi Alevi olduğu öğrenince, iki bacağı kırıldı omurgası falan zarar gördü bir sene falan yürüyemedi. Ama hareketleri hep yavaştı dedemin bu çok önemli bir şey... Konuya dönelim sır tutabilir mi bu çocuk büyüdü mü bu erkek büyüdü mü sır tutabilir mi ben de evet tutabilirim diyorum. Canım hiç istemese de ama ben ritüeli gerçekleştirmeyi çok önemserim yani bu direnci göstermem saygı gösteririm. O yüzden bunu seve seve yaptım. İşte bu arada Arapça gerçekleşiyor her şey bir imam oluyor şahitler oluyor etrafında diyor ki kendine bir usta seçeceksin bu ustaya da usta denmiyor bu arada hem 'seyit' deniyor hem de 'amca' **[Amcanın seçim aşaması]** Amcayı (seyit) seçiyorsun bu arada çoğunlukla sen seçmezsin baban seçer çünkü sen 12-13 yaşındasın hani hem aklıselim olmuştur diyorlar hem biraz daha babalar falan seçiyor o kişiye güveniyorlar çünkü gidip onun evinde kalacaksın evine taşınıyorsun o kişinin bu arada sana sayfalarca bir şey ezberletiyor diyorlar ki tamam madem öyle sana bunu verelim diyor Fatiha'yı bir kaç küçük süre öğretiyor sana bunu sürekli terennüm halinde tekrar ettiriyor bunu uzun süre yaptırıyor ve bu senin namazın sayılır diyor. Bu küçük şey bile yarım sayfa anca eder bu senin namazın sayılır ve bunu sürekli okuyacaksın diyor bunu 1 sene boyunca tekrar edersen ve kimseye bahsetmezsen tamam namaz öğrenebilirsin diyor **[erkekler cemaati yeniden toplanıyor]** 1 sene geçiyor aradan yüzde doksan dokuz bu sırrı tutuyor çoğu genç zaten sallamıyor bile unutuyorlar, 1 sene sonra tekrar aynı ahali aynı yere geliyorlar ve diyor ki 1 sene önce böyle bir şey oldu hatırlıyor musun evet diyorsun işte sen namaz öğrenmek istiyor musun evet işte bu kişiyi amcan seçer misin seçiyorum yemin eder misin ederim 40 yemin eder misin ederim 100 yemin eder misin ederim 1000 yemin eder misin ederim böyle gidiyor. Gerçekten diyalog tamam diyor sonra kurban kesiliyor o arada senin için ve sen o kişinin arkasından çıkmak denir Arapça'da. O kişinin arkasından çıkıyorsun sen o kişi seni arkasından çıkarıyor tamam ben bu çocuğu arkama alırım diyor herkesin önünde yemin ediyorsunuz ve birbirinizden artık sorumlusunuz. Hani bir de hem dahil (*a sesi ı gibi telaffuz ediliyor*) vardır hem şahittir hem de o amcanın yedeğidir [---] Bunun yozlaşmış hali de var oradaki çocuk gülmemeli çünkü gülmek biraz çocukça bir şey ve orada ciddi bir şey oluyor. Orada seni güldürmek için uğraşırlar ağla ya da bağır diye uğraşırlar teste tabi tutarlar ama biz hiç böyle şeyler yaşamadık işin aslı, daha önce varmış gerçekten psikolojik sınav yaparlarmış ama bu anlatıda kaldı ama hiç öyle bir şey olmuyor (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Arap Aleviliğindeki bu sır tutma ritüeli Millett'in (2018) vurgu yaptığı selamlık kurumu işlevi görmektedir. Oğlan çocukları yalnızca erkeklerden oluşan bir grup içerisinde toplumsal roller ve sınavlara tabi tutulmakta ve oğlan çocuklarının erkekliği kanıtlanmakta ve onaylanmaktadır. Öyle ki, bunu takiben yıllar sonra erkeklerin kendi oğlu/oğulları olduğunda aynı ritüeller tekrarlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, erkekler erkekliği diğer erkeklere patrilinear (babasoylu) bir şekilde aktarmaktadır. Aynı zamanda bu sır tutma ritüelinde ifade edilmeyen sır ise Arap Alevisi kadınlara verilmemektedir. Bu noktada, Dicle Paşa 2019 yılında yayınlanan *Arap Alevi Kadınlar Üzerinde Dinin Etkisi ve Ataerkilliğin Yeniden İnşası* isimli yüksek lisans tezinde, Arap Aleviliğinin erkek odaklı ve kadının ikincil konumunu yeniden üreten ve pekiştiren bir inançsal-kültürel yapısı olduğuna işaret eder. Bu doğrultuda sırrın kadınlarla paylaşılmaması da, Paşa'nın (2019) işaret ettiği haliyle, Arap-Aleviliğindeki cinsiyetçi ön kabullere göre şekillenmektedir:

[Sır neden kadınlara söylenmez?] Bunu da şuna dayandırıyorlar bu sırrı herkes bilmemeli belli bir yaşın üzerindeki bazı erkekler bilmeli kadınlarla paylaşılmamalı çünkü kadınlar rehin alınıyor. Gerçekten daha önce olmuş kadınlar çünkü savaş çıktığı zaman kadınlar ganimettir alınıyor ya tecavüz ediliyor ya gidip onların karısı yapıyor falan filan. Kadın daha mobil (hareketli) daha önce de söylediğim gibi 1500 senedir İslam'da da böyle olduğu için onlarla bu sırrın paylaşılmadığı söyleniyor ama kadınlar bu ritüel dışında her yerde var yani hiçbir şekilde haremlik selamlık yok Alevilikte (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Tartaros, oğlan çocukluğundan erkek olmaya geçişini ve amcayla olan iletişimde erkekliğin sert, disipline edici inşasına şöyle işaret etmektedir:

Benim öğrendiğim şeyler bir tık daha ağırdı mesela ben bugün istesem nakip şef (dini, kültürü öğretebilecek kişi) olabiliyorum. Şimdi bu noktada ben amcamın evine gittim ve 35 gün kaldım bu uzun bir süre (seçilen amca) ve o 35 gün içinde yarı askeri bir sistem var sabah kalkıp fecir namazını kılacaksın ve gün içinde bunun tekrarını yapacaksın ve namazı ezberlemeye çalıştığın için belli bir metni ezberlemeye çalıştığın için bu metin de Arapça bu arada belli bir disiplinin olması lazım. O disiplin bana sabırlı olmayı öğretti mesela. 13 yaşındayken bir amcamın arkasından çıktık ve o bana şeyi öğretti dur! Bak! Artık çocuk değilsin sorumluluğun var falan bu bende çok önemli bir yerde aslında çünkü o çocuk o anda aslında ha s***ir annem babam yanımda değil ya da bu akşam istediğim yemeği yiyemicem ya da başka bir yerdeyiz bunu diyorsun (Tartaros, 24, Arap-Alevi, Heteroseksüel)

Hera da bir Arap Alevisi erkek olarak kadınlara yönelik herhangi zorunlu tutulan bir din eğitimi olmadığını, cinsiyet ilişkileri bağlamında Tartaros'un anlatısına benzer şekilde Arap Alevisi kadınların ve namazı öğrenmemiş erkeklerin de namaza giremediğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Arap Aleviliğinde ritüeller tamamen erkeklere özel, homososyal bir bölge olarak görülmektedir. Aynı zamanda Hera sır tutma ritüelini tören olarak ifade edip bu töreni homoerotik bir etkileşim ve iletişim aracı olarak ifade etmektedir. Ayrıca, Hera'nın anlatısının

işaret ettiği şekliyle aynı amcadan eğitim alan kişiler kardeş ilan edilmekte ve böylelikle Arap Aleviliğindeki sır ritüeli bir erkek kardeşlik kültürü (fraternity) üretmektedir:

Şu an düşününce homoerotik geliyor açıkçası (gülerek)- çünkü şöyle bir şey var, şurada şey duruyor senin amcadan dini olarak daha hiyerarşik olarak yüksekte biri bu bu durumda H*** amcaydı. A*** amcanın babası ve elini verir misin bir şey göstericem, A*** amca şurada oturuyor sen A*** amcanın önünde diz çöküyorsun ve şöyle tutuyorsun ellerini, buraya bir tane mendil koyuyorlar (kahkaha atıyor) burada da S*** abi vardı S*** abi de genç fakat kendini dine adanmış biri, böyle tutuyorsun S*** abi burada bir şeyler diyor sen de amcana onu tekrarlıyorsun [---] Bozulmaz yemin (gülüyor) çünkü orada yemin ediyormuşsun neye ettiğimi bilmiyordum aydınlatmadılar bu konuyla ilgili **[yemin Arapça gerçekleşiyor]** Bir şey diyor sen tekrarlıyorsun bir şey diyor tekrarlıyorsun, sonra A*** amca çağırıyor beni kitabı verdi. Dedi ki 1 hafta yeter mi ben de yeter dedim 10 günde ezberledim sonra gittim kendisine okudum, bunu oku şunu oku dedi okudum sonra bir süre geçti yani şimdi görece arkasında duracağın namazın yani senin official olarak erkek olacağın namazın deyim görece büyük bir namaz olması lazım. Bizim de böyle belli başlı bayramlarımız var bizim derken Arap Alevilerinin mesela şu an aklımda İğdil Gadir dediğimiz bir bayramımız var. Mesela yeni yılı kutladığımız başka bir bayramımız da var sanırım yeni yıldan 12 gün sonra kutlanıyor neyse böyle bir büyük bir namaz vardı. Yine bizde de namazlar belli başlı kişilerin evinde kılınıyor yani lojistik olarak uygun ve dini bakımdan saygı değer kişilerin evinde kılınıyor ki bu kişiler çoğu zaman kendi evlerini ona göre dizayn ediyorlar zaten. Mesela kendi evlerini yaptırıyorlarsa alt katı burada namaz kılınır şeklinde yaptırıyorlar. İşte ben gittim M*** amca beni aldı o da annemin kuzeni, bu arada bizim yaşadığımız mahallede 3 sokakta anne tarafı yaşıyor yani çok Arap Alevisi bir yerde yetiştim. Yakınım böyle birbirimize, böyle ben bakkala giderken falan teyzelere selam verebiliyorum... M*** amca götürdü namazımı kıldım benim aralarına katılmış olmamın getirdiği sevinç ve gururla beni tebrik ettiler hayırlı olsunlar falan filan bir de çorba dağıtıyorlar bizim hırısı dediğimiz... İşte ben eve getirdim evde böyle bir şenlik havası var işte ilk çorbamı getirdim falan filan o yüzden çok şey **[erkekliği hissetmek]** yani mesela daha erkek hissettiğim bir an olarak daha heyecanlı hissediyordum mesela titrediğimi hatırlıyorum şu mendil olayında çünkü hiçbir şey bilmiyordum içeride ne olacağına dair ve birden bir yaşlı adamın önünde diz çöküp (gülerek) başka bir erkekle el ele tutuşmaya başladım **[sırrı öğrenmek ve gelen beklentiler]** Ama öğrendikten sonra bu sorumluluk yüklendi ve herkes ondan bir şeyler beklemeye başladı onun gibi aslında bu namazı öğrendikten sonra daha şey bekleniyor namazlara katılman evine çorba götürmen falan **[amcalarla kurulan sanal akrabalık bağı]** Bir de şöyle bir şey var bu bence güzel bir bilgi olabilir A*** amcadan dini eğitimini almış bütün erkekler kardeş sayılıyor, mesela Ahmet amca var ben dini ondan öğrendim namaz kılmayı senin ailen de seni A*** amcaya gönderdi biz kardeş oluyoruz artık kardeş sayılıyor din kardeşi (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere Arap Alevisi erkekliğin inşası, selamlık kurumları aracılığıyla ritüelistik bir şekilde cinsiyetçi bir konumdan inşa edilmektedir. Ancak, erkeklik ve Alevilik kesişiminde önem arz eden ve paylaşılmasını önemli bulduğum bir kültürel doku olduğu için de Arap Alevi erkekliğin inşasındaki temel bir ritüel olan sır tutma ritüelini bu çalışmada gündeme almak istedim.

Dinin Cinsel Yönelim ve Cinsellikle Kesişimi

İnançlı olmak ve heteroseksüel olmak hegemonik erkekliğin temel özellikleri olarak düşünüldüğünde dini/etno-dinsel kimliğin cinsel yönelim ve cinsellikle kesişmesi de kaçınılmazdır. Bu noktada özellikle Özbay'ın (2013) vurguladığı şekliyle heteroseksüel ve Türk-Sünni olmak Türkiye toplumundaki hegemonik erkekliğin temel dinamiklerini ifade

etmektedir. Bu sebeple erkeklige kesişimsel bağlamda çözümlenmeler getirmek için cinsel yönelim ve dini/etno-dinsel kimliğin kesişimselliğini ele almak istedim.

Bu doğrultuda cinsel yönelim ve dini/etno-dinsel kimlik kesişimi noktasında katılımcılardan Aphrodite, Dionisos, Hermes ve Demeter dışındaki diğer katılımcılar, dini/etno-dinsel kimliğin cinsel yönelimi performe etme ya da sınırlama anlamında bir etkisi olmadığını ifade etmektedirler. Heteroseksüel olan Dionisos hariç hemen hemen neredeyse tüm Alevi katılımcılar Alevi olmanın cinsel yönelimle kesişimsel bir boyutu olmadığını aktarmaktadır.

Dionisos ise *'Alevilik üzerinden kurduğu bireysel yolculuk tanımını, cinselliği yaşama konusunda entegre ediyor ve bu konuda sınırların daha geniş olduğunu'* anlatısında dile getiriyor. Ancak, Sünni katılımcılar için aynı durum söz konusu olmuyor. Anlatıların işaret ettiği nokta Sünniliğin cinsellik -özel olarak eşcinsellik- bağlamında erkeklerin anlatılarında 'günah', 'sınav' ve 'suçluluk' kavramları ile kendini var etmektedir. Bu doğrultuda, Sünni katılımcılarda dinin cinsel yönelim üzerindeki etkisi anlamında Aphrodite'nin öyküsü önem arz etmektedir. Çünkü Aphrodite inançlı, Sünni ve babasının ölümünden sonra milliyetçi ve homofobik bir abinin aile reisi konumuna geldiği bir aile yaşantısına sahip. Anlatısında, bu durumların etkisi olarak cinsel yönelimi ile ilgili başladığı keşif yolculuğunda kendini yargıladığını, kabul edemediğini hatta kendini 'aseksüelize' ettiğini anlatısında aktarmaktadır:

Kuir bir insan olmakla ilgili çünkü dini açıdan çok yargılıyordum kendimi. Şey diye düşündüm ben çünkü bize hep şey öğretildi hayatta her şey **sınav**, bence bu din dışında da böyle yani zaten. **[Peki bu dönemde eşcinsel olmanı da bir sınav olarak görmüş müydün?]** Hani bu bir sınavsa mesela atıyorum o zaman şey diye düşündüm şu an çok komik gelen yasak elma muhabbeti gibi böyle bir şey var. Evet belki çok güzel ama benim o elmayı yememem gerekiyor... öyle dedim, böyle bir düşüncem var bunu yapmamam gerekiyor dedim ama diğerini yapıp ikiyüzlü de olamam dedim. Yani sadece kadınlardan hoşlanıyorum deyip sadece kadınlarla olacağım deyip hani insanlara alenen yalan söylemek de istemiyorum dedim. O yüzden şey dedim zaten hayatımın büyük bir çoğunluğunda **aseksüeldim böyle devam ederim dedim hani ona karar verdim, baya bilinçli bir şekilde karar aldım kimseyle ilişki kurmam kendi başıma takılırım falan diye ve öyle devam etti [sorgulama süreci başlıyor]** Böyle bir insandım ve bu yüzden sevilirdim falan yani ve dönüp dedim ki şöyle bir sorgulamaya girdim kimseye bir zararım yok sevilen de bir insanım herkes her haltı yiyor ben niye hayatım boyunca yalnız kalmakla ya da belli bir seviyeye kadar yalnız kalmakla **cezalandırılıyorum** dedim. Hani bu bir sınav değil bu bir ceza çünkü sınav senin yapıp aşacağın bir şey olmalı, e bu bana zarar veren bir şey mi dedim yoo hayır. Eee artık internet de yükseliyor görüyorsun bir şeyler de okuyorsun öğreniyorsun, bunun gayet normal bir şey de olduğunu öğrenince yani bir sürü farklı cinsel yönelim bir sürü farkı cinsiyet kimliği olduğunu öğrenince başladım işte sorgulamaya. Ve dedim ki ya bana ne ya ben ne yaptım ki ben bu şekilde cezalandırılıyorum ve bir de benim zaten bana öğretilen tanrı bu kadar gaddar değil ki zaten falan oldum, benim inandığım tanrı bu kadar gaddar değil ben de hayatımı bu kadar gaddar bir şekilde yaşamayacağım dedim öyle bir değişim oldu **[sorgulama sonucu]** Uzun bir dönem vardı işte **o suçluluk duygusu** oluşabiliyor çünkü başarısız olmak veya kurallara uymamak oluyordu, şu an tabi olmuyor öyle bir şey ama eskiden ilk zamanlarda ilk kendimi keşfettiğim zamanlarda suçluluk duygusuna neden oluyordu, şu an onun bir etkisi yok (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Aphrodite'nin anlatısına benzer şekilde Demeter de eşcinsel olarak açılmadan önce muhafazakâr Sünni bir ailede büyüdüğü ve bu aile yapısı içerisinde bir sosyalizasyonu olduğu

için eşcinselliğini keşfettiği zamanlarda bir 'suçluluk hissi' ve 'günah' algısının olduğunu aktarmaktadır:

Oldu tabii ki... Hani şöyle düşün ben çok geç yaşında açıldım tamamen bunun etkisi yani ya da mesela işte lisede ortaokulda yaşadığım tecrübelerin işte şey gibi sanki kendi kafamda günah bu gibi bir **suçluluk hissediyordum**. Suçluluk hissini büyük bölümü bunun aslında **günah oluşuyla alakalı** kafamda o yüzden tabii ki de mesela kendimi çok geç bulmuş olmamda bunun etkisi çok büyüktür hani... Ya bu arada hetero bir ilişki hetero bir yakınlaşma da olsaydı ben yine bunu çünkü cinselliğin genel olarak günah görülmesi üzerinden yine olacaktı ama bu çok daha fazla çok daha farklı bir boyut yani [eşcinsellik durumu] (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların sahibi olan Sünni-eşcinsel katılımcıların dışında Alevi eşcinsel katılımcılar da Sünni-eşcinsel olma hali için aynı anlatıları ifade etmektedirler. Örneğin, Artemis eşcinsel yönelimle ve Sünni olmakla ilgili şöyle bir vurgu yapmaktadır: '*Çevremdeki Sünni arkadaşlarıma bakıyorum, hemen hemen hepsi o kadar çok baskılanıyorlar ki, kendi durumlarını kabullenmekte daha da zorlanıyorlar, yönelimlerini günah olarak görebiliyorlar*'. Gaia da Sünniliğin, cinselliği pratik etme anlamında etkisi olduğunu düşünüyor ve bunu '*pişmanlık hissi*' ile açıklıyor:

Sünni inancında hep şey vardır ya Allah'a hesap verme böyle daha baskındır. Ondan kaynaklı şey Sünni bir erkek işte bir cinsel birliktelikten sonra daha doğrusu cinsellik söz konusu olduğu zaman daha çok düşünabiliyor. Ya da yaptıktan sonra bunun pişmanlığını daha çok yaşayabiliyor çünkü şey var ona göre işin ucunda hesap verme var öyle düşünüyor (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Alevi eşcinsel katılımcılar, Sünni eşcinsel katılımcılar gibi günah, utanç, pişmanlık kavramlarıyla durumlarını izah etmeseler de toplumsal yaşam içerisinde onları da etkileyen durumlar söz konusu olmaktadır. Örneğin, Alevi olan Artemis kendisinde bir baskı yaratılmadığını ama Alevi dünyasının bu baskıdan bağımsız olmadığını aktarmaktadır: '*Aleviler de çok iyi bir noktada değil, homofobi, transfobi, orospufobi ve cinsellik tabuları olmasa daha iyi olur, ama en azından onlardaki [Sünnilerdeki] gibi bir baskı söz konusu olmadı bende*'. Prometheus da aynı şekilde Aleviliğin heteroseksist oluşuna vurgu yapmakta: '*Bence çok farklılık bu açıdan yok çünkü yani tabii ki toplumsal erkek ve kadın kurgusunda Alevilik de aynı işte normları üretiyor eşcinsel bir kimliği kucaklamıyor ya da işte trans bir kimliği kucaklamıyor, tabii ki işte heteroseksist bir bakış açısı var*'. Bu noktada, Alevi bir erkeğin heteroseksüellikten farklı bir cinsel yönelimi varsa kendini tanımlamak durumunda kaldığını ifade eden bir anlatı da Aleviliğin heteroseksist oluşu bağlamında gündeme gelmektedir:

Erkeklik iki inancın da üstünde bir şey çünkü hani dediğim gibi mesela azınlık bir gruptan erkek vardır ama o erkek de aslında toksik olabiliyor. İşte dolayısıyla aslında azınlıktan olması onun erkekliğini çok değiştirmiyor. Tabii ki hani bilinçli olanları vardır bunu değiştirmeye çalışanları vardır genelleyemem ama yine de erkekliğin üretimi sürekli devam ediyor. Sürekli Türk ve Sünni egemen gruba atıfta bulunuyorum ama Alevi erkeklikte de bence böyledir hani erkeklik bir noktada biraz daha

baskındır ve kimliğini ezilmiş olan Alevi kimliği üstünden kuruyordur. **Hani erkekliği üstünden kurmuyordur hatta tanımlamıyordur bile belki tabi şey değilse heteroseksüellikten farklı bir erkekliği varsa tanımlıyordur** ama heteroseksüel kimliği varsa bence yine erkekliğini tanımlamıyordur. Çünkü onun imtiyazlarını yaşıyor ama Sünni erkekliğe geldiğinde bu zaten bütünüyle işte o pastanın üstündeki en top nokta, bence onlar yaşıyor hayatı ya normal bir şekilde yaşıyor (Sünni erkekler) (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Gaia'nın anlatısına benzer şekilde Aphrodite, Alevilerin açılması ve kuir bireylerin açılması arasında bir analogi kurmaktadır. Bu analogi ise şu anlama gelmektedir *'normdan farklı olan kendini tanımlar'*:

Anlamadım ilk başta yani ne olduğunu bilmiyordum Aleviliğin açıkçası, yani kim olduklarını bilmiyordum. İlkokuldaki yakın arkadaşlarımdan birinin **benim Kuir açılımım gibi bana Alevi olduğuyla ilgili oturup açılması, hiç unutmuyorum** anneannesi arkadaşım ve ben şeklinde bir konuşma onların evinde kaldığım bir akşam konuşma gerçekleşti ben orada Alevi olduklarını öğrendim ve konuşuldu ve ben dedim ki açıkçası kusura bakmayın ben hani bilmiyorum tam olarak ne olduğunu, zaten birçok farklı Alevi inancı olduğunu herkesin farklı yönden ilerlediğini söylediler (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Aynı zamanda Aphrodite azınlık bir erkeklik halinin içerisinde olmanın kişiyi daha az homofobik yapmadığını ve kültürün, coğrafyanın belirtilen bu homofobi üzerinde etkisi olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada Göregenli'nin (2012a) de vurguladığı gibi bir kişinin öteki oluşu diğer ötekileri yaratmayacağı anlamına gelmemektedir:

Azınlık olmanın getirisi olarak daha anlayışlı, daha ılıman, kimseler olmasını bekleriz sanırım Alevi, Kürd, Gürcü vb. bireylerin. Irkçılığın daha az görülmesini bekleriz. Ama gerçek her zaman böyle olmayabiliyor [---] **Konu eşcinsellik olduğunda ana akımdan insanlar ile azınlıkların farkını çok tayin edemiyorum.** Fakat Sünniliğe aşırı bağlı olan insanların eşcinsel insanlar için daha tehlikeli yaşam alanları oluşturabileceğini düşünüyorum diğer inanışlara ve kültürlere göre. Alevi, Gürcü, Süryani insanlar da homofobik olabilir bulunulan coğrafyadan doğan ortak kültür nedeniyle. Fakat belki Sünnilikte olduğu gibi bu insanları tedavi etmeye veya cezalandırmaya çalışmak yerine görmezden gelmeyi veya uzak durmayı tercih ediyor olabilirler. Yani aşırı dindar, Sünni bir ailenin eşcinsel erkek olan çocukları, diğer inanışlardan ve/veya kültürlerden olan ailelerin eşcinsel erkek çocuklarına göre daha fazla baskıya maruz kalabilir. Dışlanmamak için daha fazla toksik maskülen erkek rolüne bürünebilirler diğerlerine göre diye düşünüyorum (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Kaya'nın (2012) Türkiye'deki eğitim kurumu ve müfredatın azınlıklar için dezavantajlı durumları gündeme getirdiği vurgusu hatırlandığında Alevi katılımcılar için din derslerinin Aleviler için ürettiği siz-biz ayrımının bir diğer boyutu da kendisini eşcinsellik konusunda göstermektedir. Bu noktada, Athena Alevi olmasının eşcinsellikle bir etkileşimi olmadığını ifade etse de Alevi olarak eğitim hayatında formel bir Türk-Sünni İslam eğitimi aldığı için derslerde eşcinselliğe yönelik yapılan homofobik bir paylaşımın onu etkilediğini aktarmaktadır:

Bunun benim cinsel yönelimimi kabul etmemde ya da tam tersi kabul etmemem de Aleviliğin olmadı ama şunun oldu. Her ne kadar Alevilik kültürüyle büyümüş olsam da okulda, formal eğitimde etrafımızda bir çok yani insanla etkileşim içerisinde belli başlı din, dini bilgilere de maruz kalıyoruz ve orada eşcinselliğin günah olduğu söylenmişti. Alevilikten bağımsız olarak bunu söylüyorum ve bu

yüzden mesela şey **tokat yemişe dönmüştüm** dedim ya ben o sene bunları da düşündüğümü hatırlıyorum. Yani hani ve ailedeki belki en dini yönü kuvvetli anneannem burada onun bana nasıl bakabileceğini böyle bir tarttığımı ettiğimi hatırlıyorum mesela ama bunun dışında o inanç sisteminin herhangi bir şekilde cinsel yönelimle alakalı bir konuda şey olmadığını söyleyebilirim yani Alevilikle alakalı bir problemim olmadı (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ancak Athena yine de cinsiyet ve erkekliğin farklılaşması ekseninde kendisini Alevi çevrelerinde hissettiği bir *'eğreti olma'* hali üzerine vurgular yapmakta:

Aile içerisindeki cinsiyet farklılıklarını Sünni ailelerdeki kadar baskın hissetmeden büyüdüm sanırım, bunu söyleyebilirim belki. Ha bu demek değil ki erkek gibi davranmam gerektiği hatırlatılmadı ya da dikte edilmedi. Ama Sünni aileler de vardı etrafımızda ve onlarda cinsiyet farklılıkları daha belirgin görünüyordu ve basitçe kadın-erkek arasında ciddi bir mesafe vardı. Alevi çevrelere girdiğimde böyle şeyler hissettiğimi hatırlamıyorum. Alışagelmişin dışında sergilediğim erkekliğimin yarattığı *eğretilik* bile o anlamda sesli biçimde söze dökülüyor çoğu kez, *o eğreti havayı ben hissediyorum*. Ama bunun ötesinde erkek olduğum için ekstra bir *huzursuzlukla* karşılaşmadım. Ama bu demek değil ki Aleviler toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamış bir gruptur, hayır (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Hera ise kendi komünitesindeki eşcinsel erkeklerin daha açık ve niceliksel olarak daha fazla olduğunu ifade etmekte:

Mesela bizim şöyle bir argümanımız vardı varsayım Arap Alevisi erkeklerinin en az yüzde otuzunun gay olduğunu düşünmek (gülerek). Çünkü bence çok fazla gay var yani eminim normal bir dağılım vardır yani Hristiyan komünitesinden nasılsa bizde de öyledir de açık olanları en azından yani çok daha fazla bence çünkü çok fazla denk geliyorum özellikle Mersin'de o kadar fazla denk gelmedim de İstanbul ve Hatay'da inanılmaz açık gay Arap Alevisi var. Ve bu tabii benim kendi algıda seçiciliğim işte ne bileyim kendi fanusumla da alakalı vs. ama böyle bir mesela yürüyoruz bir tane gayle konuşuyorum Arap Alevisi çıkıyor (gülüyor) (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Ayrıca, Hera bir önceki anlatısıyla benzer olarak *'cis-gender bir eşcinsel erkek'* olmanın ve Arap Alevi sekülerliğinin hayatına bir yansıması olarak görece kendi toplumu içerisinde daha rahat yaşadığını da aktarmaktadır:

Bunda Arap aleviliğinin çok etkisi var da. Yani Arap aleviliğinin getirdiği bana mesela Arap aleviliği daha seküler gelmiştir Sünniliğe göre. Mesela dinde zorlama yoktur ben Sünnilikten ziyade Arap Aleviliğinde gördüm. Çünkü mesela kardeşim öğrenmek istemedi ve gitmedi ve hiçbir şey demedi gerçi böyle homurdanmalar oldu da annemde ve babaannemde ama öğrenmedi kimse de bir şey demedi [---] Yani benim zamanımda en azından akrabalarımla karşılaştırdığımda herhangi bir dini baskıyı hissetmediğim bir büyüme ortamım vardı. **Aynı zamanda cinsel ifadem maskülen olması benim eşcinsel cis bir erkek olmamın getirdiği dezavantajları görece azalttı öyle deyim.** Mesela lise sondaki erkek arkadaşım tarafından okula açık edilmeme rağmen kimliğimin hiç bir homofobiyle karşılaşmadım. Yani en azından şey beklerdim Türkiye'de yaşadığım gerçekliğiyle (acıyla gülerek) laf atma olsun vs. hiçbir şey olmadı bilakis her ne kadar fazla olmasa da yakın arkadaşlarımdan destek bile gördüm (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Dini/etno-dinsel kimliğin eşcinsellik üzerindeki denetimi görülmektedir. Buna karşın, heteroseksüelliğin de denetimi önceden ailenin dini/etno-dinsel kimlik tutumları bölümünde irdelendiği üzere *'evlilik'* kurumunda kendini göstermektedir. Bu noktada, Göregenli'nin (2012a) vurgu yaptığı insandışılaştırma (dehumanization) ve ahlaki dışlama ekseninde

Alevilerin toplum içerisinde inançsal açıdan ‘heretik=sapkın’ olarak görülmeleri ya da belli kültürel kodlarla etiketlenmelerinin bir sonucu olarak heteroseksüel ilişkilerin denetlendiği görülmektedir. Bu denetleme ise kendisini ifade edilen ahlaki dışlamanın bir sonucu olan ‘nefret’ ile şekillendirmekte olup farklı dini/etno-dinsel kimlikler arasında evlilik bariyerlerini oluşturmaktadır:

Alevilik için de mesele bence bu işte sayılan bir sürü şey var işte *mum söndü* işte Alevinin yemeği yenmez dost olunmaz vs. bunlar bir şekilde üretilmiş ve hala devam ediyor ve inançsal açıdan baktığında da **bunlar heretik bunlar sapkın gibi bir** şey de var. O açıdan baktığında işte Alevi bir erkek ya da Alevi bir kadın Sünni bir erkek ya da kadınla ya da işte heteroseksüel veya duygusal bir ilişki yaşadığında böyle bir bariyerle karşılaşabilirler. Bence bu kalıp yargılarla ilgili olarak bu kültürel kodlarla ilgili olarak ama mesela şey aslında karşılıklı bir ilişki bence bu hani bence aleviler de kendini koruyabilmek için bir bariyer çekebilirler ki bunu da kuzenim örneğinde [kuzeni Alevi bir partneriyle evlenemiyor] görmüştüm, bence bu kalıp yargılar cinsel deneyim pratiğine de yansıyor (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Hermes’in ifade ettiği mum söndü olayının temeli ise cinsel tecrite dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, mum söndü olayının temeli Alevilerin cinsiyet ayrımı yapmaksızın ibadet etmelerinden, Sünniler gibi ‘haremlik, selamlık’ ibadet etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada azınlık olan bir grubun da cinsellikle ‘aşağılanmaya’ çalışılması durumu da eril bir cinsel politikaya ve ahlaki bir dışlamaya işaret edebilmektedir:

Bir kesimi ya da topluluğu aşağı etmenin en kolay yolu herhalde cinselliklerinin daha anaakımlaştırılması öteki cinsellik olarak kurulması en efektif yol diye düşünüyorum, marjinal cinsellik olarak addettiğinde toplum içerisinde ahlak da önemli bir noktada olduğu için hızlıca düşüyorlar değer bakımından yani (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Doğrudan **bir nefretle alakası olduğunu düşünüyorum**. Bir yandan da hani Alevi ritüellerinde gündelik yaşamında hani kadınla erkek daha fazla beraber olabildiği hani görünür olduğu için diyelim hani öyle bir yakıştırma yapılıyor diye düşünüyorum. Hani ama doğrudan bir şey demek gerekirse bu konuda şey olduğunu düşünüyorum hani kadınların atıyorum ibadetin kadın erkek karışık yapılması falan filan haremlik selamlık da değil çoğu zaman, bazen haremlik selamlık da yapıyorlarmış bana çok saçma geliyor biraz böyle asimile olmuş gibi geliyor haremlik selamlık cem yapanlar. Çünkü öyle bir şey yok yani en azından benim bildiğim kadarıyla yok (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Cronos da Alevi kadınlar konusunda erkeklerin ‘Aleviliğin hoşgörülü ve rahat’ oluşu durumunun Alevi kadınlara yönelik bir istismara ve hakarete nasıl dönüştüğünü anlatıyor. Bu noktada da ‘ahlaki dışlama’nın Alevi kadınlar üzerinde gündeme gelen bir cinsel politikası söz konusu olmaktadır:

Ya şöyle bir şey var Alevi olduğu zaman zaten bu Alevi kadın üzerine kurulmuş bir şey daha çok, Alevi kadın işte Aleviyse kadınsa tamam ya ben onunla birlikte olabilirim modu... Yani sanki onda şey yok gelsin işte kim gelirse gelsin o mod var Sünni toplumda yani ahlaksızlık falan, yani biriyle birlikte olmak ahlaksızlık değil... Bu da var, etrafımda hep gördüğüm ben üniversitedeyken de gördüm ki ya işte şey diyor solcu ya şunun için bile var **solcuysa tamam bunun gideri var ya solcuysa** her erkekle birlikte mi olacak... Yani bu var Aleviler için bu var ama sağcıysa muhafazakarsa o olmaz onların belli bir kriterleri var ya (!) (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Sünniliğin eşcinsellik konusundaki denetleyici ve günah kılan bakış açısının erkeklerin cinsel yönelimlerini açıklama ve performe etme anlamında olumsuz bir şekilde etkisi söz konusu olabilmektedir. Ancak, her ne kadar Alevilik ve Alevi erkeklik ‘çağdaşlık’, ‘modernlik’ şiarı üzerine inşa edilse de söz konusu eşcinselliğe ya da ‘ibneliğe’ gelince Sünni inancı ile benzer olarak Aleviliğin de heteroseksist ve homofobik tutumu gündeme gelebilmektedir. Ayrıca, dini/etno-dinsel kimliğin kesiştiği noktada heteroseksüel katılımcılar da farklı zorlukları deneyimlemektedirler. Özellikle, anlatıların işaret ettiği üzere Alevi-Sünni inanç çatışmalarının bireylerin evlilik kararlarının denetlenmesi gibi cinsel politikanın işlerliğine işaret eden bulgulardır.

Buraya kadar ifade edilen kesişimsellik anlatıları diğer etnik kimliklerle beraber düşünüldüğünde farklı baskı mekanizmaları ve farklı deneyimleri gündeme getirmektedir. Örneğin, Hera kendi deneyiminde Kürd-Sünni ve eşcinsel olan erkeklerin diğer kimliklere sahip eşcinsellere göre öldürülme riskinin olduğunu ifade etmektedir. Hera’nın anlatısında ifade edilen bu durum benzer kimliklere sahip Ahmet Yıldız’ın 2008 yılında babası tarafından öldürülüş hikâyesini de hatırlatmaktadır:

[Kürd Sünni arkadaşları üzerinden bir kıyaslama yapıyor] Arap Aleviliğinde çok fazla bir günlük hayat regülasyonu yok. Dini kurullarla regüle edilen bir günlük hayat yok öyle deyim, benim gözlemlediğim Kürd Sünni geyler mesela onların aile korkusu... Mesela benim aile korkum çok daha şey bir seviyede annem çok üzülecek annem çok üzülüyor şu an benim açıklığım daha muallakta yani benim açılmadığım ama onların bildiği bir durum olduğu için muallak bir açılma diyorum ben buna. O yüzden mesela anneme söylersem çok üzülecek gibi bir şey mevcutken Sünni Kürdlerin daha çok ölüm korkusu yaşaması benim çok daha sık karşılaştığım bir şey, mesela Arap Alevisi olup da bu yüzden şiddet gördüğünü duyduğum kimse yok (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Sünni, heteroseksüel gibi egemen kimliklere sahip olan Hermes ise günlük yaşamda egemen kimliklerine karşın ‘Kürd’ olduğu için bir ayrımcılığa maruz bırakılabileceğini aktarmaktadır. Ayrıca, azınlık erkekliği halinde önceden Apollon’un Alevi erkeklik için vurgu yaptığı gibi bir ezilme deneyimi söz konusu olmaktadır. Hermes de bu doğrultuda ezilme deneyimi konusuna ek olarak Kürd erkekliğinin azınlık oluşu nedeniyle ‘asimile’ edilmeye çalışıldığını aktarmaktadır. Yani, Hermes’in anlatısı azınlık erkekleri için bir ‘asimilasyon’ durumunu gündeme getirmektedir:

Ben bir Sünni olarak o camide bulunuyorsam bir ümmet anlayışı varsa çok sıradan bir şekilde orada var olabilirim ama ben eğer o mesela cuma hutbesinin Kürdçe olarak okunmasını istersem o caminin içinde bile linçe uğrayabilirim ve terörist damgası yiyebilirim. Yani bir sürü farklı biçimde şiddet görebilirim ya da dışlanabilirim ayrımcılığa uğrayabilirim. Mesela Kürd Sünni erkeği ile Türk Sünni erkeğinin ortaklaştığı noktalar var işte inanç meselesi böyle ya da kadınlara karşı konumlanma biçimi böyle işte ev içindeki iş bölümünün paylaşılmaması bence aynı şekilde devam ediyor. Ama iş böyle toplumsal boyutta kültürel hukuki toplumsal hakların meselesine geldiğinde çok keskin bir şekilde ayrılıyor tabii ki bu iki grup. Yani benim kendi fikrim bilincine ulaştığım şey şu artık: Kürdler Türkiye’de sömürü düzeni içerisinde yaşıyorlar ortaklaştıkları nokta bu işte inanç ve erkeklik üstünden ama bence çok daha fazla yara aldıkları nokta bu boyut hani kendi kültürel kimlikleri **dejenere oluyor asimile oluyor yok ediliyor**. İşte iş hayatı sürekli batıya gelmekle bir zorlukla

karşılaşıyor dolayısıyla kendi doğal ortamını yitirmiş oluyor bütün bunlar bence iki grubu birbirinden ayıran noktalar (Hermes, 27, Kürd-Sünni, Heteroseksüel)

Hermes'in anlatısının işaret ettiği şekliyle Türkiye toplumunda Kürd erkekliğinin ezilme deneyimi üzerinden Alevi erkeklikle bir 'erkeklik müzakeresi' ve koalisyon düşüncesi gündeme alınabilirken Sünni erkeklikle de Sünni olmak üzerinden bu müzakere içine girebilir. Ancak, Hermes'in vurgu yaptığı asimilasyon kavramı bu müzakerenin önündeki bir engel haline gelmektedir. Daha anlaşılır kılmak için Türkiye'de Sancar'ın (2017) işaret ettiği bir Türkleştirme politikası gündeme alınabilir. Türkleştirme politikası Türkiye'deki etnik azınlık grupların Türk-Sünni egemen düşünceye göre asimilasyona maruz bırakılması olarak düşünülebilir. Öyle ki, Sancar (2017) bu Türkleştirme politikasını taşranın eğitilerek Türkleştirilmesi ve yalnızca taşradaki kadınların değil taşradaki erkeklerin üzerinde de bir tahakküme dönüştürülen eril bir modernleşme projesi olarak ifade etmektedir. Asimilasyonun bir unsuru olan 'anadil' konusu ise bu çalışmada gündeme gelen bulgulardan biriydi. Kürd-Alevi olan Eros'a göre Türk eşcinsel erkek ile Kürd eşcinsel erkeğin deneyiminin farklılaşmadığına yönelik anlatısının sebebini 'anadil' üzerinden açıklamaktadır. Egemen olanın asimilasyon politikasının işlerliğinin bir tezahürü olarak Türk eşcinsel erkek ile Kürd eşcinsel erkek arasında bir deneyim farklılığı yoktur diyen Eros, erkekler arasındaki etnik kimlik temelli 'farklılığı' göz ardı etmektedir:

Yani Türk Alevi ya da Kürd Alevi olmak arasında ben çok bir ayrım göremiyorum yani yaşamın ya da karşılaşılan ayrımcılıkların fazla ya da az olmasına dair. Çünkü şimdi Alevi Kürdlerin büyük bir kısmı benim bildiğim kadarıyla hepsi Türkçe biliyor hani bir şekilde Kürd kimliklerinden çok Alevi kimlikleriyle ön plana çıkıyorlar falan filan gibi gibi şeyler hani çok böyle anadil sıkıntısını aşırı yaşamıyorlar. Çünkü çoğunun anadili de Türkçe oluyor falan filan gibi şeyler bilmem ne benim gördüğüm kadarıyla ve ben şahsen hani Türk Alevi Gay ya da Kürd Alevi Gay olma konusunda öyle bir ayrım koyamıyorum ama yani o yüzden de daha çok ayrımcılıkla yaşadığımı söyleyemem (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ek olarak, Eros doğrudan asimilasyona vurgu yapmamakta ve kentte yaşıyor olması nedeniyle kent & kır ayrımında farklılaşan deneyimleri göz ardı ediyor olabilir. Bu noktada anlatıların işaret ettiği şekliyle 'etno-dinsel kimlik' eşcinsellikle doğrudan bir kesişim göstermekte olup bir bakıma Kürd olmanın kendisi de bu cinsel politika içerisinde denetlenmektedir.

4.3. ERKEKLERİN SÜNNET HİKÂYELERİ: ÇOCUKLUKTAN ‘ERKEK ADAM’ OLMAYA

4.3.1. Erkeklerin Sünnet Ritüeline Yönelik Düşünceleri: *Travma ve Cinsel Şiddet Arasındaki Erkeklik*

Sünnet Ritüelinin Anlamı

“Ben çocuğum yani erkek falan değilim”²⁵

Katılımcıların sünnet deneyimini daha iyi anlayabilmek için öncelikli olarak sünnetin ritüelistik boyutunun ve sünnetin kendisinin ne anlam atfettiğini irdelemek önemlidir. Gregory J. Boyle, Ronald Goldman, J. Steven Svoboda ve Ephrem Fernandez (2002) rıza dışı bir şekilde reşit olmayan oğlan çocuklarının bedenlerinde gerçekleştirilen sünnetin Travma Sonrası Stres Bozukluğu²⁶ (TSSB) durumuna sebebiyet verdiğini ve güncel tanımlamalarında erkeklerin sünneti ‘şiddet’, ‘işkence’, ‘cinsel organın sakatlanması’ ve ‘cinsel saldırı’ gibi sözcüklerle tanımladıklarını ifade etmektedirler. Bu doğrultuda, bu çalışmada da katılımcılar sünnet ritüeli ile ilgili olarak anılarının ‘acı’, ‘kanama’, ‘korku’ ve ‘travma’ kavramları ile özdeşleştiğini aktarmaktadırlar.

Aynı zamanda katılımcıların anlatılarında sünnetin ne olduğu ve nasıl yapılacağını bilmenin de bir getirisi olarak ‘korku’nun şekillendiği görülmektedir. Katılımcılar bugünden geriye dönüp baktıklarında ‘tanımlama ihtiyacı duymayacakları kadar anlamsız bir şey’ olarak sünnet filini ifade etmektedirler. Ancak oğlan çocukluk döneminde ‘acı’, ‘kanama’, ‘korku’ ve ‘travma’ kavramlarla sünnet deneyimi şekillenmektedir.

Sünnet deneyimi katılımcılara göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Apollon için sünnet ‘oğlum erkek oluyorum gösterilmesi’, Zeus için ise ‘cinsel organa bir kesme aletiyle müdahaledir. Gaia ise ‘senin kararına bırakılmadan senden bir şeylerin alınması ve bunun tüm toplumun gözüne sokularak yapılması, erkekliğe bir adım daha attırıyoruz seni demenin göstergesi yani’ diyerek sünnetin erkeklikle olan ilintisine vurgu yapmaktadır. Athena ise ‘bugün sünnet olmamış olsaydım sağlığım ile ilgili bir problem yaşamadığım sürece sünnet olmak istemezdim’ şeklinde sünnet olmak noktasında tercihini aktarmaktadır. Eros ise sünnete ‘nötr’ yaklaştığını ifade etmekte ve sakıncalı gördüğü noktanın yalnızca sünnet yaşı olduğunu

²⁵ Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel

²⁶ Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD).

belirtmektedir: *'Sünnetin sadece Müslümanların ve Yahudilerin yaptığı bir şey olmadığını fark edince biraz daha nötr hissetmeye başladım sünnete karşı hani isteyen yapıyor falan gibi sadece şu benim için rahatsızlık veriyor yani hani sünnetin çocuğun çok genç yaşlarında yapılması'*. Öte yandan sünnetin değişen anlamları irdelendiğinde Dionisos *'dini inancın tatmini'* üzerinden *'büyük bir sapıklık'* olduğunun altını çizmekte:

Hiçbir toplum sırf kendi dini inanışlarını tatmin etmeleri için kendi hakkında karar veremeyen bir çocuğun bedeni üzerinde bedeninde kalıcı değişiklikler yapamaz. Büyük bir sapıklık ve aynı zamanda işte erkeklığın fallus işte erkek oldum şimdi falan mutlaka duymuşsundur sen de artık erkeksin lafını **9 yaşındayım ben çocuğum daha erkek falan değilim** yani...(Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere katılımcılar sünnetle ilgili olarak bazı temel nüveler sunmaktadır. Bu nüveler ise *'sünnetin gerekliliği ve sağlıklı oluşu düşüncesi'*, *'erkeklikle olan ilişkisi'* ve *'bedene müdahale oluşu'* gibi üç temel nüvedir. Bu çalışma ekseninde katılımcıların ifade ettiği bu nüanslar *'travma'* olarak şekillendirmektedir. Öyle ki, bu çalışmada da sünneti kendi ifadeleriyle *'travmatik'* bir şekilde deneyimleyen katılımcıların olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, bu *'travmatik'* deneyimin görsel kayıtlar altına alınması ile aile içerisinde sistematik bir travma yaratıldığı da görülmektedir:

Benim açımdan çok önemli bir travmayı ifade ediyor çok çok muazzam bir travmaydı şöyle ki bir kere çok küçüksün **ne yapılacağını bilmiyorsun** [---] Sürekli bir erkek adam olacaksın durumu var ama bir tarafta da **kesileceksin biçileceksin** makas var yani canın yanacak onu biliyorsun olmak istemiyorsun haliyle, zaten o gün muazzam bir travmaydı benim için o **[kayıt altına alınması ve izlenmesi]** Ondan sonra da sürekli devam etti bu yani o günün sürekli olarak videosu çekildi işte sünnet olma anındaki bağırışlarım çağırışlarım ve o kaset akrabalar geldikçe açılıp izlendi bak nasıl bağırıyorsun bilmem ne diye o travma sürekli olarak devam ettirildi belli bir yaşına kadar. Herhalde 12-13 yaşına kadar 5-6 sene devam etti sonra o kasetler atıldı” (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ares'in anlatısında vurgu yaptığı *'travma'*nın şekillenme nedeni ise katılımcıların oğlan çocukluk dönemindeki korku, bilmeme hali ve erkeklığın kutsanmasına yönelik söylemlerle şekillendiği görülmektedir:

Ben çok korkmuştum çünkü benim aslında iğne fobim de vardı onunla da bağlantılı hani o sürecin tamamı... Çünkü bir operasyon geçiriyorsun ve o kadar küçük bir yaşta operasyonun daha ne olduğunu bilmediğin algılamadığın bir yaşta... Sana hiçbir şey anlatılmadan kutlamalar yapılıyor bir şeyler hazırlanıyor bir şeyler oluyor ama seni bir doktorun eline veriyorlar ve işte başında birisi oluyor seni tutan ona da kirve diyorlar hani... Kirven tarafından tutulup hareketsiz bir hale getirildikten sonra üzerinde bir şeyler yapıyorlar yani bu çok kabullenilecek bir şey değil tabii ki feryat figandım (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği üzere Alevi ve Sünni erkeklerin sünneti tanımlama ve algılama şekillerinin genelde benzer olduğu görülmekte olup *'acı'* ve *'gösterilme'* kavramları tekrar eden

kavramlar haline gelmekte. Aynı zamanda, bu çalışmanın temel amaçlarından biri olan erkek sünnetinin şiddetle olan ilişkisi anlamında sünnetin korkuyla ve bu korkunun bir sonucu olarak travmatik bir şekilde deneyimlendiği görülmektedir.

Şiddetin Anlamı

Sünnetin toplumsal cinsiyet temelli şiddetle olan ilişkisini kurmadan önce katılımcıların şiddete dair neler düşündüklerini irdelemek istedim. Bu doğrultuda, katılımcıların şiddeti açıklamaya çalışırken görünürde farklı ama özünde benzer durumlara işaret eden tanımlama şekilleri olduğu görülmektedir. Tanımlamalar genelde *'eşitsiz güç ilişkileri'* ve *'kişiye ya da kişilere zarar vermek'* üzerinden şekillenmekte olup rıza ve çaresiz hissettirmek üzerine vurgular yapılmaktadır.

Örneğin, Aphrodite (Sünni, eşcinsel) şiddetin *'bir insanı çaresiz bırakmak çaresiz hissettirmek bir insana çaresiz hissettirmeyi'* ifade ettiğini aktarmaktadır. Eros (Alevi, eşcinsel) ise şiddetin sadece fiziksel gerçekleşmediğini rıza ve isteğin olmadığı noktalardaki eylemlerin de şiddeti işaret ettiğini ifade etmektedir: *'Sadece fiziksel olmayan ve birinin kendi isteği ve rızası dışında ona dayatılan maruz bırakılan fiziksel ya da psikolojik kötü durum diyebilirim şiddet için... Birçok şey hani eylemler biçimler bütünü'*. Bu noktada Persephone (Sünni, eşcinsel), Eros ile benzer şekilde şiddeti şöyle tanımlamaktadır: *'Bireyin onayının rızasının olmadığı her şey bana şiddet olarak geliyor, onayın olmadığı her şey ısrar edilmesi'*. Persephone ile paralel olarak da Hera (Alevi, eşcinsel) da *'iradenin yok sayılması'* olarak ifade etmektedir.

Ancak katılımcılar şiddete dair değişen tanımlamalar yapsalar da şiddetin sınırlarını çizmenin ve tanımlamanın zor olduğunu görüşmeler süresince ifade etmekteydiler. Bu noktada, şiddetin boyutlarıyla ilgili olarak Apollon katılımcılar arasında şiddet türlerini en genel haliyle açıklayan öznelerden biriydi: *'Fiziksel şiddet olabilir psikolojik şiddet olabilir cinsel şiddet olabilir ekonomik şiddet olabilir ee herhangi bir istismar da şiddet olabilir bunun gibi türler olabilir'*.

Anlatılardan görüldüğü üzere şiddet kavramının çok geniş bir çerçevesi söz konusu olup *'kişinin çaresiz hissettirilmesi'*, *'kişinin ruhen ve bedenen zarar görmesi'* ve *'kişinin rızası/iradesi yokluğunda gerçekleşmesi'* bir eylemi şiddet olarak kılan durumlar şeklinde okunabilir. Ayrıca, katılımcıların şiddete dair düşünceleri konusunda ise Alevi katılımcıların ve Sünni katılımcıların bakış açılarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yani, görüşlerde herhangi bir farklılaşma söz konusu değildir.

Sünnet ve Şiddet İlişkisi

Sünnet ve şiddet ilişkisi bağlamında görüşmelerde bir farkındalık yaratabilmek ve katılımcıları düşünmeye sevk edebilmek için sünnet deneyimleri ile ilgili bütün soruları sorduktan sonra bitirme sorularında bu ilişkiye dair sorular sordum. Bunu yaparken de ortalama bir şekilde görüşmelerde 30-50 dakika arası boyunca katılımcıların sünnet deneyimini konuştuğundan sonra, ‘şiddet nedir?’ ve ‘sünnetin şiddetle bir ilişkisi söz konusu mu?’ sorularını sordum. Bu tekniği uygulamanın görüşmelerde etkili bir yöntem olduğunu keşfettim. Çünkü katılımcılar görüşme boyunca sünnetle ilgili konuştuğumuz birçok şeyi bu ilişkide özetliyordu: *Sünnet, cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin bir boyutuydu.* Peki, bu doğrultuda oğlan çocuklarına uygulanan sünneti hangi unsurlar şiddet haline getiriyordu? Bu sorunun cevabı ise katılımcıların anlatılarında kendini göstermektedir.

Şiddetin anlamı bölümünde katılımcıların da vurguladığı üzere hangi eylemin şiddet olabileceği konusunda sınırları çizmenin zor olduğu görülmektedir. Bu noktada, Sherry Hamby (2017) bir davranışın şiddet davranışı olabilmesinde dört temel özelliğin olduğunu ifade eder: i) kasıtlı gerçekleştirilmesi, ii) istenmeyen bir durum olması, iii) davranışın gerekli/elzem olmaması ve iv) zarar verici yönlerinin olması.

Katılımcılar sünnet deneyimlerinin ‘*bedensel bütünlüğe zarar verilmesi*’, ‘*kendilerine sorulmaması/izin alınmaması*’ ve ‘*iradelerinin yok sayılması*’ durumları altında gerçekleştirildiğini ifade etmektedirler. Bu noktada, Hamby’nin (2017) ifade ettiği bir davranış şiddet kılan temel unsurların sünnet deneyiminde olduğu görülmektedir. Yani, Poseidon’un (Alevi, heteroseksüel) ifade ettiği şekliyle ‘*senin bir konuda bilgin fikrin olmadan sana bunu yaptırıldılar*’ ya da Ares’in (Sünni, heteroseksüel) deneyimlediği haliyle bir ‘travma’yı teşkil eder boyutları içeren bir deneyim bütünü olarak şekillenmektedir.

Bir başka önemli nokta ise katılımcıların sünnet oldukları dönemde bedenlerine uygulanan müdahalenin bir şiddet biçimi olduğunun farkında olmamalarıdır. Bu duruma ilişkin olarak katılımcılar görüşmelerde söylemlerini Athena’nın vurgu yaptığı haliyle ‘*bu dönemden baktığımda bir şiddet ama o zaman anlamıyorsun ne olduğunu*’ olarak özetlemektedirler. Katılımcıların çocuk yanları sünneti şiddet ve bedene müdahale olarak tanımlamamakta ancak deneyimlenen durumun üzerinden süre geçtikten sonra yetişkin yanlarıyla sünnetin şiddet ve bedene müdahale olabileceğinin ayırdına varıp bu şekilde tanımlamaktadırlar. İfade edilen görüşler ışığında sünnetin şiddetle olan ilişkisine dair anlatılar şöyledir:

Tabi lan kesiyorlar **izin yokken kesiyorlar** hem de [---] Çok küçüğüm tamam mı yani çocuksun sen dedim ya fantezi dünyanın rengarenk senin, her şeyi anlamlandırman kavramlaştırman çok başka senin dolayısıyla sana dışarıdan bir şey dayatıyorlar sünnet diye bir yandan korkutuyorlar bir yandan

dayatıyorlar abi ben etimin dikildiğini gördüm ya 7 yaşında, niye böyle bir şeye maruz kalayım ki niye ben bunu göreyim yani (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Sünnet tamamen rıza dışı bir durum haline gelindiğinde apaçık bir cinsel şiddet oluyor ama işte şey değil ee tamam bir rıza dışılık var ve bunu gerçekten istemeyebilir bir insan. Zaten o yaştaki bir çocuğa bunu yapmaya kalkmak başlı başına bence bir **şiddet türü ve istismar türü** aynı zamanda ama bunu işte farklı farklı şeylere büründürüyorlar sen de biliyorsun yok sağlık içindir bilmem nedir ee ya da dini bir şeye bürürler yok işte Allah böyle istedi vs. vs. yani onların bürüdüğü şey beni çok ilgilendirmiyor ben bir şiddet türü olduğunu düşünüyorum şiddet olduğunu düşünüyorum (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ayrıca, bedene uygulanan şiddet hediyeler, düğünler ya da birçok farklı şey aracılığıyla güzelleştirilmeye ve gerekçelendirilmeye de çalışılmaktadır: *'Beni alt ettiler, annemle babam, nasıl bunu bir acıyla sünnetle şiddet eylemiyle yaptılar. Bir şiddet sonucu oluşan bir acı ve bunun üzerine kendilerinde bir kutlama hakkı doğurttular. Gerekçelendirmeyi de kutlama ve kutlamayla da gönül alma gibi bir şeyler yaptılar'* (Dionisos, 23, Türk-Alevi, Heteroseksüel).

Tüm anlatıların işaret ettiği şekliyle sünnetin bir cinsel şiddet ve istismar oluşu ve bedene müdahale oluşuna yönelik anlatılara ek olarak Eros (Alevi, Eşcinsel) anlatısında sünnette rızanın muğlaklaşmasına da işaret etmektedir:

Bazı çocuklar da şey böyle gözünden bir damla bile yaş aktarmadan kendini tutuyor kaya gibi kalıyorlar böyle dayanıyorlar o şeye acı veriyorsa falan filan. Neyse ama eninde sonunda eğer senin rızan dışında gerçekleşiyorsa ki bu küçük yaş olunca rızanın tanımı muhtemelen daha da muğlaklaşıyor. O yüzden de hani bu sünnet için aslında bir bedensel müdahale de olmasından ötürü ve hani geri döndürülemez de bir müdahale olmasından ötürü hem fiziksel hem de psikolojik bir şiddet oluşunu söyleyebileceğimizi düşünüyorum (Eros, 26, Zaza-Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Eros'un vurgu yaptığı rıza muğlaklığının dini ve kültürel gerekçelerle oğlan çocuklarına nasıl dayatıldığı da Zeus'un anlatısında aleni bir şekilde görülmektedir:

Daha temiz olma anlamında o bölgenin bir artışı olduğunu biliyoruz zaten bilimsel olarak, işte Avrupa'da ya da diğer ülkelerde de sünnetin artık tıbbi olarak evet sağlıklı bir şey olduğu kabul edilip isteyenler için bir opsiyona dönüşmesi var, hani bu anlamda işte bir şiddet içermiyor. Avrupa'daki o yaklaşım hani bir opsiyon olması bir seçeneğin olması sağlık için yaptırma gereği duymayan ya da istemen ama Türkiye'de ya da Sünnilikte özellikle işte çocuklar daha kendi cinselliğini bile bırak hani ne olup olmadığını bile anlamadığı bir dönemde sünnet oluyorlar, aslında kendi istekleri dahilinde olmuyor, ha bir yandan şunun da olduğunu düşünmüyorum, belki de yeni nesiller de artık hastanelerde oluyor çocuklar artık neredeyse doğar doğmaz oluyorlar falan hani çok hatırladığın ya da travmatik durumlar yaratılmadan bu gerçekleşiyor, bu bile belki daha sağlıklıdır *ama şu noktada bir insanın sünnet olup olmamayı seçmesi gerektiğini düşünüyorum* (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Zeus ve Eros'un vurgu yaptığı noktaların ise farklılaşan bir boyutu olarak Kuçuradi'nin (2007) işaret ettiği kültürel haklar ve evrensel insan hakları konusundaki çatışmanın sünnete dair bir boyutu da Hermes'in anlatısında görülmektedir. Bu boyut, toplumlardaki kültürel pratiklerin boyutlarının evrensel insan haklarıyla beraber düşünüldüğünde bir insan hakkı ihlaline dönüşmesi olarak düşünülebilir:

Baktığımda şimdi sünnet çok büyük çoğunlukla birey çocukken gerçekleşen bir şey. Hani **çocuk hakları denen bir şey var yani çocuk da bir insan dolayısıyla bedenine bir iradesine ondan habersiz dokunmak nasıl tacize tecavüze giriyorsa** şimdi sünnet de aslında bu boyutlardan görülecek tartışılacak bir şey. Çünkü çocuğa sormadan yaptığın bir şey ama çocuğa sormayıp yaptığın bir sürü başka şey de var işte okula göndermek işte bir şey öğretmek bir şey giydirmeye istemediği yemekleri yedirmek gibi vs. Şimdi bu boyutlar da olduğu için bilemiyorum ve dediğim gibi **işin kültür boyutu da var çocuk belli bir zaman sonra toplumsa hayata karışacak ve sevdiği kadının ailesi sen sünnetsizsin evlenmenize izin vermiyorum derse çok büyük bir hüsrana uğrayacak** mesela, şiddettir ama bu yaşanıyor hani (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği üzere bir şiddet türü olarak sünnetin, dini ve kültürel pratiklerle sürekli gerekçelendirilmesi de söz konusudur. Ancak, dini vecibelerin uygulanması hususunda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin vurgu yaptığı 'çocuğun dinini seçme özgürlüğü olduğu' bir hak olarak gündeme gelmektedir. Bu noktada Sünni ve heteroseksüel olan Hades, ailenin yalnızca dini öğretmekle yükümlü olduğuna vurgu yapıp, birey iradesine Müslüman bir perspektiften bir anlatıda bulunmaktadır:

Bir etkileşim var şöyle ki hani çocuk akli ermeye başladığı andan itibaren ve hani eğer ki Müslüman bir ailede yetiştiriliyorsa dini vecibelerin öğretilmesinden itibaren bunun da yapılması gereken bir şey olduğu ona tebliğ ediliyorsa hani artık ondan sonra çocuğun inisiyatifine kalmış... Bunu yerine getirip getirmemek [---] Çocuğun fikri alınmalı hani şey dini konuda şöyle bir olay var zaten çocuğun dininin sonradan ne olup ne olmayacağını bilemezsin çünkü baba çocuğa İslamiyet'te dini öğretmekle yükümlüdür sonrasına karışmaz (Hades, 22, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Sünnet ile başlayan erkek olma süreci beraberinde erkekliğin kutsanması aracılığıyla bireyin başka bireylere uyguladığı şiddet ve şiddet döngüsünü gündeme getirmektedir. Yani, bir aşama olarak sünnet ve erkekliğin inşasının nasıl devamlılığının sağlandığı görülmektedir:

Sünnet, aslında döngüyü başlatan tam şiddetin başlangıcı o da şiddet o şiddetle beraber başlıyor. Ne diyor mesela sünnet oldu maşallah damat olur inşallah orada başlıyor. Ne oluyor annesine sahip çıkmaya başlıyor kız kardeşi varsa ona sahip çıkma kız kardeşinin erkek arkadaşı varsa ağzını burnunu kırma öyle başlıyor. Ondandır sonra eşine sirayet ediyor eşine işte o devam ediyor diyor ki çok saçma sözler var ya işte kızını dövmeden dizini döver. O sonrası ondan önce eşine bir şiddet var sonra kızına şiddet var yani süreç böyle devam ediyor kız kardeşine annesine eşine ve kızına şiddet yani Türk deyimleri bile var bununla ilgili [---] Aynen böyle oluşturuluyor yani ilk önce kız kardeşini dövüyorsun sonra eşini dövüyorsun ondan sonra gerekirse anneni dövüyorsun ondan sonra kızını böyle bir dövülüyor yani sürekli erkek dediğin sürekli dövüyor nasıl bir şeyse (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere Alevi ve Sünni katılımcıların sünnet ve şiddetin arasındaki ilişkiyi açıklama hususunda görüşleri benzerlik göstermektedir. Ancak, şiddetin rıza ihlaline dair boyutlarını ise dini kimlikleri fark etmeksizin eşcinsel katılımcılardan vurgular geldiği görülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada Hamby'nin (2017) ifade ettiği şiddet unsurlarına rastlanmakta, Boyle ve arkadaşlarının (2002) sünnet ve şiddet arasındaki kurdukları etkileşime benzer etkileşim

görülmektedir. Yani, bu etkileşim bugünün bakış açısından sünnetin bir şiddet deneyimi olarak görülmesi ve ‘acı’nın bir şiddet unsuru olarak hatırlanması olarak ifade edilebilir.

Sünnetin Gerekliliği ve Faydaları

Sünnetle ilgili olarak Türkiye’de özellikle gündeme gelen tartışmalardan birisi de sünnetin gerekli ve faydalı bir şey olup olmadığıdır. Bu noktada, Türkiye’de etik alanındaki önemli akademisyenlerden İzgi (2015) sünnetin faydalı ve gerekli bir şey oluşuna yönelik kesin bir durumdan söz edilemeyeceğini ifade eder ve hasta onayı ve rıza gibi birçok durumun gündeme alınarak sünnetin gerçekleştirilmesi gerekliliğini vurgular. İzgi’nin (2015) tam karşı konumunda Ataseven (2005) de sünnetin erkeklerin sağlığı ve penis kanseri konusunda önleyici oluşuna iddia etmesi ekseninde faydalı bir dini vecibe olduğunun altını çizer.

Belirtilenlere benzer şekilde katılımcıların anlatılarında bu konuya dair kesin bir görüş söz konusu olmayıp bazı katılımcılar sünneti gerekli ve faydalı bir eylem olarak görmemektedir: *‘Faydalı olduğunu da gerekli olduğunu da düşünmüyorum. Dünyada sünnet olmayan birçok kişinin sünnet olmadığı için bir sorun yaşadığını düşünmüyorum açıkçası’* (Apollon, 28, Türk-Sünni, Heteroseksüel).

Ancak, anlatılarda sünnetin gerçekleştirilmesine yönelik ortaklaşan nokta belli bir yaştan sonra, rıza dâhilinde yapılmasının gerekliliğidir. Dionisos (Alevi, Heteroseksüel) ise sünnetin peniste herhangi bir sağlık sorunu gündeme geldiğinde yapılması gerektiğini ifade etmekte ve sağlık sorunlarını şöyle sıralamaktadır: *‘Önemli sağlık sorunları olmadığı sürece yani deri çok kalınsa uzunsa işte engelliyorsa, içeride idrar kalıyor enfeksiyona yol açıyorsa veya işte temizlenme problemleri yaşıyorsa sağlık problemleri dışında herhangi bir kültürel herhangi bir dini nedente bu işin yapılmasını asla doğru bulmuyorum’*. Dionisos’un vurgu yaptığı sağlık sorunları gündeme geldiğinde Eros da sünnetin neden olabileceği tıbbi anomalilerin oluşabileceğine işaret etmektedir:

Tehlikeli bir durum yani çocuk enfekte olabiliyor yamuk kesebiliyor yamuk bağlayabiliyor falan filan. Bir takım teknolojik şeylerle daha iyi de olabilir falan hani daha özenli de yapabiliyor [---] Böyle benim şey arkadaşlarım var mesela çocuğu öyle bir **bağlamışlar ki deriyi penis başına çok yakın dikiş varmış işte sonra o deriyle penis başı bir şekilde birleşmiş** falan hani böyle garip garip şeyler de var (Eros, 26, Zaza-Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Sünnetin gerekli ve faydalı oluşu tartışmaları dışında ileride ebeveyn olduklarında çocuklarını sünnet ettirmeyeceğini düşünen katılımcıların anlatıları gündeme gelmektedir. Bu anlatıların gündeme gelmesi gelecekteki bir toplum düzeninde önem arz etmektedir. Çünkü Barutçu ve

Hıdır'ın (2016) vurgu yaptığı üzere babaların daha eşitlikçi ilişkiler kurması ve ataerkil sisteme karşı bir hareketlilik içine girmelerinin eşitsiz cinsiyet rejiminin değişiminde önemli bir rolü söz konusudur:

Sünnetle ilgili her şeyi bastırılmışım, zaten çok çok uzun zamandır şeyi düşünüyorum bir oğlum olsa sünnet ettirmem yani hani kendi kararına bırakırım kendi o kararı alabileceği yaşta isterse olabilir. Yani hani o kadar bastırılmışım ki o meseleyi yani politik kimliğimden önce bile böyle düşünüyordum sünnet ettirmicem mesela inanıyorken bile sünnet ettirmicem hayır şeyi vardı (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Benim çocuğum olsa ben sünnet ettirmem [---] Kendisi istiyorsa olsun bu sağlık için iyiymiş diyorsa olsun ne bileyim dine inanıyorsa artık inanmasın da inanırsa da ben bunun için olucam ama en azından bilinçli olarak kendi karar verip olsun, dünyada herkes sağlıksız da bir akıllı Müslümanlarla, Yahudiler sağlıklı (ironi) (Cronos, 38, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Açık bir şiddet bence mesela benim bir çocuğum olsaydı ben kesinlikle sünnet ettirmezdim, belki bir yaşında bahsederdim ona ama böyle durumlarda şey diyorlar işte erkek çocuklarının homosoyallığı üzerinden pipilerini birbirleriyle karşılaştırmaları ve çoğunluğunun sünnetli olduğunu görünce çocuğun dışlanmış hissetmesi üzerinden bir zararı olabilir falan diye. Ama yani umrumda değil açıkçası bu zarar, daha çok çünkü ben çocuğumun vücut bütünlüğüyle daha çok ilgilenirim ama mesela **benim vücut bütünlüğüm bu gelenek içerisinde çok bir sorgu kaynağı bile değil açıkçası** (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği şekliyle Alevi ve Sünni katılımcıların sünnetin gerekliliği ve faydaları üzerine olan düşünceleri benzerlik göstermektedir. Ancak, sağlık sorunu oluştuğunda yapılması ya da oğlan çocuğunun hür iradesiyle olması gerektiğini vurgulayan katılımcıların ise genelde Alevi katılımcılar olduğu görünmektedir. Ayrıca, katılımcıların kendi sünnet deneyimlerindeki hislerinden ve sünnetin ataerkil düzenle olan ilişkisini sorgulamaları ekseninde sünnet kararını çocuklarına bırakacağını ifade eden katılımcıların düşünceleri eşitlikçi bir toplum düzeni için önem arz etmektedir.

4.3.2. Sünnet Ritüel(ler)ini Anlamak

Ritüeller Aracılığıyla Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası

Tarihi ve coğrafi koşulları gereği birçok topluluğu içinde barındırmış olan Türkiye toplumunda farklı toplumsal pratikler (evlilik, sünnet vb.) için özel ritüeller gerçekleştirilmektedir. Öyle ki, ritüellerin grup dayanışmasını sağlamak, kolektif bir hatıra ve bilinç oluşturmak ve katılımcılar arasında ortak bir duygu/ hissiyat yaşamayı sağlamak konusunda sosyal etkileri mevcuttur (Collins, 2004). Yani, ritüeller bir toplumun bireyleri arasında bir iletişim aracı haline gelmektedir. Bu çalışma ekseninde de sünnet ritüel(ler)i erkekliğin inşasında önem arz eden bir erkeklik ritüeli ve iletişim aracı (Barutçu, 2015) olarak ele alınmıştır. Ayrıca, sünnette

uygulanan ritüeller aracılığıyla oğlan çocuklarının erkekliği onaylanır ve tüm topluma ilan edilir (Taşıtman, 2015). Görüldüğü üzere ritüellerin toplumsal cinsiyetlenme sürecindeki rolü ve önemi göz ardı edilemez.

Bu çalışmada da katılımcılar ritüellerin toplumsal cinsiyetlenme sürecinde ve cinsiyet rollerinin oluşumunda bir etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Ancak, üçü de Alevi olan Dionisos ve Poseidon sünnetin toplumsal cinsiyetlenme sürecinde ve cinsiyet rollerinin oluşumunda etkili olmadığını, Athena ise bu konuda kesin konuşamadığını söylemektedir. Ritüellerin cinsiyetlenme sürecinde etkisi olduğunu düşünen katılımcılar ise ritüellerin ‘erkekliği kutsama’ ve ‘gücün aktarımı’ amacıyla performe edildiğini aktarmaktadırlar:

Ritüel yapıldığı için benim sorumluluğum oluşmuyor o sorumluluk yüklenecek bu öncesinden belli zaten çünkü erkeksin [---] O kadar sorumluluk yükleyeceği için o kutlamayı yapıyor çünkü sorumluluk aynı zamanda güçtür aynı zamanda özgürlüktür onları sana vereceği için o yüzden sen daha özelsin **kadında bunlar yok** o yüzden seninkini kutluyor falan filan (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Her zaman ritüeller ve törenler bir şeyleri yüceltmek için yapılır. İşte asker uğurlaması da sünnet düğünü de aslında senin erkekliğini yücelten kutlamalardır, işte doğduğunda kutlama yapılmaz mesela- Sünnilerde genelde kutlama yapılmaz. Ha bizde çok yapılan şeyler değil bunlar ama mesela sünnet düğününde kesinlikle kutlama yapılır, işte asker uğurlamada kesinlikle kutlama yapılır, evlenirken kutlama yapılır vs. ee yani erkekliğine dair olumlama yapılan her şey için kutlama yapılır aslında ama bizde doğduğu için kutlama yapılan hiçbir bebek görmedim (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği şekliyle ritüellerin pratik edilmesiyle toplumsal cinsiyet arasında doğrudan bir etkileşim söz konusudur. Ayrıca, görüşmelerde yeni öğrendiğim bir ‘kurban etme’ şekli olarak horoz kesildiğini öğrendim ve horoz kesmenin erkekliği kutsama anlamındaki pozisyonunu da Apollon (Sünni, heteroseksüel) şöyle açıklamaktadır: *‘Horoz kesme... Onun da ataerkil bir anlamı var ya yani horoz kesilmez normalde işte erkek hayvan falan diye ama çok büyük bir şey çok önemli bir şey olduğunda horoz kesicem derler’*. Apollon’un anlatısında vurgu yaptığı ve erkekliği kutsamakla doğrudan bir ilişkisi olan ‘horoz kesme’ ritüeli ile ilgili olarak Persephone (Sünni, eşcinsel) kendi sünnet düğününde bunun nasıl gerçekleştiğini şu şekilde aktarmaktadır:

Ben hastaneden çıktığımda horoz getirmişlerdi ve gözümün önünde horozun kafasını koparmışlardı ve ben çok üzülmiştim çok çok çok üzülmiştim o da travmatikti benim için, kan sürmüşlerdi buralarıma (alınımı işaret ediyor) [---] Ya tüylerim diken diken olmuştu hani erkekliğim ödüllendiriliyordu bunun zaten hep farkındaydım çünkü erkek olmak belli bir yaşta herkes gelip soruyordu herkes el üstünde tutuyordu ama o horoz çok kötüydü ya gözümün önünden hiç gitmiyor (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Ritüellerin işaret edildiği üzere erkekliği kutsamakla doğrudan bir ilişkisi söz konusu olduğu için hegemonik erkeklikle de bir ilişkisi söz konusudur. Öyle ki, Connell’ın (2019) vurguladığı

şekliyle hegemonik erkekliği erkek bedeninde toplumun egemen olan düşüncelerine uygun standartları sağlamak ve erkek bedenini heteroseksüel terbiye etmek olarak düşünüldüğünde ilgili erkeklik performansları sağlanmazsa bir dışlanma tehdidi de gündeme gelmektedir:

İnsanlar hani... Sünnet olmadıkları için dışlanabilirler. Bu çok bizim toplumumuz açısından bir olan bir şey haline gelmiş olabilir ki öyledir de hakikaten ama bunu nasıl anlayacaklar [---] Sünnet olmanın bir erkeklik getirisi olmasını tartıştık zaten o da kişinin erkekliğinden götüren bir şey olduğunu düşünürler sünnet olmayan birinin (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Sonuç olarak, sünnet ritüeli Millet'in (2018) vurgu yaptığı haliyle erkekliğin kurulduğu bir selamlık kurumuna işaret edip, Barutçu'ya (2015) ve Taşıtman'a (2015) göre erkeklik ritüellerle kutsanmakta, sünnet özelinde erkekliğin gösterildiği törenlere dönüşmekte ve hegemonik erkekliğin temellerini sağlamada önem arz etmektedir.

Sünnet Kıyafeti ve Hissettirdikleri

Butler (2016) toplumsal cinsiyetler yapmanın performatif bir boyutu olduğuna işaret eder. Butler'ın tanımlandığı performans ise bir toplumda kadınlığa/erkekliğe atfedilen anlamların sergilenmesi ile sağlanmaktadır. Bu çalışma ekseninde sünnetin ritüelistik ve performatif boyutuna işaret eden en temel göstergelerden biri ise sünnet kıyafetleridir. Çünkü bu kıyafetler katılımcıların anlatılarında da görüleceği üzere 'erkekliğe giriş üniforması' olarak düşünülebilir. Öyle ki, bu kıyafetlerin genel yapısı şöyle olmaktadır: 'Tüylü pelerin, ucu sivri şapka ve şapkanın etrafı taşlarla süslü, beyaz, mavi ya da lacivert renkli yelekler ve pantolonlar, maşallah yazılı bir şerit ve son olarak topuğu olan bir ayakkabı'.

Görünürde bu tasvir ortalama bir kostüm ya da resmi bir kıyafet olarak düşünülebilir. Ancak, katılımcıların o kıyafeti giydiklerindeki hisleri bu tasvirin erkeklik boyutunu açıklamaktadır: '*Padişah gibi hissettim*' (*Herakles, Sünni, eşcinsel*), '*kendimi hakikaten şey nasıl diyim bir yerin kralı gibi hissetmişim*' (*Athena, Alevi, eşcinsel*), '*sen prenssin işte*' (*Ares, Sünni, heteroseksüel*), '*Assolist gibi*' (*Gaia, Alevi, eşcinsel*).

Görüldüğü üzere katılımcıların sünnet kıyafetiyle ilgili olarak ortak dili 'güzel hissetme' ve 'güçlü hissetme'. Çünkü prens, kral, padişah gibi hissetmek demek hem erkekliğini hissetmek hem de gücü hissetmek demektir. Bu bağlamda, sünnet kıyafeti erkeklik performansı anlamında önem arz eden bir boyutu teşkil etmektedir. Öte yandan sünnet kıyafeti pahalı ve özenle tasarlanan bir kıyafettir. Bu sebeple herkesin de erişebildiği bir noktada değildir. Örneğin,

Artemis'in sünnet kıyafeti olmamış, Dionisos'un ailesi kiralamış, Aphrodite'nin takım için gerekli olan pantolonu yokmuş ve Hephaistos kuzenin eski sünnet kıyafetini giymiş. Kiralama ya da başkasına verme durumu ile ilgili olarak Athena'nın (Alevi, eşcinsel) annesi sünnet kıyafetini bir başkasına verdiği için annesi ile kavga ettiğini anlatısında aktarmaktadır. Bu anlatı bile kendi başına katılımcıların sünnet kıyafetine ne denli önem verdiğini gösterir niteliktedir. Ne var ki, katılımcılar anlatılarında bugünün penceresinden baktıklarında 'bir anlam ifade etmediği'ni aktarmaktadırlar. Belirtilenler ışığında sünnet kıyafeti tasvir edilecek olsa Aphrodite'in ifadesiyle şu şekilde olurdu:

Beyaz bir elbiseyi insanların hacca giderken giydiği şeylere benzer hafif, yakasında siyah bir şerit vardı siyah altın şekilleri olan içinde bir şerit vardı şurasında yakasında. Bir de böyle işte padişah kovuğunun üzerine taç konulmuş gibi böyle incilerden taç konulmuş gibi ve kırmızı şerit geçen üstünden bir kovuğum vardı bir de maşallah yazısı vardı, pantolonum falan yoktu (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere Aphrodite'nin ailesinin o dönemki ekonomik koşulları gereği sünnet etkinliğinde kullanılan kıyafetin ve tamamlayıcılarının hepsi alınmamıştır. Sünnet kıyafetinin 'güç göstergesi' haline gelmesi de bir başka boyuttur ve sünnetin gerçekleştiği gün insanların ilgi odağında olmak, diğerlerinin özenmesi ve saygı görmek üzerinden şekillenmektedir:

O zaman için şöyle bir anlamı olabilir yani böyle bir şey yani herkes seninle ilgileniyor o kıyafet de sanki sana o değeri biçiyor gibi yani [---] Zaten bence o kıyafetin asanın falan güç göstergesi işte sen erkek olacaksın ve sen daha güçlü olacaksın ya da işte gerçekten erkek olmanın böyle bir şey olduğunu falan hissediyordum herhalde. Çünkü asa var elimde falan böyle kocaman kocaman herkes sana ya bir günlüğüne herkes seninle ilgileniyor. Herkes sana saygı gösteriyor falan yani öyle bir o zaman için iyi gelmişti. Çünkü şeyi hatırlıyorum o sünnetten sonra da onu giyip fotoğraf çektiyordum falan. Diğer kuzenlerim geliyordu ben de giyeyim ben de giyeyim falan böyle bir gücü vardı yani (gülümseyerek) (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

İşaret edildiği haliyle oğlan çocuğu sünnet günü erkeklik üniforması ile işaretlenmekte ve gücü içselleştirmede bir araç haline gelmektedir. Apollon'un anlatısına benzer şekilde sünnet düşünlerinde cinsel politikanın işlerliğinin işareti olarak oğlan çocuğunun sünnet kıyafetiyle olmasına karşın kız çocuklarına da gelinlik vb. kıyafetlerin giydirilmesi oğlan çocuğunun erkeklığe adım atarak gelecekteki heteroseksüel bir evlilik ilişkilmesini gündeme getirmektedir. Böylelikle, Wittig'in (2013) ifade ettiği şekliyle evliliğin heteroseksüel cinsel düzene hizmet oluşu ve cinsel farklılık ideolojisini heteroseksüel evlilik aracılığıyla sağlama durumuna dair bir anlatı Athena'nın çocukluk anılarında beden bulmaktadır:

Çok hoşlanmıştım kıyafetten çok güzeldi o seremoni derler o hani o şeye çok güzel keyifli, eğlenceli bir de insanların gözbebeğisin odak noktasısın. Çok ilgi senin üstünde çok hoş [---] Birer şey birer kurgu yani mesela sen sünnet kıyafeti giyiyorsun ve senin karşına gelinlikli kızlar geliyor. İki tane kişi gelinlikle gelmişti bir aile dostumuzun kızı bir de kuzenim. Yani hem şimdi sen damatlıkla değilsin orada padişah kıyafetiylesin aslında ya da neyse senin karşına gelinlikle gelmiş hem hani hizmetkâr herkes senin **tebaan hem de sana sunulan bir kadın...** (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Kıyafet'in bileşenlerinden biri olan 'asa' ise bir fallus simgesi yani Connell'in (2019) ifade ettiği haliyle efendi-gösteren ve simgesel güç haline gelmektedir: *'Her fotoğrafta sopayla farklı bir poz vermişim abi... O da fallik bir şey aslına bakarsan, topu falan olan bir baston yani. Aslında penisin başı daha böyle topuz gibidir ya. O tarz bir şey çağrıştırıyor bende'* (Dionisos). Sünnet kıyafeti ile ilgili olarak Prometheus sünnet düğününde Tahtacı Alevileri 'ne özgü geleneksel kıyafeti (üç etek) hem de 'standart' sünnet kıyafetini giymiş. Bu geleneksel kıyafetle ilgili olarak şöyle bir anısını aktarmaktadır:

Bir önceki gün işte ilk gün o geleneksel kıyafeti giymiştim. Bu kısım biraz daha şey herhalde daha özgün. Ya o geleneksel kıyafeti ben zaten sonraları da sevmiyordum (gülerek) çünkü eeee yani bunlar nasıl zihnime yerleşti bilmiyorum tabi de işte yani geleneksel kıyafet daha aşağı bir şey gibiydi... O dönemde ilkokul birinci sınıfta da bana o sünnette giydiğim geleneksel kıyafeti annem 23 Nisan'da da giydirmişti o zaman da çok utanmıştım mesela (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Başka bir ifadeyle, toplumsal cinsiyetin performatif oluşuna, erkeklik rollerine ve erkekliğin temeli olan 'güç' ve 'iktidar' a işaret eder nitelikteki sünnet ve ritüellerinden sünnet kıyafeti erkekler için her zaman bir güç unsuru değil bir 'utanma' unsuru haline de gelebilmektedir.

Sünnet Ritüelleri ve Etkinlikleri

Katılımcıların kendi sünnet düğünleri ile ilgili ritüelleri ifade ederken özellikle dini/etno-dinsel kimlik anlamında farklılaşan ritüelleri olduğunu gözlemledim. Özellikle, Alevi ailede büyüyen katılımcıların sünnet düğünü yapma ve yörelerine özgü ritüellerinin performe edilme durumu söz konusu olmaktadır. Bunun dışında katılımcıların anlatılarında 'kına', 'arabaya havlu bağlayarak konvoy yapma' ortaklaşan pratikler haline gelmektedir. Ancak, kına ile ilgili de Sünni olan Aphrodite 'Karadeniz'de olmadığını ve böyle bir şeyle karşılaşmadığını' aktarmaktadır. Dionisos, Herakles ve Artemis'in sünnetle herhangi bir ritüel deneyimi olmamış. Ancak katılımcıların anlatıları ve deneyim paylaşımlarının işaret ettiği ortak bir nokta söz konusu: *'Sünnet erkeklik işte oğlumuz erkek oluyor vs. bunu bütün dünya duysun...'* (Apollon, Sünni, heteroseksüel). Goffman'ın (2014) kişiler (seyirci)-aktör-tiyatro sahnesi nirengi analogisi sünnet ritüellerine uygulandığında oğlan çocukları o dönemin aktörü, ritüeller bir tiyatro sahnesi ve toplumun mikro bir temsili ve ritüeli izleyenler de birer seyirci haline gelmektedir. Bu noktada, Goffman'ın (2014) işaret ettiği gibi sahnedeki aktör ve aktörün eylemini izleyen seyirci arasındaki mahremiyet duvarı kalkmakta ve aktörün performansı ile sergilediği rol onaya açılmaktadır. Bu noktada, Apollon'un vurgu yaptığı gibi sünnet ritüelleri erkekliğin sergilenmesini ve ilan edilmesini sağlamaktadır. Öyle ki, Herakles'in (Sünni, eşcinsel)

anlatısında görüldüğü üzere sünnet ritüelleri olmayınca oğlan çocuklarının ‘yetimlik’ hali üzerine bir analogi kurulmaktadır: ‘*Babaannem dedim ya işte bunlar böyle yetim gibi mi sünnet olacaklar falan diyerek içerlemişti baya [---] Babaannem bizim düğünsüz sünnet edilmemize çok üzülmişti oturup ağlamıştı baya ağıt falan yakmıştı Kürdçe, dedeme baya hakaret etmişti falan onu hatırlıyorum*’. Belirtilenler ışığında, sünnet ritüeli ile hem erkekliğin kutsanması hem de ailenin statüsel göstergesine de işaret eden bir hale gelmektedir. Bu sebeple sünnette ritüelleri performe etmenin önemi gündeme gelir:

Bu annemle babam için çok önemli bir şeydi bunun tamamıyla en iyi şekilde yerine getirilmesi gerekiyordu ama bu erkeklik algısından çıkıp sosyal bir gösterge statü anlamındaydı ben bunu hissediyordum. İlk başta ben sünnet olacağım zaman annem hamileydi kardeşimin cinsiyeti belli değildi ama benim sağlığım el vermediği için erkene alınmak zorunda kaldı. Erkene alınmak zoruna kalınca hemen aniden bir sürü *havlu eşarp tülbent* işte hemen *hocalar tutuldu* işte hemen *pilav yapıldı helva yapıldı* bunlar çok kısa bir süre içinde gerçekleşti acildi yani. Öyle olunca o süreçte bana hemen kıyafetler falan alındı bir iki gün sonra da herkes toplandı. Mevlitler falan okunmaya başlandı sonra kardeşim dünyaya geldi o dünyaya gelince aynısını ona yaptılar. Aynısını ona yaptıktan sonra biz bir gün *fotoğraflar çekildik* sonra biz tekrardan fotoğrafçıdan dönünce düğün hazırlıklarına başlandı düğünüm iki geceydi bir gece kına gecesi bir gece düğün, kına gecesi de benim doğum günümüne denk getirilmişti. İnanılmaz şekilde annem buradan [Edirne] hiçbir şey beğenmedi biz İstanbul’a gittik kardeşimle bana iki farklı kostüm alındı işte bir kına kostümü bir sünnet kostümü anneme iki farklı babama iki farklı onun haricinde bu iki gecenin organizasyonu vardı keza benim kınam 13 Haziran’da olmuştu. Düğün gecem aşırı derecede sınırsız alkol yemek bir sürü ara sıcaklar tatlılar meyveler geliyordu. Herkes sarhoş olmuştu hatta birisi aşırı sarhoşluktan kaza yapmıştı, ben uzun süre halk oyunlarına gittim hemen halk oyunları hocamla konuşup bana **harmandalı oynattırdılar mesela düğün gecemde, bu mesela çok büyük bir erkeklik göstergesi** (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Persephone’un anlatısında görüldüğü üzere erkeklik inşasındaki mihenk taşlarından biri olan sünnetin sergilenmesinde -o kilit gün için- günler hatta aylar öncesinde hazırlıklar yapılmaya başlanmaktadır. Bir ritüel biçimi olarak konvoy katılımcıların anlatılarında sıklıkla tekrarlandı. Katılımcılara sünnet operasyonu/düğün öncesi konvoy yapmanın erkeklikle ilişkisini sorduğumda yine sünnet kıyafetinde olduğu gibi güç ile ilişkili olduğunu ifade ettiler: ‘*Konvoy vardı konvoyda işte şoförün kucağına oturup direksiyonu tutma hali filan bunlar mesela çok mutlu edici şeylerdi bir konvoyun olma hali filan onlar böyle şey dediğim gibi seni biricik hissettiren sen prensmişsin gibi böyle davranılan meseleler iyiydi, konvoy halinde şeyler vardı turlar yapıldı yani*’ (Ares, 28, Türk-Sünni, Heteroseksüel).

Konvoy dışında ‘dini mekanların ziyaretleri’ de sünnet öncesi bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Prometheus, ailesi ile birlikte İzmir’in Kemalpaşa ilçesine bağlı Hamza Baba Türbesi’ne gitmişler, Hermes de ailesiyle Sultanahmet’e gitmiş ve gezerken Prometheus gibi sünnet kıyafetinden utandığını aktarmaktadır: ‘*Sünnet olmadan önce bu geleneksel kıyafetler var ya onları mesela giyip bizi Sultanahmet’e götürmüşlerdi yürüyerek Eminönü’ne orada mesela o elbiselerle yürüyerek dolaşmıştık mesela çok utandığımı hatırlıyorum hani o elbiseden çok hoşlanmadığımı hatırlıyorum mesela o da sorulmamıştı bana*’.

Kına ritüeli ile ilgili olarak ise katılımcıların anlatılarında bunun genelde kadın homososyal gruplarıyla beraber yapıldığını aktarmaktadırlar. Benim kınamda da aynı şekilde erkekler ve kadınlar ayrı ayrı oturmuşlardı ve kına yakılırken yanımda yalnızca erkek olarak babam vardı. Demeter'in anlatısı da ifade edilen bu duruma işaret etmektedir: *'Kına nasıl nasıldı, yani eğlenceliydi ama sadece kadınların bulunduğu bir ortamdı bunu merak ettiysen [---] Kadınların ve çocukların olduğu bir ortamdı kına, sünnet zamanı da evet daha çok böyle şey gibiydi hani başımda duran bir erkek güruhu vardı'*. İşin özü, kıyafetlerini giyip gezen sünnet çocuklarının gücü, konvoy ve kına gibi eylemlerle tüm topluma gösterilmektedir.

Sünnete Özgü Farklı Ritüeller

Persephone dışındaki Sünni kökenli diğer katılımcıların anlatılarında -görüşmelerde birkaç kez tekrar edip sormama rağmen- konvoy, kına, yemek dağıtımı, dini mekân ziyaretleri dışında sünnet törenlerinde farklılaşan ritüeller söz konusu değildi. Ancak, Alevilikte birçok farklı ritüelin olmasının nedeni Okan'ın (2018) ve Akdemir'in (2020) ifade ettiği üzere Aleviliğin şaman kökenleri olan heterodoks-senkretik bir etno-dinsel kimlik oluşu üzerinden irdelenebilir. Bu durumla ilgili olarak Alevi katılımcıların sünnet deneyimlerinin Sünni katılımcıların deneyimlerinden ritüelistik anlamda nasıl farklılaştığını ve Alevi erkeği için sünnetin nasıl bir anlam ifade ettiğini işaret eden bir anlatı söz konusudur:

Sünni erkekler bunu işte acıdan kutlamaya geçişi çok daha rahat yapabilirler mesela bahsettiğim, öyle düşünüyorum çünkü onlar kendi tanrıları için yapıyorlar bu işi, o işi çok daha rahat kavrayabiliyorlar ama bizim şimdi farklı bir tanrı anlayışımız da var çünkü tanrı dediğimiz şey sevgidir. Zaten hani gerçekten hippilik gibi bir şey var (gülüyor) yabancı arkadaşlarıma Aleviliği anlatırken böyle anlatıyorum (kahkaha)... Biz de o arayışı belki daha rahat kapatamıyoruz gibi o hemen anlamlandırıyor işte sünnet diyor ben evet kurban vermeliyim bilmem ne gibisinden hani Allah'a çok inanıyorum gibisinden kapatabiliyor ama bizim işte zaten bu dini yapılarımız çok da özellikle benim mesela o dini yapım çok sağlam kurulmadığı için o sünnet mevzusunu dinle çok bağdaştıramamıştım daha **kültürel yaklaşmıştım** bilmiyorum daha sağlığa bağlamıştım mesela kendi hayatımda [---] Bir erkekliğin inşasında bu sünnetle Allah arasındaki arayışı kapatamadığımız zaman çok daha farklı bir yerde bulunuyorsun. Mesela hani Alevi erkeği için zorla yaptırılmış veya işte hadi o sünnetsiz kalmasın diye veya işte topluma uyum sağlayalım da hadi düğün yapalım veya para kazanalım para için düğün yapalım gibisinden bir şeyle yapılmış gibi geliyor bana çünkü bu arkadaşındaki Allah'la bütünleşelim işte Allah için kurban veriyorsun gibi bir fikir olmadığı için çok daha zor gibi düşünüyorum (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Dionisos'un anlatısında da görüldüğü üzere Alevilerin sünneti eyleme amaçlarıyla, Sünnilerin sünneti eyleme amaçları farklılık göstermektedir. Bu farklılığın temeli de inanç sistemlerinin dini pratiğe bakış açısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Alevi olan Prometheus'un anlatısından yola çıkarak sünnet eyleminin gerçekleştirildiği yer olan Alevi türbesi gündeme

gelmektedir. Prometheus Hamza Baba Türbesi'nde²⁷ sünnet edilmiş ve anlatısında sünnet öncesi ve sonrasında hangi ritüellerin gerçekleştirildiğini aktarmaktadır:

[**Türbeyi anlatıyor**] Benim sünnetim Alevi türbesinde oldu bu arada, işte normalde öyle bir şey yok yani özel olarak işte bizim köydeki diğer insanlar ritüel için özel olarak türbeyi tercih etmiyorlar ama işte annemin ve babamın böyle bir adakları var. Erkek çocuğumuz olursa işte Hamza Baba Türbesi'nde sünnet ettiricez filan işte türbenin yanında bir sedyede hatırlıyorum kendimi ve ağladığımı hatırlıyorum, ağladığım için işte erkek adam ağlar mı şeyleri filan mesela o yüzden sonraları ağlamadığımı ispat etmeye çalıştım. Ya da işte onlar da biraz geçiriyor tabi sen erkeksin ağlamazsın filan diyorlardı. İşte ben de tabi ya birazcık sadece şey yaptım filan işte ağlamadım aslında filan gibi şeyler [**Türbenin tarihi**] Hamza Baba'da böyle şey işte Aydınogulları Beyliği var biliyorsun, Aydınogulları Beyliği'nin bir valisi gibi bir şey bu adam yani orada söz sahibi olan bir bey bu Hamza Baba ama Alevilikte işte Dervişlik ermişlik gibi şeyler kutsandığı için bu adam ölünce mezarı işte biraz daha önemli biri olduğu için böyle türbeleşmiş yıllar içinde (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Prometheus, ayrıca Tahtacı Aleviliğindeki bir ritüel olan 'okuntu yırtmak' ve 'bayrak dikme' ritüelini açıklamakta ve sünnetle ilintili olarak bu ritüellerin sünnetin ilan edilmesi anlamına geldiğini aktarmaktadır:

Köyün gençleri çağrılır bir hafta öncesinde, işte onlar kendi aralarında otururlar ve kim bayrak tutacak kim düğünü yönetecek karar verirler. Bayraktar denilen bir müesseseye var bizde (gülerek) [---] Sünnet çocuğu ve gelinde de böyle bir şey var yani gelinin de altından geçtiği Türk bayrağı çekilir ve o Türk bayrağıyla birlikte yürür sünnet çocuğu onun altından geçer ve köyün bir bayrağı vardır işte bu tarz düğünlerde kullanılmak için. O bayrak işte köyde ortak para toplanıp filan yapılır, sonra da düğünlerde bu bayraktar düğün alayının en önüne geçer ve onu kimse geçmez ve işte en sonda da eğer işte gelin ve damat uğurlandıktan sonra o bayrağın altından geçer gider. Sünnet çocuğu da yine o bayrağın altından geçer, işte öyle yani o gençler de toplanıp kimin o bayrağı tutacağı ve kimin düğünü şarkıları işte düğündeki güvenliği ve işte kimin sahneye çağrılıp çağrılmayacağını belirleyen efebaşı işte onlar belirlenir kendi aralarında gençler seçerler işte [referans verilen 'gençler' grubu] Erkek olur, yani hala öyle... [efebaşının görevi] O da düğünün güvenliğini bir sağlar ikincisi de orkestranın başında durur işte oynayan kişiyle orkestra arasındaki iletişimi sağlar hem de sahneye kimin çağrılacağını hangi sırayla çağrılacağını filan belirler. **Okuntu yırtılır** çağrılır gençler eve işte bunlar belirlenir o akşam orada yemek yapılır yenir işte düğünün sahibi bir ölçü içki verir ondan sonra da işte düğün için kimler aşçı olacak kadınlar bunlar da tamamen ve kimler hizmetçi olacak bunlar [**Okuntu yırtmak ritüeline ek olarak, 'köstek töreni' söz konusu, bu törende ise kız çocuklarıyla da beraber yapılıyor**] Köstek töreni gibi bir şey var hem kadına hem erkeğe yapılıyor bu çocuklukta işte şey yapılır onda da ayaklarına gerçekten ip bağlanır çocukların hem kız çocuğu hem erkek çocuğu için ve biri alır çocuğu kaçırrız mizansen olarak... İşte aile yakınlarından biri çocuğu tutuyordur biri alır kaçırrız sonra aile yakını onun arkasından koşar ve çocuğu alır. O arada şeyi keser bacağına bağlanmış olan ipi keser ve yere bir testi atar testinin içinde de işte buğday vardır nohut vardır şeker filan o tarz şeyler vardır [---] Gelinlere değil kız çocuklarına da yapılır bu kız çocuklukta yapılan bir şey ve sünnet zamanına denk getiriyorlar genelde bunu [---] Köstek töreni aslında yani köstek aslında sünnetle çok ilişkisi olmayan ama erkek çocuklarına genelde sünnetle birlikte yapılan bir ritüel, ya asıl amacı işte hayatında esenlik bolluk bereket ve işte ayağının bir şeye takılmaması işte kösteklenmemek hayatta önünün açık olması gibi bir düşünceyle yapılıyor ama erkek çocuklarında genelde işte sünnetle birlikte yapmayı tercih ediyorlar çünkü ayrı bir ritüel olduğu için ekstradan onun için bir işte organizasyon yapmaktansa sünnet ritüeliyle birlikte yapmak daha kolay geliyor (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

²⁷ İzmir Kemalpaşa ilçesinde XV. Yüzyılda yapıldığı kabul edilen türbe (TDV İslam Ansiklopedisi). Hamza Baba Türbesi (1997). Erişilen tarih: 20.04.2021, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamza-baba-turbesi>

Anlatılara ek olarak, Prometheus önceden bahsettiği bir kıyafet olan ve sünnet ritüelinde de giyilen ‘üç-etek’ kıyafetini şöyle tasvir etmektedir:

Kutlu kumaş, bazı yerlerde kuntu filan da diyorlar ama ben şey gibi anlıyorum hani kut’lu kumaş daha kutsanmış kumaş gibi [---] Erkek için daha bir şalvar ve işte üstüne bir fistan ve yelek başına da işte bir böyle fesvari bir şeyle ne denir ona sarığa benzer fesvari bir şeyle, bundan oluşan bir şey erkek için, kadın için de bir işte könçek üstünde yine fistanvari bir beyaz kıyafet onun üstüne bağlanan bir üç etek dedikleri arkada... İşte ayrı bir parçası daha var ön tarafında işte bir peştemali var ve şey işte komple işlemeli olur hepsi işte şu an tabi kutlu kumaştan değişti o bezler filan da önceden tamamen hepsi kutlu kumaştan yapılıyormuş (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Prometheus’un bahsettiği bu etkinlikler önceden iki gün yapılmış ama şimdi maddiyat gibi unsurlardan ötürü tek gün şeklinde uygulanıyormuş. Ayrıca, bu ritüellere bakıldığında çocuğun ekonomik refahını da arttıracak ritüeller (köstek töreni) de sünnet ile aynı zamanda yapılmaktadır. Bu noktada sünnetin yalnızca bir erkeklik aşaması olarak değil diğer erkeklik aşamalarının da başlangıç noktası olduğuna işaret eder niteliktedir. Çünkü erkekliğin temellerinin ekonomik sermaye sahibi olmak ve heteroseksüel bir evlilik kurumunu ifa etmek gibi temelleri olduğu düşünüldüğünde bu ritüeller birbiriyle etkileşim içinde pratik edilmektedir.

Gaia ise Adıyamanlı bir Kürd-Alevi olarak anlatısında ‘Zerban’lardan söz eder. Zerbanlar Adıyaman’da bulunan bir türbe olup adına şenlikler düzenlenen yardımsever Zerban’dan ismini almaktadır (Köken, 2011). Zerban, bir kadın figür olarak Adıyaman folkloründe haksızlığı kabul etmeyen ermiş ana (dede eşi) olarak bilinir (Rençber, 2014). Gaia’nın sünnetinde Alevilerin ritüellerini gerçekleştirdiği bir dini mekân özelliğine sahip olan zerbanlar ziyaret edilmiştir:

Bizim köy Alevi köyü olduğu için ziyaret de var böyle yatırların olduğu hani bizim bir tane yatır var önünde kocaman havuzu suyu falan hep düşünlerde sünnetlerde oraya gidilir hem dua edilir onun suyundan içilir o konvoy tekrardan düşün evine geri döner. **Zerban** evet [---] Ya onun şey zaten alevi köylerinde şey vardır illa ki bir ya işte **dedelerin yatırlarının olduğu mezarlıklar ayrı bir türbe gibi orası da Zerban** da hem bir türbe aynı zamanda bir efsanesi falan da var net bilmiyorum, işte onun kutsallığı söz konusu. Hani helallik alma dediğimiz durum var ya o da şeydir oranın kutsiyetini almak amacıyla oranın suyundan içip hani hem bir onun bereketini ailene taşıma gibi öyle bir ayrı ritüel öyle düşün, oraya sürekli gidiliyor, mesela kurban falan adanır [---] Eskiden şey yoktu mesela cemevi olmadığı dönemde şey yapılırdı böyle hızır oruçları zamanında dedelerin evlerinde toplanırlardı. İnsanlar şey yaparlardı cem düzenlenirdi semah düzenlenirdi falan oralara gidilirdi işte Muharrem ayı oruçlarında aynı şekilde dede evleri köyce ziyaret edilirdi işte adaklarla birlikte kurbanlarla birlikte vs. falan gidilirdi. İşte yemekler düzenlenirdi ibadetlerini yaparlardı insanlar geri dönerlerdi ki hala gidilir ama artık cemevi olduğu için ritüeller vs. falan genelde orada yapılır Alevi ritüelleri ama o türbe ziyaretleri hala olduğu gibi devam ediyor (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ritüeller toplumun kolektif benliğini ve hafızasını koruma ve devamlılığını sağlama rolü üstlenmektedir ve bu ritüeller farklı mezheplere göre farklılıklar da göstermektedir. Gaia’nın ve Prometheus’un anlatısındaki sünnet gibi erkekliğe geçiş ritüellerinin gerçekleştirildiği kutsal

olarak addedilen mekânlarda gerçekleştirilmesi, Sünniliğe ve Aleviliğe özgü farklı ritüellerin ortaya konabileceğinin göstergesidir.

Sünneti Edirne’de yapılan Persephone ise Sünni olmasına karşın başta belirttiğim ritüellerden (kına, konvoy, sünnet düğünü vb.) farklı sünnet ritüelleri gerçekleştiren tek katılımcıdır. Öyle ki anlatısında Edirne’nin diğer Sünni yaşamının olduğu yerlere göre daha modern olduğunu ve birçok farklı sünnet etkinlikleri, hazırlıkları yapıldığını aktarmaktadır:

[Edirne’den söz ediyor] Bizim burada özellikle seks işçiliğine de normal bakar insanlar, kırsal kesimden ziyade kent kesimi, hatta burada pavyonlar Ankara pavyonlarına göre daha farklıdır ailecek gidilir. Kadın erkek ve düğünlere dansözler çağılır ve en çok kadınlar oynar dansözle, çok eğlenirler. Burası baya açık hatta benim annem kumar günlerinde hep sarhoş olup gelir eve. Ya benim babamlar hatta kent köyündeki imamı imamlıktan attırmışlardı her gece içiyorlardı onunla, çok uzağız **dine çok çok çok uzağız**. Şöyle düğün gecem konvoy oldu ve konvoydan sonra şok edici bir şey vardı ki hayatımda ilk defa o düğünde gördüm bizim düğüne bir sürü palyaço geldi. Bir de slayt hazırlanmış salona koskoca bir dev ekran indirdiler ve kardeşimle benim fotoğraflarımızı koymuşlar ben çok utandım kaçtım falan bütün fotoğraflarımızı koymuşlar **[kına gecesini anlatıyor]** Kına gecemde kına ritüeli şu şekilde oluyor bizde erkek çocukları erkek kuzenleri yakınları sırtına alıyorlar bir tülbent oluyor buralarında kırmızı oyalı bir şey ve seni çıkarıyorlar en arkada da annenle baban el ele tutuşup geliyorlar öyle çıkıp geliyoruz. Ondan sonra herkes ellerini kapatıyor biz aralarından geçiyoruz bizi sıkıştırıyorlar böyle para veya söz alıyorlar mesela genelde söz alıyorlar alkol sözü falan sonrasında ortaya koyuyorlar seni kına yakıyorlar falan sonra o paralar alınıyor sonra sen oturuyorsun çevrende herkes halay çekmeye başlıyor. Sonra seni halaya kaldırıyorlar zıplatıyorlar falan böyle bir gece oluyor **[Kına gecelerinin önemi]** Bizim burada kına geceleri çok önemli, bizde kadın erkek eşitliği var gibi hissediyorum kına mesela bizde kesinlikle olması gerekiyor çünkü kız tarafında kına, kız tarafının aşırı eğlenmesi gerekir falan sünnet düğünlerinde kına gecesini alıyor hep, bu ritüel böyle gerçekleşiyor **[ritüelde erkeklik göstergelerini anlamak]** Şey oldu mesela bizde iki tane davul kırdık parçaladık falan onu da bana parçalattılar üstünde zıplaya zıplaya bir erkeklik göstergesi olarak erkeksin sen işte sana feda olsun davul minvalinde falan **[Sünni-Müslüman bir bölge ama haremlik-selamlık bir ritüel, toplanma anlayışı söz konusu değil]** Bizde hep böyle karışık olur hatta bazı yerlerde sadece erkek içer ama bizde herkes içer kadınlar da erkekler de içer. Benim sünnet gecemde sadece annemle babam içmemişti sarhoş olup rezil olmayalım diye ama sarhoş teyzeler de var mıydı vardı. Hani onlar da çok fazla belli oluyordu herkes içiyordu ya, bizim burada zaten şey vardır Trakya’ya özgü alkolsüz düğüne gidilmez öyle bir şey vardır. Romanlar şöyledir böyledir derler ya bizim için en önemlisi alkol ve çalgı çengidir eğlence bizim için aşırı vazgeçilmezdir **[kına homososyal kadın örüntüleri söz konusu]** Sadece şey oluyor ya kınaya çıkarken erkekler çıkmıyor nedense yani çıkıyorlar ama çok çıkmıyorlar. Böyle yani, işte yaşlı kesim hiç çıkmaz genç kesimler de kız tarafının yakınları çıkar kınaya (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Sünnet Öncesi Süreçte Kadınların/Erkeklerin Etkinlikleri

Sünnetin gerçekleşme zamanına kadar olan süreçteki hazırlıklar da katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde tanıklık ettikleri cinsel tecridin ve toplumsal cinsiyetin bir uzantısı haline gelmektedir. Bu doğrultuda, katılımcıların anlatılarının da işaret ettiği gibi sünnet öncesi süreçteki hazırlıklarda toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde devam ettirilmektedir. Katılımcıların anlatılarında hazırlık süreçlerinde kadınların ön planda ve ev içi işleri yürüten aktörler olduğu gözlenirken, erkeklerin neler yaptığına dair anlatılar net hatırlanmamaktadır. Sünnet zamanındaki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü düşünüldüğünde Sünni katılımcıların

ailelerde cinsiyete dayalı bir iş bölümünün gerçekleştirildiği, erkeğin kamusalda, kadınların ise özel alanda yani ev işlerinde görev aldıkları gözlenmektedir. Alevi katılımcıların ailelerinde ise böyle bir ayırımın olmadığı ve kolektif iş birliklerinin olduğu görülmektedir. Bu noktada Sünni katılımcıların ailelerinde sünnet hazırlıklarında da Sünni inanın öngördüğü cinsel tecrit uygulaması kendini var etmektedir. Sünni katılımcıların sünnet zamanında ailelerinde gözlemledikleri iş bölümüne dair tablo Apollon'un ve Ares'in anlatılarında görülmektedir:

Genelde kadınlar yapıyordu: Annem teyzemler halamlar... Böyle dışarıdan falan yoktu bizim zamanımızda evde yapılırdı işte pilavlar ayran olurdu falan o şekilde şeyler oluyordu tatlılar filan. Yani **erkeğin konumu dışarıdan bir şey alınacaktır bir şey taşınacaktır** sandalye taşınacaktır masa taşınacaktır ee bu tarz şeyler yaptırılıyordu ya da işte belki balonlarla falan onlar ilgilenmiştir süslemeyle... Genelde işte taşıma düzen kurma vs. bunun gibi şeylerdir yani işte fiziksel güç isteyen falan vs. yani dışarıyı ilgilendiren şeyler. Mesela gidip işte 3 koli ayran falan alacaktın işte dışarıyı ilgilendiren dışarıyla sosyal bir ilişkiye girmen gereken şeylerde hani zaten klasik de bir şekilde erkeksin git al gibi bir şey oluyordu (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Kadınlar hep mutfaktaydı erkekleri herhangi bir hazırlıkla ilgilenirken görmedim daha ışıktandırma vs. bu tip daha işte bahçedeki masalar vs. bunlarla ilgileniyordu erkekler. Kadınlar hep mutfaktaydı işte hangi yemekler yapılacak nasıl dağıtılacak kaç kişi gelecek böyle işte kadınlar evin içindeydi erkekler evin dışındaydı erkekler dışarıdaki meseleleri hallediyordu (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Alevi ailelerdeki kolektif iş bölümüne dair tablo ise Athena'nın ve Prometheus'un anlatılarında görülmektedir:

Ev için gözlemleyebilirim. Anneannem benim yatak örtümü diktirmişti bana benim için yatak örtüsü dikildi, yastık mastık dikildi falan. Ondan sonra alışverişi annem, babam, kirvemle **beraber çıktık**. Fotoğraf olayını falan babam ayarladı herhalde öyle bir şey oldu. Tabi aslında şey farklılık var gibiydi ama **ortaklaşıyor gibiydi**. Yemek konusunda şimdi mesela benim dedem iyi yemek yapar. Eski aşçılardandı. Aşçılık yapmıştır, yemek de yapar mesela ama hani öyle (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

"Kadın erkek karışık ama ağırlıklı kadınlar oluyor erkekler de daha alkollü masalara erkek masalarına bakan kişiler oluyor çoğunlukla ama böyle bir zorunluluk gibi bir şey yok. Yani, erkekler işte ya kadın ve erkekler herkese hizmet ediyor ama erkekler birazcık daha alkolün dozajının daha yüksek olduğu masalara daha ağırlıklı bakıyorlar [**görevlendirmenin yapılması**] İşte basma filan gönderilir aşçı kadınlara işte yazma gönderilir erkeklere tişört gönderilir işte burada görev alacaklar kimlerse [---] Düğün sahibi annem ve babam ya annem yürütür daha çok bu işi ya erkek ilgilenmez genel olarak, kadın bu koordinasyonu sağlar [---] Baba ne yapar alışveriş yapılacaksa alışverişleri yapar düğün için çünkü evde yemek pişecektir işte hayvan pazarına gider hayvan alır ya da köyde birinde tanıdık varsa gider onu yapar" (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Katılımcıların anlatılarında görüldüğü üzere Sünni ailelerde klasik toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü gözlenmektedir. Ancak, Aleviliğin inanç pratikleri ve ritüellerdeki eşitlik algısının bir tezahürü olarak sünnet hazırlıklarında süreç kolektif bir şekilde ilerlemektedir.

Sünnet Düğünü/Töreni

Sünnet düğünü/töreni ise tıpkı sünnet kıyafeti ve diğer düğün öncesinde gerçekleşen ritüeller gibi toplumsal erkeklığın gösterilme ve kurulma alanına dönüşmektedir. Katılımcıların anlatılarından anlaşıldığı üzere sünnet düğünleri genelde sünnet operasyonu sonrasında gerçekleştirilmektedir. Ancak, her katılımcının (örneğin, Artemis, Eros, Aphrodite, Demeter ve Herakles) sünnet düğünü gerçekleştirilmemiştir.

Katılımcıların sünnet düğünü esnasında hissettikleri genellikle ‘sıkılma’ ve ‘bir an önce bitmesi’ yönündedir. Bunun sebebi olarak ‘*sürekli bir sergilenme halinin yorgunluğu söz konusu*’ (Athena, Alevi, eşcinsel) olmaktadır. Öte yandan düğünlerinde kendini iyi hissedenden katılımcılar da söz konusu: ‘*Ben kral gibiydim ya, benim için düzenlenmiş bir gece yani*’ (Dionisos, Alevi, heteroseksüel). Sünnet düğünü ise bu belirtilen durumlar dışında bir ‘kıyım’ şekli olarak tanımlamalar da söz konusu: ‘*Dışarıda insanlar eğlenmeye devam ederken içeride kıyım devam ediyordu*’ (Hera, Arap-Alevi, Eşcinsel). Aşağıda ise 3 erkeğe ait sünnet düğününe dair anlatıları görülmektedir:

Operasyondan sonra çünkü bizde şöyle olur, gezdirilirsin sonra sünnet ettirilirsın o sırada zaten her şey hazırdır seni sünnet çocuğu yatağına alırlar o halde. Sen orada yatarsın ve insanlar hani gelip altın takarlar para koyarlar o sünnet kıyafetinin şapkasının içerisine ve insanlar orada aslında halay çeker göbek atar yemek yerler eğlenirlerken (gülerek) sen orada acı içerisinde yatmaya devam edersin **travmatik** bir şekilde **[Düğün zamanı]** O günün akşamı oluyor aslında, bizim evimizin bahçesi vardı. Bahçede yapıldı, bir sünnet yatağı kurulur işte yakandaki **maşallah çıkarılır yatağın başına asılır**. Sen yatağa yatırılırsın yanına şapkan ters çevrilir yanına bir de yastık konur altın takılması için, paralar şapkaya, altınlar yastığa gider. İnsanlar etrafta işte davullu zurnalı eğlence düzenlerler yemeklidir o, sanırım bir de kuran okutuldu (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Operasyon sonrası düğün oldu [---] Düğünde ben semah döndüm. Bu planlanan bir şey değildi. Düğünde sahne alması için benim semah hocam türkü söylerdi. Bana semah öğreten kişi aynı zamanda türkü söyleyen biriydi. Türkü söylemeyi nereden öğrendim hiç bilmiyorum ama hani semah eğitimini cemevinde veriyordu kendisi. Ve semah eğitimini verdiği için ve hocalık ettiği için ve ben çok güzel semah döndüğüm için hatta beni en başa koyardı böyle çok överdi falan filan. Semah hocamın türkü söylemesi ki türkü söylemişti benim sünnet düğünümde. Türkü söylediğini bizim semah döndüğümüz türkülerden birini söylediğini görünce ben kalktım sahneye yöneldim. Hiç kimse de bana bir şey söylememişti yani biz onunla göz teması kurduk ben hatta duruşa geçtiğimi hatırlıyorum. O bir göz teması yaptı ben semah dönmeye başladım. İnsanlar orada hemen bir yükseldiler, ne oluyor falan oldu çünkü sünnetli çocuk semah dönüyor. Herkes bir şok ondan sonra şu an benim biraz tüylerim diken diken oldu. Görüp hissettim azıcık ondan sonra hatta uzun bir süre işte anneannem çocuğa nazar değmesin, çocuğa nazar değmesin, nazar boncuklarını eksik etmeyelim cart curt falan filan... Bir taraftan yani birçok insanın göğsünü kabartan bir şeydi oradaki benim yaptığım. Kimine göre düğün salonunda semah dönülmezdi, kimine göre bu bir oyundu, kimine göre bir oyun değildi falan ya tabi bir taraftan tartışmalar sürüyor ama genel olarak insanlar hayranlıkla izlediler onu söyleyebilirim (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

İnsanlar gayet keyifliydi ben de oradan oraya koşturuyordum yani bilmediğim insanlar gelip bana altın takıyordu şey yapıyordu **işte benim için oyun alanıydı orası** aslında hani güzel yemekler pişiyordu ve yani oyun alanıydı benim için. Sadece işte kına töreninde biraz şey oldu bozuldu o mesele. Ya işte böyle kına gelmiş alevli malevli kına yakıcaz **asker olur inşallah damat olur maşallah** böyle kına yakılacak, nedense yakılmasını istemedim yani hala da hoşlanmam kınadan hayatımda hiç yaktırmadım. Yani kına yakma meselesine hep mesafeliyim o günden beri mesafeliyim

yani ondan sonra da hiç şeyim olmadı kınayla. Bilmiyorum bilmiyorum ama hani belki arkasında bir sebep vardır o gün yaktırmadım yani hani çok ısrar ettiler bir şey olmayacak kına yakıcaz filan hani o gün şey yapmadım kabul etmedim (Ares, 28, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere dini/etno-dinsel kimlik ekseninde sünnet düğünlerinin gerçekleştirilmesine dair bir farklılaşma söz konusu değildir. Ancak, sünnet düğünü gerçekleştirilmeyen ailelerdeki temel unsur ise katılımcıların sınıfsal konumları ya da toplulukları/akrabalarıyla olan ilişkileri söz konusu olabilir. Başka bir ifadeyle, sünnet düğünlerinin erkekliğin bir gösterilme alanı olduğu hatta Ares'in ifadesiyle asker ve damat olmanın -temel erkeklik aşamaları- vurgusunun yapıldığı bir etkinlikte gösterilecek kişilerin olmaması ya da gösterebilecek güçlerinin olmaması söz konusu olabilir.

Sünnet ve Sanal Akrabalık: Kirvelik

Sanal akrabalık bağları geliştirme olarak tanımlanan kirvelik, özellikle sünnet ritüelinde önemli bir kurum haline gelmektedir. Ancak, katılımcıların bir kısmı sünnet anında kirvesinin olmadığını belirtirken Apollon, Ares, Zeus, Hephaistos, Demeter, Athena, Gaia ve Cronos'un erkek kirveleri vardır. Yani, kadınların yürüttüğü ya da geliştirdiği bir kirvelik bağı söz konusu değildir. Katılımcıların kirvelerinin kim olduğu sorusu gündeme geldiğinde Apollon'un kirvesi 'teyzesinin eşi', Ares'in kirvesi 'dayısı', Zeus'un kirvesi 'amcası', Hephaistos'un kirvesinin ise 'dayısı' olduğu görülmektedir. Sünni olup kirvesi kan bağı dışında biri olan tek katılımcı ise Demeter'di.

Bu bağlamda Sünni ve Alevi katılımcılarda kirvelik pratikleri görünürde farklılaşmaktadır. Çünkü kirvelik kan bağı olmayan 'erkek ve ailesi' ile sanal akrabalık bağı kurmayı amaçlar (Kudat, 2004). Bu bağlamda, Sünni katılımcıların görüldüğü üzere kendi akrabaları kirvelik yapmaktadır. Ancak üçü de Alevi olan Athena'nın, Gaia'nın ve Cronos'un durumları farklıdır. Athena'nın kirvesi yaşadıkları semtteki Cemevi'nin eski başkanı, Cronos'un kirvesi babasının iş arkadaşı ve Gaia kirvesini hatırlamasa da kan bağı olmayan birisi olduğunu ifade etmektedir.

Kirve seçimini ise katılımcıların anlatılarında görüldüğü üzere genelde 'babalar' yapmaktadır. Sadece Ares'in anlatısında annesinin kirvelik konusunda karar verici mekanizma olduğu görülmektedir: *'Annem belirledi, herhalde ailenin saygıdeğer bir üyesi olmasından kaynaklı çünkü dayım görece okumuş görece orta sınıfa ait beyaz yakalı bir memurdu, saygıdeğer bir üyesiydi ailenin. Çünkü bütün ailenin abisi pozisyonundaydı o yüzden onu seçtiklerini düşünüyorum'*.

Kirvelik tercihi konusunda sünnet edilecek oğlan çocuğuna sorma, fikrini alma durumu ise yalnızca Athena'nın anlatısında karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar karar verme mekanizmaları babalar olsa da katılımcıların anlatılarında kirveliğin aileleri için çok da önemli olmadığını ifade etmektedirler: *'Olsun diye yapılmaktan ziyade işte zaten kim olacak dendiğinde amcası olacak zaten çok seviyorlar birbirlerini deyip direk olarak... Bizim için sadece o günlük işte o sünnet olayı bitene kadar olan birisi'* (Zeus, Sünni, eşcinsel).

Katılımcılara kirveliğin dini/etno-dinsel kimliğe göre pratik edilme şeklinin değişip değişmediğini sorduğumda kirveliği dinin dışında 'kültür' ile özdeşleştirildiği görülmektedir: *'Ben kirveliğin dinle ilgili olduğunu da düşünmüyorum açıkçası, kirvelik daha çok kültürle ilgili bir şey diye biliyorum'* (Herakles, Sünni, Eşcinsel). Bu durumla ilgili katılımcılar çok fazla bir bilgileri olmadığını ve bu konu üzerine kafa yormadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca, kirveliğin daha çok Aleviler'de pratik edildiği anlatılarda aktarılan bir diğer durumdur. Öyle ki, araştırma kapsamındaki görüşmelerimize kadar Athena da kirveliğin sadece 'Aleviler'e özgü bir akrabalık bağı olarak düşündüğünü ifade etmiştir. Alevi olan Dionisos da dayanışma vurgusundan yola çıkarak Alevilikte olduğunu bildiğini ama Sünnilerde olmadığını ifade etmektedir:

Yok Sünnilerde yok. Ben Sünnilerin kirveliği olduğunu bilmiyordum, sadece Alevilere özgü bir kültür kirvelik. Hatta ben bir keresine otostop çekmişim işte kirvem kirvem diye konuşmaya başladılar ya dedi biz kirvem diye konuşuyoruz da Alevi misin dediler. Evet dedim oooo kirvem biz de aleviyiz dediler... O yüzden kirvelik tamamen Aleviliğe özgü bir şeymiş gibi yani ben aksi bir durum yaşamadım **[dayanışma vurgusu]** Böyle işliyor herhalde çok yakın arkadaşlar ya da sıkı bağlar alevi sıkı bağlar hem de bu yani asker arkadaşlığı gibi bir şey aslında yani paylaştığın bir ortak bir şey var ve bu yüzden birbirinizle iyi geçinmeniz gerekiyormuş veya zora düştüğünüz zaman birbirinize yardım etmeniz gerekiyormuş gibi bir **toplumsal anlaşma gibi bir şey** var (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Dionisos'un vurgu yaptığı şekliyle kirvelik, kişiler arasındaki dayanışmayı arttırması beklenen bir bağıdır. Bu noktada Alevi olan Prometheus da kirvelik ve Aleviliğin temel sanal akrabalık kurumlarından olan musahiplik arasında bir ilişki kurmaktadır:

Bizde kirveliğe benzer musahiplik var ama işte kirvelik gibi işlemiyor bizde yani işte sünnette o tutmuş falan yok. Bizde musahiplik şöyle evli değilsen musahip olamıyorsun zaten, işte kirvelikte öyle bir şey yok mesela, işte iki ailenin işte cem töreniyle yaşam boyu birbirlerine destek olma durumu **[hısımlık peki?]** Ya hısımlık sanki böyle doğrudan kan bağı yok öyle değil mi, ha tamam o zaman karşılıyor evet (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Giddens'in (2008) ifade ettiği şekliyle etnik kimlik anlamında azınlık olan gruplar arasında bir dayanışma biçimi söz konusudur. Bu noktada Türkiye yerelinde kirvelik, etno-dinsel kimlik bakımından azınlık olan Aleviler için bir sanal akrabalık bağı haline gelmektedir. Kirveliğin

önemi ile ilgili olarak katılımcılar anlatılarında çok önemli olmadığını ‘olsa da olur’, ‘gelenek için yapıldı’, ‘sadece düğünde yanımdaydı’ gibi söylemlerle ifade etmektedirler: *‘Ya benim için önemli değil dediğim gibi öyle bir örf ve adetimiz yoktu aile olarak ve dediğim gibi benim için bir şey ifade etmiyor kirve konusu, hatta anlamsız buluyorum’ (Aphrodite, Sünni, eşcinsel).*

Hatta katılımcılar arasında kirveliğin tanımını ve görevlerini bile bilmediklerini ifade edenler de vardır: *‘Ben kirveyi sadece şöyle biliyorum; evet çocuğun kollarını tutar hani onu sakinleştiren ya da eğlendiren kişi olarak biliyorum onun dışında kirveliğin hani böyle bir görev tanımı varsa hiç haberim yok gerçekten’ (Zeus, Sünni, eşcinsel).* Ancak, Hephaistos (Sünni, heteroseksüel) ise kirvesinin çok iyi biri olduğunu ve babasıyla kıyasladığını aktarmaktadır: *‘Çok iyiydi, büyük ihtimalle o zaman babamla kıyaslıyordum. Benimle ilgilendi yanlış hatırlamıyorsam doktora parayı da o vermişti işte şeydi yani organizasyon işi ondaydı yani. Hephaistos kirvesiyle güçlü bir iletişimi olmasına karşın ailesinin seküler yanları olduğu için kirveliğin ailesi için de bir önem arz etmediğini ifade etmektedir: ‘Şey çok da böyle Türkiye toplumunda görülen bir sünnet olmadı yani düğün yapmadık konvoy olmadı kirveliğin bizde önemi yoktu işte ne bileyim büyük ihtimalle bu hani bizdekilerin babam ve annemde de kısmen olan o seküler yaşam tarzıyla alakalıdır’.*

Kirvenin özellikleriyle ilgili olarak katılımcılar temel belli başlı özellikler sıralamaktadırlar: *‘Çocuğu sevmesi’, ‘çocuğa ömür boyu değer vermesi’, ‘yaşın büyük olması’, ‘statülü biri olması’, ‘çocuğu sakinleştirebilecek biri olması’ ve ‘ailenin yakınlarından biri olması’.* Katılımcıların ifade ettiği bu özellikler hem Sünni hem de Alevi katılımcıların anlatılarında ortaklaşan özelliklerdir. Bu bulgu Suat Kolukırık ve İbrahim Halil Saraç’ın (2010) çalışmalarındaki vurgulanan kirvelik özellikleri ile eş uzamlı olup çalıştıkları farklı etnik gruplardaki ortak bir şekilde ifade edilen özelliklerdir. Ayrıca, Apollon ise kirvenin ‘zengin’ olmasının da önemli olduğunu anlatısında aktarmaktadır: *‘Memurdu ama ekonomik durumu daha iyiydi ve şey bir insandı şey böyle derler ya cemiyet insanı, işte böyle herkes tanırdu her yerde bir tanıdığı vardı falan öyle bir insandı, ekonomik olarak da bizden yukarıdaydı tabi’.* Demeter ise ailesinin Sünni-muhafazakâr olmasının da etkisiyle kirve seçiminde kirvenin *‘dini bütünlüğünün göz önüne alındığını’* ifade etmektedir.

Kirveyle olan iletişim konusunda katılımcılar kirveleriyle nasıl bir iletişimleri olduğunu pek hatırlamadıklarını ifade etmektedirler. Ancak, kirvenin genel olarak sünnet boyunca oğlan çocuğunun yanında durduğu ama çok da etkili ve yararlı olmadığı özellikle Sünni erkeklerin anlatılarında görülmektedir: *‘Sünnet sürecindeki etkinliklerde sürekli yanımda değildi ki adam zaten şeydi orada durdu vs. hani gelenektir yapalım gibisinden yapıldı sonra adam işine gücüne*

baktı benle mi uğraşacak yani' (Apollon). Ares de Apollon'un anlatısına benzer şekilde bir deneyim paylaşımı aktarmaktadır:

Bir statüsü varmışçasına davranıyordu ben kirvesiyim hani toplum arasında ona bir şey atfedilmiş gibi bir ne denir statüyle anlandırılmış gibi... Toplumda sanki toplumun üstüne çıkmış gibi hani çocuğun kirvesi pozisyonu taşıyordu mesela yani düğün töreninden sonra böyle bir şey yaşanmadı o statünün hiçbir manası yok. Diğer kuzenlerimin vs. sünnetinde de kirvelik statüsü yerle bir sadece o gün için bir anlam taşıyordu **[kirvenin yararı]** Olmuştur diye düşünüyorum çünkü hani mesela şeydi Demetevler'de bir klinikteydi dayım Demetevler'de oturuyordu evine yakın bir klinikti, muhtemelen onun ön ayak olmasıyla yapılmıştı (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Bu anlatıların tümüne ek olarak, görüşmeler esnasında erkekler arasında bağ kurma anlamında kirvelik daha farklı bir anlamı ile karşılaştım. Anlatı kirvelikle ilgili 'mizojinist' ve 'cinsiyetçi' bir yerden kurulan bir analogiye işaret etmektedir ve sünnet ritüeli ile doğrudan bir ilişkisi söz konusu değildir:

Mesela çok yakın arkadaşlarıma kirve diyorum mesela veya işte aynı kadınla yatmışsak onunla kirve oluyoruz [--] Aynı kadınla yatarsan kirve oluyorsun. Çünkü birbirinizin çükünü tutuyorsunuz aslında. Bu aslında argo bir şey argoda kirve nedir açılımı şu mesela aynı kadınla aynı anda yatıyorsak mesela bir kadınla iki erkek aynı anda yatıyoruz ve bu kadar çok yakın arkadaşlırsak birbirlerinin kirvesi oluyorlar. Aynen espritel anlamda öyle. Bu jargonu biz üretmiş de olabiliriz ama sanırım var ya bu Bahçeli argosu herhalde **[kirve sayısı ?]** Ya bir sürü insan var aslına bakarsan da hiç birini sevmiyorum, çok sevdiğim bir arkadaşım var onunla kirveyiz (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Son olarak, buraya kadar kirvelikçe dair anlatılan ve ifade edilen birçok durumun tümünü özetleyen anlatı ise Athena'nın anlatısıdır. Anlatıyı aşağıda aşama aşama ve gündeme alınan birçok parametre ile aktardım:

[Kirvenin varlığı ve seçimi] Kirvem vardı. M*** B***. Kendisi cemevinin eski başkanlarından. Kirvemi ben kendim seçtim. Bir tek cemevi başkanıydı. Annemin çalıştığı kurumun başkanıydı. Erzincanlı. Şey cemevinde bir gün oturuyoruz böyle X'in kirvesi kim olsun muhabbetleri dönüyor hatta annemlerin aklında bir iki kişi var ve o akıllarındaki bir iki kişi de biz oluruz gözıyla bakıyorlar olaya. Cemevinde otururken annemin yanında karşımda babam oturuyordu, annem kendi şeyinde babam o gün de cemevine gelmiş annem de kendi masasında mı neydi. M*** B*** geldi işte başkan bir anda konu konuyu açtı *ben de siz olur musunuz diye sordum diye hatırlıyorum*. Sonra tamam dedi hatta gülüşmeler falan oldu, anlaşıldı o an sonrasında çıktık oradan babam beni kenara çekti, önüme diz çöktü şimdi bak bu çok enteresan bu anı çok net hatırlıyorum. Çünkü, babamın sanırım benimle öyle doğrudan ve güzel iletişim kurduğu ender anlardan bir tanesi galiba. Diz çöktü, X bundan sonra kimseyle kirve muhabbeti yapmayacağız tamam mı? dedi. Çünkü, kirveni seçtin sen ve kirven M*** B*** bundan sonra kirvelik muhabbeti yapmayacağız tamam mı hani dedi. Kimseye söz verme sakın dedi çok güzel konuştu mesela. Benimle aynı hizada konuştu bu bile çok şey **[eşitlikçi bir ilişki?]** Eşitlikçi ilişki... Evet şu an bile hatırlıyorum **[kirveyi tanımlıyor]** sanırım bir güç figürüydü, başkandı ama şey bir güç figürü değildi, M*** B*** çok sakın bir adamdır, annem ve annem de kendisine hayranlık, kendisini severdi sanırım, överdi. İyi bahsedilirdi kendisinden, iyi bir namı vardı yani. Bir de benim şimdi çocukluktan beri bu zaman hep şeydir; ben hep böyle daha sınıf atlamayı hayal eden belki bir insanım. Çocukken zaten olduğum sınıftan memnun değilim ve daha hani böyle bir üst, bir üst orta sınıfın üstü ya da orta sınıf gibi... **[kirvenin aile ile olan ilişkisi]** Bana öğretilen çok şey var mesela yani aslında baban, ikinci baban gibi oluyor ondan sonra kaldı ki benim birinci babamla ilişkim ne kadar baba ilişkisi galiba hani o M*** B***'la babalık ilişkisi kurmak beni cezbetmiş olabilir bunu da şu an sesli düşündüm çünkü sakın bir mizacı vardı **[sosyal yaşamda kirve ile olan iletişim ve sanal akrabalık bağlarının kurulumu]** İşte bu anlattıklarımın hepsi aslında bana anlatılanlar. Bunlar oturulup anlatılmıştı. Kirvenin ne olduğunu hani M*** B*** da alarak yemeğe çıkardık biz zaman zaman beraber. Orada enteresan güzel bir kültür gelişmiş aslında. Her ay bir gün

Köz-Kanat diye bir restoran vardı Kartal'da böyle denize nazır bir yerd. Güzel bir restoran falan hani orada falan bizimkiler gelip rakı makı falan içerdi, eğlenir falan orada işte çocuğa da yani bana da arada bir işte dipnot bilgiler verilirdi. Bak artık kirvesiniz, senin bir baban da M*** B*** sayılır ondan sonra sen onun kızıyla evlenemezsin, artık akrabamız bize getirilirdi [**baba figürü bir erkek olarak kirve**] Ben babamdan nefret ediyordum çocukken. Bağırıp çağırıp bir adam var sana sürekli. Orada ise akliselim, akli başında, ak saçlı ondan sonra bir kurumun başkanlığını yapan entelektüel birikimi yüksek, sınıf olarak daha orta daha orta-üst sınıfa mensup yani güç güç derken güç değil otoritesi olan bir insan ve bu figür benim babam olmasını isteyeceğim bir figür de galiba aynı zamanda kirvelik de böyle öğretildi zaten hani baba figürü, destekçi figürü, onun kızıyla evlenmezsin, akrabasın o kadar hani kan bağın var gibi yani... Bu kadar bağlayıcı bir şeyi önemsemişim sanırım [**yaklaşımı**] Baş aktördü aslında bir çok şeyi finanse eden kişi oydu. Bir çok şeyi organize eden kişi oydu. Benden önce 6-7 kişiye kirvelik yaptığını biliyorum. En son kirveligi bana yapmıştı [**Alevilikteki önemi ve ilişkisi**] Daha sonrasında hani kan bağıyla değil de daha sonra hani şekillenen akrabalık biçimleri ne denirse buna işte müsahiplik tanımını var Alevilik'te. Dedenin önderliğinde müsahip oluyorsun gibi bu da çok öğretilen, çok konuşulan bir konuydu yani bu tür kirveligi ben uzun bir süre Alevilik arasında bağ var sanıyordum sadece bu arada. Kirvelikte önemli dayanışma falan filan. Yani benim masraflarımı kirvem karşıladı. Bir de dayanışma yattığını düşünüyorum. Bana çok çağırıyor birbirini (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Kirvelik kurumunun temel amaçları olan sanal akrabalık bağı kurma ve dayanışma sağlama gibi unsurların Alevi erkekliğin inşasındaki rolünün önemli olduğu görülmektedir. Öte yandan, Sünni erkekliğin inşasında ise kirvelik kurumunun yalnızca pratik edilmek için gündeme alındığı görülmekte ve herhangi bir dayanışma amacı güdülmemektedir. Kısaca kirvelik kurumu, Alevi katılımcıların ailelerinde sevgi ve dostluk bağı ile şekillenirken, Sünni katılımcıların ailelerinde ise ekonomik ve dini inancın yüksek oluşu ekseninde şekillenmektedir. Kolukırık ve Saraç (2010), Alevi inancında kirveliliğin Hz. Muhammed ile başladığına vurgu yapıp bu sebeple kirveliliğin pratik edilmesinin dayanışma örüntüleri geliştirmek için Alevilerde daha kutsal ve önemli olduğuna işaret ederler. Son olarak, kirvesi olmayan bir çok katılımcının yaşam öyküsü ele alındığında Hephaistos'un vurgu yaptığı seküler aile yapısı içerisinde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda, günümüzde Kolukırık ve Saraç'ın (2010) ifade ettiği şekliyle inancı pratik etmek bağlamında kent yaşamında daha az pratik edildiği için kirvelik de bir bakıma bir değişim süreci içindedir.

4.3.3. Sünnet Öncesi Dönemde Erkeklerin Deneyimleri

Sünnet Olma Yaşı

Sünnet olma yaşı özellikle sünnetin toplumsal cinsiyet temelli şiddet ekseninde değerlendirilmesindeki önemli parametrelerden biridir. Bu noktada, görüşme yaptığım katılımcıların sünnet olma yaşlarının aralığı 2-13 yaş arası olup çoğunluğu ergenliğe girmeden

önce 7-9 yaş arasında sünnet edildiklerini ifade etmişlerdir. Yani, sünnetin ilköğretim döneminde ergenlikten önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcıların sünnet edildiği dönemle ilgili olarak genelde okul dönemi sonlarında ve yaz mevsiminde yapıldığı bilgisi de mevcut. Bu bilgi ise özellikle yazın kutlamaların ve ilgili ritüellerin gerçekleştirildiği bulgusuyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, sünnet olma yaşı ile ilgili olarak müstehab (zorunlu olmayan ama uygulansa iyi olacak olan dini gereklilik) ve vacib (farz niteliğinde gereklilik) durumlarına denk gelen yaş aralıklarında (0-15) oğlan çocuklarının sünnet edildikleri görülmektedir.

Sünnet genellikle ailelerin isteği çerçevesinde ve sünnet ritüellerini gerçekleştirmek için yapılırken Eros, Persephone ve Dionisos'un deneyiminde bir tıbbi endikasyon sonucu zorunlu olarak yapılması gereken bir eyleme dönüşmektedir. Eros da bu sebeple 2 yaşındayken sünnet edilmiş: *'İdrar yoluyla alakalı mı testislerle mi alakalı bir ameliyat olmuşum onunla beraber hani o ameliyata girdim diye sünnet de yapmışlar tek seferde anesteziyle. Hatırlamıyorum ama hani fotoğraflarım var böyle sünnet olduğum döneme ait böyle hani yürüyörmüşüm sünnet olduğum zamanlar'*. Hephaistos ise sünnet olma yaşıyla ilgili 'geç' olduğunu ifade edip utandığını aktarır: *'Geç yaşta olduğum için pipimden utanıyordum emin değilim ama böyle olduğumu düşünüyorum, yani olunca bilmiyorum bütün herkesle eşit konuma geldim gibi hissettim'*. Hephaistos'un anlatısında 8 yaşındayken sünnet olduğu görülmektedir. Buna rağmen 8 yaşında 'geç' bir şekilde sünnet olmanın utanılacak bir durum haline gelmesi de genelde Türkiye'de oğlan çocuklarının 8 yaşına gelmeden sünnet ettirilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Kısaca, katılımcılar dini açıdan uygun görülen yaş aralıklarında sünnet ettirilmişler. Ancak, çocuk yaşta sünnet ettirilmiş oldukları gerçeği gündeme alındığında önceden de vurgusu yapıldığı üzere 'rıza'nın varlığı bu yaşta sıkıntılı bir noktaya işaret etmektedir.

Sünnet Öncesinde Oğlan Çocuğuyla Konuşmak, Bilgilendirme ve Bilgi Aktarımı

Oğlan çocuklarının gerçekleştirilecek sünnet müdahalesi karşısında bilgilerinin olup olmadığı, sünnetin toplumsal cinsiyet temelli şiddet olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen görüşlerin parametrelerinden biridir. Bu noktada, katılımcıların anlatılarında sünnete dair genelde bilgi aktaran ya yok ya da kısıtlı bir bilgi aktarımı olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcılar penislerinin kesileceğini tahmin etmekte ancak bunun nasıl olacağına dair bir bilgi aktarımı söz konusu değildir. Ayrıca, katılımcılar sünnet öncesinde *'detaylı bilgilerinin olmadıklarını, aktarılan bilgilerin uygulamada benzer olmadığını'* ifade etmektedirler. Bu farklılığın temeli ise katılımcılara göre 'erkeklik vaati' üzerinden sünnet

olmaya ikna edilmelerinde yatmaktadır. Ayrıca, sünnet operasyonuna yakın dönemde ya da öncesinde katılımcılar şu söylemlerle de karşılaşmaktalar: *'Pilavın içine koyma muhabbeti'*, *'azıcık ucundan'*, *'pipini kesecekler'*, *'ucundaki deriyi alacaklar'*. Bu söylemler bile temelinde katılımcıların sünnete dair ne olabileceğini şekillendirmektedir. Yani, bir kesme eylemi söz konusu evet ama bu kesim işleminin nasıl olacağını muallak bırakıldığı katılımcıların anlatılarında görülmektedir.

Aynı zamanda kısıtlı da olsa katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde sünnete dair bilgi aktarımlarını yapan kişilerin genelde erkek özneler olduğu görülmektedir. Örneğin Athena'nın dedesi Herakles'in ise amcası sünnet konusunda bilgilendirmiştir. Her ne kadar genel itibariyle bilgi aktarımını yapanlar erkekler olsa da Apollon'un annesi de bilgi aktarımını yapmış. Anlatılar ışığında katılımcılar 'bilmeme' ve 'kısıtlı ve eksik aktarım'a dair düşüncelerini şöyle ifade etmektedirler:

'Bir şeyin kesilip, biçileceğini biliyorum ama bunun nasıl yapılacağını ne şekilde yapılacağını bilmiyordum' (Athena, 22, Alevi, Eşcinsel).

'Sünnet olacaksın işte ucundan biraz kesecekler, bu, bütün bilgi buydu hatırladığım, bunun dışında ekstra bir şey yapılmadı yani' (Ares, 28, Sünni, Heteroseksüel).

'Evet bir de ne olacağını da bilmiyorsun sadece bir mutilation (sakatlama) olacağını biliyorsun ama nasıl olacak süreçle ilgili hiç bilgin yok' (Hera, 24, Alevi, Eşcinsel).

'Detaylı bilgiyi işte bıçakla falan diye düşünüyordum ben hani bana çıkıp bu şöyle böyle yapıyor diye ayrıntılı anlatan olmadı' (Poseidon, 19, Alevi, Heteroseksüel).

Anlatıların işaret ettiği şekliyle sünnetin nasıl yapılacağı, operasyonun ne olduğuna dair bir bilgi sahibi olmama durumu katılımcılarda Freud'un (1933) vurgu yaptığı kastrasyon korkusu denilen erkeklerin 'iğdiş' edilmeye yönelik korkuları tetiklediği görülmektedir:

Belki de kökünden kesilmek olarak da düşünmüş olabilirim bilmiyorum, yapıldıktan sonra anladım hani iğne varmış işte kesilme varmış dikiş varmış hiçbirini bilmiyordum (Artemis, 30, Türk-Alevi, Eşcinsel).

Dilimize yerleşmiş bi deyim var ya, çocukken yaramazlık yapınca "Ç.künü keserim ha!" denilerek korkutulmuşuzdur hep bir çoğumuz. Bu durumda da, evet psikolojik olarak, bir yanlışlık yapılır da erkekliğimizin gideceğini düşünüyor ve korkuyor olabiliriz (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere katılımcıların birer oğlan çocuğuyken onlarla yapılan konuşmalar kısıtlı olup doğru bilginin yokluğuna işaret etmektedir. Ayrıca, o dönemde bilginin eksikliğine ek olarak sünnet hakkında gerçekleştirilen mevcut konuşmalar ise 'telkin' (aşılama, normalmiş gibi gösterme) ve 'korkutma' üzerine gerçekleşmektedir. Özellikle telkin etme bağlamında sünnetin bir cinsel politika uygulaması olduğu düşünülünce Connell'in (2017) vurgu yaptığı ideolojiyi

pratiğe dökme hususunda normu ‘doğallaştırma’ gündeme gelmektedir. Bu doğallaştırma ise kendisini ‘erkeklik’ hali ile ilintili bir ‘gerekçelendirme’ ile sağlamaktadır:

Sünnet olacaksın bak herkes oluyor. İşte doğallaştırılmış bir halde ama tabii ki gelip bunu çok amiyane tabirle anlatacağım ama işte pipinin ucunu kesecekler hani bunu kabul ediyor musun etmiyor musun gibi bir şey de değil hani otomatik olarak (gülerek) **bunun bir gereklilik olduğunu söyleyerek** aslında çok küçük yaştasın ve onların büyük bir baskısı var üzerinde sonuçta ailen yani hani onlar **bunu yapıyorlarsa bir noktada doğru bir şey yaptıklarını da düşünüyorsun** ya da senin hoşuna gitmese bile bunu yapman gerekiyor yani bu müdahaleye açık olman gerekiyor gibi bir algı yaratılıyor bu böyle detaylı bir anlatım olmadı hiçbir zaman (Zeus, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Ya işte yani annem filan **sadece erkek olacaksın gibi bir şey** söyledi ama işte bunun anlamı nedir neden yapılır ne olur gibi herhangi bir şeyi kimse açıklamadı. Yani, sadece sünnet zaten yapılan bir şeydi ve üzerine soru kabul edilmeyen bir şeydi yani herkes yapıyordu ve senin sünnet zamanında şu sünnet oldu bu da sünnet oldu ha senin de sünnet zamanın filan gibi şeyler oluyordu (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

İşte bu sürece girdikten sonra sünnet edilmem gerektiğini şey yaptıktan sonra babam annem işte **bunun korkulacak bir şey olmadığını bunun sağlıkla ilgili bir durum olduğunu** gerçekten kesmemiz gerektiğini falan anlattılar böyle. Ondan sonra zaten doktora gittik babam hastanede çalıştığı için onun bildiği doktorlar vardı işte gösterdiler muayene ettiler falan filan (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Yani işte korkmamam gerektiğini hemen olup bitecek bir şey olduğunu falan söylemişti annem, babam da gelip konuşmuştu [---] **Böyle erkek olacaksın bu senin olman gereken bir şey bak herkes ne kadar mutlu vs. vs. yani zaten acımayacak** hemen bitecek bir şey uyutuyorlar falan. Bunlar biraz daha sağlık kısmından geliyordu yani memurlardı da hastanede çalışıyorlardı, bak uyutuyorlar zaten falan filan gibi... (Apollon, 25, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Korkutma durumu ise genelde sünnet olmuş büyük akrabalar ya da erkek kardeşler tarafından gerçekleştirilmektedir:

İşte büyük kuzenler korkutuyordu amcamlar yok öyle bir şey sadece şunu yapacaklar bunu yapacaklar falan diyordu. Büyük kuzenler işte şu kadar iğne yapacaklar şöyle kesecekler falan diye korkutmaya çalışıyorlardı ama alışmıştım artık [---] Ne zaman böyle bir şey olsa bu kadar iğneler falan sürekli bir korkutma hali (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Abimdir dalga geçer abim çünkü beni korkutmaya bayılırdı abim çok etkilemiştir zaten ben o yüzden ağlamışım, dönüyorum bakıyorum o yüzden ağladım büyük ihtimalle. Çünkü abim beni bu kadar korkutmasa ben kolay kolay ağlayan bir çocuk değildim zaten. İçimde yaşardım her şeyi, abim beni korkutmaya bayılırdı [---] Biraz sadistik bir insandı şaka konusunda, sünnet konusunda da beni darlayan oydu işte kesecekler çükünü falan filan diye, işte ucundan kesmiyorlar çok kesiyorlar falan filan diye (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Eşcinsel)

Ya o sürekli konuşuluyordu zaten çünkü o iyileşme süreci falan söz konusu olduğundan dolayı hep böyle yaz tatillerinde hep böyle şey sünnet düğünleri olurdu o dönemler hep konuşulurdu zaten. İşte pipini tutacaklar ucundan çekecekler usturayla ya da makasla kesecekler gibi hep böyle şey korku duygusuyla hep tutardık böyle yaa hayır uff çok kötü gibisinden öyle şeyler hatırlıyorum (Gaia, 31, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Hayır, yaa annem hemşire olmasına rağmen hiçbir şey demiyordu. Sanırım bir de baltayla kesilecek demişti babamın işçisi bana o kadar korkmuştum ki sünnet anında burama (gövdesini gösteriyor) yastık tutmuşlar iki kolumdan tutmuşlar ayaklarımdan tutmuşlar kafamı sürekli kaldırıp neyle kesiyorsunuz diye bakmıştım (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Katılımcılar küçük bir oğlan çocuğuyken sünnet operasyonu gerçekleştikten sonra aktarılan bilgilerin pratikte farklı olduğunu belirtmektedirler:

Konuşuyorlardı ya, ya benim nasıl deyim yakın akrabalarımız daha doğrusu benim yakın olduğum akrabaların çoğu kadın annemin hep kız kardeşleri var o yüzden iletişimim hep onlarla oldu. Tezlem hep dalga geçiyordu ucundan kesecekler falan, halalarım çok halam var yine, bilgi alacağım insanlar o zamanlar amcan halan teyzen dayın yani onlar da bilgi veriyorlardı. Yani ucundan gidecek diye, kadınlardan daha çok bilgi almışım büyük ihtimalle. Hafif bir gerginlik hani sonuçta pipin hakkında konuşuluyor ve çıkarıp da gezdirebildiğin bir organ değil rahatça. Geriliyordum konuşmaktan utanıyordum sıkılıyordum ama çok da korktuğumu hatırlamıyorum yani [---] **Bana ucundan dediler yani giden parça çok da ucundan değildi ben çok daha küçük bir parçanın alınacağını zannediyordum ama süreç hiç de öyle olmadı sonra sıkıntı yaşamayacağımı düşünüyordum zorluydu yani 2 hafta falan çektim yani** (Hephaistos, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Hephaistos'un anlatısına benzer şekilde Ares kendi deneyiminde doktorun dahi ona bir açıklama yapmadığını aktarmaktadır:

Doktor da söyledi başka birileri de söyledi işte ucundan biraz kesilecek yani halbuki mantiki bir açıklama yapılsaydı zaten uyuşturucu iğne vuruluyor zaten bir şey hissetmeyeceksin, kaybın yok bu meseleden şu kadar olacak böyle olacak belki daha rahat olabilirdim... Ya aslında oraya gidene kadar kendimi çok **böyle sıkılmış hissettim**. Çünkü daha **böyle evet erkek adam olucam şeyi vardı ama o kliniğe girdikten sonra o durum değişti çünkü artık canım yanacaktı onun farkındayım** hani o mesele o yüzden öyle gelişti... Belki biri anlatsaydı farklı gelişebilirdi (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Sonuç olarak, katılımcılar ister Alevi olsun ister Sünni olsun sünnete dair bilgileri ve o dönem yapılan konuşmaların içeriği benzerlik göstermekte olup bir 'kesme' ve 'penise müdahale' bilgisi mevcut. Ancak, operasyonu geçirecek olan oğlan çocukları yani araştırmanın katılımcıları, bedenlerine yapılan bu müdahalenin boyutlarını bilmemekte ve erkek olmanın ilk aşaması olarak da kabul edilebilme şansı altında sünnet olmaya ikna edilmektedirler.

Sünnet Olmayı İsteme Durumu

Korku, telkin ve belirsizlik üçgeninde bugünün erkekleri olan katılımcılar, o günün 'oğlan çocukları' sünnet olmayı istiyorlar mıydı? Bu soruya cevap ise yine katılımcıların anlatılarında gizli. Öyle ki, katılımcıların genelde istemediği görülmekte olup 'istediğimi pek sanmıyorum' ifadesi ile bunu ifade etmektedirler. Katılımcıların istememe hali anlatılarında şöyledir:

Sağlıkla ilgili ya da dini bir inançla ilgili bir bağının olmasını çok idrak edebileceğim bir yaş olmadığı için ben bana müdahale edilmesini istemiyordum hani sıkıntı oydu (Zeus, 31, Türk-Sünni, Eşcinsel)

Yani acıyacağını söylemişlerdi ve ben acısın istemiyordum hele ki oranın acımasını asla istemiyordum yani (Dionisos, 23, Türk-Alevi, Heteroseksüel)

Erkek adam olacaksın sen de artık sünnet olacaksın filan o bir istemene yol açıyor ama diğer taraftan bilinmezlik bir korku getiriyor yani o korku esasen istememene sebep oluyor (Ares, 28, Türk-Sünni, Heteroseksüel)

İsteyip istememe yok cidden kafası karışık bir çocuktum ve hani bedenim üzerinde çok fazla söz hakkımın olmadığı bir durumun içindeyim galiba modunda olduğum için böyle daha çok boyun eğen konumda devam ediyordu zaten sünnet süreci (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Özellikle, Hera'nın anlatısında vurguladığı 'boyun eğme' davranışı çocuk olmanın kendisi yani aslında bir bakıma 'savunmasız' bir pozisyonda olmakla özdeşleştirildiği görülmektedir. Ancak, sünnet olmayı isteyen katılımcılar ise sünnet sonrasında gelecek olan hediyeler için istediklerini ifade etmektedirler: *'Başta istemiştim galiba çünkü şeyi biliyordum sonrasında bir sürü hediye geleceğini biliyordum sünnet olayından ziyade sonrasında gelecek oyuncakların peşindeydim o yüzden istiyordum galiba'* (Aphrodite, Sünni, eşcinsel). Hephaistos (Sünni, heteroseksüel) ise erkeklik konusunda kendisini 'eksik' hissettiği için istediğini aktarmaktadır: *'Arkadaşlarımın hepsi olmuştu yani o konuda eksik hissediyordum kendimi bir de erkeklik bağı falan biliyorsun erkekliğe ilk adım, öyle olunca çok şeyin düşüneceğini zannediyordum öyle olmadı tabi ama şeydi yani genel olarak bütün arkadaşlarımın olması ve benim hala olmamış olmam'*.

Katılımcıların anlatılarında şiddet ve ataerkil örüntüler ışığında sünnet olmayı isteme konusunda boyun eğdirilmeleri, operasyon sonrasında gelecek hediyelerle ikna edilmeleri ya da kendilerini eksik hissettikleri için sünnet olmayı istediklerini ifade etmektedirler. Sünnet olmayı isteme konusunda anlatıların işaret ettiği nokta, Sünni katılımcıların sünnet olmaya daha istekli oğlan çocukları olduğu görülmektedir. Sünnet olmayı istemeyen katılımcılar da 'acıyacağı korkusu' ön plana çıktığı için istemediklerini ifade etmektedirler.

Sünnet Konusunda Karar Vericiler ve Oğlan Çocuğuna Danışmak

Katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde sünnet olmayı istemedikleri durumlarda boyun eğdirilmeleri ve ikna edilmeleri suretiyle sünnet olmayı istedikleri ifade edilmişti. Bu bulguyla paralel olarak oğlan çocuklarının kendilerinin sünnet olmaya karar vermedikleri de görülmektedir. Yani sünnet operasyonu, 'oğlan çocuğunun ister bilgisi olsun ister olmasın onun adına sünnet olacağına dair birileri tarafından önceden karar alınmış ve bu birileri tarafından oğlan çocuğunun bu kararı nasıl kabul edeceği ya da ona bu kararın nasıl kabul ettirileceği'

şeklindeki süreci de içerisinde barındıran ve bedene müdahale yöntemlerinden biri olarak düşünülebilir. Öyle ki, bu durumu Apollon çok güzel bir şekilde özetlemektedir: *‘Benim 6 yaşındayken fikrimin nasıl bir önemi olabilir. Böyle bir müdahaleyi yapmalarına çok hakları var mıydı bilmiyorum... Bence yoktu. Yani hani bunun bende çok fazla travmatik bir etkisi olmadı ama oladabilirdi... Buna onlar karar vermese daha iyiydi...’*. Persephone ise rıza ve onam kavramına değinerek sünnetinin rıza yokluğunda gerçekleştirilen bir eylem olduğunu aktarmaktadır: *‘Hayır hiçbir şekilde bilgi almadılar sormadılar bu zaten bir zorunluluk bir şart erkeksen bu olacak hani bu bir gereklilik gibi. Zaten Türkiye’de onam alınarak yapılan var mıdır bilmiyorum’*. Görüldüğü üzere sünneti bir toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemi kılan durum istenmeyen bir şekilde düşünceleri gündeme alınmadan yani iradenin yok sayılarak gerçekleştirilmesidir. Hamby’nin (2017) vurgu yaptığı dört temel şiddet unsurundan ikisi olan rıza dışı ve kasti şekilde gerçekleştirilme gündeme alındığında sünnet bir cinsel/toplumsal cinsiyet temelli şiddeti teşkil etmektedir.

Karar verme konusunda ise Alevi katılımcıların ailelerinde farklılaşan bir durum söz konusudur. Öyle ki, Alevi katılımcıların anlatılarının işaret ettiği haliyle kendilerinin sünnet edilme kararlarının ‘kollektif’ bir şekilde alındığı görülmektedir. Üçü de Alevi olan Cronos, Hera ve Athena sünnet olma konusundaki *kollektif* karar mekanizmasını şöyle ifade etmektedirler: *‘Yani bunu kollektif bir şekilde ortaklaşa alındığını düşünüyorum. Babamın, annemin, anneannemin, dedemin [---] O an sorulup da rıza varmış yapalım denilecek bir şey olduğunu düşünmüyorum bu arada yani hani o yaştaki çocuk ne bilecek yani diyorum’*(Athena, Alevi, Eşcinsel). *‘Babamla amcam, ha büyük ihtimalle orada consensus (ortak karara varma) oluşmuştur yani’* (Hera, Alevi, Eşcinsel). *‘İşte annem babam büyükbabam babaannemdir yani o dörtlüdür’* (Cronos, Alevi, Heteroseksüel).

Bu üç Alevi katılımcının belirttiği kollektif karar mekanizmasıyla ilgili daha somut bir örnek ise karar alma süreçlerine ailedeki kadınların katılımının güçlü olduğu Alevi bir ailede büyüyen Prometheus’un anlatısında gündeme gelmektedir: *‘Yok sadece olabildiğinde erken olması... Biraz büyükler galiba bu konuda hayıflanıyordu öyle şeyler hatırlıyorum çok küçük yaşta yaptırınız biraz daha 1-2 sene beklemeniz lazımdı çocuk kendini bilsin işte 4 yaşında da küçük filan gibi şeyler biraz öyle şeyler hatırlıyorum babaannemden filan’*.

Görüldüğü üzere Alevi katılımcıların ailelerindeki karar mekanizmalarının kollektif oluşu, Aleviliğin ritüellerdeki ‘cinsiyetli değil can olma’ ve ‘cinsiyet eşitliği’ şiarlarının bir tezahürü olarak okunabilir. Bu duruma karşın Aphrodite, Apollon ve Hephaistos kendi ifadeleriyle evde annelerinin daha baskın oluşu sebebiyle sünnet konusunda karar verici mekanizmaların anneleri olduğunu ifade etmektedirler. Bu üç katılımcının da Sünni bir ailede büyümeleri ve annelerinin

inançlı Sünni kadınlar olduğu gerçekleri göz önüne alınca oğlan çocuklarının sünnet edilme kararlarında etkin olmaları Connell'in (2017) ataerkil düzene yardımcı olan kadınları nitelemek için kullandığı 'vurgulanmış kadınlıklar' kavramını düşündürmektedir. Çünkü ataerkil toplum kadına içinde hareket edebileceği kadar bir alan çizmektedir. Bu doğrultuda, Sünni katılımcıların annelerinin ataerkil örüntülerle şekillenen dini ve kültürel bir 'gereklilik' için gerçekleştirilmesine dair karar vermeleri, annelerin ataerkil ilişkilere bir katkısı olarak okunabilir.

Annenin karar verici mekanizma olmasıyla ilgili olarak Hephaistos bu durumu şöyle ifade etmektedir: *'Annemle babam karar verdi, büyük ihtimalle annem daha baskıcı olmuştur bu konuda, babam da yapılması gerektiğini düşünüyordur ama annemin ittirmesiyle olmuştur. Bizim evde genellikle öyle çalışır işler yani, annem daha baskındır'.*

Vurgu yapılan bu durum Herakles'in anlatısında farklılık göstermiş ve hem Sünni hem de geriyatrik ataerkil düşüncenin hâkim olduğu bir Kürd ailesinde kararı dedesi vermiştir: *'Tabi ki ben karar vermedim yaşım gelmişti dedem karar vermişti, annemler böyle bir karar vereceğini düşünmüyorum dedemle amcam vermiştir [---] Annem kendi üzerinde karar veremiyor benim üzerimde mi karar verecek...'*

Sünnet olma konusunda ebeveynlerin de karar verici olarak Alevi-Ateist oldukları için toplumsal baskı ile karşılaşma ve toplumsal dışlanmayı egale etmek için sünnet ettirilen Artemis'in anlatısında bu durum şöyle ifade edilmiştir;

Babam benim çok sünnet olmamı istemiyordu çünkü şey hani saçma geliyordu onlara yani işte atıyorum Müslümanlık özelinde olan bir şeye biz de Müslüman değiliz niye yaptıralım kafasında ama ee askerde başıma iş açılacağını düşünmüş o yüzden zorla yaptırmış hani baya bir geç o yüzden beklemiş herhalde [---] İnanç... Yani her ne kadar babamlar inançsız olsa da işte toplumdan belki dışlanacağımı düşündükleri için [---] Evet yani toplumda herkes yaptırıyor o zaman biz de yaptıralım kafası (Artemis, 31, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Sonuç olarak, katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde bedenleri üzerinde karar verenler önemli aktörlerden biri haline gelmektedir. Bu bağlamda Kırımlı (2010) dört aktörden söz etmiştir ve bu aktörlerden biri de sünnet işlemine karar verenlerdir. Bu doğrultuda, karar verici mekanizmaların kararlarını katılımcıların sünnet olmalarına yönelik vermeleri ve çocuğun herhangi bir istememe hali ya da rıza dışı bir tutum gösterdiğinde ise boyun eğdirmeyi bir strateji olarak kullanmaları ataerkil bir şiddet örüntüsünü teşkil etmektedir. Karar vericilerin ise ataerkil sistemle pazarlık içinde olduğu düşünülen anneler (Sünni katılımcıların ailelerinde görüldüğü) ya da erkek öznelere olarak 'babalar/dedeler' olduğu düşünüldüğünde, ataerkil ilişkiler sünnetle devam ettirilmekte ve çocuğun sosyalizasyonunu etkilemektedir. Ayrıca katılımcıların Sünni annelerinin gerçekleşmesi kesin olan bu dini vecibe üzerinde karar verici

olmaları, oğlan çocuğunun hem çocukluk döneminde hem de gelecekteki dışlanma riskini egale etme düşüncelerinin ve teolojik ataerkil ilişkilere karşı bir direniş geliştir(e)memiş olmalarının göstergesi olabilir. Bu sebeple, kadınların karar verme eylemi özünde Connel'in geliştirdiği 'vurgulanmış kadınlığın' kendisine bir vurgu yapsa da doğrudan ataerkil ilişkilerle pazarlık hali içinde demek de katılımcıların anneleri için büyük bir haksızlık olabilir. Çünkü annelerin dışlanma riskini ortadan kaldırmaya yönelik tavır almaları, kendisi gibi Alevi-Ateist olan Artemis'in ailesine dair aktardığı yukarıdaki anlatıda açıkça görülmektedir.

Sünnete Karşı Direniş Mekanizması Geliştirme

Önceki bölümlerde vurgu yapıldığı üzere oğlan çocuklarının sünnet olmak için ikna edilmeleri, boyun eğdirilmeleri gibi durumlar söz konusuydu. Buna karşın sünnet olmayı reddeden ya da istemeyen katılımcılar da gündem gelmişti. Bu noktada, acaba bir direniş mekanizması da bu durumlarla beraber gündeme geldi mi? sorusu da akla gelmektedir. Bu doğrultuda herhangi bir direniş mekanizması geliştirmeyen katılımcılardan Herakles ikna edilmesinin bir sonucu olarak bu mekanizmanın gelişmediğini aktarmaktadır: *'O kadar net bir şekilde bana olmalısın dendi ki olmalıydım yani anlatabiliyor muyum olmamalıyım diye bir düşünce yoktu bende olmalıyım vardı hani ne olursa olsun olmalıydı o' (Herakles, 26, Kürd-Sünni, Eşcinsel).*

Direniş mekanizmaları geliştiren katılımcıların sadece 'ağlamak' ve 'bağırarak-çağırarak' gibi eylemlerin içine girişmiş oldukları görülmektedir. Çünkü içine sokuldukları konum itibariyle çok da kaçabilecek ve direnebilecek bir pozisyonda olmadıkları anlatılarda anlaşılmaktadır: *'Ağlamak ve bağırarak ve kaçmaya dayalı bir savunma mekanizmam vardı o yaşta' (Zeus, Sünni, eşcinsel).* *'Bağırıp, çağırıp ağladım sünnet esnasında, sünnet öncesinde değil hayır' (Athena, Alevi, eşcinsel).* *'Çırpınmışım biraz beni bırakın demiştim ama yani iki yanda iki insan olunca kurtulamıyorsun' (Hermes, Sünni, heteroseksüel).* *'Baya direndiğimi ağladığımı hatırlıyorum... Bir yandan da şunun farkındasın ben kaçsam da bunlar beni yakalayıp geri getirecekler. Ağladığınla kalıyorsun ya da kaçtığın için yediğin dayakla kalıyorsun (gülüyor)' (Gaia, Alevi, eşcinsel).*

Ne var ki, tam anlamıyla bir 'kaçış' hikâyesi de gündeme gelmektedir:

Ben yatırıldım ve Ç*** teyzem tutmuştu o çok güçlü bir kadın. T*** amcam bir kolumdan tutmuştu, annem gelememişti yanıma bakıcım bir yanımdan tutmuştu, ayaklarımdan iki kişi tutmuştu. Çünkü bütün gücümü kullanmıştım annem de karşımda krizlere girmişti ben ağlıyorum diye. Bir de şey var **hastaneden kaçtığımı hatırlıyorum çünkü ben hep hastaneye gidiyordum annem orada çalışıyor diye.** Hastaneyi bir de çok seviyordum yemeklerini falan öyle hep gidiyordum hastaneye... O yüzden

hastaneyi avcumun içi gibi biliyordum. Bir boş an bekledim kaçmak için boş an bulur bulmaz kaçtım. O anı çok iyi hatırlıyorum hatta hastanenin iki üç farklı çıkışı vardı ben kestirme yolunu seçmişim. Ben oradan çıkarken işte hani güvenliklerin telsizleri var ya oradan anons edince beni yakaladılar götürdüler tekrar oradan da tekrar zorla götürüyorlar (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Hera ise anlatısında ailesini temsil ettiği için kaçamadığını ve bu noktada aslında rızasının inşa edildiğini ifade etmektedir:

Kaçan çok oldu bu arada sünnet düğününde ağlayan ama şimdi ben sorumluluklarımı hatırlıyorum. Orada bir house of presentative olduğum için (gülüyor) yani hani orada biraz şeyi de temsil ediyorum aileyi temsil ediyorum. İlk sünnet ben olucam bu sünnet düğünü benim ailemin parasıyla yapıldı gibi şeyler var. O yüzden bir aileyi rezil etmeme çünkü neyi rezil edebileceğini biliyorum kaçmak ağlamak zorluk çıkarmak gibi şeyler hoş karşılanmayacaktı. O yüzden ben en kabul edilebilir bir şekilde bunu kabul ettim ve oldu (gülerek). Burada kesinlikle rızanın inşa edildiğini düşünüyorum ama kabul ettim (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere katılımcıların sünnet olacakları zaman üzerlerinde bir onay inşası geliştirildiği için kaçmaya yeltenmedikleri görülmektedir. Öyle ki, Barutçu (2013, s. 36) bu inşayı şöyle özetler: ‘İyi bir psikolojik hazırlık çocuğun sünnet olurken kaçmasını veya ağlamasını engeller, tam erkek olabilme umuduyla istekle sünnet olmasını sağlar’. Yani, aslında Hera’nın anlatısında işaret ettiği üzere aileyi temsil etmek ve erkekliği temsil etmekle kesişim göstermektedir ve bu şekilde rızaları inşa edilmektedir.

Sünnet Öncesi Erkek Arkadaşlarla Paylaşımlar, Penis Gösterme ve Hisler

Jessica Clark (2018) Birleşik Krallık’taki bir sitcom televizyon dizisi olan *Inbetweeners’daki* oğlan çocuğu karakterlerinin erkeklik ve hipermaskülinite halleri üzerine yaptığı çalışmasında oğlan çocuklarının heteroseksüel cinselliği ve erkeklik gücünü göstermek için erkek arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve şakalaşmalarının ataerkil kodları pekiştirici-performatif bir boyutu olduğunu vurgulamıştır. Sünnet bağlamında bu ilişkiler ise farklı örüntülere işaret etmektedir. Katılımcıların anlatılarında oğlan çocukları arasında penis gösterme ve sünnetli penise sahip oğlan çocuklarının sünnetsiz oğlan çocukları üzerinde ‘dalga geçme’ ve ‘aşağılama’ ile bir iktidar kurduğu görülmektedir. Barutçu’nun (2013) vurguladığı gibi hegemonik erkekliğin Türkiye yerelindeki unsurlarından birinin sünnetli olmak olduğu düşünüldüğünde, oğlan çocukları arasındaki bu ataerkil ilişkiler de yetişkinlik öncesi dönemde şekillenmektedir:

Şimdi şöyle söyleyeyim hani çocuklar arasındaki ilişkilerde hani nasıl ki din aileden öğrenilip çocuklara satılan bir şey oluyor ya çocuklar birbirine baskı aracı olarak bunu kullanabiliyorlar ya da işte herhangi bir konuda görüş ya da işte... Sünnet konusu mesela çok dinle de ilgili bir konu ya... Dini vecibe ney sorumluluk herhalde ve şey sen sünnet olmadın mının bir baskısı olabiliyor... Yani bu akranlar arasında da bir şey aslında. Sünnet olmak şey çünkü aile içinde tasvip edilen önce bir şey aile bunu tasvip ediyor. Çocuk da bunun böyle olduğunu düşünüyor bu sefer akranlarına bu baskıyı uyguluyor (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Oğlan çocuklarının birbirine penislerini gösterip sünnetli-sünnetsiz olarak kıyaslamalarına ek olarak birbirleri arasındaki deneyim paylaşımlarını anlamak da önem arz etmektedir. Çünkü, katılımcıların anlatılarında görüldüğü şekliyle katılımcılar sünnet olan kişilerin bu konu üzerine hiç konuşmadıklarını, konuşurlarsa da aşağılama ya da dalga geçme üzerinden gerçekleştiğini aktarmaktadırlar: *'Hiç konuşmadık yani paylaştığımız bir deneyim değil, (gülerek) bak şu an ilginç geldi mesela hiç paylaşılmamış'* (Zeus, Sünni, eşcinsel). *'Hayır, ama sünnetsiz erkek tabii ki yarım erkektir, sen önce git de sünnetini ol gel geri zekâlı falan dersin yani'* (Herakles, Sünni, eşcinsel).

Anlatılara ek olarak, katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde penislerini birbirlerine gösterme, elleme ve bakma durumları da söz konusu:

Gerçi bana sünnetli olan biri göstermedi sanırım ama ben sünnet olacak olan birine sünnetli pipimi gösterdim hatırlıyorum bunu (Athena, 22, Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Eğer ki hastane ortamında yapılacak olursa hani doktor da eğer içini rahatlatmak istiyorsa bilgi veriyor onun dışında mesela ben sünnet olmadan önce bu Malatya'daki arkadaşım sünnet olmuştu ben çüküne de bakmıştım çocuğun ne oluyor nasıl bir şey oluyor diye (Hades, 22, Türk-Sünni, Heteroseksüel)

Yani şey yapardık sadece birbirimize pipimizi gösterip o eti falan çektiğimizi hatırlıyorum, sünnet olduktan sonra işte deriyi geriye itip böyle görünecek artık şu parça olmayacak hep böyle görünecek falan onları hatırlıyorum (Gaia, 30, Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği haliyle sünnet olmadan önce penis gösterme ya da elleme eylemleri, katılımcıların sünnet sonrasında onları neyin beklediğini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, katılımcılar bu tarz cinsel temaslarla bedenine yapılacak müdahaleyi kavramaya çalışmaktadır. Çünkü sünnet öncesinde oğlan çocuklarına herhangi bir bilgi aktarımı yapılmamaktadır. Ayrıca, Gaia'nın vurgu yaptığı penis derisi ile oynama durumunun temel nedeninin erkekliğin gösterimine dair bir algı olduğu Prometheus'un anlatısında görülmektedir:

Onlar mesela işte sünnetsiz deyip işte sünnetli hale getirme filan işte deriyi geriye doğru çekme filan, yani böyle şeyler evet oluyordu. İşte yani o söylenen şey de yani sünnet olduğunda erkek olacaktım ve onun erkekliği gecikmişti herhalde işte ben de olucam bak böyle olacak filan gibi bir algı (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Katılımcılar deneyim paylaşımı yaparken de sünnet olan erkeklerin deneyimlediği ‘acı’ kendi erkekliklerine ‘zeval gelmemesi’ için başka erkeklere aktarılmamaktadır:

Yani işte acımadığımı falan konuşuyorduk ama ben gerçekten hiç böyle bir şey olabileceğini tahmin etmedim. Yani, kimse bana şey demedi sünnetten sonra işerken çok acıyor şöyle böyle demedi kimse. Herkes bunu sanki çok iyi bir şey gibi belki o şeyle de alakalı olabilir işte *erkekliğine bok sürdürmemekle* de alakalı olabilir... Yani hani, kimse demedi bana sonrasında şeyin etkisi geçince acıyor gibi şeyler hatırlamıyorum (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Son olarak, erkeklerin oğlan çocukluğu döneminde sünnet üzerinden penislerini kıaldığına olan inançları da akranlarıyla deneyimledikleri erken cinsel temaslarda kendini ‘hüzün’ olarak göstermektedir:

[Sünnetin] nasıl olacağını biliyordum yani ucundan azıcık kesecekler bilmem ne falan diyorlardı, gerçekten de benim derim böyle ucundaydı ucundan gerçekten aldılar yani (gülerek) kıaldı. Hatta sünnet olduktan sonra uzunca bir süre ağladım benim çükümü kısalttılar... Küçük benim çüküm bilmem ne falan işte bu mastürbasyon partilerinde arkadaşlarımla penisleriyle karşılaştığım zaman ağladığımı falan hatırlıyorum yani (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere sünnet öncesinde oğlan çocukları arasında penis gösterme eylemi erkekler cemaatindeki sünnetli ve sünnetsiz şeklinde işaretleme yapabilmek için önem arz etmektedir. Çünkü erkeklik koşullarını sağlayan erkeklerin erkekler cemaatinde daha fazla söz hakkı vardır.

Katılımcıların sünnet öncesinde sünnetin ne olduğunu ‘bilmeme hali’, ‘onam eksikliği’ gibi durumların bir tezahürü olarak korku ve heyecan gündeme gelmektedir: ‘*Ya bir korkum olduğunu biliyorum yani bazı şeyler oluyor çok yaklaşınca sürece onun korkusunu heyecanını hissedersin, öyle yani bir korkumun olduğunu hatırlıyorum ee yani sünnete gidilene kadar bir korkum olduğunu hatırlıyorum*’ (Apollon, Sünni, Heteroseksüel). ‘*Operasyon yaklaşırken korkuyordum. Ne olacağını bilmiyorsun ki. Yani sana birileri bir şey demiş ama bilmiyorsun en nihayetinde ve bıçak altına yatıyorsun çocuk da olsan yani ürktüücü geliyor ve öyle*’ (Athena, Alevi, Heteroseksüel).

Korkuların arka plana atıldığı ve ‘prenslik gururu’ ile bu yolculuğa çıkan katılımcıların olduğu da görülmektedir:

Benim olmadı ben şeyi daha gururla gittiğimi hatırlıyorum böyle zaten şey hani kıyafetinden tut herşeyine kadar “prens” öyle hissettiriliyorsun ya öyle gidiyorsun yani hani ama o işte kliniğe geldikten sonra şey değişmişti hayır canım yanacak prens de değilim hiçbir şey değilim, yani öyle hissettirilerek bir şey yaratılıyor ama son noktada anlıyorsun... Öncesinde bir tepkim olmadı benim, olmayacağım yapamazsınız filan gibi bir tepkim olmadı [---] İyi hissediyorsun ya çok şey hissediyorsun yani erkek adam olacaksın biricik davranılıyorsun hani el üstünde tutuluyorsun ne istersen yapılıyor böyle senin için bir şey hazırlanıyor senin için bir sürü insan geliyor senin için yatak hazırlanıyor işte örtülerle bezeniyor yeni kıyafetler alınıyor filan yani o şeydi iyi bir histi her şeyin üstünde olma hali ve her istediğinin yapılması hali gibi bir his [---] Yani şey değildi sıkıntı yaratan şeyler değildi bende, yani o an için sıkıntı yaratan şeyler değildi çünkü hani bir erkekliğini gösterme

hali de var da korkuyor musun diye soruyorlar hayır korkmuyorum diyorum halbuki nasıl bağırdım hani kurtarın beni kesiyorlar beni filan diye bağırdım yani ama mesela öncesinde sorulduğunda olur mu yani hani korkmuyorum tabii ki herkes oluyor ben de olucam şeyi vardı (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere, daha önce aileleri tarafından sünnet hakkında da fazla bilgilendirilmeyen, sünnetten kaçmaması için acı paylaşımı yapılmayan oğlan çocukları, korku ve bilinmezlik eşliğinde sünnet olmaya doğru adım adım ilerlemektedirler.

4.3.4. Serüven Başlıyor: Sünnet Zamanı ve Sonrasındaki Deneyimleri Anlamak

Sünnetin Gerçekleştiği Mekân

Bu araştırma kapsamında erkeklerin sünnet olduğu alan olarak dört farklı mekân ortaya çıkmaktadır. Bunlar hastane, klinikler, ev ve kamusal bölgeler. Kamusal bölgeler anlamında Cronos Ankara Dikmen’de bir dükkânda sünnet edilmiş. Aphrodite ise toplu sünnet etkinliğinde sünnet edildiği için açık alanda bir parkta sünnet edilmiş. Yani erkeklik, sünnet aracılığıyla her yerde gösterilebilen ve inşa edilen bir noktadadır.

Sünnetin Gerçekleşme Anı ve Hisler

Katılımcılar sünnet edilecekleri mekâna geçip operasyon için süreç başladığında genelde gergin, telaşlı, stresli ve endişeli hissettiklerini aktarmaktadırlar. Görüşmeler esnasında her ne kadar dile gelip anlatsalar da katılımcılar çok o anı hatırlamak istemiyorlardı ya da hatırlasalar da üzerini örtmek istiyorlardı. Ayrıca, sünnet anına dair bulanık hatırlamalar da söz konusu ve sünnet sonrası yatağa getirilene kadar olan süreç de pek hatırlanmamakta. Bu bulguların hepsi birer travma özelliği olarak okunabilir. Bu bulgulara benzer bulguları Boyle ve arkadaşları (2002) da vurgulamakta ve travma sonrası stres bozukluğunun belirtileri olarak ifade etmektedirler.

Ayrıca, katılımcılar sünnet anını anlatırken ‘kesme’ sözcüğü ile betimlemektedirler ve hatırladığı acılardan biri ise ilk acı: *Testislere iğne yapılması*. Öyle ki, testislere uyuşturma amaçlı yapılan iğnenin acısını hala hisseden ve hatırlayan katılımcıların varlığı söz konusu: *‘Hayal edebiliyorum o iğnenin acısını, hala hayal edebiliyorum onun acısını, hiçbir iğne onun*

kadar acıtmamıştı çünkü penisim sanki bir kemikmiş o kemiğin köküne giren bir şeymiş gibi oooo (yüzünü ekşitiyor) hala hayal edebiliyorum o acıyı' (Dionisos, Alevi, Heteroseksüel).

Dionisos'un testis acısı sonrasındaki süreci Herakles ve Poseidon anlatılarında ilerletmekte ve sünnetin gerçekleşme anındaki durumlarını 'kurbanlık koyun' metaforu ve 'kesmek' ile açıklamaktadırlar:

Arabayla gittik. Dedem arabayı aldı geldi amcamlar falan, ilk kuzenim oldu dedem kuzeni aldı götürdü. Amcam beni alıp götürecekti dedem kuzeni eve bırakıp geri gelecek güya, sonra ben girdim doktor böyle esprili bir şeyler söyledi. Ben tedirgindim gergindir çünkü kuzen olurken ben kapıda **bekliyordum kurbanlık koyun gibi böyle stresliydim** [---] O an aklımdan geçenler hastanenin tuhaf pis bir kokusu vardır ya ilaç kokusu hasta kokusu gibi işte şey onun verdiği bir tuhaf bir atmosfer... Kuzenimden dolayı zaten bekliyorum ondan sonra *kesecekler* falan iğne miğne hani çok tuhaf bir durumdaydım ya hani hastanenin ortamının nasıl etkilediğini şu an hatırlayamıyorum. Ondan sonra şey oldu ameliyatta uyuşturdular beni ama görüyordum ışığı falan hatırlıyorum, bir ara kafamı falan kaldırdığımı hatırlıyorum. Doktor elinde **böyle kanlı eldiven iğne var abi kanca gibi iğne oradan ip falan falan sicimi gördüm çok kötü falan deyip kafayı geri koyduğumu hatırlıyorum** ondan sonra gözümü açmamış da olabilirim [---] Şu anda o iğneyi hatırladım bir onu hatırlıyorum bir de şey o iki iğne uyuşturmak için bir de dikerken çengelli böyle arkasında ipin olduğunu gördüm ay çok kötü bir duyuydu gerçekten [---] Sarışın bir hemşire vardı başımı falan okşuyordu iyisin falan diye onu hatırlıyorum. Ona da çocuğu sakinleştir demişler herhalde, *iğne yaptılar testisime batırdıkları zaman çok acıydı* falan onu hatırladım şey yaptılar böyle iğne yaptılar lokal anestezi yapmışlar bak, birkaç yerden penisin etrafından bandıra bandıra vurdu böyle, çok kötü bir şey şimdi hatırladımım (gülüyor) birkaç yerden parça parça parça böyle iğne yaptılar herhalde her taraftan uyusun diye, ay çok kötüydü (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Ayağının ucunda 3-4 kişi var böyle senin bir uzvundan bir parça alıyorlar *kesecekler*, sağ tarafımda babam solumda biri daha vardı dayım da ayaklarımı tutuyordu. Böyle bir bakayım falan diyordum bir baktım kan görünce korktum çırpındım önce. Yani biraz korkutucu bir şey aslında birinin seni öyle tutması o esnada ama aksine hiç korku dışında bir şey hissetmedim yani. Ter içinde kalmıştım ya çok debelendim ben, yani nasıl deyim sana o kanı falan gördükten sonra korkuyorsun yani (Poseidon, 19, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Gururla bu yola çıkan Ares 'yardım edilmeme' ve 'çaresizlik hissi' ışığında sünnet deneyimini bir 'travma'ya dönüşünü aktarmaktadır:

Böyle bir akraba topluluğuyla birlikte o kliniğe götürüldüm girdikten sonra zaten *titremeye başladım*. Korkuyorum çünkü ne olacağını bilmiyorum filan, işte ilk kaçma emarelerini vermeye başladım sonra beni tuttular işte zorla yatırdılar doktor diyor ki bir şey olmayacak zaten canın yanmayacak filan böyle kollarımdan bacaklarımdan filan tutuldu bağıryorum ağlıyorum yani, hiçkimse de dinlemiyor hani kesilmesi lazım tutuyor herkes filan, hani çok şeydi hakikaten çok travmatik bir mesele benim için yani bağırımları filan hala çok net hatırlıyorum hani... ve *kimse yardım etmedi*. Mutlaka etkilediğini düşünüyorum yani hani böyle bir şeyin etkilememesi mümkün değil diye düşünüyorum yani mesela şimdi biri kolumdan bacağımdan tutsa yine o anı yaşarım muhtemelen yine o çılgıncı atarım yani yine diye düşünüyorum, yani aynı şey aklıma gelir birebir yaşarım diye düşünüyorum. Hiç öyle bir şey yaşamadım ama öyle olsa onu yaşayacağımı düşünüyorum o meseleyi. Yani işte şeydi korku yani tamamen korku, korkuya teslim olmuşsun kimse sana yardım etmiyor çılgıncı atıyorsun mesela *o önemli bir histi kimse yardım etmiyor* yani herkes tam tersine uğraşiyor hani bağıryorsun çağırıyorsun hani kurtarın beni napıyorsunuz keseceksiniz beni diyorsun hani bütün akrabaların şey diyor sakın ol bir şey olmayacak tutuyorlar falan mesela o şeydi böyle bir etki bırakmıştı *kimse yardım etmiyor* (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ares'in anlatısına benzer şekilde Athena da travmatize olduğu sünnet anısını 'öfke' ile paylaşıyor:

Çok travmatize olmuşum ben o zaman. Ameliyat masasını hatırlıyorum, nasıl yattığımı neler olduğunu hatırlıyorum. Ameliyat sonrası yani sünnet sonrası hatırlıyorum. Ondan sonra ama sünnet öncesi sürece dair böyle şey hani çok bir şey yok kafamda. Eee travmadır belki yani. Çünkü, çok yüksek acılı ve çok yani küçücük bir çocuğun başına gelen şey hakikaten onu pek ürkütmüş, travmatize etmiş olabilir bir taraftan da kendime dışarıdan bakmaya çalışıyorum. İğneye dair acım yani iğnenin acısı çok yüksekti ama acı eşğim yüksekti ve iğne vurdular ilk başta iğne vurulduğu sırada ben herhangi bir tepki vermedim. Dirayetli kalabildim ama sonra operasyon kısmı başladı ve şey canım çok yandı yani ilk andan itibaren bunu hatırlıyorum. Ben sürekli bir bağırıp çağırma halindeydim hakikaten ortalığı ayağa kaldırdım. Hakkettiler, az bile yaptım aslında. Çok kötüydü. Aklıma bir şey gelse söyleyeceğim ama düşünüyorum o sırada zaten en gelenler bunlar hani kesik kesik... Kirvem elimi tutuyordu onu hatırlıyorum. *Ben böyle Allah'ım kurtar beni diye bağırıp çağırıyordum.* Valla ben o esnada o ortamdan soyutlandım galiba. Kimse benim başımı okşamadı, okşadıysa hatırlamıyorum daha çok hani kirvemini elini sıkı sıkıya tuttuğumu hatırlıyorum [---] Bitiyor beş dakika geçti on dakika geçti hala bitmiyor o yüzden bir süre sonra gerçekten insanları dediğini umursamayı bırakıp, dinlemeyi kesip soyutlandığımı söyleyebilirim. Ben bağırıp, çağırıldığımı hatırlıyorum. Feryat figan... (Athena, 22, Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Çaresizlik, korku, travma ve kesmek gibi kavramların geçtiği bir deneyimler bütünü katılımcıların anlatılarında görülmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet temelli şiddetin tanımında kişinin iradesinden yoksun bırakılmasının neden olduğu bu korku ve travma, sünnetin cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet boyutuna doğrudan bir gösterge olarak okunabilir.

Sünnet Anında Oğlan Çocuğunun Yanındaki Kişiler

Ataerkil kültürel kodları ve selamlık kurumunu anlama hususunda sünnet zamanında oğlan çocuğuna eşlik eden kişilerin kim olduğunu anlamak önemlidir. Bu kişiler Kırımlı'nın (2010) ifade ettiği üzere sünnette rol alan aktörlerden bazılarıdır. Katılımcıların anlatıları doğrultusunda katılımcılar erkeklik sınavlarını verirken onlara eşlik eden kişilerin genelde erkek özneler olduğu görülmektedir. Kadınların varlığıyla ilgili olarak ise Dionisos hastanede olduğu için sadece kadın hemşireleri gördüğünü belirtiyor. Herakles'in ailesinin Sünni ve geriyatrik ataerkil aile yapısı sebebiyle annesi sünnet esnasında ona eşlik edememekte: *'Dedemin o*** çocukluğu yani çünkü şey annemin orada olması lazımdı ben çünkü 6 yaşında küçük bir çocuğum yani hani baba yok mutlaka orada annemin olması gerekirdi'*.

Sünnetin selamlık kültürünü yeniden üretimi bağlamında oğlan çocuklarının erkek olma süreçlerinde genelde ne anneleri ne de başka bir kadın yanlarında olmamakta. Demeter'in anlatısında aktardığı gibi *'kadınlar arkalarda vardı evet ama daha arka sıralarda, oda full insan doluydu ve ön saflarda yatağa yakın kısımlarda daha çok erkekler vardı arka kısımlarda kadınlar vardı'*. Ayrıca, bu durum Alevi ya da Sünni olma durumuna göre de farklılık göstermemektedir. İşin özü oğlanlar erkekler cemaatiyle makbul adam olma yolculuğuna çıkmaktadırlar:

Kadınlar başka odada duruyordu işte kapının dış tarafında falan duruyorlardı. Zaten çok kalabalık olduğunu hatırlıyorum yani bir sürü erkek dizilmişti vs. bir sürü erkek neden benim sünnetimi izliyoruz tabi o da ayrı bir mesele ama öyle oluyordu yani sadece kirve mesela 3 kişi olduğu için baya kalabalık olduğunu hatırlıyorum **[Kadınlar arka planda yemek ve düzen işleriyle ilgileniyor]** Kadınlar işte sonrasıyla alakalı şeyler yapıyor olabilirler yani çıktıktan sonra U***'a yardımcı olalım ya da sonrasında yemek dağıtımı vs. bunlarla ilgileniyorlar zaten işte o iş bölümünden bahsetmiştik... Biraz onun üzerine uğraşıyorlardı ya da yatağı düzeltelim ne bileyim... (Apollon, 26, Türk-Sünni, Heteroseksüel)

Dışarıdaki yani içeride silme erkekti hepsi. Full erkekti. Kirvem vardı hemen yanımda elimi tutuyordu. Dışarıdakiler kadınlar ve erkekler karıştı. Annem çok kötü olmuş, çok fenalaşmış benim sesimi duyduğunda ağlayıp, zırlamış. Dayanamamış hatta neredeyse bayılacak gibi olmuş, alıp götürmüşler oradan bekliyorlardı yani ne yapacaklardı ki? (Athena, 22, Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Sünnet meselesi esnasında erkekleri ilgilendiriyordu hani klinikte falan hep bir erkek toplama vardı başımda dayılar amcalar işte filan teyzeler halalar hep şeydi arka planda yemek yapan işte düğünü organize eden kişilerdi. Hani bir tek annemi hatırlıyorum klinikte ama başka da kadın hatırlamıyorum (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

İfade edilen bu homososyal erkek anlatıları dışında Hephaistos, Gaia, Hermes ve Prometheus'un ise yanlarında kadınlar varmış. Öyle ki, kadınların sünnet esnasında oğlan çocuklarının yanında olmasının olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir:

Bizim köyde ablamın kaynanasının akarabalarından bir tane kadın böyle çok severdim çok tatlı bir ablaydı. G*** abla gelip elimi tutmuştu, niye bilmiyorum ama o hep yanımdaydı korkma K*** işte bir şey olmucak, çok acımıcak biz buradayız ben sana kurban olurum ağlama falan diyordu. Bir onu hatırlıyorum. Çok iyi hissediyordum yine korkuyordum ama onun orada bana karşı olan sevgisini görmek bana güzel iyi geliyordu (Gaia, 31, Kürd-Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere katılımcıların sünnet edilme yanlarında onları teşvik eden ve onları erkekliğe uğurlayan kişiler genelde erkek öznelerden oluşmakta ve sünnet operasyonu genelde kadınlara kapalı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu noktada yani sünnet operasyonu ile birlikte Taşıtman'ın (2013) ve Barutçu'nun (2015) ifade ettiği şekliyle kadınlar dünyasından bir kopuş başlamaktadır. Kısaca, sünnet esnasında oğlan çocuğunun yanında yalnızca erkeklerin olması doğrudan bir selamlık kurumuna ve cinsel tecrite işaret etmektedir.

Sünnet Olma Anında Erkekliğe İlk Adım Minvalindeki Söylemler

Sünnet esnasında oğlan çocuğunun yanındaki kişileri özel kılan bir diğer durum ise sünnet anında erkekliğin pekiştirilmesinin söylemsel olarak gerçekleşmesinde yatar. Sünnet anında katılımcıların yanlarındaki kişiler acıyı unutturmak için ağızlarına tatlı ve şekerlemeler koyarak, katılımcıların erkeklik sınavını ifa ederlerken erkekliğe ve erkek olmaya yönelik övgülerini sıralamaktadırlar. Bu övgüler erkeklikle bir ilişki içine girmekte olup erkeklik şekillendirilmektedir: *'Yani niye bağıryorsun erkek olacaksın oğlum hani bunlar vardı, mesela klinik anında hissettirmedim ama öncesi ve sonrasında hep şeydi yani erkek olucam güçlü olucam*

ben de işte o yaşlarda babam rol model hani öyle olucam şeyi vardı' (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel). Bu tarz övgü söylemleri hatırlamayan erkekler de var ve nedenini acı olarak ifade etmektedirler:

Hiç hiç hiç şey oldu şimdi biz sünneti olduk ben oldum. Biz çıktık kapıya araba yok amcam dedemi aradı bulamadı dedem meğerse Akşehir'e gitmiş. Benim orada ağrım oldu kanamam oldu falan filan hani orada bir can pazarı halindeydim ben. O yüzden ne amcam bunu söyleyecek durumdaydı ne ben onu duyacak durumdaydım yani (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Erkekler daha ağırlıklı söylüyordu her gören erkek hadi bakalım M*** erkek oldun deyip ha filan sırtıma vurma aferin aslanım sen erkek oldun filan. İşte annem ve çevremdeki kadınlar da onlar da yine benzer şeyler söylüyordu ama sanki daha yakın çevredeki kadınlar bunu söylüyordu ama erkeklerin hepsi söylüyordu (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Yani sağdan soldan şey diyorlardı tabi onu duyuyorsun aa sünnet oldun artık erkek oluyorsun gibisinden şeyler duyuyordum. Hiçbir şey hissetmiyordum yine çünkü biliyordum o erkeklik değil gibi hani bu kafayla tabii ki düşünemiyorsun hani böyle bir tepki veremiyorsun böyle bir tepki vereceğini bilmiyorsun falan ama yine de şeyi biliyorsun ha bu muymuş erkeklik bende herhangi bir değişiklik olmadı ki, bunu biliyorsun yani, hiçbir şeyi değiştirmedim (Gaia, 31, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği ve Taşıtman'ın (2013) vurguladığı şekliyle oğlan çocuklarının sünnet esnasında yanındaki kişiler onların kulağına acılarını unutturmak için 'erkekliği' fısıldıyorlar.

Sünnet Sonrasında Oğlan Çocuğuna Yönelik Davranışlar

Sünnet sonrasında artık oğlan çocuğu bir 'erkek'tir. Öyle ki, operasyon biter ve katılımcılar kendi ifadeleriyle erkekliğin bedelinin karşılığını alırlar. Bu karşılık ise sünnet sonrası şatafatlı bir şekilde önceden süslenmiş yataklarına getirilme ile başlayıp, 'erkek'lerin gönlünü yapmakla devam etmektedir. Özellikle katılımcılar sünnet sonrasında öncesine göre onlara yönelik olan ilginin arttığını ve insanların onları ziyaret etmeye başladıklarını aktarmaktadırlar. Bu ilgi ve alakanın temeli ise erkekliğin onayını sağlamak üzerine kurulu yani katılımcılar birer oğlan çocuğu değil artık birer erkek haline gelmişlerdi:

Aslında iyi davrandılar. Hani onlar için önemli bir şey olduğu için evet oğlumuz sünnet oldu bir tık daha erkek artık gibi bir şey olduğu için daha iyi davranıyorlar doğal olarak, yaklaşımları daha seni sevme ve erkekliğini onaylama üzerine oluyor (Zeus, 31, Türk-Sünni, Eşcinsel)

Hayat benim üzerimden kurgulandı sürekli. Değerli önemli hissettiriyordu çünkü kurgulanan sensin her şey sana göre kurgulanıyor senin sevdiğin yemekler yapılıyor senin istediğin saatte yemek yeniliyor sen acıktıysan sofraya kuruyor (Herakles, 26, Kürd-Sünni, Eşcinsel)

Anlatıların işaret ettiği bir boyut olarak yatağa getirilen oğlan çocuğuna ilk muamele penisin korunması ve mahremiyetinin sağlanmasına yönelik olmaktadır. Yani, *oğlan çocuğunun başından erkek adamın penisine şapkanın yolculuğu*:

Ben kalktım, yürüdüm... Eve gittik yani bizim eve bir gittik... Kalktım, yürüdüm hatta şey ben böyle şey yürüyorum hani ayrı ayrı araya şey yaparak. Kırvem de bir şeyin yok yürü yürü falan yapıyordu tabi böyle. Arabasına bindik, arabayla bizim eve gittik, yani yürüme mesafesi bile on dakika bile değil aslında beş dakika falandı ama hemen arabayla beni bizim eve götürdü. **Ben eve gittim, çükümün üstüne bir şapka taç var ya o taçı koydular çünkü çük böyle dimdik duruyor sargıdan dolayı o şeyde hani bir zarar gelmesini engellemek için. Bir de eve insan gelip gidiyor odada geçmiş olsun diyorlar ya hani şey oranın açıkta kalması lazım, o şapka onu koruyan bir şeydi ondan sonra...** Ya çok korkunç bak şimdi konuştuğca **on tane adam başında çükün açık yani şiddet bu yani...** Yani yedi yaşında çocuk da olsan. Çocuğun çükünü başkası yani mahrem ya yani hani göstermek istemezse göstermez ama kimse çocuğa fikrini sormamış. **Orada mesela mahremiyeti önemsemişler, lütfedip şapka koymuşlar başına...** Gelen giden oluyordu. Rahattım, yatağım çok rahattı anneannem diktirmişti zaten çok da güzeldi rengi falan (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

İç çamaşırı giymemenin aynı anda hem tuhaflığı hem de rahatlığı katılımcılarda görülmektedir. İç çamaşırı her ne kadar tıbbi durumlardan ötürü giyilemese de bu durum penisin gösterimine daha doğrusu topluma erkeklik onayı anlamında bir gösterene dönüşmektedir. Yani, 'iç çamaşırı giymeme özgürlüğü' metaforik bağlamda oğlan çocuğunun penisini (erkekliliğini) gösterdiği müddetçe özgür olacağıının erken bir işareti olarak okunabilir:

Hediye de hiç hatırlamıyorum ya yani gelse hatırlardım büyük ihtimal, işte birkaç gün o önlükle dolaşmıştım. **İç çamaşırı giymemiştim. İşte o biraz garibime gitmişti hayatımda ilk defa iç çamaşırı giymiyorum falan ve bu problem olmuyor.** İşte tuvaletten yani o sünnetin süreci daha geçmemişken işte işemeye gittiğimdeki acıyı hatırlıyorum. Onun korkusu biraz oluyordu ama hani şeydi iç çamaşırı yok tutuyorsun penisi işiyorsun aynı zamanda ne yapmışlar falan diye bakıyordum onu hatırlıyorum, işte böyle şişlik falan vardı (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Sünnet edilen oğlan çocuğu bir erkek olarak duygusuzlukla ve donuklukla beraber aileyi temsil etme görevini yerine getirmekte ve 'erkek oldum'u aileyi üzmemek -daha doğrusu rezil etmeyerek- topluma kanıtlamaktadır:

Açıkçası bir duygu hissettiğim bir gün değildi o gün ya daha donuk hissediyordum. Bence hani görevimi yapıcım modunda o motivasyonla, dediğim gibi aydınlanmış olmamın getirdiği gerginlik ağlama isteğini tutma sonra rahatlama. Temsil edicem düşüncesi ya sadece aileyi mutlu etmek değil *aileyi dışarıya karşı temsil de etmek*. Çikolata yedirmek çok vardı, zaten sürekli beslendim herhalde o gün tatlıyla, zaten şöyle bir an bana mı ait başka birine mi hatırlamıyorum da ilk baklavayı ağzına koymak sünnetten sonra ilk tatlı bir şey yedirmek hayırlı olsun gibi bir şey, öyle bir kadının öyle bir şey yaptığını hatırlıyorum (Hera, 24, Arap-Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere erkekler erkeklik sınavını verdikten sonra ödüllendirilmekteler ve erkekliğin avantajları ile erken dönemde tanışmaktadırlar. Bu ödüllendirme ise sünnet zamanında çocuğa yönelen ilginin artması, çocuk kendini toplayana kadar günlük yaşamın ona göre ayarlanması ile şekillenmektedir. Yani, sünnet operasyonundan toparlanmaya (günlük yaşama geri dönüş) kadar

olan süreçte oğlan çocuğunun deneyimlediği erkeklik hali bir ömür boyu süreceği konforun bir tezahürü, bir mikrokozmosu haline gelmektedir.

Sünnet Sonrası Hediyeler

Katılımcılar sünnet operasyonunun yarattığı yorgunlukla yataklarında uzanırken onlara altınlar takılmakta ve oyuncaklar gelmektedir. Katılımcılar ifade ettiği şekliyle ‘çok havalı hissediyorlar’. Anlatılara göre gelen hediyeler, oyuncak ya da maddi değeri olmayan hediyeler ise çocuğa; maddi değeri olan altın, para gibi hediyeler ise ailelere verilmektedir.

Hediye olarak gelen oyuncaklar ise cinsiyetlendirilmiş oyuncaklardır: ‘araba’, ‘kamyon’, ‘action man’. Öyle ki, bu hediyelerin etkisi Ares’in ifade ettiği gibi ‘travmayı bastırmak için’ bir araç olmaktadır: *‘Artık pozitif bir şeye dönüşmüş, o travmayı bastırıyorsun çünkü onu atlatmak zorundasın ve artık şey oyuncaklar gelmiş tamam oynucaz bundan sonra bir sürü oyuncağım olacak şeyi vardı’* (Ares, 28, Türk-Sünni, Heteroseksüel).

Hediyeler aynı zamanda acıyı unutturmak için de bir araç haline gelmektedir: *‘Bir yandan evet hediyeler de geliyordu bak işte bunu getirdik bak işte biri sana bu almış diyerek ilgiyi acıdan çekip hediyeye odaklanmaya çalışıyorlar falan onlar olmuştu’* (Gaia, 30, Kürd-Alevi, Eşcinsel). Hediyelerin anlatsal olarak özeti ise aslında şöyledir: *‘Mutlu oluyordum açıkçası yani hiçbir şey yapmadan sadece küçük bir et parçasıyla birçok şey kazanmış oluyordun yani’* (Hephaistos, 22, Türk-Sünni, Heteroseksüel). Kısaca, hediyeler erkekliğin ve bu erkeklik için ödenen bedellerin bir kefareti haline gelmektedir.

Sünnet Sonrası Deneyimler: Acılar, Pansuman, Tuvalete Çıkma ve Toparlanma Süreci

Yatağında uzanan ve erkeklik sınavının bedeli olarak hediyelerine kavuşan katılımcılar için farklı bir sınav daha söz konusu olmaktadır. ‘İlk çiş’ ve ‘pansuman’. Apollon bu durumu şöyle aktarmakta: *‘Sünnet sonrası ağrılar söz konusu, pansuman ve ilk tuvalete gitme durumları çokça can yakıyor. Acıyordu evet bir süre acımişti tuvaletimi yaparken, çok uzun sürmemişti ama acımişti’*. Gaia da bu acıyı tarif edecek olsam şöyle bir acı olurdu diyerek ilk çiş ve pansumandaki acıyı aktarmaktadır: *‘Baya ağlamaya başladım ve o sünnet esnasında ağladığımın belki birkaç katını ağlıyordum. Çünkü artık sünnet bitmiş, uyuşturucunun etkisi geçmişti’*. Kısaca, katılımcıların sünnet sonrasındaki tuvalet deneyimleri ve sünnet yaralarının

iyileşmesi için yapılan pansumanlar birer ‘eziyet’e dönmekte ve sünnet esnasındaki acı ile benzer bir acı haline gelmektedir:

Yani acıyı hatırlıyorum yani şöyle o dikişlerin atılmasındaki acıyı hatırlıyorum bir de onların tekrar aldırılması için gittiğimi hatırlıyorum. Hani hatta bir tanesini almayı unutmışlardı hala unutmışlar falan orada böyle değişik bir çıkıntı var falan. Bu da kendimi şey hissettiriyor böyle hani sanki orada sivilce benzeri bir şey kalmış ya da cinsel yolla bulaşan enfeksiyon artığı kalmış da işte ben böyle (düşünerek) lanetli değil de böyle hani olumsuz bir şey var orada benim için böyle (Artemis, 31, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Yani ben bilmiyorum sargı bezinin içindeydi hani sargı bezi çıkarılırken canım çok acıdı annemin de canı çok acıdı (gülüyor) benim öyle üzüldüğümü görünce annem de üzülmüştü. Ekstra bir ilgi bekleme çünkü sonuçta ameliyattan çıkmışsın ya ben bunu çok naturel değerlendiriyorum açıkçası bir de şey yani annem mesela bakıyorsun sargı bezine hani sargı bezim yapışmış çıkarmak zorunda canım da acıyor ama bir kere baya bağırtıra bağırtıra çıkarmıştı ama hani şey diyor oğlum bak hani çıkarmak zorundayız bunu değiştirmek zorundayız falan diye, sonra bir keresinde dedim ki yok sen yapma hastanedeki hemşireler falan yapsın gittim çaat! diye çıkardılar onlar ondan sonra şey olmuştu dedim ben anne bundan sonra sargı bezi olmayacak ama bir daha olsaydı senden başkasına değiştirtmezdim diye (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Ne yazık ki, sünnet sonrası acılar bütünüyle bitmeyebiliyor. Örneğin, Demeter anlatısında sünnetin yanlış yapılması sebebiyle sünnet gününde başlayan acılarının ve kanamanın 1,5 yıl kadar sürmesini anlatmaktadır:

Uyuşturucunun etkisi geçtikten sonra ben inanılmaz acı çektim ve ben gecesinde full yatak full kandı neredeyse kanamadan ölecektim. Yani ve direk hani sünnetimi olduğum gün sargılarım açıldı. Babam koştur koştur beni hastaneye götürdü falan ve ben uzun bir süre buz küplerinin üzerinde yattım kanamam durması için. Ben titriyorum ve babam elimi tutuyor falan o şekildeydi. İşerken inanılmaz acı çektim falan böyle çok kötüydü sonrasında da şöyle bir şey olmaya başladı işte bu süngerimsi yapı benim donuma yapışıyordu. Bu 1 buçuk yıl kadar böyle devam etti ben öğretmenimden izin alıp tuvalete gidip pudra döküyordum öyle bir şeydi. İşte bunun tıbbi bir açıklaması var yapışıyordu bilmiyorum hani ve şey ayırmakta güçlük çekiyordum. Acı çekiyordum falan ve bu benim için mesela işte tuvalete gitme ritüeli birazcık sancılıydı yani ve sürekli pudralamak zorunda kalıyordum yapışmasın diye. Bu yüzden de zorlu oldu ya keşke şey olsaydı ben daha bilinçsizken yapılp olmuş gitmiş olsaydı diye düşünüyorum. Eğer illa bana sorulmadan yapılacaksa da, yani şöyle 10 günde falan daha normale dönme şeyleri onun dışında bahsettiğim sorunlar daha uzun sürdü (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Sünnet sonrasında acı hissetmeyenler ve pansumanların rahatlatıldığını ifade eden katılımcılar da var: *‘Benim için acının en yüksek olduğu an sünnet esnasıydı sünnet esnası bittikten sonraki pansumanlar beni rahatlatıyordu. Dikiş alma hatırlamıyorum yani dikiş alındığında nasıl hissettiğimi hatırlamıyorum’* (Athena, 22, Kürd-Alevi, Eşcinsel). *‘Eve gittik işte, kıyafetimi giydim eve gidince o işte serin olan kıyafetimi giydim sonra koştum, eve gittik kıyafetimi giydirdiler sonra dışarı kaçıp koştum o halde ilk 1 saat. Hiçbir şey yoktu, hiçbir problem yaşamadım ağrıyıyordu bile’* (Aphrodite, Sünni, Eşcinsel). Kısaca, sünnet sonrasında da erkekliğin bedelleri ödenmeye devam etmekte ve hatta kalıcı hasarlara da neden olabilmekte. Yani, erkekliği güçlendirmek için yapılan bir müdahale belki de kişiyi tümüyle ‘sakatlayabilecek’ bir müdahaleye dönüşebilir.

Sünnet sonraki deneyimlerden birisi de toparlanma sürecidir. Anlatılara göre katılımcılar sünnet operasyonu sonrasında en az bir hafta on gün yataktan çıkamamakta ve aileleri ile diğer yakınları tarafından ‘hasta muamelesi’ görmekteler. Ebeveynler de bu sebeple bir o kadar temkinli davranmaktadırlar. Operasyonun etkisi olarak yürümede zorluklar söz konusu olmakta ve bu durum sünnet sonrasında gelişen bir endikasyon olarak okunabilir: *‘Bir süre yürüyemiyordum gibi hatırlıyorum, yürürken de şu şekilde yürüyordum (gösteriyor) çarpmanın tişörtüm vs. diye... Sanırım herhalde 1-2 hafta filandır yani çok fazla olduğunu da sanmıyorum 1 ay yatmamışım diye düşünüyorum’* (Apollon, 25, Türk-Sünni, Heteroseksüel). Eğer yeterli dinlenme gerçekleşmezse kanamalar da başlayabilmektedir:

Birkaç gün sonra birazcık böyle o şey azalınca yani 1 hafta bile geçmemişti belki, hemen çıkıp oynamaya sokağa çıktım yani ve hatta işte top mu geldi bir şey oldu ve dikiş patladı bir şeyler oldu (gülüyor). İşte kanadı bir şeyler filan sonra işte köy sağlık ocağında tekrardan işte hatırladığım kadarıyla bir kanama gibi bir şey olmuştu sonra işte annem bir daha salmadı işte böyle bir 2 hafta filan öyle geçti galiba (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Toparlanma süreci sonrasında katılımcılar bedenlerindeki değişimlere ayak uyduruma konusunda ‘korku’larını aşamadıkları görülmektedir. Bunun nedeni de yine Freud’un (1993) ifade ettiği kastrasyon korkusunun bir yansıması olarak penisin kaybı/zarar görmesi olarak okunabilir:

Valla onları da hatırlamıyorum bir kaç gün yattığımı hatırlıyorum ama şunu söyleyebilirim sünnet bitti. Yaz dönemiymi sanırım annemle tatile gideceğiz Ayvalık tarafına gittik. Denize girerken evhamlıyım. Duş alırken evhamlıyım. Bir şey olur mu anne? Bir şey olur mu anne? Yani hani diyelim ki bir haftada iyileştik sapasağlamsın ama aylardır şey devam etti: Anne bir şey olur mu? Anne bir şey olur mu? [---] Çok mümkün yani bir de orada daha önce gördüğüm şeyden farklı bir şey var elinde artık (gülüşmeler). Yani yabancıladığın yani sen vücudunun bir noktasına yabancı gibisin aslında (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Aynen ama şeyi hatırlıyorum sünnetten sonraki süreci ee tatile gidiyorduk ben deniz kenarında açık bir şekilde oturuyordum böyle hani belki 1 yıl 2 yıl boyunca, yani herkes görüyordu utanılacak bir şey gibi hissediyordum bunu ama hani babam öyle yapmamı söylediği için hani mikrop kapmasın işte güneş alsın işte deniz iyi gelir falan şeklinde öyle açık olarak oturuyordum. Kötü değişik yani gizlenmesi gereken bir şeyi gösteriyormuşum gibi ama aynı zamanda da göstermem sanki güzel olarak atfedilen bir şeymiş gibi hani erkek adam tabii ki gösterecek şeklinde... (Artemis, 31, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Sünnet Sonrası Erkekliği Hissetmek/Erkekliğin Hissettirilmesi

Katılımcılar sünnet sonrasında erkeklikle ilgili olarak ne hissettiklerini tam hatırlamamaktalar. Kendi tabirleriyle sünnet sonrası anılar kesik kesik. Hatırlayan katılımcılar ise ‘erkekliğe aidiyet’in geliştiğini ifade etmekte:

Yok, onların hiçbirisi altın takı falan geldi ama ben **omuzlarımdan koca bir yük gittiğini hissettim** çünkü bir daha böyle bir acıyla karşılaşmayacaktım. Bir görevi tamamlamıştım ama erkeklik görevi değildi hani öyle hiçbir zaman için hissetmedim. Çünkü o acı korkusundan onu hissetmeye vakit bulamadım. Ondan sonra o gelen hediyelerden kimse oyuncak falan getirmediği için o zaman da çocuk ne anlar paradan yani oyuncak falan getirmediikleri için ben öyle şey yapmıyordum hani. Düğünde arkadaşlarımdan hepsi geleceği için çok çok hevesliydim hatta kimlerle dans edeceğimi neler yapacağımı önceden belirlemiştim. Hatta halayları falan hep başı çekiyordum. Sonrasında ya aslında şöyle hissettim herkes sünnet oldun mu diye soruyor hani erkek çocuk sünnet oldu mu hani bu görevi tamamlamış gibi hissettim. Hani erkeklik göreviydi bu yapılması gereken bir şeydi ve yaptım bitti tamam ama şeyi hissetmedim daha fazla el üstünde tutulmayı sadece düğün gecemde hissettim el üstünde tutulmayı hatta o gece çok çok çok hissettim. Hani erkek oldum ve herkes bunu kutluyor şu an erkek olduğumu falan o gece hissettim ama ondan sonra böyle çok şey olmadı hani aa sen sünnet oldun artık hani gibi olmadım çünkü artık çişimi daha rahat yapabiliyordum (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Artık bir süre sonra o travma durumunu bastırdıktan sonra pozitif bir meseleydi çünkü erkek olmuştum yani hani hep bana vaat edilen şey buydu sünnetten sonra erkek olacaksın ve artık erkektim. Hani büyümüş hissediyordum kendimi daha böyle şey (düşünüyor) söz söyleyebilecek pozisyona geldiğimi düşünüyordum. **Evet, bir erkeklik şeyim vardı artık erkeğim evet hani artık büyüdüm** söz hakkım var düşüncesi vardı ama bu çok fiili çok farklı şeylere sebep olmuyordu (Ares, 28, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Ya şey gibiydi ben çok geç sünnet olduğum için eksik hissediyordum hani arkadaşlarımda daha küçük yaşta oldukları için, bu arada bunun dalga konusu da oluyordu ben geç yaşta olduğum için hani aa işte yeni mi oluyorsun falan gibisinden öyle şeyler hatırlıyorum. O yüzden de sanki artık daha onlar gibiymişim gibi hissetmeye başlamıştım. Tamam, artık **ben de onlarla birim gibi böyle bir hissiyat oluşmuştu...** Yani bu tamamen benim bakış açımı alakalı ben çünkü kendimi onlardan biri değilmiş gibi hissederken sünnet olduktan sonra daha onlardan biri gibi hissettiğim için daha kabul edilmiş gibi hissettim ama bu tamamen benim bakış açımı algımla alakalı gibi hissediyordum (Demeter, 31, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Erkekliğe aidiyet gelişirken öte yandan penisinin kıaldığını düşünen katılımcıların olduğu da görülmektedir. Bu durum da yine Freud'un (1933) kastrasyon korkusuna paralellik gösteren bir durum olup temelinde penise zarar gelmiş olma korkusunun bir tezahürü olarak okunabilir:

Benim erkekliğimde çok şey değişti. Ben orada acı olacağını düşünmeye başladım çocukluğumda yani orası bir acının kaynağı, bir zaman önce zevk aldığım şeylerin kaynağı olan şey şu an da çok fazla acı veriyor. **Demek ki orası önemli bir şey ya falan diye ondan sonra bu travmalar belki başladı ay benim çüküm kıaldı diğer arkadaşlarımdan daha kısa falan** işte (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Sadece bir ara şeyi düşünmüştüm bunu antiparantez geçeyim, hani şimdi sünnet derisini kestikleri zaman o deriyi direk penisin ucuyla birleştiriyorlar ya dikiyorlar ya orayı, hani o derinin kısa kaldığını ve benim de çükümün kısa kaldığını düşünmüştüm ergenlik yıllarında. Ama öyle bir olay yokmuş çünkü o deri uzayabiliyor. Yoo kötü iyi hissetme olayı değil yani hani şey oldu tabii ki hani keşke biraz daha uzun olsaydı gibi ama bunun ona bağlı olmadığını gördüm sonrasında (Hades, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

İnancın bir gerekliliği olarak sünnet fiili yerine getirildikten sonra aile bireylerinin gündelik yaşama geri dönüşünün -oğlan çocuğunun neler deneyimlediğini düşünmeden- temelini Hermes Sünni olma ekseninde şöyle açıklamaktadır:

Evet öyle bir şey söylenebilir çünkü anne babam belli bir inanca sahipler pratikleri yaşıyorlar işte müslüman bir ailedeki erkek çocuğunun sünnet olması gerektiğini biliyorlardı onu gerçekleştirdiler ama hani işte ya bizim çocuğumuz da küçüktü işte yanında duralım işte sünnetin travmasını psikolojisini birlikte yaşayalım gibi bir şey olmadı. Çünkü hani büyük ihtimalle onlar da böyle bir şey

görmediler kendi ailelerinden babam için söylüyorum görmedi büyük ihtimal ve öyle bir bilince de sonrasında da kavuşmadığı için benimle de böyle bir motivasyonla da ilgilenmediler, işte çalışmaya devam ettiler yani hani sabah gidip akşam dönme meselesi vardı yani öyle (Hermes, 27, Kürd, Sünni, Heteroseksüel)

Görüldüğü üzere erkeklik serüvenin ilk uğraklarından biri olan sünnet deneyimlendikten sonra gündelik yaşam dönüşler başlamakta. Ne var ki, sünnet ile penise gerçekleştirilen müdahale ise ömür boyu sürebilecek etkilerini taşımaya devam etmekte.

Ebeveynlerle Değişen İlişkiler

Barutçu (2013) sünnetin bir sonucu olarak oğlan çocuğu ve anne arasında bir mahremiyet çizgisinin çekildiğini ifade eder. Ancak bu çalışmadaki bazı katılımcılar, sünnet sonrasında ebeveynleriyle olan ilişkilerinde genelde değişimin olmadığını ifade etmektedirler. Aile ile olan ilişkide değişimin olmayışının nedeni Alevi olan Athena tarafından kesişimsel bir bağlamda açıklanmaktadır:

Değişmedi hayır. Böyle devam etti yani. Belki bizim aile yapımız belki bizim kültürümüzle alakalı bir konu olabilir bu değişiklik olmaması. Çünkü ben diğer deneyimleri bilmiyorum hani... Bu nihayetinde daha dini atfedilen bir şey ya ve bu dine bir takım erkeklik de ekleniyor falan şimdi bizimkilerin erkeklige bakışını üç aşağı beş yukarı anlatmaya çalıştım ama belki bizimkilerin erkeklige bakış açısı ve din birlikteliği diğerleri kadar kuvvetli olmadığı için belki böyle bir değişim yaşanmamıştır ya da bu sadece o anlık o seremoni o işte eğlence esnasında geçerli olan sonrasında gündelik hayatta devam edilen bir şeydir. O an yaşandı ve bitti. Sürekli bir toplumsal pratik gibi değil de... (Athena, 22, Kürd, Alevi, Eşcinsel)

Ebeveynlerle olan ilişkilerdeki değişim anlamında Alevi katılımcılardan yalnızca Prometheus'un anlatısında değişimin izleri görülmektedir:

Himm yani şey gibi sanki babamın yaklaşımı daha sahiplenici sanki... Ya sahiplenici mi... Eeee daha öncesinde işte daha ne denir işte daha çocuk gibi ama daha sonrasında işte daha iki erkek arasındaki iletişim ve diyalog gibi. Yani... (uzunca düşünüyor) yani o kadar erkek çocuk düşünüyorsa da böyle bunu biraz daha işte yani önemsediyi işte... (Prometheus, 28, Türkmen-Alevi, Heteroseksüel)

Aile ile olan ilişkilerde bir değişimden söz eden katılımcıların büyük çoğunluğunun Sünni oldukları görülmektedir. Sünni katılımcıların yaşamlarındaki değişim ise anne ile mahremiyet çizgisinin çekilişi ve baba ile ilişkilerde 'erkeklik dayanışması' anlamında bir değişim gözlenmektedir:

Öncesi *çocuktan sonrası erkekti artık*, erkekti yani hani yatak ayrılması mahremlik durumlarının oluşturulması, şey de yapıyordu sürekli erkeksin artık muhabbetleri de yapıyordu haliyle [---]

Annem o dönemler benim hayatımdaki tek süper kahramandı annem var bir de dünyanın geri kalanı var gibi düşün öyle işte yani, bir farklılık hatırlayamıyorum ya **sadece o mahremiyet belirginleşti**. İlk olarak annemlerle erkek kadın ayrımı yaşanmaya başladı mesela artık annemin yanında uyumuyordum. Ara sıra uyurdum. Annem mi yasakladı ben mi kendimi ayırdım emin değilim, benim kendimi ayırmış olmam daha muhtemel sanki anne ben artık erkek oldum sen artık gelme diyormuşum gibi hissediyorum emin değilim. Aynıydı sanırım ya hani, *mahremiyet çizgisi çektik o kadar*. Çıkartıyordum hani el yıkamaya girerdi eskiden ne bileyim hani ben dış muhabbetini tamamen bağımsızlaştırmıştım hatta ve hatta şey perdeyi bile çektiysem bile sokmazdım nolcaksa sanki, şimdi giriyor ama (gülüyor) (Herakles, 26, Kürd, Sünni, Eşcinsel)

Ya annem ve babamla ilişkim daha çok... Anlattığım gibi aslında bunların bunun olması gereken bir şey olduğu ve tabii ki mesela **babamla ilişkim daha da artıyor öyle bir durumda öncesine göre**, annemle çok daha klasik hani nasıl gidiyorsa öyle gidiyor yani 3 gün önce grip olduğumda annem nasıl davranıyorsa öyle davranıyor ama heyecanlı olduklarını hatırlıyorum yani ikisinin de... (düşünüyör) Belki erkeklikle alakalıdır o da yani o işte onun bir nokta olması o noktanın aşılması gerektiğiyle alakalı ve de sürekli telkin etmeye çalışıyorum belki de (Apollon, 25, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Çünkü babamla bir tık önem veriyorduk sünnete... Ya erkek çocuk, sünnet oldu hani tamam artık hani rahat rahat istediğini yapabilir falan gibi bir şey babam da çünkü babam da mesela fotolara baktığımda babam da çok gururlu [---] bu görevi tamamlamış gibi hissettim (Persephone, 20, Türk, Sünni, Eşcinsel)

Kısaca, sünnet ile oğlan çocuğu anne ve kadını olan şeylerle arasına bir çizgi çekmekte ve baba ile ilişkileri olumlu yönde değiştirmektedir. Yani, sünnetin amaçladığı cinsel tecrit politikası işler hale gelip özellikle Sünni katılımcıların erkeklik inşasındaki yerini almaktadır. Barutçu'nun (2013) ifade ettiği gibi erkekliğin kadını şeylerden uzakta bir konuma, kadınlığın karşısında inşa edildiği düşünüldüğünde sünnet bu ayrımların çekilmesinde Sünni katılımcılar için ilk erkeklik adımı olmaktadır.

Arkadaş İlişkilerinde Değişim

Katılımcılar arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde genellikle bir değişim olmadığını ifade etmektedirler. Değişimi ifade eden katılımcılar ise erkeklik sınavını tamamlamış olmanın bir tezahürü olarak bu sınavı vermemiş erkekler üzerinde baskı uyguladıklarını aktarmaktadırlar:

Arkadaşlarla bir tık şey olmuştur işte şey oluyordu mesela erken yaşta sünnet olmak hani daha geç yaşta sünnet olanlara göre bir *coolluk mu desem saygınlık mı* desem böyle bir şey puan kazandırıyor sana. İşte X çok erken yaşta sünnet olmuş erkek olmuş işte ve hava atmak için söylemiyorum ama acımadı ya ben yalandan ağlamışım falan diyordum kendimle dalga geçmek için söylüyordum bunu ama acımadı cümlesini kurmam mesela bana daha cool point kazandırıyordu acı hissetmemiş olmam (Aphrodite, 24, Gürcü Asıllı Türk, Sünni, Eşcinsel)

Başka bir değişim örneği ise anlatılarda genel olarak heteroseksüel katılımcılarda görülen bir değişime işaret etmektedir. Bu değişim ise kadın arkadaşlarla olan ilişkinin değişimi ile başlayıp erkekliğin nasıl şekillendirildiğine göstermektedir:

Mesela oraya gelen kız arkadaşlarıma falan nasıl davranacağımı bilememiştim mesela benim yaşıtım kızlara nasıl davranacağımı bilememiştim kuzenlerime falan filan. Çünkü bu sadece *bana ait erkeklere ait bir şey ve onlar yaşamadılar bunu ve onlarla nasıl yaşayacağımı nasıl iletişim kuracağımı bilmiyordum*. Olduktan sonra sünnet töreninde hani o düğünde mesela selam vermeye bile çekindiğimi hatırlıyorum mesela kendi yaşıtım kız arkadaşlarıma. Sonrasında da tabi *kızlardan utanma olarak herhalde* devam etmeye başladı. Sanırım artık erkek oldum ve kızlar benden farklıyı artık hissetmeye başladım çünkü sünnet oldum benim bir penisim var kızlar sünnet olmuyor demek ki onların bir penisi yok demek ki biz farklıyız. Annem bir kızdı haa babam da benim gibi bir oğlandı o da sünnet olmuş haa şimdi onlar evliler demek ki ben de evlencem demek ki bu kızlar değişik bunlar farklı benden gibi. Aslında evet yani belki de bilinçaltımda böyle yavaş yavaş kurmaya başladığım sünnetle gelişen bir şey olabilir yani dönüm noktası olabilir (Dionisos, 23, Türk, Alevi, Heteroseksüel)

Sonuç olarak, ebeveynlerle olan değişim gibi arkadaşlarla olan değişim de kendisini cinsel tecrit ile göstermekte ve kız arkadaşlarla da onların erkek olmaması üzerinden bir cinsiyetçi çizgi çekilmektedir. Ayrıca, katılımcılar çocukluk dönemlerinde bile sünnet olduktan sonra sünnetin erkeklikle ilgili önemini kavrayıp bu durumu sünnet olmayan diğer erkekler üzerinde bir baskı mekanizmasına dönüştürmektedirler.

Sünnet ve Cinsellik İlişkisi

Katılımcıların paylaşımlarında, sünnetli olmak ile cinsel haz/cinsel pratikler arasındaki ilişkiye dair bir bilinmezliğin olduğu görülmektedir. Katılımcılar seks gibi cinsel pratikleri deneyimlemeden sünnet oldukları için nasıl bir farklılık olduğunu bilmemekteler. Ayrıca, penisin sünnetli olup olmamasının yarattığı farklılık konusunda karşılaştırma yapabilmek için katılımcılar (Tartaros, Hera, Hades) cinselliği öğrenmede bir araç olan pornodan yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda sünnetle alınan deri nedeniyle bütünlüklü bir ereksiyona ulaşamadığını ve hazzın görece daha az yaşandığını düşünen katılımcılar da vardır: *'Fiziksel olarak bir deriyi kesiyorlar ve bir deriyle bir deriyi birleştiriyorlar sanki maksimumunu yaşayamıyormuş gibi o penis yani maksimum erekte haline ulaşamıyormuş gibi o deri çekiliyormuş gibi bence çok büyük önemi var...'* (Dionisos, 23, Türk-Alevi, Heteroseksüel). Hades ise tam tersi şekilde sünnet ile bir farklılığın gündeme gelmediğini, penis başı sayesinde cinsel haz alınabildiğini anlatısında ifade etmektedir:

Sonuçta şöyle bir olay var hani bir deri tabakası var hani o deri tabakası alınıyor hani o deri tabakası olsa da olmasa da o penisin ucundaki yer zaten yine işlevi görüyor [---] Penis başı evet, diğer taraflar da tabi uyarılıyor ama hani deri olmuş ekstra deri olmuş olmamış bence çok bir şey fark etmiyor (Hades, 22, Türk, Sünni, Heteroseksüel)

Kendisi hem eşcinsel hem de toplumsal cinsiyet aktivisti olan Artemis ise bu konuyu insan hakları çerçevesinde ele alıp sünnet ile bireylerin en temel hakkı olan cinsel haz hakkının engellendiğini ifade etmektedir:

Bu hazzı önce öyle deneyimleyen ve sonra sünnet edildikten sonrasında kıyaslayanların söyledikleri de vardı ve onların dediğine göre hazzı %70 azaltıyormuş [---] Bir şey hani benim zevk almamı kim nasıl engelleyebilir kimin nasıl bir hakkı var böyle bir şeye bana sormadan yani çok çok saçma kesinlikle gelecekte olmaması gereken yapılmaması gereken bir şey (Artemis, 31, Türk, Alevi, Eşcinsel)

Görüldüğü üzere cinsellik ve sünnet arasındaki ilişki varsayımlar üzerine kurulu olup katılımcılar sünnet ile cinsellik arasındaki ilişkiyi doğrudan bilememekteler. Bu durumun da aslında temelini cinsel haz hakkının ihlali olarak düşünülebileceği gösterilmektedir.

SONUÇ

Toplumsal yaşamın içerisinde bir özne olarak erkeklerin yaşantılarını ve deneyimlerini anlamaya ve çözümlenmeye çalışan çalışmalar günümüzde oldukça önemlidir. Bu önem ise son dönemlerde özellikle feminist perspektifle yürütülen ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ ile daha görünür olmaya başlamıştır. Öyle ki, bu perspektifle yürütülen çalışmalar erkeklerin toplumsal yaşam içerisindeki avantajlı ya da dezavantajlı konumlarını görmek ve erkeklerin genel olarak ‘tek-tip’ erkek kategorisi altında ele alınamayacağını başka bir ifadeyle genellenemeyeceğini işaret etmektedir. Eleştirel erkeklik çalışmalarının gelişim sürecinde özellikle feminist harekete yakın ya da kadınlarla dayanışma içinde olan erkeklerin rolünün yadsınamayacağı da görülmektedir. Özellikle, feminist kadınlarla dayanışma içine giren eşcinsel erkeklerin de kendi konumlarını sorgulamaları ve bir hareketlilik içine girmeleri ataerkil cinsel ideolojinin alt üst edilmesi anlamında önem arz etmektedir.

Öte yandan, erkekleri anlama çabası ‘kadınların deneyimlerini anlama çabası’ ile bir tutulmamalıdır. Çünkü özne olarak kadınlarla çalışılan feminist çalışmalarda kadınların ataerkil tahakküm ilişkileri içerisindeki dezavantajlı konumlarını görmek ya da ataerkil sistemle olan pazarlıklarını anlamak üzerine kuruludur. Erkeklerle yürütülen feminist çalışmaların temel amacı ise erkeklerin avantajlı olduğu konumları ve bu konumların sosyal, kültürel ve tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini göstermektir. Bu gösterme ise temelinde cinsel ideolojinin sorgulanmasıdır. Yani, bir erkeği erkek olarak gören, atayan ataerkil düzenin beklentilerini ve onayını sağlayan erkekliğin kültürel kodlarını doğallaştıran bir ideolojiyi çözümlenme çabasıdır. Buradan hareketle bu çalışmada cinsel ideoloji ve cinsel politikanın yürütücüsü olarak görülen erkek özneleri anlamak için eleştirel erkeklik çalışmaları konusundaki teoriler ve yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu eksende ilk olarak Connell’in geliştirdiği hegemonik erkeklik teorisi irdelenmiş ve farklı erkeklik hallerinin neler olduğu tartışmaya açılmıştır. Ancak, ilerleyen yıllarda Connell’in geliştirdiği hegemonik erkekliğin kendisinin ifade ettiği şekliyle küresel dinamikleri açıkladığı iddiasının değişen toplum düzenleri ve bunalımları açıklama ve kimlik kesişimselliği gibi postmodern yaklaşımlar karşısında yetersiz kalmaya başlamasıyla 2005 yılında Messerschmidt ile beraber kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermişlerdir. Bu eleştirileri takiben de Coles’un 2008 ve 2009 yılında mozaik erkeklik ve baskın erkekliği kavramsallaştırdığı çalışmalarıyla erkeklikler teorisi anlamında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu eksende Connell’in hegemonik erkekliğinin ön gördüğü sabit erkeklik ve kadınlık kategorilerinin alt üst edilmeden sadece değişen toplum yapıları ve ilişkiler ağında yeniden formülasyonu ve genişletilmesiyle; geçici ve melez hegemonik erkeklikler, başat

erkeklik ve hegemonik erkeklik ayrımı, sermaye ekseninde grift bir şekilde inşa edilen mozaik erkeklik gibi birçok sosyal teorik yaklaşım anlamında gelişmeye ve sonuç olarak hegemonik erkeklikten hegemonik erkekliklere doğru bir değişimin ve toplumsal cinsiyet ideolojisinin varlığı işaret edilmiştir.

Belirtilenler ışığında bu çalışmada ilk amaç erkeklerin erkeklik serüvenini anlamaktır. Katılımcıların erkekliğe bakış açısı bu çalışma için katılımcılardan Herakles'in ifade ettiği haliyle '*erkek erkek diyenimdir abi, erkeğim diyen herkes erkektir!*' özetlenebilir. Yani kendisini erkek olarak gören ve tanımlayan herkes erkektir. Ancak, bireyin kendini erkek olarak görme hali tek tip bir erkekliği gündeme getirmemektedir. Bu çalışmada katılımcıların kendi erkekliklerine dair düşünceleri 'cis-gender erkek olmak', 'ekonomik ve entelektüel sermayeye sahip olmak', 'fiziksel anlamda güçlülük' gibi kültürel, entelektüel, bedensel birçok değişen sermayeye göre değişim göstermekte ve erkekliklerini bu sermayeler üzerinden kurmaktadır.

Değişen sermayeler değişen erkeklikler ışığında katılımcılar 'nasıl erkek oluyor' sorusu gündeme geldiğinde ise erkekliğin aşama aşama öğrenildiği görülmektedir (Bolak Boratav ve ark., 2017; Selek, 2018; Sancar, 2016b; Barutçu, 2013). Bu noktada erkeklerin erkek olmayı öğrenme süreçlerinde ise birçok etken söz konusu olmaktadır. Bu çalışma ekseninde katılımcıların erkekliği öğrenme faktörleri olarak '*sosyal çevre*' (*mahalle arkadaşları, okul arkadaşları*), '*aile kurumu*', '*medya*', '*okul*' (*eğitim hayatı*) ve '*çalışma yaşamı*' ifade edilmiştir. Connell'in (2017) hegemonik erkeklik kuramının hatırlattığı şekliyle mikro sistemden (aile, arkadaşlar) makro sisteme (kültür, ideoloji) akış halinde erkekliğe ve erkek olmaya dair ataerkil kültürel kodlar belirtilen yapılar aracılığıyla yeniden üretilmekte ve işletilmekte.

Katılımcıların erkekliği öğrenmesinde etken olan faktörler ve ifade edilen toplumsal kurumlardan alınan erkeklik dönütleri eşliğinde erkeklik hissettirilmektedir. Erkekliği hissetme ya da erkekliğin hissettirilmesi ile ilgili olarak bu süreç oğlan çocukluk döneminde başlamakta, ergenlik döneminde özellikle cinsiyetlendirilmiş eğitim hayatı içerisinde devam etmekte ve cinsiyet temelindeki katı ayrımlar oluşmaya başlamaktadır. Ancak, erkekliği hissetme ya da erkekliğin hissettirilmesi bağlamında her erkek aynı şekilde hissetmemektedir. Özellikle heteroseksüel akranlarına göre eşcinsel katılımcılar bu konuda daha çok zorlandıklarını ve hissettirilmeye çalışılan erkekliğin hep heteroseksüel bir erkeklik oluşuna yönelik oluşu vurgulanmaktadır. Öyle ki, eşcinsel katılımcıların homososyal erkek mekânlarında dışlanmamak ya da ayrımcılığa uğramamak için idealize edilen bu erkeklik profiline uygun davrandıkları görülmektedir.

Erkek olma aşamaları ile ilgili olarak katılımcılar sünnetle başlayan bu sürecin evlilik ve baba olmaya kadar giden serüvenini anlatılarında ifade etmektedirler. Öyle ki erkek olmanın

aşamaları konusunda ise Hera'nın anlatısı bir özet niteliğinde okunabilir: *'Hem kendimden de yola çıkarak aslında girmedim ya da farklı bir şekilde izlediğim o seyirden de yola çıkarak sokulmaya çalışılan'*. Başka bir ifadeyle, erkekler erkek olma aşamasında bir rüşt ispatı gerçekleştirmekte ve toplumdaki onay almaktalar. Alınan bu erkeklik onayının özellikle üniversite mezunu olmak ve iş gücü piyasasına dâhil olma ile zirveye ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, bu onay katılımcıların hayatını önemli ölçüde şekillendirmekte ve bir erkeklik ideali üretilmektedir. Bu erkeklik ideali ise katılımcıların anlatılarında *'duygularını gizleyen'*, *'gücünü hep elinde tutmaya çalışan'* bir erkeklik hali olarak kendini var etmektedir. Bolak Boratav ve arkadaşlarının (2017) ifade ettiği gibi erkeklik güç üzerine kurulmaktadır. Bu inşa sürecinde katılımcılar korku duygusu ve baskı ile karşılaşmaktalar. Bu korku ve baskının temelinde ise toplum tarafından katılımcıların ifade ettiği haliyle *'ibneleşme'* ve *'kadınılaştırılma'* korkusunun yattığı görülmektedir. Çünkü makbul erkekliğin inşası dişillikten azade olmuş ve heteroseksüel bir erkeklik halini öngörmektedir.

Erkek olma sürecinin inşa etmeye çalıştığı erkeklik ideali ise heteronormatif bir şekilde inşa edilmiş ve her zaman erkekleri erkekler cemaatinden dışlamaya hazır bekleyen ve erkeklerin uyması beklenen bir erkeklik kaftanıdır. Başka bir ifadeyle, katılımcılara yaşamlarında *'ya sana biçilene yaşarsın'* ya da *'toplum tarafından dışlanırsın ve farklılığın ile bir tehdit haline gelersin'* ayrımını deneyimlemektedirler. Özellikle bu tehdit haline gelme durumu ve nefretin öznesi olma hali, eşcinsel katılımcıların anlatılarında gündeme gelmekte. Öyle ki, bu çalışmada eşcinsel erkekliğin egemen olan erkekliğe bir mücadele alanı olarak okunabildiğine işaret edilmektedir. Erkeklik kaftanını farklı şekillerde giyen erkeklerin durumu ise kaftanın sürekli üzerinde kalabilmesini sağlamak. Bu durum kaftanı ve kaftanın getirilerini taşımakla yani erkekliği sürdürmekle mümkün oluyor. Bu noktada erkeklerin erkekliği sürdürmesinde *'güç'*, *'iktidar'*, *'entelektüelite'*, *'birine ihtiyaç duymama'*, *'statü'* ve *'cinsellik'* gibi sermayelerin işlerliği ile mümkün oluyor.

Bu çalışmada özel olarak ele alınan toplumsal kurum ise aile kurumuydu. Çünkü Millet'in (2018) ve Firestone'un (1993) da ifade ettiği gibi aile baskı ve politik bir mekanizma olarak çocukların gelişiminde ve cinsiyetlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda, katılımcıların aileleri ve aileleri ile olan ilişkileri erkekliğin de şekillenmesinde önem arz etmektedir. Katılımcıların toplumsal kimlikleri ve konumlarına göre aile içerisindeki toplumsal cinsiyet rejiminin değiştiği anlatılarda görülmektedir. Ayrıca, aileleri konusunda görüşlerini ifade eden katılımcıların ortak vurgusu ailelerinin heteronormatif bir aile yapısını teşkil ettiğini ifade etmeleridir. Başka bir ifadeyle ailelerin bu araştırmanın öznesi olan oğlan çocuklarından toplumsal erkekliği sağlama konusunda beklentileri söz konusu olmakta. Ailenin işe girme,

evlenme gibi erkeğin kilit noktalarındaki beklentilerini yerine getirmeyen katılımcıların ise sürekli bir şekilde aileleriyle çatışma durumları söz konusu olmaktadır. Bu noktada aile, erkeklerin Türkiye toplumundaki cinsel ideolojinin işlerliği anlamında önemli bir sağlayıcı haline gelmektedir. Buna karşın, erkeklerin ailelerindeki erkek figürleriyle olan ilişkilerinde ise bir çözümlenme söz konusu. Başka bir ifadeyle, erkekler yaş aldıkça ve birer yetişkin haline gelmeye başladıkça aile içerisinde erkek figüre direnme, baba kadar hatta babadan daha çok söz hakkı elde etmeye başlamaktadırlar. Öyle ki, katılımcılardan Athena ailedeki yaşça büyük erkeklerin genç erkeklik karşısındaki imtihanı için ‘*sönen erkeklikler*’ tabirini kullanmıştır. Yaşla ilgili erkek otoritesi klasik ataerkiide önemli bir faktör olsa da kent yaşamı içerisinde olan ailelerde değişmekte ve Sancar’ın (2016b) vurgu yaptığı üzere baba karşısında genç erkeklerin sözü geçmeye başlamaktadır.

Bulguların yorumlandığı üç bölümden ikincisi ise ‘*Farklılaşan Deneyimler, Farklılaşan Erkeklikler*’ bölümüydü. Bu bölümde ise ilk olarak katılımcıların cinsel yönelimi ve cinselliklerini ele aldım. Bu doğrultuda katılımcıların ataerki düzen içerisinde kendilerinin karşısında konumlandırılan cinsel yönelime sahip erkeklerle olan iletişimi irdelenmiştir. Bu noktada heteroseksüel katılımcılar eşcinsel erkeklerle olan iletişimde homofobik bir söylem üretmemek ya da tutum sergilememek için ‘*temkinli*’ davrandıklarını ifade etmekte. Öte yandan, eşcinsel katılımcılar ise heteroseksüel erkeklerle dostluklar kurma konusunda kendilerini geri çektiklerini ve bunun sebebini ise aynı erkeklik deneyimlerine sahip olmadıkları için ‘*anlaşılabilirlik hissi*’nin oluşmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Ayrıca, eşcinsel katılımcılar heteroseksüel kadınlarla hayatlarında daha çok iletişime geçtiklerini ve arkadaşlık, dayanışma bağlarını kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada, feminist bir dayanışmanın eşcinsel erkeklerle beraber temellerinin atılmasında bu bağların önemi akılda tutulmalıdır ve yol gösterici olmalıdır.

Erkeklerle cinsellik üzerine konuşmak görüşmelerde hem benim için hem de katılımcılar için en zor kısım olmuştu. Buna rağmen katılımcılar kendilerini ‘*şeffaf*’ bir şekilde ifade edebildiler. Bu doğrultuda ilk olarak katılımcılar için cinselliğin anlamı ve cinsel deneyimlerini irdedim. Bu irdeleme sonucunda katılımcılar sözlü, fiziksel birçok etkileşimin cinsel pratik olabileceğini ifade etmektedirler. Başka bir ifadeyle sadece penetrasyon (cinsel birleşme) üzerinden değil, elle temas, öpüşmek vb. birçok eylemi içeren geniş bir çerçevede cinselliği ve cinsel eylemi tanımlamaktadırlar. Ancak, katılımcıların anlatılarının ortak işaret ettiği durum ise erkekler için hem cinselliğin zorunlu bir deneyim alanı hem de merak edilen, deneyimlenmek istenen bir alan oluşuydu. Bu noktada, cinsellik ve özellikle milli olmak, ilk seks deneyimleri katılımcıların yaşamlarında önem arz etmektedir. Öyle ki, pratik edilen bu cinselliklerin de heteroseksüel

beraberlikler olması gerekmektedir. Böylelikle, heteroseksüel beraberlikler kuran erkekler toplum nezdinde cis-gender heteroseksüel erkekliklerini kanıtlamaktadırlar. Ancak, eşcinsel katılımcıların yaşam öyküsünde bu durum aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Eşcinsel katılımcıların aileleri ya da arkadaşları tarafından 'zorla' geneleve, mutlu sonlu masaj salonlarına götürülme gibi durumların olduğu bu çalışma ekseninde görülmektedir. Sonuç olarak, bazı erkekler için cinsellik erkekliğin mihenk taşı iken bazı erkekler için ise toplumu ikna etmek üzerine kurulu bir baskı alanı haline gelmektedir. Ayrıca, cinsel yönelim temelinde ise katılımcıların cinsellik konusunda farklılaşan bir durumu söz konusu. Öyle ki, heteroseksüel katılımcılardan farklı olarak eşcinsel katılımcılar LGBTİ+ ya da cis-het kadın arkadaşlarıyla cinselliği konuşmanın ve deneyim paylaşımının bir 'dayanışma' biçimi olduğunu ifade etmektedirler. Heteroseksüel katılımcılar cinsel deneyimin bir öznesi olmalarına rağmen deneyim paylaşımları konusunda kendilerini gergin hissettiklerini ve paylaşımlarının eşcinsel erkeklere göre daha az/kısıtlı olduğu görülmektedir.

Aktarılan bu durumlara ek olarak, katılımcıların oğlan çocukluğu döneminde de kendi akranları ile cinsel temaslarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu temaslar 'sakso', 'sürtünme' gibi bedensel temaslar ve 'oral seks pratikleri' etrafında şekillenmektedir. İfade edilen bu deneyimler 'beraber masturbasyon yapma (31 çekme)', 'öpişme', 'penis gösterme' ve 'penise dokunma' gibi pratiklerle beraber deneyimlendiği görülmektedir. İfade edilen bu temasların temel özelliği katılımcılara göre cinselliği ve bedenlerini keşfetme üzerine kurulu. Ancak, bu keşifler her ne kadar homososyal oğlan grupları içerisinde gelişse de cinsel yönelimin doğrudan bir uzantısı haline gelmemekte. Başka bir ifadeyle, oğlan çocukluk döneminde erkeklerle cinsel teması olan her erkek bir eşcinsel kimliği beyan etmemekte. Ayrıca, bu erken temasların 'keşif' boyutu dışında bir 'cinsel istismar' boyutu da söz konusu. Anlatılarda erkeklerin oğlan çocukluk döneminde oyunlar aracılığıyla birbirini cezalandırmak için cinselliğin bir araç haline getirildiği görülmektedir.

Eşcinsel erkekler heteroseksüel erkeklerden farklı olarak bir açılma süreci deneyimlemektedirler. Bu açılma süreci ise ilk olarak ilkokul, ortaokul dönemlerinde erkeklerin cinsel yönelimlerini keşfetmesiyle başlamaktadır. Bu süreci takiben de özellikle ergenlik döneminde porno ile tanışma, ilk aşk ve ilk seks deneyimleriyle bu 'keşif yolculuğu' bir 'açılma yolculuğu'na dönüşmektedir. Açılma genelde yakın çevre ve arkadaşlara ya da özel olarak LGBTİ+ arkadaşlara olmakta. Açılma süreçlerinin tetikleyicisi ise eşcinsel katılımcıların kendilerini gerçekleştirmeleri üzerinde baskı hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, bu baskıya bir 'karşı duruş' olarak açıldıklarında kendi ifadeleriyle özgüvenleri artmaktadır. Bu çalışmadaki eşcinsel katılımcıların açılma süreçleriyle ilgili 'ortak noktası' babalarına açık

olmamalarıydı. Bu durumun nedeni eşcinsel katılımcıların yaşam öykülerinde görüldüğü şekliyle babalarıyla genelde çatışmalı ve mesafeli bir ilişkileri olması üzerinden okunabilir.

Bu çalışmada erkekler arası ilişkileri anlamada önemli bir başka uğrak ise ‘homofobi’. Connell (2019) ve Göregenli (2011) erkekler arasındaki ilişkilerde gündeme gelen dışlama ve sömürü ilişkilerinin temelini eşcinselliğe ve kadınsılığa bir karşı duruş olduğunu ifade etmektedirler. Bu yüzden homofobik eylemler ve dışlama eşcinsel katılımcıların yaşam öykülerinde doğrudan gündeme gelmektedir. Eşcinsel katılımcıların anlatılarında eğitim hayatında homofobi akran zorbalığı şeklinde pratik edilmekte ve üniversite yaşamında bu zorbalığın azalmaya başladığı görülmektedir. Bu duruma istinaden eşcinsel katılımcıların maruz kaldığı homofobik ayrımcılık ve davranışlar karşısında katılımcılar anlatılarında ‘çaresiz’ ve ‘huzursuz’ hissettiklerini ifade etmektedirler. Ancak, eşcinsel katılımcıların homofobi karşısında geliştirdikleri stratejiler de söz konusu. Bu stratejiler ise homososyal erkek mekânlarında kendi ifadeleriyle daha ‘erkeksi’ davranma ya da ‘kendilerini gizleme’ olarak görülmektedir. Ek olarak, eşcinsel katılımcıların kendi yaşamlarında da bir dönem içselleştirilmiş homofobilerinin ve bununla mücadele deneyimlerinin olduğu söz konusudur. Özellikle cinselliğin denetlendiği ailelerde büyüyen katılımcıların anlatılarında bu durum kendini tekrar etmektedir. Homofobiye benzer şekilde katılımcılar özellikle onlardan beklenen ‘uygun’ erkeklik rollerini performe etmediklerinde de ‘ne biçim erkeksin sen’ söylemiyle karşılaşmaktadırlar. Bu noktada, önceden ifade edilen dışlanma tehdidi bu söylemle paralel olarak kendini ister heteroseksüel olsun ister eşcinsel olsun erkeklerle hatırlatmaktadır.

Bu çalışmanın bir diğer teması ise erkeklerin dini/etno-dinsel kimliklerinin şekillenme hikâyeleriydi. Bu doğrultuda katılımcılar için inancın ne olduğu ve Sünnilik, Alevilik gibi inanç sistemlerine bakış açısını irdeledim. Bu irdeleme sonucunda ise inanç ve inançlı olmanın anlamı katılımcılara göre farklılaşmakta olup bir çeşitliliğin olduğu görülmektedir. Bu farklılaşma Sünni inanışta ‘toplumsal hayatı düzenleme’, ‘tehlikeli’, ‘dogmatik olma’, ‘günah-sevap algısı’, ‘tanrıya hesap verme’ ve ‘kendileri gibi düşünmeyenleri yok etmeye çalışan’ gibi kavramsallaştırmalarla şekillenmektedir. Tam tersi bir noktada Alevi inanış için ise ‘kültürel/etnik kimlik’ vurgusu yapılmakta ve Sünniliğe göre ‘daha mantıklı’, ‘din olmayan’, ‘eşitlikçi’ ve ‘barışçıl bir kültürün temsili’ olarak ifade edilmektedir.

Çalışmaya başlamadan önce araştırmacı olarak alan yazını okumama rağmen kendi araştırmamda farklı Alevi kültürlerinden erkeklerle temas edeceğimi düşünmemiştim. Görüşme yaptığım Alevi katılımcılar bağlamında dört farklı kültürden Alevi katılımcılar ile görüşme yaptım. Yöreye göre farklılaşan Alevi inançları ve kültürleri doğrultusunda Alevi katılımcıların etnik kimlikleri bu çalışmada ‘Dersim Alevileri’, ‘Tahtacı Alevileri’, ‘Arap Alevileri

(*Nusayriler*)' ve '*Anadolu Alevileri*' olarak görülmektedir. Farklılaşan bu Alevilik inançlarının ortak özellikleri patriliner (babasoylu) ve senkretik bir yapıya sahip olmalarıdır. Öyle ki, Aleviliğin babasoylu oluşu ve ritüelistik boyutuna vurgu yapmak için de bu çalışmada Arap Alevi katılımcıların anlatıları özel olarak analiz edilmiştir. Arap Aleviliği pratikleri içerisinde , oğlan çocukları ergenlik dönemlerinin başında bir erkeklige geçiş pratiği olarak sır tutma ritüelinin öznesi olmakta yani bu ritüele katılmaktadırlar. Ritüel yalnızca erkeklerden oluşmakta ve yaşça büyük erkeklerin -daha önce bu ritüelin öznesi olmuş- de içerisinde olduğu bir atmosferde gerçekleşmektedir. Ritüelin amacı da erkeklığın onayının erkekler nezdinde sağlanması ve erkeklerin 'erkeklik ile disipline edilmesi' üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Arap Alevi'si erkeklığın inşası, selamlık kurumları aracılığıyla ritüelistik bir şekilde cinsiyetçi bir konumdan inşa edilmektedir: *Erkeklik, erkeklere, erkekçe anlatılıyor...*

İnanç ekseninde aileleriyle yaşanan çatışmaların temeli katılımcıların açık bir şekilde ailelerinin dini inanışlarından farklı bir dini görüşe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu çatışmalar özellikle Sünni ailelerden gelen ateist, deist, agnostik erkeklerin daha çok yaşadığı ve genelde dini pratiklerde (namaz, oruç gibi) kendini göstermektedir. Bu çatışmanın bir başka nedeni ise hem alan yazının hem de erkeklerin ifade ettiği haliyle Sünniliğin, Aleviliğe göre günlük yaşamı daha fazla düzenlemeye çalışan bir yapısının olmasından kaynaklanmaktadır. Aile yapısı ile ilgili olarak katılımcılar ailelerinde -özellikle katı dini inancı olanlarda- Alevi ise Sünnilere yönelik, Sünni ise Alevilere karşı bir nefret ile yetiştirilmektedirler. Bu nefret, katılımcıların ilerleyen yaşlarında bir cinsel politikaya dönüşüp Alevi ve Sünni bireyler arasında gerçekleştirilen evliliklerin yasaklanması ya da hoş görülmemesine dönüşmekte, böylelikle de 'evlilik' inanç aracılığıyla denetlenmektedir. Bu noktada özellikle Alevi aileler arasında bir dayanışmanın da söz konusu olduğu söylenebilir. Bu dayanışma özellikle Alevi ailelerin etnik kimlik olarak azınlık oluşları sebebiyle kendi etnik kimliğine sahip kişilerle iletişimde kalmaları şeklinde okunabilir. İster Alevi ister Sünni olsun katılımcıların ailelerindeki dini liderler 'erkek' ve 'heteroseksüel'. Bu noktada katılımcılar sosyalizasyon süreçlerinde dinin ataerkil boyutuyla dini liderler aracılığıyla tanıklık etmekte olup dini pratik anlamında erkekleri etkilemektedirler.

Kesşimsel deneyimler gündeme alındığında ilk olarak Alevilik ve Sünniliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan bakış açısı irdelenmiştir. Erkekler tarafından Sünniliğin daha kısıtlayıcı daha dogmatik bir inanış olması vurgulanmakta ve buradan şekillenen bir cinsel politikaya işaret edilmektedir. İşaret edilen bu cinsel politika ise cinslerin ayrılması/cinsel tecrit ile kendini göstermektedir. Cinsel tecrit anlatılarda heteronormatif bir kurgu doğrultusunda kadının erkeğe göre dezavantajlı oluşu, kadının erkeğe bağlı gelişen ikincil konumu ve örtünme zorunluluğu gibi durumlar üzerinden şekillenmektedir.

Alan yazının gösterdiğine benzer şekilde Alevilik Sünniliğe göre toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda daha '*eşitlikçi*' ve '*kadınların ön planda olduğuna*' işaret etmektedir. Bu eşitlik Alevilikte, Sünni inancında vurgulanan cinsel tecrit uygulamalarının olmayışından kaynaklı olarak şekillenmektedir. Yani, Alevi kadınların hayatını regüle eden kurallar 'yokmuş' (!) gibi düşünmekten ve katılımcıların Alevi kadınların deneyimlerine aşına olmamasından ileri gelmektedir. Ancak, Alevi katılımcıların anlatıları özel olarak ele alındığında bu eşitlik idealinin sadece ibadette olduğu ama ev içi sorumluluklar/beklentiler ya da özel ilişkiler söz konusu olduğunda Alevileri kurdukları ilişkiler içerisinde de eşitliğin olmadığı görülmektedir. Öyle ki, katılımcılardan Gaia'nın ifade ettiği gibi '*namus gündeme geldiğinde Sünnilikten farkı yok Aleviliğin*' sözü Alevilik içerisindeki cinsiyet eşitsizliğine işaret etmektedir.

Erkeklik ve dini kimlik/etno-dinsel kimliğin kesiştiği noktada Sünni ve Alevi inanç sistemlerinin şekillendirdiği toplumsal cinsiyet düşüncesinin ve inanç pratiklerinin katılımcılar üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Alevi erkeklere dair '*hoşgörülü*', '*modern*' ve '*eşitlikçi*' bir erkeklik tipolojisi tasvir edilirken, Sünni erkeklik için ise Alevi erkekliğin karşısında şekillenen ve Sünni inancın yaşamı düzenleyici yönünün erkeklikte işler olduğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcılar, erkeklerin kimliklerinin ister Alevi olsun ister Sünni olsun temelinde aynı toplum içerisinde aynı avantajlardan faydalandıklarını ifade etmektedirler. Bu noktada, aslında Sünni ve erkek kimliklerine sahip olmak egemen kimliklere sahip olmak gibi görünse de Alevi erkeklik de ürettiği eşitsizliklerle Sünni erkeklerle müzakere ve erkek kardeşlik içerisinde olduğu söylenebilir. Bu müzakere ise Alevi erkeklerin eşitlik söylemi altında kadınları baskılayan bir konumdan beslenmektedir. Bu sebeple, Alevi erkekler eşit gibi görünüp aslında gerçek cinsiyet eşitliğini sağlamadığı için örtük bir hegemonya kurabilmekte ve bu sebeple Alevi erkekler bir bakıma Bridges and Pascoe'nun (2014) ifade ettiği gibi '*melez hegemonik erkeklikler*' olarak okunabilir: '*Teoride eşit, pratikte de bir yere kadar eşit*'. Katılımcılar Alevi erkeklik ve Sünni erkeklikle ilgili erkeklik aşamaları ekseninde ortak noktanın sünnet oluşunu ve diğer erkeklik aşamalarda farklılaşmaların olduğunu vurgulanmaktadır. Bu çalışma ekseninde bir sınırlılık ya da eksiklik olarak dini kimlik ve erkeklik kesişimselliğinde bir aşama olarak '*askerlik*' irdelenememiştir.

Alevi katılımcılar ve Sünni katılımcılar arasındaki farklılaşma erkekliğin serüveninde önem arz eden bir uğrak olan '*cinsellik*'te kendini göstermektedir. Örneğin, katılımcıların cinsellik ve duygusal yakınlık üzerine kurduğu ilişki Alevi katılımcıların anlatılarında görülmekte ve Sünni katılımcılar, cinsellik ve romantizm arasındaki bağlantıya anlatılarında işaret etmemektedirler. Aynı zamanda katılımcıların ilk seks deneyimleri ve hisleri de değişiklik göstermektedir. Görüşmelerde Alevi katılımcılar cinselliğe dair deneyimlerini aktarma ve anlatma odaklıyken,

Sünni katılımcılar Alevi katılımcılardan farklı olarak ister heteroseksüel olsun ister eşcinsel olsun Sünni kültürün bir getirisi olan cinsel tecridin sonucunda bedenlerine ve cinselliklerine yabancılaştıkları ve cinselliğe dair kısıtlı bir anlatımın olduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak Sünni katılımcılar ilk seks deneyimleri sonrasında bir ‘utanç’ duygusu gündeme gelmektedir. Katılımcılar bu durumun temelini Sünni inanın sosyalizasyonlarında etkin olmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler.

Farklılaşmaların bir diğer boyutu ise dini/etno-dinsel kimlik temelindeki ayrımcılıklar üzerinden şekillenmektedir. Önceden ifade edilen müzakere anlatısı her ne kadar Sünni erkeklik-Alevi erkeklik hallerinin benzerliği üzerine kurulu olsa da Alevi erkekler toplumsal avantajlardan ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanmıyorlar ve ayrımcılığın öznesi olabiliyorlar. Bu çalışma ekseninde özellikle Alevi ve Kürd erkekler çocukluk dönemlerinde ailelerinin ‘herkese söyleme’, ‘sus’ gibi söylemlerle Alevi kimliklerini gizlemeleri konusunda sürekli olarak uyarın aldıkları görülmektedir. Bu doğrultuda eğitim hayatının sosyalizasyondaki yeri ve önemi düşünüldüğünde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamak için katılımcılar oğlan çocukluk dönemi itibariyle kimliklerini saklamayı öğrenmektedirler. Yani, Alevi erkeklerin Alevi oldukları için dışlanma pratikleri ile karşılaşmaları olası. Bu çalışmada görüldüğü şekliyle Türk, Sünni egemen kimlikleri dışında olan katılımcıların -Alevi erkeklerin özel olarak- eğitim, iş gücü piyasası, beşeri ilişkiler gibi alanlarda ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. Bu noktada Alevi katılımcıların anlatılarında ifade ettikleri şekliyle iş gücü piyasasında ‘cam tavan’ ile karşılaşmaktalar. Ayrıca, eğitim müfredatının Türk-Sünni-İslam kapsayıcı bir formel eğitimi olması nedeniyle din derslerinde Alevi olmanın getirisi olan dezavantajlılık ‘siz-biz ayrımı’ üzerinden erkeklere hissettirildiği görülmektedir.

Erkeklığı ve erkek olmaya dair sosyalizasyon süreçlerini anlama bağlamında ailelerin içerisindeki cinsel politikanın analizi bu çalışma için önemli uğraklardan biridir. Çünkü Sünni ve Alevi katılımcıların aile örgütlenmesi anlamında önemli farklılıklar söz konusudur. Örneğin, inançlı ve Kürd ailelerde ister Sünni olsun ister Alevi olsun katı bir şekilde cinsel tecridin varlığı ve klasik ataerkil pratikler söz konusu. Yani, erkeklerin annelerinin dedeye, babaya, eşe tabi kılındığı (izine bağlı yaşam sürmek, hane dışından bir erkek geldiğinde ortada görünmemek, örtünme vb.) bir aile yapısı aktarılmaktadır. Bu durum özellikle kırsaldan kente göç eden Kürd katılımcıların ailelerinde görülmektedir. Ancak, katılımcıların anlatılarında kente göçle aktarılan cinsel politikanın çözülmeye başladığı görülmektedir. Kürd aileler için ifade edilen bu durum Alevi katılımcıların ailelerinde bir farklılaşma göstermektedir. Her ne kadar görüşme yaptığım Alevi katılımcıların aileleri kente göç eden aileler olsa da cinsel tecridin izleri görünmemektedir. Özellikle, Alevi katılımcıların aktardığına göre aile içindeki kadınların

ekonomiye katılımının olduğu ve bunun da bir sonucu olarak Alevi ailelerdeki erkeklerin pasifize edilen bir konumda olabildikleri görülmektedir. Buna karşın Alevilikteki cinsel ideolojinin işlerliğinde de kırsal-kent arasındaki ayrım Kürd ailelerdekine benzer şekilde söz konusu. Örneğin, kırsaldan gelen Alevi katılımcılarla yaptığım görüşmelerde ailelerinin yapısının klasik ataerkil düzene benzer bir örgütlenmesi söz konusu olabilmektedir.

Dini/etno-dinsel kimlik, erkeklik ve cinsel yönelimin kesişiminde bu çalışma ekseninde Alevi katılımcılar Alevi olmalarının cinsel yönelimlerini performe etme anlamında bir etkisi olmadığını ifade etmektedirler. Bunun sebebinin ise Aleviliğin inanç pratikleri ve günlük yaşamı düzenleme bağlamında daha rahat ve geniş sınırları oluşu nedeniyle cinsel yönelimle 'görünürde' bir etkileşim içerisinde *olmadığı* anlaşılmaktadır. Ancak, Sünni eşcinsel katılımcılarda cinsel yönelimlerini keşfetme ve açılma süreçlerinde 'eşcinselliği imtihan olarak görme', 'suçluluk hissi', 'günah algısı' gibi durumların sürekli olarak onları tetikte tuttuğu görülmektedir. Yani, Sünni İslam inancının eşcinsellik için öngördüğü günah algısı, katılımcıların zihnindeki yerini korumakta ve kendini hatırlatmaktadır. Öyle ki, Sünni eşcinsel katılımcıların kendilerini asexualize etmeye çalışma, ergenlik dönemlerinde katı bir şekilde dini pratikleri uygulama gibi stratejileri gündeme gelmektedir. İfade edilen bu stratejiler 'içselleştirilmiş homofobi'nin bir uzantısı olarak okunabilir.

Aynı zamanda eşcinsel katılımcıların keşif & açılma süreçleri, ailelerden gelen evlilik baskısı, erkekliği hissetme gibi durumlarda da Alevi-eşcinsel olmakla Sünni-eşcinsel olmak arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda Sünniliğin eşcinsellik konusundaki denetleyici ve günah kılan bakış açısının katılımcıların cinsel yönelimlerini açıklama ve performe etme anlamında olumsuz bir şekilde etkisi söz konusu. Her ne kadar Alevilik ve Alevi erkeklik 'çağdaşlık', 'eşitlik', 'modernlik' kavramları üzerine inşa ediliyor gibi gözükse de söz konusu eşcinselliğe ya da 'ibneliğe' gelince Sünni inancı ile benzer homofobik tutum gündeme gelmektedir. Keşif ve açılma süreçleriyle ilgili olarak Alevi ya da Sünni olsun eşcinsel katılımcıların anlatılarında 'yalnız hissetme', 'sosyal izolasyon' gibi duygudurumlar ve 'depresif dönem' tanımlamaları tekrar etmektedir. Ancak, Alevi-eşcinsel katılımcıların açılma süreçlerinde Sünni-eşcinsel katılımcıların ifade ettiği utanma, çekinme ve muhafazakârlık/dinin etkisi gibi durumların 'olmadığı' görülmektedir. Kısaca, Alevi eşcinsel katılımcıların açılama nedeni ailelerinin ve çevrenin ataerkil kültürel kodları iken Sünni eşcinsel katılımcıların açılama nedenlerine ataerkil kültürel kodlarla eklemlenen dini ve klasik muhafazakârlığın etkisi söz konusudur.

İnanç sistemlerinin heteroseksüelliği denetlediği düşüncesi gündeme alındığında bu çalışmada görüldüğü üzere heteroseksüel katılımcılar da cinsel politikanın ürettiği ayrımcılıkların öznesi

olabilmekteler. Katılımcıların anlatılarında özellikle Alevilerdeki yol düşkünlüğüne neden olmamak için gerçekleştirilen ‘iç evlilik’ (Alevi soyundan gelen kişilerin evliliği) ve Sünni katılımcıların ailelerindeki Alevi nefreti sonucunda evlilik kararlarının denetlendiği görülmektedir. Evlilik konusunda özellikle Alevi eşcinsel katılımcıların daha direngen bir duruşu söz konusu. Çünkü Alevi eşcinsel katılımcılar bu konuda iki türlü baskı altındalar. Birincisi Türkiye toplumunda heteroseksüel evlilik kurumunun onaylanması (!) ve bu onay için baskının uygulanması. İkincisi ise Aleviliğin yol inancının dayattığı Alevilerle olan evliliklerin makbul evlilikler olması. Sonuç olarak, Alevilik dünyası hem Alevi olan hem de heteroseksüel olan biriyle evlilik kurumunu makbul kıldığından Alevi eşcinsel katılımcılar için ailelerindeki evlilik baskısı da ister istemez söz konusu olabilmektedir. Buna karşın Alevi eşcinsel katılımcılar aileleri ile iletişimlerini azaltma/bitirme ya da ses çıkarma (direngen tutum sergileme) anlamında stratejiler geliştirmektedirler. Ailelerindeki bu baskı sadece Alevi katılımcıları değil Alevi ya da Sünni heteroseksüel erkekleri de etkilemekte ve evlilik konusunda erkekler bariyerlerle karşılaşabilmekteler.

Bu çalışmanın bir diğer bulgusunun Alevi eşcinsel katılımcıların erkekliği hissetme konusunda ‘erkeklik kaftanı’na yönelik aidiyetlerinin oluşmadığı/olmadığı görülmektedir. Connell’in (2017) eşcinsel erkeklerin ve azınlık erkeklerin marjinalize edilen, tahakküm altına alınan erkeklikler hali olarak tanımlandığı düşünülünce ‘hissedememe’ halinin hem cinsel yönelim anlamında azınlık hem de etnik azınlık kimliklerini bir arada muhteva eden erkeklerin böyle hissetmesi de kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Katılımcılardan Athena’nın ifade ettiği haliyle Alevi dünyasındaki bir ‘*eğreti olma hali*’ söz konusu olmaktadır. Kısaca, Alevi eşcinsel erkekler ‘çağdaş’, ‘modern’ Alevi dünyasının can bakış açısının bir köşesindeki hem ‘içeridekiler’ hem de ‘dışarıdakiler’ olmaktadır.

Bu çalışmada bir diğer önemli bulgu ise etnik azınlıkların ‘cinsellik’ üzerinden ötekileştirilmeleridir. Bu noktada Alevi katılımcılar Alevilikteki ‘mum söndü’ olayının gündeme gelmesinin nedenini etnik kimlik anlamında azınlık oluşlarına bağlamaktadırlar. Bu durumun bir sonucu olarak dışlaştırma politikasının ve ahlaki dışlamanın öznesi olmaktadır. Dışlandırmadan kasıt aslında öteki olanı cinselliği ve bedeni üzerinden ‘aşağı’ kılma ile gerçekleştirme olarak anlaşılabilir. Bu aşağı kılma ve dışlaştırma hali ise özellikle asimilasyon ile sağlanmaktadır. Asimilasyondan yola çıkarak bu çalışma ekseninde Türkiye toplumunda etnik kimlik anlamında azınlık katılımcıların ortak bir ‘ezilme’ deneyiminin olduğu görülmektedir. Bu noktada azınlık katılımcıları arasında bir ‘erkeklik müzakeresi’ ve koalisyon düşüncesi gündeme alınabilir. Bu asimilasyon kendisini ‘Kürd’ erkeklerin hayatlarında özellikle ‘anadil’ üzerinden var etmekte ve hatta katılımcı öznelere Eros dil sebebiyle (Türkçe

konuşma) bir Türk gey ve bir Kürd gey arasında bir farklılığın gelişmediğini ifade etmektedir. Türkiye’de Sancar’ın (2017) işaret ettiği Türkleştirme politikası azınlık erkeklerin kendi kimliklerine yabancılaşmasını sağlamakta ve farklılıkların kutsandığı bir dayanışmanın önünü kapatmakta. Aynı zamanda cinsel yönelimle ilintili olarak katılımcılar, Kürd-Sünni katılımcıların diğer kimliklere sahip erkeklere göre daha çok baskı altında olduğunu ve birçok anlamda ayrımcılığın öznesi olma pratiğini deneyimlediklerini aktarmaktadırlar. Bu durum özellikle kırsal kökenli Kürd ailelerin içerisinde büyüyen katılımcılar tarafından ifade edilmekte ve bu durum eşcinsel erkekler üzerinde uygulanan cinsel tecritin bir yansıması olarak okunabilir. Sonuç olarak bu çalışmada, etnik azınlık erkekleri bağlamında (Alevi, Kürd, Kürd-Alevi tanımlama şekillerine göre) farklılaşan erkeklikler söz konusudur. Türkiye’nin kökenlerinin ‘etnik milliyetçilik’ ve ‘kentli burjuva’ düşünceleri üzerine kurulu yapısının topluma tezahürü olarak etnik azınlık erkekleri ‘ezilme’ ve ‘dışlanma’ deneyiminin öznesi olmaktadır. Bu çalışmada da etnik azınlık erkeklerin kökenlerinin taşra temelli olduğu düşünüldüğünde ve eşit bir şekilde toplumsal fırsatlardan yararlanma söz konusu olmadığı için Alevi, Kürd, Alevi-Kürd erkekler ‘dışleştirilmiş taşranın kentteki imkânsız erkeklikleri’ haline gelmektedirler.

Bu çalışmanın amaçlarından en önemlisi katılımcıların sünnet deneyimlerini anlamaktır. Deneyimleri anlarken de üç uğrak belirlemiştik. Birinci uğrak olarak sünnetin erkeklikle olan ilişkisi ve bu ilişkinin toplumsal cinsiyet performansı oluşu, selamlık kurumları ve cinsel tecrit uygulamalarıyla nasıl şekillendirildiğini ele almaktır. İkinci uğrak ise erkeklerin dini kimlikleri ve cinsel yönelimleri bağlamında sünnet deneyimlerinde farklılaşmanın söz konusu olup olmadığını anlamaktır. Üçüncü uğrak ise sünnetin toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve insan hakları ihlalleri ile olan ilişkisini irdelemektir.

İlk uğrak ışığında, katılımcılar oğlan çocukluk dönemlerinde sünnet edilmeleriyle erkekliğin temel gerekliliğinin sağlandığını ifade etmektedirler. Erkekliğe adımın temel aşaması olan sünnet deneyimi ‘acı’, ‘korku’ ve ‘çaresizlik’ gibi hisler ve duygular ile şekillenmektedir. Hatta katılımcıların yıllarca sürececek travmalarına sebep olabildiği görülmektedir. Bu travmatik eylem katılımcıların oğlan çocukluk dönemlerinde bazı ritüeller ile ‘eğlenceli’ hale getirilmekte ve ‘acı’ unutturulmaya çalışılmaktadır. Bu ritüeller, sünnetin erkeklik inşasındaki yerinin performatif boyutu anlamında önem arz etmektedir. Katılımcıların anlatılarının işaret ettiği haliyle bu ritüeller ‘erkekliğin kutsandığı’ ve ‘erkeklik gücünün aktarıldığı’, ‘hissettirildiği’ etkinlikler haline gelmektedir. Bu çalışmada sünnete ilişkin bu ritüellerin ‘horoz kesme’, ‘konvoy’, ‘kına’, ‘dini mekanların ziyaretleri ve dua etme’, ‘mevlit’ ve ‘düğünler’ olduğu görülmektedir. Horoz kesmenin temeli ise türcü bir cinsel politikadan beslenmektedir. Normal zamanlarda kurban

olarak kesilen hayvanların ya da adaklık amacıyla kesilen hayvanların cinsiyeti ‘dişi’dir. Ancak, sünnet ya da erkek çocuk doğumlarında horoz kesildiği katılımcıların anlatılarında görülmektedir. Konvoy, kına, düğünler, dini kurum ziyaretleri ve mevlitler ise genelde toplu bir şekilde yapılan, cinsel tecridin ve selamlık kurumlarının işletildiği ritüeller olduğu görülmektedir. Çünkü bu ritüellerin temeli erkekliğin gösterilmesi ve topluma ebeveynler/aile yakınları tarafından ‘oğlumuz sünnet edildi ve erkek oldu’ demenin performatif bir boyutuna işaret etmektedir. Aynı şekilde, kamusal alandan alınan rıza ile erkekliğin de inşa edildiği görülmektedir. Kına ve mevlitler ise özel olarak cinsiyetlerin ayrıldığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüellerde erkekler ve kadınlar ayrı mekânlarda toplumsal pratiklerini gerçekleştirmekte ve erkeklik, kadınlardan azade ya da sayıca az kadınla kutsanmaktadır. Anlatıların işaret ettiği haliyle ritüellerin toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasındaki etkisi göz ardı edilemez. Öyle ki ritüeller uygulanmayıp, erkekliğin kamusal onayı alınmadığında ‘dışlanma’ ve ‘eksiklik’ durumları da söz konusu olabilmektedir. Hatta bir katılımcı babaannesinin, ailenin sünnete ilişkin ritüelleri yapmamasına ilişkin olarak ‘yetim gibi sünnet oldular’ demesi bu durumu özetler niteliktedir.

Belirtilenlere ek olarak sünnet kıyafeti de erkeklik performansının bir aracı haline gelmektedir. Bu sebeple bu çalışmada sünnet kıyafetini ‘erkekliğe giriş üniforması’ olarak tanımladım. Çünkü erkekler sünnet olmadan önce bu kıyafeti giydiklerinde oğlan çocukluk döneminin biteceğini yani birer ‘erkek adayı’ olduklarının farkındalar. Ayrıca, kıyafetin getirdiği ‘güç’ ve ‘iktidar’ hissi gündeme gelmektedir. Güçlü hissetme hali ise özellikle sünnet kıyafetlerinin özenle tasarlanması, sünnet gününe özel satın alınması gibi durumlarla başlayıp ardından şatafatlı, gösterişli kıyafeti giydiklerinde bu güç daha da çok hissettirilmekte. Ayrıca, bu kıyafeti giyip gerçekleştirilen ritüellerde oğlan çocuğu kolayca diğer kişilerden ayrılmakta ve ritüellerde kıyafet performansının bir parçası haline gelmektedir. Katılımcılar bu kıyafeti giydiklerinde güçlü ve ihtişamlı hissettiklerini ‘padişah’, ‘kral’, ‘assolist’ gibi ifadelerle tanımlamaktalar. Ek olarak, kıyafetin bir parçası olan asa ise yapısal olarak fallik=’fallus’ bir ‘şey’ olarak özdeşleştirilmekte ve erkeklik gücünün bir temsili olduğu şeklinde aktarılmaktadır. Oğlan çocuklarının sünnet kıyafeti giydiği sünnet düğünlerinde kız çocuklarının da gelinlik giymesi, sünnet ile başlayan erkeklik serüveninin evlilik ile zirveye ulaşacağı düşüncesinin çocukluk yaşlarında içselleştirilmeye çalışılması -öğretilmesi/gösterilmesi- olarak okunabilir. Son olarak, sünnet kıyafetinin sınıfsal bir boyutu da söz konusu. Öyle ki, her katılımcının ailesi sünnet kıyafeti alamamış bunun yerine kiralama yoluna gitmişler, ödünç almışlar ya da bütün bir kombin halinde satın alamamışlar. Bunun nedeni ise kıyafetlerin pahalı olmasından ve katılımcıların sınıfsal konumlarından kaynaklanmaktadır. Bu anlatılanlar doğrultusunda Millett’in (2018) ve

Taşitman'ın (2015) işaret ettiği gibi erkeklik, ritüellerle kutsanmakta; sünnet ritüelleri erkekliğin gösterildiği ve performe edildiği etkinliklere dönüşebilmektedir.

Katılımcıların sünnet olduğu mekânlar 'hastane', 'klinikler', 'ev' ve 'kamusal bölgeler' olarak çeşitlenebilmektedir. Kamusal bölgeler olarak bazı katılımcılar toplu sünnet etkinliğinde sünnet edildiği için dükkânlar, belediyenin park alanları gibi yerler olarak ifade edilmektedir. Sünnete doğru özellikle yani sünnet mekânlarına gelene kadar katılımcılar bir oğlan çocuğu olarak 'heyecanlı' ya da 'gergin ve stresli' hissettikleri ifade etmektedirler. Hatta bu hisler katılımcıların yaşamlarında 'kurbanlık koyun' metaforu ile şekillenmektedir. Bu gerginliğin temeli katılımcıların sünnet öncesinde bilgilendirilmemeleri, sünnet olmuş diğer erkekler tarafından korkutulmuş olmaları ve operasyonun nasıl gerçekleştiğini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Sünnet anında ise oğlan çocuğunun yanında genelde erkekler var, kadınlar ise ya yoklar ya arka sıralarda operasyona eşlik etmektedirler. Ancak, katılımcıların anlatılarına göre kadınların sünnet anında orada oluyor olmalarının oğlan çocuklarına daha iyi hissettirdiği görülmektedir. Bu durum da selamlık kurumlarının işlerliği ve cinsel tecridin bir yansıması olarak okunabilir. Özellikle, cinsel tecridin yoğun olarak pratik edildiği inançlı Sünni ailelerde sünnet sonrasında çocukla anne arasındaki bağın bu şekilde engellendiği görülmektedir.

Katılımcıların anlatılarına göre sünnet anında erkekliğin pekiştirilmesi söylemsel olarak da gerçekleşmektedir. Sünnet anında acıyı unutturmak, görece belki travmanın etkilerini azaltmak için sünnet edilen oğlan çocuğunun yanlarındaki kişiler -erkekliğe ve erkek olmaya- yönelik övgülerini sıralamaktadırlar. Bu övgüler 'erkek oldun', 'erkek adam ağlamaz' şeklindedir. Operasyon bitip katılımcılar eve geldikten sonra katılımcılar erkekliğin bedelinin karşılığını almaktadırlar. Çünkü sünnet sonrası ihtimamla önceden süslenmiş yataklarına getirilen 'erkek'lerin gönlü yapılmakta, insanların ziyaretleri başlamakta ve 'erkek'e yönelik ilgi artmaktadır. Bu ilgi ve alakanın temeli, erkekliğin onayını ve rızasını sağlamakta yani ziyaretçiler sünnetin gerçekleştiğini kendi gözleriyle görmekte ve erkekliği onaylamaktadırlar. Bu onayı takiben de atanmış erkek bedenlerinin bir parçası olan penisleri üzerinde gerçekleştirilen müdahalenin önemini görece kavrayan oğlan çocuğuna ilk muamele, sünnetli penisin korunması ve mahremiyetinin sağlanmasına yönelik olmaktadır. Bu koruma ise penisin üzerine şapka konarak da gerçekleştirilebilmektedir. Kısaca, erkeklik üniformasının ve erkekliğin tacı artık 'erkeklik temsili' olan bölgeyi ve 'gücü' korumaktadır. Koruma altına alınan oğlan çocuğu yatağında uzanırken onlara altınlar takılmakta ve oyuncaklar hediye edilmektedir. Hediyeler anlatılarda da görüldüğü şekliyle 'travmayı bastırmak için' bir araç haline gelmektedir. Yatağında uzanan ve erkeklik sınavının bedeli olarak hediyelerine kavuşan 'erkek' için farklı bir sınav daha söz konusu olmaktadır: 'İlk çiş' ve 'pansuman'. Öyle ki,

katılımcıların sünnet operasyonu sonrasındaki ilk çiş deneyimleri genelde çok sancılı olmaktadır. Bu sancuları takiben gerçekleştirilen cerrahi müdahale nedeniyle katılımcıların penislerinin enfekte olmasını önlemek için pansuman yapılmaktadır. Pansumanın yarattığı sancı ile acının devamlılığı söz konusu olmaktadır. Katılımcılar sünnet operasyonu sonrasında en az bir hafta on gün yataktan çıkamadıkları ve ailesi ve diğer yakınları tarafından ‘hasta muamelesi’ görmektedirler. Ebeveynler ya da bakım vericiler de bu sebeple bir o kadar temkinli davranmaktadırlar. Ayrıca, operasyonun etkisi olarak bir hafta on günlük süreçte yürümelerinde zorlukların olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere acılar, sancılar eşliğinde katılımcılar erkeklik sınavını verdikten sonra ödüllendirilmekteler ve erkekliğin avantajları ile erken dönemde tanışmaktadırlar. Öyle ki, bu duruma ilişkin olarak sünnet sonrasında katılımcılar erkekliğe dair bir ‘aidiyet’in geliştiğini ifade etmektedirler. Ancak, bu aidiyete karşın bazı erkekler penislerinin kısaldığını düşünmekteler ve sünnete dair alınan video kayıtlarının da izlenmesi ile travmanın devamlılığı sağlandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak Freud’un (1933) geliştirdiği kastrasyon korkusunun bir sonucu olarak okunabilir. Son olarak, sünnetin gerekliliği ve faydaları hususunda ileride ebeveyn olmayı düşünen katılımcılar bir oğlan çocukları olursa sağlık durumları dışında çocuklarını sünnet ettirmeyeceklerini ifade etmekteler. Çünkü bu kararın çocuğa ait olduğunu vurgulamışlardır. Bu noktada, ileride sünnet konusunda yaşanacak bir toplumsal değişme anlamında babalar ya da baba adayları ile çalışmalar yapmak yol gösterici olabilir.

Katılımcıların kimlikleri bağlamında sünnetin deneyimlenme şeklinde bazı farklılaşmaların olduğu bu araştırmada betimlenen diğer bir bulgu grubuna işaret etmektedir. Bu farklılıklardan ilki ise aile ile olan ilişkilerdeki değişimde görülmektedir. Aile üyeleri ile olan değişim hususunda katılımcılar sünnet sonrasında ebeveynleriyle genelde bir değişimin olmadığını ifade etseler de Barutçu (2013) sünnetle ilgili olarak oğlan çocuğu ve anne arasında bir mahremiyet çizgisinin çekildiğini ifade eder. Özellikle erkekliğin temellerinin kadınlıktan azade bir konumda şekillendirildiği düşünülünce sünnet ile beraber penisinin önemini kavrayan erkekler bir kadın figürü olarak anne ile aralarına mesafe çekmektedirler. Çünkü anne kadınsı atfedilen duygusallığın ve sevginin bir figürü olarak erkekliğin inşasında mesafeli bir konumda olmaktadır. Bu noktada değişimden söz eden katılımcıların Sünni olduğu görülmektedir. Bu değişim ise anne ile mahremiyet çizgisinin çekilişi ve baba ile ilişkilerde ‘erkeklik’ anlamında pekiştirici ve erkeklik dayanışması temelli bir değişim gözlenmektedir. Yani, cinsel tecrit sünnet ile Sünni erkeklerin hayatını şekillendirmeye başlamaktadır. Alevi erkeklerde bu değişimin olmayışının nedeni ise sünnetin bütünüyle dini gerekçelerle ‘yapılmaması’ üzerinden açıklanmaktadır.

Araştırmadaki Sünni bir katılımcı dışında diğer Sünni kökenli katılımcılarının anlatılarında - görüşmelerde birkaç kez tekrar edip sormama rağmen- belirtilen ritüellerden farklılaşan ritüeller söz konusu değildi. Ancak, ritüeller anlamında Alevilikte bir farklılaşma söz konusuydu ve Alevilerde farklı sünnet ritüelleri vardı. Bunun temeli ise Aleviliğin şaman kökenleri olan heterodoks-senkretik bir etno-dinsel kimlik oluşu üzerinden okunabilir. Öyle ki, Aleviliğin İslamiyet öncesindeki eski Türk ve Şaman uygulamalarını içermesi ve Sünni inanışa göre farklılaşan inanç pratikleri de buradan şekillenmektedir. Örneğin, Tahtacı Alevilerinde sünnet zamanında özel bir kıyafet olarak ‘üç-etek kıyafeti’ni oğlan çocuğu giymektedir. Ayrıca, Tahtacı Aleviliğindeki bir ritüel olan ‘okuntu yırtılmak’ ve ‘bayrak dikme’ ritüelleri gibi yöreye özgü ritüeller bu çalışmada tespit edilmiştir. Sünnetle ilintili olarak bu ritüellerin sünnetin ilan edilmesi anlamına geldiği anlatılarda görülmektedir. Başka bir örnek ise Adıyamanlı Kürd Alevi bir katılımcının aktardığı ‘zerban’ ziyaretleridir. Zerban aslında bir türbe gibi bir mekân olup Aleviler için o bölgedeki kutsal mekânlardan biridir. Öyle ki, bu mekânlara Alevi erkeklerin sünnet öncesinde getirildiği ve dualar edildiği görülmektedir. Kısaca, Aleviler sünnete ilişkin toplumsal pratiklerinin ritüelistik bir boyutunun olduğu görülmektedir.

Dini/etno-dinsel kimlik temelindeki farklılaşmalardan biri ise sünnet öncesi hazırlıklar ve oğlan çocuğunun sünnet edilmesine karar verme mekanizmalarında kendini göstermektedir. Bu noktada, sünnet öncesi hazırlıklarda Alevi katılımcıların ailelerinde kolektif bir iş bölümünün olduğunu, cinsiyetlendirilmiş bir rol bölümü *olmadığını* aktarmaktadırlar. Buna istinaden Sünni katılımcılar o dönemde yani sünnete hazırlıklar evresinde sıkı bir cinsiyetli iş bölümünün olduğunu ve o iş bölümünün bugün dahi katılımcıların hayatlarında etkisinin olduğu görülmektedir. Sünnete karar vericilerin kim olduğu sorusu çerçevesinde Sünni katılımcılar tarafından verilen anne cevabı, kendi ifade ettikleri haliyle evde annelerinin daha baskın oluşuna işaret etmektedir. Bazı Sünni katılımcıların annelerinin inançlı Sünni kadınlar olduğu gerçeği göz önüne alındığında, oğlan çocuklarının sünnet edilme kararlarında etkin olmaları ile Connell’in (2017) ‘vurgulanmış kadınlıklar’ kavramı arasında mevcut cinsiyet düzeninin devam ettirilmesi noktasında bir iş birliği olabileceği akla gelmektedir. Buna karşın Alevilerde ise yine cinsiyete dayalı bir karar mekanizması olmadan ister çekirdek aile olsun ister geniş aile olsun oğlan çocuğunun sünnet edilmesinde herkesin etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak bazı Alevi katılımcılar, ailelerinin kendilerini toplumsal dışlanmadan ve kurulacak bir baskıda korumak için sünnet ettirdiklerini vurgulamaktadırlar. Bir diğer önemli farklılık ise kendini kirvelik kurumunda göstermektedir. Katılımcılar her ne kadar kirvelerinin kendileri için bir önem arz etmediğini ifade etseler de aileler için önem arz etmektedir. Bu noktada, Alevi katılımcıların ailelerinde bu önem daha görünür bir şekildedir. Sünnette özellikle sanal akrabalık bağları kurma düşüncesinden yola çıkıldığında Alevi aileler kan bağı olmayan kişilerle -amaca

uygun olarak- kirvelik sözleşmesi yaparken, Sünni aileler ise genelde kan bağı olan tanıdıklarla bu sözleşmeyi yapmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, kirvelik kurumunun temel amaçları olan sanal akrabalık bağı kurma, dayanışma sağlama gibi unsurların Alevi erkekliğin inşasındaki pekiştirici rolünün önemi görülmektedir. Öte yandan, Sünni erkekliğin inşasında ise kirvelik yalnızca pratik edilmek için pratik edilmekte ve herhangi bir dayanışma amacı güdülmemektedir. Ek olarak, Alevi ailelerde kirvelik konusunda karar vericinin genelde katılımcıların ‘baba’ları olduğu görülmektedir. Son olarak, kirvelerin özellikle erkekliğin inşasındaki rolü kirvenin özelliklerinde görülmektedir: ‘Çocuğu sevmesi’, ‘çocuğa ömür boyu değer vermesi’, ‘yaşın büyük olması’, ‘statülü biri olması’, ‘çocuğu sakinleştirebilecek biri olması’ ve ‘ailenin yakınlarından biri olmalı’. Belirtilen bu kirvelik özellikleri ışığında erkekler ailenin seçtiği erkeklerle sünnet edilme esnasında hatta belki ömür boyu sürecek bir ‘erkeklik’ sözleşmesi yapmaktadırlar.

Dini/etno-dinsel kimlik dışında ise cinsel yönelim anlamında da bazı farklılaşmalar ve ortaklıklar söz konusudur. Ortaklık temelinde hem heteroseksüel erkekler hem de eşcinsel katılımcılar erkeklik sınavını tamamlamış olma halleri üzerinden bu sınavı vermemiş erkekler üzerinde baskı uyguladıkları görülmektedir: *Sünnetli-Sünnetsiz ayrımı*. Başka bir farklılaşma örneği ise anlatılarda genel olarak heteroseksüel erkeklerde görülmektedir. Bu farklılık ise kadın arkadaşlarla olan ilişkinin değişmesi ve kadın-erkek ayrımlarının katı bir şekilde oluştuğu görülmektedir. Son olarak, katılımcıların paylaşımlarında sünnet operasyonunun cinsel haz/cinsel pratikler arasındaki ilişki üzerine olan düşünceleriyle ilgili bir ‘bilinmezlik’ söz konusu olmaktadır. Seks gibi cinsel pratikleri deneyimlemeden sünnet oldukları için nasıl bir farklılık olduğu katılımcılar doğal olarak bilmiyorlar. Özellikle cinsel haz konusundaki bu bilinmezliği ve ‘hazın elinden alınması’ ile sünneti ilişkilendiren, bunun bir hak ihlali oluşuna yönelik vurgular ise eşcinsel katılımcılardan yükselmektedir.

Sünnetin başka bir boyutu olarak cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle olan ilişkisi bu çalışma için önemli bir tartışma odağını oluşturmaktadır. Sünnetin, çaresizlik, korku, travma ve kesmek gibi kavramlarla şekillendiği bir deneyimler bütünü olduğu katılımcıların anlatılarında görülmektedir. Özkan ve arkadaşları (2012’den aktaran İzgi, 2015) psiko-sosyal ekseninde özellikle Türkiye’de erkeklik inşası sürecinde oğlan çocuğunun boyun eğdirilmesi, ikna edilmesi, açık bir aydınlatılmış onamının olmaması ve sünnetin tıbbi bir müdahale olması göz önüne alındığında oluşacak herhangi bir cerrahi hatanın oğlan çocukları üzerinde travmatik etkiler yaratacağını ifade etmektedir. Bu araştırmada da, Özellikle toplumsal cinsiyet temelli şiddetin tanımında yer alan kişinin iradesinden yoksun bırakılmasının neden olduğu bu korku ve

travma, sünnetin cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet boyutuna doğrudan göstergeler olarak okunabilir.

Bu çalışma ekseninde katılımcıların oğlan çocukluklarında rıza yoksunluğu ya da onay inşası altında aydınlatılmış onam olmadan aile içerisindeki yetişkinlerin kararları ekseninde sünnet ettirildikleri görülmektedir. Oğlan çocukluğu döneminde bedenleri üzerinde söz sahibi olamama durumlarına ek olarak gerçekleştirilen operasyonun acılı olması ve uzun süreli/kalıcı izler bırakması doğrudan erkeklerin iyilik halinin bozulmasına yönelik bir duruma da işaret etmektedir. İyilik halinin bozulmasına yönelik işaret ise katılımcıların sünneti travma ile özdeşleştirilmesi üzerinden okunabilir. Bu duruma örnek olarak katılımcılardan Athena'nın olayı tam hatırlamaması ya da bazı katılımcıların görüşmelerde sünnet anına dair detayları geçiştirmeye yönelik cevaplar vermesi de travma sonrası dönemde ortaya çıkan belirtiler olarak da okunabilir. Bir başka örnek de Ares'in görüşmelerde sünnet deneyimi üzerine aktarım yaparken gerilmesi, görüşmeye bir ara verilmesi gibi durumlarda travmanın bir yansıması olarak okunabilir.

Oğlan çocuklarının bedeni üstünde tıbbi bir gereklilik olmadan gerçekleştirilen ve kişiyi karar verme özgürlüğünden yoksun bırakan bu müdahale en temel insan hakkı olan “kötü muamele görmeme hakkını” ve “kişinin bedensel bütünlüğüne yönelik yapılan ihlali” kapsamaktadır. Ayrıca çocuğun biyo-psiko-sosyal faydasını göz ardı eden bir uygulamaya dönüşmektedir. Çünkü tedavi amaçlı ve endikasyonları ortadan kaldırmak adına yapılmayan yani estetik müdahaleler ve inanç ritüeli olarak yapılan müdahaleler tedavi edici tıbbi bir müdahale değildir (Şengül ve Bulut, 2018). Belirtilenler dâhilinde Türkiye’de özellikle hem Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) hem de Anayasa ekseninde tıbbi zorunluluklar ve gereklilikler dışında bir özne olarak -çocuk olsalar dahi- kişilerin bedenleri üzerinde rızası ve onayı olmadan kişinin bedenine müdahale edilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir.

Türkiye toplumunda sünnet ritüeli erkeklik aşaması adı altında, dini/kültürel gerekçelerle gerçekleştirildiği için oğlan çocuklarının bedensel, ruhsal bütünlüğüne zarar verici olabilmektedir. Bu sebeple hem TCK hem de Anayasa bağlamında çocuk yaşta uygulanan erkek sünneti bir suç teşkil etse de Türkiye’de buna yönelik bir davanın ya da karşı duruşun (toplumsal hareket anlamında) olmayışı da sünnetin dini/kültürel sebeplerden dolayı gerekçelendirilmesinden ileri gelmektedir. Bu durumun sebebi olabilecek bulgular ise bu araştırma kapsamında gündeme gelmektedir. Örneğin, katılımcıların sünnet öncesinde ve sonrasında boyun eğdirilmeleri, hediyeler sunulması ve ikna edilmeleri gibi durumlar bağlamında ‘*direngen bilinç*’leri görece kırılmaktadır. Yani, katılımcılar sünnet sonrasında vaat edilen erkeklik ve erkek olma hali nedeniyle sünnet olmaya ikna edilmekteler ve bir şekliyle

onayları inşa edilmektedir. İfade edilen bu onay inşası temelinde sünnetle ilintili olarak cinsel ideolojinin doğallaştırılmasına bir örnek olarak okunabilir. Ayrıca, görüşmeleri yaparken katılımcılar sünnet deneyimlerinin şiddete dair boyutlarını ele alırken kendi ifadeleriyle ‘yetişkin bakış açısı’ ile yorumladıklarını ifade etmişlerdir. Yani, bugünün bakış açısıyla erkek sünnetini şiddet olarak yorumlamaktadırlar.

Aynı zamanda, erkek sünnetinin dini ve kültürel gerekçelerle yapılması ve bedensel bütünlüğe zarar verilmesi uluslararası hukukta da gündeme gelmektedir. Alan yazında uluslararası arenada sünnet tartışmaları genellikle hem Türkiye’nin hem de diğer ülkelerin sorumlu kılındığı uluslararası sözleşmeler ekseninde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Uluslararası Biyotıp Sözleşmesi ve Yogyakarta İlkeleri ekseninde oğlan çocukluk döneminde gerçekleştirilen sünnet eylemi bir insan hakkı ihlali olarak gündeme gelmektedir. Örneğin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin birinci maddesi olan *18 yaşından küçük her birey çocuktur* ifadesi gündeme alındığında Türkiye’de oğlan çocuklarına yönelik gerçekleştirilen sünnet etkinliğinin şiddetin bir biçimi/boyutu olduğu söylenebilir. Bu çalışma bağlamında da katılımcıların 18 yaşından önce yani çocukken sünnet ettirildikleri görülmektedir. 18 yaşın altında sünnetin gerçekleştirilme nedenleri ise hem geleneksel olarak çocukluk döneminde gerçekleştirilmesi hem de dinen uygun görülen yaş aralıklarının 18 yaş altı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sünnet hususunda tıbbi bir endikasyonun (belirtinin) olmadığı ve çocuğun onamı/rızasının yoksunluğu durumunda gerçekleştirildiği durumu, bu araştırma dâhilinde ortaya çıkan bir diğer bulguydu. Buna yönelik olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin ilgili 12. ve 13. maddeleri ve ‘Biyotıp Sözleşmesi’nin Muvafakat Bölümü 5. maddeleri oğlan çocuklarını sünnet ettiren karar vericiler tarafından ihlal edilmektedir. Çocuğun fiziksel bütünlüğünü ve tıbbi istismara uğramama hakkını koruyan ve çocuğun sünnet konusundaki hür iradesini, onamını ve rızasını zedeleyen durumlara karşı koruma sağlayan bu maddelerin ihlallerine işaret etmektedir. Buna benzer olarak LGBTİ+ çocuklar özelinde ‘Yogyakarta İlkeleri’nin 18. İlkesi de aynı vurguyu yapmaktadır. Örneğin, eşcinsel katılımcılar (Herakles, Athena, Hera gibi) sünnet deneyimlerini acılı bir süreç ve travma olarak tanımlamaları söz konusudur. Bu duruma ilişkin olarak sünnete karşı direniş mekanizması geliştiren ve sünnetin cinsel haz hakkı ile ilişkisine vurgu yapan katılımcıların da eşcinsel oldukları görülmektedir. Bu noktada, sünnet deneyimi ve sünnete atfedilen anlam cinsel yönelime göre farklılaşmakta ve dayatılmaya çalışılan heteronormatif erkeklik anlayışının farklı tezahürleri olabileceği görülmektedir.

Başka bir durum olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 14. Maddesi uyarınca çocuğun kendi dinini seçme özgürlüğü olduğu ifade edilmiştir. Ancak, sünnet ritüeli aracılığıyla her

oğlan çocuğunun Müslüman olduğu kabulünden yola çıkılıp dini gerekçelerle sünnet ritüeli gerçekleştirildiğinde bu maddenin ihlali de gündeme gelmektedir.

Avrupa Konseyi'nin sünnet hususunda yaptığı düzenlemelerde ise erkek sünnetine yönelik sorunlu durumlar gündeme gelmektedir. Çünkü 2013 yılında Avrupa Parlamenterler Konseyi (AKPM) tarafından “çocukların fiziksel bütünlük hakkı” raporuyla kız çocuklarının sünnetini bütünüyle; erkek çocuklarının ise 14 yaşından önce sünnet edilmesini yasaklamıştır. Konsey üyesi devletler bu karar neticesinde sünnet hususunda sorumlu tutulmuştur. Türkiye'nin AKPM üyesi olmasına rağmen hala bu konuda bir dava gündeme gelmemektedir.

Türkiye'de geleneksel olarak sünneti gerçekleştiren/operasyonu yapan kişinin, ailenin sosyo-ekonomik koşullarına göre, alanında uzman olmayan kişiler olduğu durumlar da mevcuttur. Alanında uzman olmayan kişilerin sünnet operasyonunu gerçekleştirmemesi için 2014 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan kararla 1219 sayılı yasada değişiklik yapılmış ve sünneti gerçekleştiren kişinin uzman bir hekim olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum Türkiye'de erkek sünneti konusunda iç açıcı olmasa da bir gelişme olarak okunabilir. Bu çalışmada ise sünneti yapan kişilerin genelde hekimler olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda sünnetin günümüzdeki anlamı da değişmeye başlamıştır. Özellikle, günümüzde atanmış bedenleri erkek olan oğlan çocuklarının doğar doğmaz sünnet ettirilmeleriyle beraber bu çalışmada irdelenen ritüellerin nasıl gerçekleştirildiği daha doğrusu gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ele alınmamıştır. Özellikle, orta sınıf bir eylem olarak oğlan çocuklarının doğum itibariyle sünnet ettirilmesi durumlarının sünnet ve erkeklik ilişkisi eksenindeki tartışmaların toplumsal cinsiyet ve sünnetin medikalizasyonu (tıbbileştirilmesi) eksenlerinde çalışılması gerekmektedir. Yani, sünnete yönelik yüklenen anlamlar ve pratikler değişim göstermektedir. Bu değişimin irdelenmesi ise gelecekte sünnet üzerine çalışacak araştırmacılar için naçizane bir öneri olarak okunabilir.

Son olarak, Türkiye'de insan hakları tartışmalarında erkek sünneti eksenindeki çalışmalar ve tartışmalar genelde psikoloji-psikiyatri ve tıp etiği konusunda gündeme gelmektedir. Türkiye'de direkt olarak hem erkek sünnetini önceleyecek herhangi koruyucu ve önleyici bir yasa mevcut olmayıp hem de TCK ve Anayasa'da belirtilen maddelerle çocuk ve toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun bir önleme ve koruma müdahalesi vardır. Bu sebeple erkek sünneti konusunda mevzuatı incelemek önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- 6514 Sayılı Kanun Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014). Erişim (15.12.2020): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140118-1.htm>
- Açer Metin, T. (2019). Etno-Dinsel Bir Topluluğun Sınırlarını Belirleyen "Kadın-Erkek Eşitliği" Söylemi ve Pratikteki Çelişkiler: Alevi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 3(3), 33-56
- Afary, J. & Anderson, K. B. (2011). Foucault, Toplumsal Cinsiyet ve Akdeniz ve Müslüman Toplumlarında Erkek Eşcinselliği. *Cogito Dergisi*, (65-66), 228-262.
- Akdemir, A. (2020). The construction of gender identity in Alevi organisations: Discourses, practices, and gaps. *Ethnography*, 0(0), 1-22. <http://dx.doi.org/10.1177/1466138120924435>
- Akkayan, T. (2010). Bedenin kültürel gerekçelerle sakatlanması ve Söğüt'te sünnet. *Antropoloji*, (24) , 37-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/646126>
- Ataseven, A. (2005). *Tarih Boyunca Sünnet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Ateş, K. (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye'de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barutçu, A. (2015). Ucundan Azıcıkla Atılan Sağlam Temel: Türkiye'de Sünnet Ritüeli ve Erkeklik İlişkisi. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, 3, 129-155. Erişim adresi: <http://masculinitiesjournal.org/pdf/5111-T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20S%C3%BCnnet%20Rit%C3%BCeli%20ve%20Erkeklik%20%C4%B0li%C5%9Fkisi.pdf>
- Barutçu A. & Hıdır, N. (2016). Türkiye'de Babalığın Değişen Roller: (Pro)Feminist Babalar. *Fe Dergi*, 8(2), 27-45. Erişim Adresi: http://cins.ankara.edu.tr/16_3.pdf
- Bilefsky, D. (2009, 25 November). Soul-Searching in Turkey After a Gay Man Is Killed. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2009/11/26/world/europe/26turkey.html>

Birkalan-Gedik, H. (2011). Türkiye’de 2000’li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve Kimlik Politikalarının Yönetimi. *Cogito Dergisi*, (65-66), 340–352.

Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (1997). Erişim (15.12.2020): <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html>

Bolak Boratav, H., Fişek, G. ve Ziya, H. (2017). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Bostantzi, C. (2008). *Yunanistan Gümölcine ili Mehrikoz bölgesindeki doğum, sünnet, evlenme ve ölüm ile ilgili örf ve adetlerin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bourdieu, P. (1993). *Sociology in Question*. London: SAGE Publications.

Boyle, G. J., Goldman, R., Svoboda, J. S., & Fernandez, E. (2002). Male Circumcision: Pain, Trauma and Psychosexual Sequelae. *Journal of Health Psychology*, 7(3), 329–343. <https://doi.org/10.1177/135910530200700310>

Bozkurt, F. (2018). *Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Salon Yayınları

Bozok, M. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: *Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler*. *Cogito Dergisi*, (58), 269-284.

Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklikler*. İstanbul: Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi.

Bozok, M. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Aile. N. Oktik & H. Ü. Reşitoğlu (Ed.), *Aileyi Anlamak -Disiplenler Arası Yaklaşım-* kitabı içinde (s. 101-114). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bridges, T. & Pascoe, C. J. (2014). Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities, *Sociology Compass*, 8(3), 246-258.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (B. Ertür, Çev.) (5. Bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Ceylan, R. (2019). *Father-son interaction and construction of idealized masculinities in Turkey* (Master dissertation). Retrieved from: <https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/45271/index.pdf>
- Christensen, A. D. & Jensen, S. Q. (2014). Combining hegemonic masculinity and intersectionality, *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 9(1), 60-75. <https://doi.org/10.1080/18902138.2014.892289>
- Clark, J. (2018). “There’s Plenty More Clunge in the Sea”: Boyhood Masculinities and Sexual Talk. *SAGE Open*, 1-9. <https://doi.org/10.1177%2F2158244018769756>
- Coleman, E. (1982). Developmental Stages of the Coming-Out Process. *American Behavioral Scientist*, 25(4), 469–482. <https://doi.org/10.1177/000276482025004009>
- Coles, T. (2008). Finding space in the field of masculinity: Lived experiences of men’s masculinities, *Journal of Sociology*, 44(3), 233-248. <https://doi.org/10.1177%2F1440783308092882>
- Collins, P. H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. London: Routledge.
- Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*. New Jersey: Princeton University Press.
- Connel, R.W. (2019). *Erkeklikler* (N. Konukçu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity rethinking the concept, *Gender&Society*, 19 (6), 829-859.
- Connell, R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (C. Soydemir, Çev.) (3. bs.) . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Corbin J. & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). USA: Sage Publications.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Creswell, J. W. (2014). *Research design : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). USA: Sage Publications.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989). Erişim (15.12.2020):
<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

Davis, A. (1994). *Kadınlar, Irk ve Sınıf* (İ. Çeliker, Çev.). İstanbul: Sosyalist Yayınlar

Demetriou, D. Z. (2001). Connell's concept of hegemonic masculinity: A critique. *Theory and society*, 30(3), 337-361. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/657965>

Deniz, D. (2013). Dersim Alevilik Mitleri ve Erkeklik Kurguları. N. Mutluer (Ed.), *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* kitabı içerisinde (s. 61- 71). İstanbul: Varlık Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). Kuran-ı Kerim. Erişim adresi:
<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>

Donovan, J. (2016). *Feminist Teori* (A. Bora, M. A. Gevrek, F. Sayılan, Çev.) (11. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekinci, M. (2004). Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman Ve İslam Esasları Açısından Bir Değerlendirilmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 7-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257509>

Erdoğan, E. & Gündoğdu, N. (2020). Giriş: Niçin Türkiye-de Feminist Yöntem. E. Erdoğan & N. Gündoğdu (Yay. Haz.), *Türkiye'de Feminist Yöntem* kitabı içinde (s. 15-34). İstanbul: Metis Yayıncılık

Erol, A. (2011). Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri. *Cogito Dergisi*, (65-66), 431-465.

Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği* (Y. Salman, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Payel Yayınları.

Frankl, V. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı* (S. Budak, Çev.) (3. bs.). İstanbul: Okuyan Us.

Freud, S. (1933). New Introductory Lectures on Psycho-Analysis. In J. Strachey et al. (Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXII*. London: Hogarth Press.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (C. Güzel, Yay. Haz.) . İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.) (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları

- Göner, Ö. (2005). The Transformation of the Alevi Collective Identity. *Cultural Dynamics*, 17(2), 107–134. <https://doi.org/10.1177/0921374005058582>
- Göregenli, M. (2011). Heteroseksizm, Homofobi ve Nefret Suçları: Sosyal Psikolojik Yaklaşım. *Cogito Dergisi*, (65-66), 353-365.
- Göregenli, M. (2012a). Ayrımcılığın Meşrulaştırılması. K. Çayır & M. A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* kitabı içinde (s. 61-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Göregenli, M. (2012b). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. K. Çayır & M. A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* kitabı içinde (s. 17-27). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Göztepe, E. (2013). Din ve hukuk arasındaki çizgi: Almanya'daki Sünnet yasağı tartışmasının analizi. M. Öden, L. Gönenç, S. Esen, A. E. Kontacı, D. Polat, A. E. Doğanoglu (Yay. Haz.), *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan* kitabı içinde (s. 283-315). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Güngör, A. (2013). *Öteki Erkekler*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hamby, S. (2017). On defining violence, and why it matters. *Psychology of Violence*, 7(2), 167–180. <https://doi.org/10.1037/vio0000117>
- Harnois, C. E. (2016). Intersectional Masculinities and Gendered Political Consciousness: How Do Race, Ethnicity and Sexuality Shape Men's Awareness of Gender Inequality and Support for Gender Activism?. *Sex Roles*, 77(3), 141-154.
- Hendricks, M. (2010). Islamic Texts: A Source for Acceptance of Queer Individuals into Mainstream Muslim Society. *The Equal Rights Review*, 5, 31-51. Retrieved from: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/muhsin.pdf>
- İletişim Başkanlığı Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden neden çekildiğini açıkladı (2021, 21 Mart). Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/iletisim-baskanligi-turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-neden-cekildigini-acikladi-6327565/>
- İnanoğlu, T. (2004, 12 Kasım). Yabancı Damat.
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948). Erişim (15.12.2020): <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>

İzgi, M. C. (2015). Tedavi Amaçlı Olmayan Erkek Çocuk Sünnetinin İncelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(3), 204-212.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (2011). Erişim (15.12.2020): <https://rm.coe.int/1680462545>

Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (Ş. Tekeli, A. Bora, F. Sayılan, H. Tapınç, F. Özbay, Çev.) (5. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kaya, N. (2012). Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar. K. Çayır & M. A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* kitabı içinde (s. 213-230). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kenanoğlu, A. (2017, 21 Temmuz). Alevilikte cinsiyet ve LGBTİ'ler. *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/79533/alevilikte-cinsiyet-ve-lgbtler>

Kıraç, F. (2014). Dindar eşcinsel bireyin manevi ve cinsel kimlik ikilemi: Müslüman gay ve biseksüel erkek örneklem. *The Journal of International Social Research*, 7(35), 464-473

Kırımlı, Y. (2010). Yetişkin olmaya ilk adım "sünnet". *Antropoloji*, (24), 19-35. Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43350/18660.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kitab-1 Mukaddes Şirketi (2015). Yaratılış. Erişim adresi: <https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-ve-tam-metni/eski-antlasma/yaratilis>

Kolukirik S. & Saraç İ.H. (2010). Farklı Dini Gruplarda Kirvelik Geleneği: Sanal Akrabalığın Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma. *Journal of World of Turks*, 2, 217-232. Erişim adresi: http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/111/kolukirik_sarac

Konda Araştırma ve Danışmanlık (2006). *Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması*. Erişim adresi: https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf

Konda Araştırma ve Danışmanlık (2018). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Raporu Hayat Tarzları 2018 Araştırması*. Erişim adresi: https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf

Köken, T. (2011, 8 Ağustos). Zerban Suyu Ziyareti / ADIYAMAN- Çelikhan -Pınarbaşı Beldesi. *Sosyo Denemeler*. Erişim adresi: <http://sosyodenemeler.blogspot.com/2011/08/zerban-adiyaman.html>

- Kuçuradi, İ. (1994). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan hakları kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kudat, A. (2004). *Kirvelik: Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü*. Ankara: Ütopya Yayınevi
- LİVÂTA. (2020, 28 Nisan). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/livata>
- Lozan Antlaşması (1923). Erişim (10.01.2021): https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf
- Macionis, J. J. (2013). *Sosyoloji* (V. Akan, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Maybek, S. D. & Taşdemir Afşar, S. (2020). Kadın Hareketi ve Feminist Kuramlar. Ö. S. Ö. Gelmez & S. T. Afşar (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Aktivizmi: Kuramdan Uygulamaya* kitabı içinde (s.79-119). Ankara: Gazi Kitabevi
- McDowall, D. (2002). Asylum seekers from Turkey II. *Report written for Asylum Aid*.
- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik Erkeklik* (Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnsiyatifi, Çev.). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Millett, K. (2018). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.) (4. bs.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Oakley, A. (2015). *Sex, Gender and Society*. United Kingdom: Ashgate Publishing
- Odabaş, A. A. & Hatiboğlu Kısacık, B. (2020). İnsan Haklarını Temel Alan Aktivist Örgütlenme. Ö. S. Ö. Gelmez & S. T. Afşar (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Aktivizmi: Kuramdan Uygulamaya* kitabı içinde (s.9-45). Ankara: Gazi Kitabevi
- Okan, N. (2018). *Canların Cinsiyeti: Alevilik ve Kadın* (2. bs.). İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Özbay, C. & Erol M. (2018). Vatandaşlık Rejimi, Cinsellikler ve Beden Siyaseti. *Cogito Dergisi*, (90), 201-205.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı*, 63, 185-204.
- Özkazanç, A. (2018). *Feminizm ve Queer Kuram* (2. bs.). Ankara: Dipnot Yayınları

- Öztürk, Y. (2018). *Geçmişten günümüze Denizli yöresi sünnet törenleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Paşa, D. (2019). *Arap Alevi Kadınlar Üzerinde Dinin Etkisi ve Ataerkilliğin Yeniden İnşası*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. bs.). Ankara: Pegem.
- Peirce, L. P. (2016). Hasekiler ve Damatlar Devri: 1520-1566. A. Berktaş (Çev.), *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar* kitabı içinde (s. 78-125). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Plath, S. (1987). *Sırça Fanus* (H. Saraç, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Politika. (2019). Türk Dil Kurumu Sözlükleri içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Rahman, M. (2010). Queer as Intersectionality: Theorizing Gay Muslim Identities. *Sociology*, 44(5), 944-961. <http://dx.doi.org/10.1177/0038038510375733>
- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevilerinde Türbe veya Yatır Ziyareti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Derneği Dergisi*, 71, 209-220. Erişim adresi: <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1594>
- Rosetta, EJ (2015, 02 October). Everything You Should Know About Femmephobia. Pride. Retrieved From: <https://www.pride.com/feminism/2015/10/02/everything-you-should-know-about-femmephobia>
- Russell, G. M., & Bohan, J. S. (2006). The Case of Internalized Homophobia: Theory and/as Practice. *Theory & Psychology*, 16(3), 343-366. <https://doi.org/10.1177/0959354306064283>
- Sancar, S. (2016a). *Din, Siyaset ve Kadın: İran Devrimi*. Ankara: Nika Yayınevi
- Sancar, S. (2016b). *Erkeklik: İmkansız iktidar; ailede, piyasada ve sokakta erkekler* (4. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (4. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Savran, G., Düzkan, A. & Tura, N. (1998, Aralık). Milliyetçilik Erkeklerle Yarar, Bize Enternasyonalizm Gerek. *Pazartesi*, s. 24-26.

Selek, P. (2018), *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* (8. bs.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Set, T., Dağdeviren, H. N. & Aktürk, Z. (2006). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137-141. Erişim adresi: <http://geneltip.org/upload/sayi/49/GTD-00372.pdf>

Swierenga, R. P. (2007). Ethnoreligious Political Behavior in the Mid-Nineteenth Century: Voting, Values, Cultures. In M. A. Noll & L. E. Harlow (Eds.), *Religion and American Politics: From the Colonial Period to the Present* (pp. 145-168). New York: Oxford University Press.

Şengül, H., & Bulut A.(2018). Erkek Çocuklarda Yapılan Sünnet ve Hasta Hakları Boyutunun İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Research*, 5(16), 10-15.

Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş* (G. Demiriz, B. Binay, Ü. Tatlıcan, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Tanrıkulu, İ. (2017). *Diyarbakır'ın Terkan yöresi geçiş dönemleri(Doğum, sünnet, evlenme, ölüm) âdet ve inanışları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Taşdemir Afşar, S. (2020). Erkeklikler. Ö. S. Ö. Gelmez & S. T. Afşar (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Aktivizmi: Kuramdan Uygulamaya* kitabı içinde (s.121-168). Ankara: Gazi Kitabevi

Taşıtman, A. (2013). *Terbiye edilen bedenler, tecrübe edilen erkeklik: Sünnet ritüeli*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toksoy, N. G. & Taşıtman, A. (2015). "Ceremonial Circumcision" as One of the Mechanisms Which Enables the Regeneration and Intergenerational Transmission of Manhood Culture in Turkey. *Masculinities: A Journal of Culture and Society*, 3, 156-188. Retrieved from: <https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=articles-pdf&journal-id=2078&article-id=378914>

Türk Ceza Kanunu (2004). Erişim (15.12.2020): <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). Erişim (15.12.2020): https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

UNHCR. (t.y.). Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet. <https://help.unhcr.org/turkey/tr/social-economic-and-civil-matters/sexual-and-gender-based-violence/> adresinden alınmıştır.

V. Bruinessen, M. (1996). Kurds, Turks and the Alevi Revival in Turkey. *Middle East Report*, 200, 7-10. <https://doi.org/10.2307/3013260>

Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.

WHO (2016). FAQ on Health and Sexual Diversity: An Introduction to Key Concepts. Geneva: World Health Organization

Wittig, M. (2013). *Straight Düşünce* (L. S. Darıcıoğlu, P. Büyüктаş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık

Wöltje, B. (2013, 12 Eylül). Sünnet tartışması büyüyor. *Deutsche Welle*. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/s%C3%BCnnet-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-17085444>

Yaman, M. (2009). Alevîlik ve Bektaşîlikte Temel Âyin ve Erkânlar. A. Y. Ocak (Ed.), *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* kitabı içinde (s. 328-367). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Yavuz M., Demir T. ve Doğangün B. (2011). Sünnetin çocuk ruh sağlığı üzerine etkisi: Gözden geçirme çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, (22), 1-9.

Yıldırım, A. (2018). *Reconsidering The Negotiation Among Intersecting Identities: Lgbt+ Alevi In Istanbul*. (Master Dissertation). İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences, İstanbul.

Yıldırım, Z. (2019). *Dünden bugüne samsun-çarşamba ilçesinde geçiş dönemleri (Doğum- evlenme- ölüm, sünnet-askerlik- hac)*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Yogyakarta İlkeleri (2006). Erişim (15.12.2020): http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI

Yaşam Öyküsüne Giriş

1. Yaş
2. Doğum yeri
3. Öğrenim durumu
4. Meslek
5. Dini & etnik köken
6. Medeni durum
7. Kendine bir isim vermek istesen eğer bu isim ne olurdu? Bu ismin senin için attığı anlam nedir? (Bu isim araştırma süresince kullanılacak)
8. Doğduğun andan şu ana kadar ki olan süreç gündeme alındığında nasıl bir hayatın vardı biraz bahseder misin?
9. Aile yaşamından bahseder misin? Ailenin sınıfsal durumu nasıldı? Dini inanç anlamında inançlı bir ailen mi vardı? Etnik kökeniniz anlamında milliyetçi bir ailen mi vardı?
10. Ebeveynlerin sağ mı? Sağ ise ya da sağ oldukları süreçte ilişkin nasıl/nasıldı? Kardeşin/kardeşlerin var mı? Varsa ilişkilerin nasıl? Sana karşı tutumları nasıldı?
11. Hangi durumlarda ebeveynlerin ve kardeşinle/kardeşleriyle çatışma yaşarsın ve bu çatışma konusunda nasıl davranırsın? Hangi durumlarda ebeveynlerinle ve kardeşinle/kardeşleriyle ilişkide uzlaşmacı olursun?
12. Yaşamın boyunca sosyal ilişkilerin nasıldı? Bir kişi ile arkadaş/partner olacağın zaman nelere dikkat edersin? Hangi kriterler çevresinde arkadaşlık/partner ilişkisi kurarsın?
13. Hayatının herhangi bir evresinde herhangi bir zorbalık, şiddet, baskı, ayrımcılık ya da dışlanma deneyimledin mi? Deneyimlediysen eğer sence bunun sebebi neydi?
14. Çocukluktaki hayallerin nelerdi? Şu an bir yetişkin olarak çocukken hayal ettiklerine ulaşabildin mi? Ulaştıysan bunlar nelerdir?
15. Şu an ki yaşamını nasıl tanımlıyorsun? Yaşamınızda değiştireceğin bir şey olsa neyi değiştirmek isterdin? Bu değişimin sebebi ne olurdu?

Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Kimlik İnşasıyla İlgili Sorular

16. Senin için kadın ve erkek olmanın anlamı nedir? Bu anlamlar çerçevesinde senin için erkek olmak ve kadın olmak hangi özelliklere sahip olmak demektir?

17. Kadınlık hayalinde bir tablo olsaydı eğer bu tabloya hangi iki nesneyi/eşyayı/objeyi yerleştirdin? Neden?
18. Erkeklik hayalinde bir tablo olsaydı eğer bu tabloya hangi iki nesneyi/eşyayı/objeyi yerleştirdin? Neden?
19. İlk ne zaman erkek olduğunu hissetmeye başladın ya da hissettirilmeye başladın? Bununla ilgili anı ya da olayı hatırlıyor musun?
20. Biyolojik (atanmış) cinsiyetin ile toplumsal erkekliğin arasında bir etkileşim olduğunu düşünüyor musun? Eğer düşünüyorsan nasıl bir etkileşim söz konusudur? **(Burada bilinç yükseltme yapabilmek adına kişiye biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım kısaca verilecektir)**
21. Erkek olmak öğrenilen bir şey midir? Eğer öyleyse bu öğrenme sürecinde etken olan şeyler nelerdir? Ailenin, çevrenin, medyanın, okulun, iş hayatının bir etkisi var mı? Varsa nasıl bir etkisi mevcut?
22. Erkek olma süreci erkeklerin hayatını şekillendiriyor mu? Şekillendiriyorsa eğer nasıl şekillendiriyor? Toplum içinde sana yönelik beklentiler mevcut mu? Mevcutsa eğer bu beklentileri karşılıyor musun? Karşılayamadığın/karşılamadığın zamanlarda insanlar sana nasıl davranıyor?
23. Bir erkeğin yaşamı göz önüne alındığında sence bir erkek hayatında hangi aşamalardan geçiyor?
24. Bir kadının yaşamı göz önüne alındığında sence bir kadın hayatında hangi aşamalardan geçiyor?
25. Çocuklukta cinsellikle ilgili duyduğun ve hem o dönemde hem de bugün seni etkileyen sözler, masallar, ifadeler var mıydı? Varsa nelerdir bunlar?
26. Çocuklukta cinsel içerikli oyunlar oynadın mı? Oynadıysan eğer bunlar nelerdi?
27. Hayatın boyunca hiç porno izledin mi? Ya da herhangi bir cinselliğe dair görsel gazete, dergi vb. şeyler okudun mu? İlk okuman ya da izlemen de nasıl hissettin?
28. Cinsellik senin için ne anlam ifade ediyor?
29. Bir erkeğin cinsel deneyiminin olmaması sence nasıl bir durum? Bu durumla ilgili olarak erkek bir baskı ile karşılaşır mı? Karşılaşırsa nasıl bir baskı ile karşılaşır?
30. Hayatında hiç bu konuda bir baskıyla karşılaştın mı?
31. Cinsel kimliğini nasıl keşfettin? (Buradaki duygusu, düşüncesi, tepkisi ne oldu? Ve bu soru spesifik sadece eşcinsel erkeklere sorulacaktır)

32. Cinsel kimlik anlamında açık mısın? İlk olarak kimlere açıldın? Neden bu kişilere açıldın?
33. İlk aşkıyı hatırlıyor musun? Senin için o kişiyi özel kılan neydi?
34. Cinsel deneyimin oldu mu? Olduysa ilk kez kaç yaşında deneyimledin? Nasıldı? ve sonrasında nasıl hissettin?
35. (Heteroseksüel katılımcılara sorulacak sorular) Eşcinsellik kavramının ne anlama geldiğini biliyor musun? Kadın eşcinselliği hakkında ne düşünüyorsun? Erkek eşcinselliği hakkında ne düşünüyorsun? Senin cinsel yöneliminden farklı cinsel yönelimde olan kişiler çevrende var mı? Varsa eğer, nasıl bir etkileşiminiz mevcut?
36. (Eşcinsel katılımcılara sorulacak sorular) Heteroseksüellik kavramının ne anlama geldiğini biliyor musun? Heteroseksüel kadınlar hakkında ne düşünüyorsun? Heteroseksüel erkekler hakkında ne düşünüyorsun? Senin cinsel yöneliminden farklı cinsel yönelimde olan kişiler çevrende var mı? Varsa eğer, nasıl bir etkileşiminiz mevcut?
37. Cinsiyetin bağlamında kendini güçlü hissettiğin alanlar (ekonomik/maddi, sosyal ilişkiler, aile, arkadaşlar, entelektüel birikim) nelerdir? Neden bu alanlarda kendini güçlü hissediyorsun?
38. Cinsiyetin bağlamında kendini zayıf hissettiğin alanlar (ekonomik/maddi, sosyal ilişkiler, aile, arkadaşlar, entelektüel birikim) nelerdir? Neden bu alanlarda kendini zayıf hissediyorsun?
39. Erkek olma halini sürdürmeye ilişkin ne düşünüyorsun? Ne yapılmalı ki bu devam edebilsin?
40. Ailenin senden spesifik olarak beklentileri veya uymanı bekledikleri sorumluluklar var mı? Varsa bu beklentiler ve sorumluluklar nelerdir? Bu beklentiler ve sorumluluklar sana kendini nasıl hissettiriyor?
41. Sana kendini her zamankinden daha çok “erkek gibi hissettiren” durumlar nedir?
42. Partnerinden, sevgilinden, ailenden ya da çevrendeki diğer kişilerden erkekliğine ilişkin eleştiri aldın mı, ne zaman, hangi durumlarda? Eleştiriler karşısında ne hissederdin?
43. “Ne biçim erkeksin sen” cümlesini hayatımızda hiç duydun mu? Hangi durumlarda duydun?
44. Erkek olarak kendine rol model aldığın birileri var mı? Varsa neden? Seninle uyuşan özellikleri nelerdir?

45. Hayatında aktif olarak yaptığın bir spor var mı? Varsa eğer neden bu spor dalını seçtin? Yoksa neden aktif bir spor dalıyla uğraşmak istemedin?
46. Seni en çok rahatsız eden ve hem genel anlamıyla erkeklik hem de kendi erkekliğine dair bir söz, cümle, deyim var mı? Varsa seni rahatsız etme sebebi nedir?
47. Erkek oluşunu/erkekliğini ispat etme gereği duyar mısın? Hangi durumlarda ve nasıl ispat edersin? Neden ispat etme gereği duyarsın? Kime karşı?

Dini Kimlik ile İlgili Sorular

48. Senin için inanç/inançlı olmak ne anlam ifade ediyor? Tanımın doğrultusunda kendini inançlı biri olarak tanımlıyor musun? Eğer inançlı biri olarak tanımlıyorsan inancının gereklerini ve ibadetlerini yerine getiriyor musun? Eğer yerine getirmiyorsan neden?
49. Ailenle, kendinin inanç sistemi ve inanç pratikleri bağlamında bir farklılık mevcut mu? Mevcut olan bu farklılıklar bir çatışmaya sebep oluyor mu?
50. Aleviler/Sünniler ile ilgili olarak ne düşünüyorsun? Alevi ya da Sünni olmak senin için ne anlam ifade ediyor? Alevilik/Sünnilik insan ilişkilerini ve toplumdaki konumunu etkiliyor mu? Etkiliyorsa eğer nasıl etkiliyor?
51. Alevi/Sünni olduğun için toplumda sana yönelik ayrımcı, baskılayıcı bir tutum ve davranışla karşılaştın mı ya da ayrımcılık, baskı yapıldığını düşünüyor musun? Eğer böyle bir şeylerle karşılaştıysan bununla nasıl mücadele ettin?
52. Sosyal çevrende senin inancından farklı birileri var mı? Varsa eğer bu kişiler kimler ve nasıl bir iletişimin mevcut?
53. Ailenizde dini liderlik yapan herhangi biri var mı? Varsa eğer nasıl biri olduğundan bahsedebilir misin? Bu kişi evliyse eğer eşiyle ilişkisi nasıl?
54. Mensubu olduğun ya da kültürü ile yetiştiğin dini kimliğin senin üzerinde etkileri olduğunu düşünüyor musun? Eğer etkileri olduysa bunları örneklendirir misin?
55. Senin inanç sisteminde kadın erkek eşit midir? Eğer eşit olduğunu düşünüyorsan bu eşitliği örneklendirir misin?
56. Dini kimliğin cinsel kimliğini icra etme noktasında bir etkisi var mı? Varsa nasıl bir etkisi mevcut?

Kesişimselliğe Yönelik Sorular

57. Alevi bir erkek olmak nasıl bir erkeklik hali sence? Sünni bir erkek olmak nasıl bir erkeklik hali sence?
58. Alevi erkek olmakla Sünni erkek olmak arasında ortak noktalar var mı? Varsa nelerdir?

59. Alevi erkek olmakla Sünni erkek olmak arasında farklı noktalar var mı? Varsa nelerdir?
60. Alevi kadınlarla ilgili ne düşünüyorsun? Sünni kadınlarla ilgili ne düşünüyorsun?
61. Alevi/Sünni bir erkek olmanın yanına senin sahip olduğun toplumsal kimliklerinden başka kimliklere sahip erkekleri düşündüğümüzde senin durumundan farklı olarak neleri deneyimleyebilir? (Örneğin; Katılımcı Türk-Alevi-Eşcinsel ise Kürd-Alevi-Heteroseksüel/Eşcinsel bir erkek neleri deneyimleyebilir?)
62. Evlilik ve aile kurumu senin için ne anlam ifade ediyor? Farklı dini kimliklerden olan insanların evlilikleriyle ilgili ne düşünüyorsun? (Örneğin; Alevi bir erkeğin, Sünni bir kadınla evlenmesi ya da Sünni bir erkeğin alevi bir kadınla evlenmesi)
63. Alevilere yönelik bazı toplumsal ön yargıların cinsellikle örtüştürülmesinde nasıl bir ilişki söz konusu ve bu durumla ilgili olarak ne düşünüyorsun? (Örneğin; mum söndü, ensest vb.)
64. Cinselliği pratik etme noktasında Alevi erkeklik ve Sünni erkeklik arasında bir fark söz konusu mu? Eğer bir farklılık varsa nasıl bir farklılık mevcut?

Sünnet Öncesine Yönelik Sorular

65. Sünnet ritüeli senin için ne anlam ifade ediyor?
66. Kaç yaşında sünnet oldun?
67. Sünnet öncesi seni bilgilendiren biri var mıydı? Evde ya da ev dışındaki kişilerle sünnet konusunda hiç konuştun mu?
68. Sünnet olmadan önce sünnetin ne olduğuna/nasıl yapılacağına dair bilgin var mıydı? Varsa bu bilgiyi sana kim aktardı? Aktarılan bilgi ile tecrübe ettiğin sünnet eylemi arasında farklılık oldu mu? Olduysa bu farklılıklar nelerdir?
69. Sünnet olman konusunda kimler karar verdi? Bu karar verilirken senden herhangi bir fikir aldılar mı?
70. Sünnet olmayı istedin mi? Eğer istediysen sebebi neydi? İstemediysen sebebi neydi? Sünnete karşı nasıl bir savunma/direnış mekanizması geliştirdin?
71. Sünnet olmadan önce erkek arkadaşlarınla iletişimde sünnet hakkında paylaşımlarınız mevcut muydu? Mevcutsa eğer bu konuşmaların içeriği nelerdi?
72. Sünnet öncesi hazırlıklar var mıydı? Varsa eğer bu hazırlıklar ne tür hazırlıklardı? Hazırlık yoksa neden olmadığından bahsedebilir misin?
73. Sünnet ritüeli öncesi yapılan etkinlikler mevcut muydu? Mevcutsa bu etkinliklerden bahsedebilir misin? Bu etkinliklerde kadınlar ve erkekler neler yapıyorlardı? Sen neler hissediyordun?

74. Sünnet öncesinde kadınlar ve erkekler sünnet hakkında seninle konuşuyorlar mıydı? Neler konuşurdunuz? Bu konuşmalar sana nasıl hissettiriyordu?
75. Sünnet kıyafetini hatırlıyor musun? O kıyafet senin için nasıl bir anlam ifade ediyordu? Yani kendini o kıyafetin içinde nasıl hissediyordun?

Sünnet Zamanıyla ve Sünnet Sonrasıyla İlgili Sorular

76. Sünnet anından biraz bahseder misin? Nasıl bir ortamdı/mekandı? Nerede sünnet edildin? Kadınlar ve erkekler neler yapıyorlardı? Sünnetin yapılma esnasında nasıl hissettin?
77. Sünnet esnasında erkeklığe ilk adım atma minvalinde söylemlerle karşılaştın mı? Karşılaştıysan bunlar nelerdi? Bu söylemler sana ne hissettirdi?
78. Sünnet olduktan sonra nasıl hissediyordun? Sünnet olduktan sonra sana nasıl davrandılar? Neler dediler? Sana hediyeler geldi mi? Geldiyse eğer nelerdi? Bu hediyeler senin için nasıl bir anlam ifade ediyordu?
79. Herhangi bir sünnet töreni oldu mu? Olduysa orada insanlar nasıl davranıyordu? Sen neler hissettin?
80. Sünnet olduktan sonra erkek olmakla ilgili neler hissediyordun?
81. Sünnetten kaç gün sonra gündelik hayatına başladın?
82. Sünnet öncesi ritüellerde ve etkinliklerde annenle ve babanla ilişkin nasıldı?
83. Sünnet zamanı ve sünnet sonrasında annenle ve babanla ilişkin nasıldı?
84. Sünnet öncesine göre sonrasında arkadaşların ve ailenle olan ilişkilerde bir değişim oldu mu? Evet ise neler değişti? Hayır ise sence neden bir değişiklik olmadı?

Kirvelikle İlgili Sorular

85. Kirven var mıydı? Kimdi? Varsa eğer kirvenin cinsiyeti neydi? Ailene yakınlığı neydi? Kirveni kim belirledi ve neye göre seçti?
86. Kirvelik senin için ne anlam ifade ediyor? Senin için önemli midir? Bir kirvenin özellikleri neler olmalıdır?
87. Ailen bağlamında kirvelik senin için önemli midir?
88. Kirvenizle olan iletişiminiz nasıldı? Sünnet sürecindeki tüm etkinliklerde nasıl davranıyordu? Sana ve ailene nasıl yardımcı olmuştu?
89. Sence kirveliliğin dini kimliğe göre pratik edilme şekli değişiyor mu? Değişiyorsa nasıl?
90. Senin kendi dini kimliğinin doğrultusunda kirvelik kurumu nasıl işliyor?

Bitirme Soruları

91. Senin için şiddet ne anlam ifade ediyor? Senin için olan anlamından yola çıkarsak eğer sence sünnet ve şiddet arasında bir etkileşim söz konusu mu? Söz konusu ise nasıl bir etkileşim mevcut?
92. Toplumsal anlamda gerçekleştirilen ritüellerin (sünnet, düğün, asker uğurlaması, bebeklerin dünyaya geldiği zaman kurban kesme ritüeli vs.) şu an ki rollerin/sorumlulukların oluşmasında etkisi var mı? Varsa eğer nasıl bir etkisi var?
93. Dünyaya tekrar gelsen yine erkek olmak ister miydin neden?
94. Geleceğe dair beklentilerin neler?
95. Belirtilen bu sorular dahilinde kendini ifade edemediğin ya da eklemek istediğin bir şeyler var mı?
96. Sünnet operasyonu sence faydalı ve gerekli mi? Faydalı ise nasıl faydaları var? Gerekli ise neden gerekli olduğunu düşünüyorsun?
97. Sünnetin senin kişisel cinsel yaşamında bir etkisi var mı? Varsa nasıl bir etkisi mevcut?
98. Sünnet ve orgazm (cinsel tatmin) arasında bir ilişki var mı? Varsa nasıl bir ilişki mevcut?

Katılımınız için teşekkürler

EK 3: ETİK KOMİSYON İZİNİ**T.C. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ****Rektörlük**

Tarih: 17/02/2020

Sayı: E-35853172-300-00001002953

Sayı : 35853172-300

Konu : Ali Alpaslan ODABAŞ (Etik Komisyon İzni)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 21.01.2020 tarihli ve 12908312-300/00000963471 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları yüksek lisans programı öğrencilerinden **Ali Alpaslan ODABAŞ**'ın **Dr. Öğr. Üyesi Selda TAŞDEMİR AFŞAR** danışmanlığında hazırladığı “**Cinsel Politika Bağlamında Türkiye Toplumunda Erkeğin Sosyal İnşası: Sünnet Ritüeli**” başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **11 Şubat 2020** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU

Rektör Yardımcısı